

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รายงานผลการวิจัย

หลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นรากฐานของสังคมไทยในยุคเทคโนโลยีภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

โดย รวี ทาวไล

เมษายน 2533

บทนำ

คอนเครื่องนุ่งห่ม

หลักการและ เหตุผล

เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งที่มีบทบาทในการดำรงชีวิตของมนุษย์มาแต่โบราณ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าในยุคหินเก่ามนุษย์คงยังไม่มีเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มใช้กัน จนมาสมัยยุคหินใหม่จึงมีการใช้ขนสัตว์ หนังสัตว์ ใบไม้ ใบหญ้า เปลือกไม้ เป็นเครื่องห่อหุ้มร่างกาย ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันนี้มีหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้มีมีการทอผ้าทำเครื่องนุ่งห่มใช้กันตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว เช่นที่บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี และที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น ในยุคต่อ ๆ มา ก็มีการประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่มซึ่งนอกจากจะใช้เพื่อประโยชน์ป้องกันความร้อนหนาวแล้ว ยังเพื่อความสวยงามประดับตกแต่งตามความเชื่อทั้งทางศาสนาขนบธรรมเนียมประเพณีและฐานะทาง เศรษฐกิจสังคมอีกด้วย จากการศึกษาความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และ ประยุกต์วิทยาพื้นบ้านไทยแต่อดีตที่พัฒนามาตามลำดับชั้นตามกาลเวลาเวลาย่อมทำให้เราทราบถึงผลกระทบซึ่งกันและกันของความรู้ วิทยาการที่มีต่อค่านิยม ความเชื่อและขนบประเพณี การศึกษาความรู้เดิมในอดีตจะทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงแต่ละขั้นตอนอย่างเด่นชัด นอกจากนี้การสำรวจว่าได้มีการศึกษาอะไรไว้แล้วบ้างย่อมช่วยให้สามารถชี้แนะส่วนที่ยังต้องการการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม หรือมีวิธีการใดที่จะใช้เสริมการศึกษาเรื่องที่เคยศึกษาไว้แล้วให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อนึ่ง การตรวจสอบสถานภาพการศึกษาถึงผลกระทบของวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านที่มีผลต่อค่านิยม และอารยธรรมไทยแล้ว ย่อมส่งผลให้เห็นภาพกว้าง ๆ ของขอบเขตความรู้ของคนไทยในอดีต ทำให้เข้าใจถึงอารยธรรมไทยที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ผลการศึกษาอาจนำมาใช้กำหนดหัวข้อการวิจัยที่ยังขาดความรู้ในด้านนั้นอยู่ หรือจัดสัมมนาทางวิชาการเพื่อระดมความคิดจากผู้รู้ในด้านที่ยังมิได้ทำการศึกษา การตรวจสอบสถานภาพการศึกษาครั้งนี้จึงเป็นเสมือนโครงการนำร่อง เพื่อชี้แนะทางการศึกษาอารยธรรมไทยในด้านวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านในด้านปัจจัยพื้นฐาน เรื่อง เครื่องนุ่งห่มต่อไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อชี้ถึงสถานภาพและพรหมแดนแห่งความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านในด้านเครื่องนุ่งห่มในอารยธรรมไทย

- 2) เพื่อชี้แนะทางในการศึกษาอารยธรรมไทยในด้านวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้าน ตลอดจนผลกระทบที่มีต่อค่านิยม และวัฒนธรรมไทย
- 3) เพื่อให้เห็นแนวทางเตรียมพร้อมในด้านบุคลากรในวงการศึกษาไทยที่จะศึกษาอารยธรรมไทยในด้านวิทยาศาสตร์ และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านในด้านเครื่องนุ่งห่มต่อไป

ขอบเขตการศึกษา

ในการสำรวจสถานภาพการศึกษาเรื่องผลกระทบของวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านไทยที่มีผลต่อค่านิยม และอารยธรรมไทยในด้านปัจจัยพื้นฐานเรื่อง เครื่องนุ่งห่มนี้ ผู้สำรวจได้แบ่งแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ออกเป็น 2 แนวทางคือ

1) ในด้านระยะเวลาทางด้านประวัติศาสตร์ ผู้สำรวจแบ่งระยะเวลาการศึกษาออกเป็น 4 สมัย คือ

- 1.1) สมัยก่อนประวัติศาสตร์
- 1.2) สมัยสุโขทัย
- 1.3) สมัยอยุธยา แบ่งเป็น 3 ระยะเวลา คือ
 - อยุธยายุคที่ 1 (พ.ศ.1893-2031)
 - อยุธยายุคที่ 2 (พ.ศ.2034-2171)
 - อยุธยายุคที่ 3 (พ.ศ.2173-2275)
 - อยุธยายุคที่ 4 (พ.ศ.2275-2310)
- 1.4) สมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งออกเป็น 2 ระยะเวลา คือ
 - รัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ.2325-2394)
 - รัชกาลที่ 4-5 (พ.ศ.2394-2453)
- 1.5) เครื่องนุ่งห่มพื้นบ้านพื้นเมือง

2) ในด้านวิธีการวิเคราะห์ ผู้สำรวจจะดำเนินการตามมโนภาพดังต่อไปนี้

- 2.1) วิเคราะห์ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ บุคคล วัสดุ ทุน ประยุกต์วิทยาพื้นบ้าน ตลอดจนวิธีการนำเข้ามาในสังคมไทย
- 2.2) กระบวนการผลิต ได้แก่ การเตรียมวัสดุ การผลิต การควบคุมการผลิต คุณภาพ
- 2.3) ผลลัพธ์ทางตรง ได้แก่ ผลผลิต และพิจารณาผลลัพธ์ทางอ้อม ได้แก่ ผลกระทบซึ่งกันและกันของวิทยาศาสตร์ และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านที่มีต่อความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนสภาพสังคม เศรษฐกิจไปจนถึงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

2.4) การสนับสนุนการผลิต ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ในด้านวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านจากผู้รู้ไปสู่ผู้เรียนรู้ ตลอดจนการฝึกหัดและฝึกอบรมว่ามีกระบวนการผ่านมาทางผู้ใด

จากการสำรวจความรู้ ทั้งทางด้านเวลาในประวัติศาสตร์ ตลอดจนวิทยาศาสตร์ และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านของชาวบ้านในปัจจุบัน โดยผ่านการวิเคราะห์ด้วยมโนภาพใหญ่ ๆ สี่ ประการดังกล่าวแล้วข้างต้น ย่อมทำให้ทราบถึงผลกระทบที่วิทยาศาสตร์ และประยุกต์วิทยาพื้นบ้าน มีผลต่ออารยธรรมไทยบางประการ

วิธีการศึกษา

- 1) สืบหาข้อมูลจากเอกสารหลักและ เอกสารรอง
- 2) ศึกษาจากผู้รู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยากรพื้นบ้านประกอบเอกสาร
- 3) ศึกษาโดยการอภิปรายกับกลุ่มอื่น ๆ ที่ศึกษา เรื่องวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านในอารยธรรมไทย เช่นเดียวกันแต่ในด้านอื่น ๆ
- 4) สรุปวิเคราะห์และ เสนอแนะในรูปของการรายงานผลการสำรวจสถานการณ์การศึกษา

ประโยชน์ที่จะได้รับ

- 1) ทำให้เห็นสถานภาพและพรหมแดนแห่งความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์ และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านในอารยธรรมไทยในด้านปัจจัยพื้นฐานเรื่อง เครื่องนุ่งห่ม ซึ่งจะ เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยส่วนที่ยังรู้ไม่สมบูรณ์ต่อไป
- 2) ทราบถึงผลกระทบซึ่งกันและกันของวิทยาศาสตร์ และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านที่มีต่อค่านิยมและวัฒนธรรมไทย

3.3.7 วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาศาสตร์ที่บ้านไทยในเรื่อง เครื่องนุ่งห่มสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ในอาณาเขตที่เป็นบริเวณประเทศไทยในปัจจุบันได้พบหลักฐานแสดงถึงอารยธรรมเก่าแก่ของมนุษย์ในด้านการประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่มมาใช้สอยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือเริ่มรู้จักการทอผ้าแบบง่าย ๆ ใช้มาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 3,000 ปีมาแล้ว คือประมาณยุคหินใหม่ต่อกับยุคโลหะหรือสัริด หลักฐานทางด้านโบราณคดีที่สำคัญ คือ การขุดค้นพบแฉดินเผาซึ่งใช้สำหรับปั่นเส้นด้ายจากบุยฝ้าย เข็มเย็บผ้าทำจากกระดูกสัตว์ พบที่บ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี หินทุบผ้าเปลือกไม้พบที่จังหวัดชุมพร และประจวบคีรีขันธ์ และเศษผ้าฝ้าย และผ้าไหม พบติดอยู่กับภาโลและขวานสัริดที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ตลอดจนพบด้ายที่ใช้เป็นสร้อยคอ ทำด้วยใยพืชเส้นยาวปั่นเป็นเกลียว ทำเป็นด้ายที่อุดรธานีเช่นกัน

1) ปัจจัยในการผลิต ก่อนการค้นพบเส้นใยธรรมชาติที่ทำมาจากพืชหรือสัตว์เพื่อนำมาทอผ้า นั้น ได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ (cord marked) และลายตาข่าย มีอายุประมาณ 7,000-8,000 ปีมาแล้ว ที่ถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอนลายเชือกทาบเกิดจากการทำเชือกจากใยพืชสำหรับทำเป็นแม่พิมพ์นำไปกดให้เกิดลายบนภาชนะ ส่วนลายตาข่ายเป็นหลักฐานแสดงว่ามีการถักตาข่ายด้วยด้ายเป็นแหหรือสวิง เพื่อใช้จับปลาและสัตว์น้ำแล้ว ลายเชือกทาบและลายตาข่ายแสดงหลักฐานโดยอ้อมว่ามนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ช่วงนั้นมีการนำใยจากธรรมชาติมาใช้ในการถัก หรือทอขึ้นใช้แล้ว อาจเป็นไปได้ว่ามีการผลิตผ้าแล้วในสมัยนั้น

ในด้านวัสดุ เส้นใยที่มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ตลอดจนมนุษย์บ้านเชียงนำมาใช้ทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม จากการวิเคราะห์ปรากฏว่า ล้วนแต่เป็นเส้นใยธรรมชาติ (Natural fibers) ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

เส้นใยที่ได้จากสัตว์ (Animal fibers) ได้แก่ ขนสัตว์ชนิดต่าง ๆ และไหม เส้นใยเหล่านี้มีโปรตีนเป็นองค์ประกอบสำคัญ

เส้นใยที่ได้จากพืช (Vegetable fibers) เส้นใยประเภทนี้มีเซลลูโลสเป็นองค์ประกอบ เส้นใยได้มาจากส่วนต่าง ๆ ของพืช คือ ขนของเมล็ด เช่น ฝ้าย นุ่น ลังต้น เช่น ลิ้นป่านกัญชา ปอกระเจา และใบ เช่น ใยสับปะรด ป่านศรนารายณ์

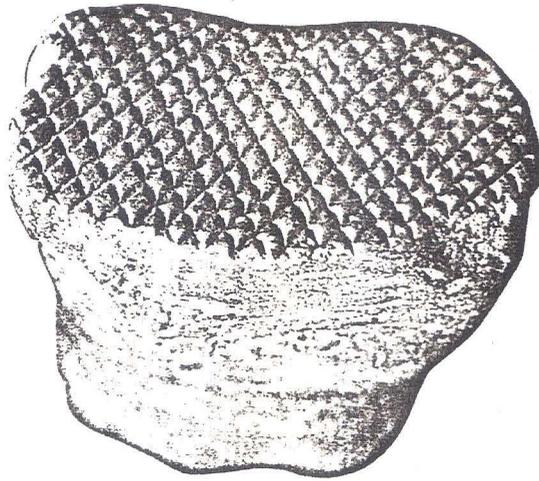
จากตัวอย่างจำนวน 10 ตัวอย่างจากบ้านเชียง หนึ่งในตัวอย่างใช้วัสดุคือไหม และอีกเก้าตัวอย่าง เป็นเส้นใยที่ได้จากลำต้นของพืช ซึ่งจากหลักฐานแหล่งเพาะปลูกตลอดจนประวัติการกลีกรรมาณภูมิภาคนั้น เช่นว่า เส้นใยที่พบบนภาโลสัริดน่าจะ เป็นป่านกัญชามากกว่าป่านลิ้น หรือ

บ้านรามี่ เพราะประเทศไทยไม่เคยมีการปลุกต้นลินินมาแต่ดั้งเดิม และรามี่นั้นมีเฉพาะปลุกข้างเป็นจำนวนน้อยที่จังหวัดลพบุรีเท่านั้น ส่วนกัญชานั้นพบทั่วไปในประเทศไทย และหลักฐานปัจจุบันคือแม้ว่าบางพวกยังใช้เครื่องนุ่งห่มจากเส้นใยกัญชาก็อยู่

2) กระบวนการผลิต มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ นำเส้นใยธรรมชาติมาทำเป็นผืนผ้า โดยผ่านกรรมวิธีการทอ ถัก ทูบ อัด กรรมวิธีการปั่น สันนิษฐานว่า บ้านเชียงนำเส้นใยมาจัดเรียงให้ตำแหน่งขนานกันแล้วบิดหมุนเป็นเกลียว ดึงและบิดสลัดกัน การบิดหมุนหรือตีเกลียวทำให้เส้นใยถูกกดบีบและเชื่อมต่อกันโดยอาศัยความขรุขระที่ผิวของเส้นใย อุปกรณ์ในการปั่นส่วนใหญ่คือ แวตินเผา (spindle-whorl)

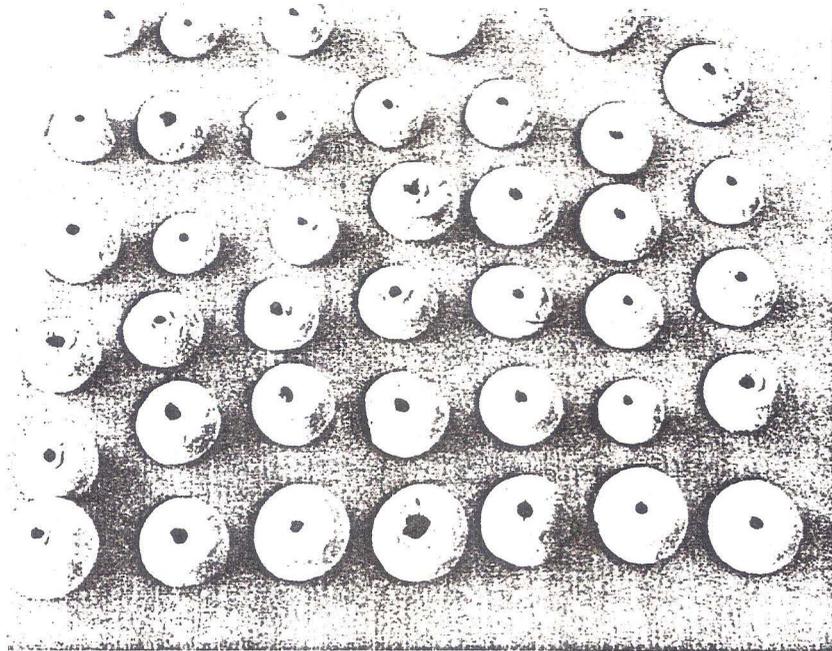
นอกจากนี้ ยังพบหินทุบเปลือกไม้ (bark cloth beaters) เป็นแท่งหินเนื้อละเอียด มีน้ำหนักประมาณ 600-800 กรัม รูปหน้าตัดของหิน คือส่วนที่ใช้ทุบบากเป็นร่องตัดกันเป็นตาราง ส่วนบนเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ส่วนหน้าตัดบางที่ค่อนข้างกลมและค่อนข้างเหลี่ยมผืนผ้าหรือรูปไข่ หินชนิดนี้คงเป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ทุบเปลือกไม้หรือพืชบางชนิด เช่น ป่านกัญชา อินเดียด ป่านกัญชามนิลา มาทำเป็นเส้นใยในการถักทอ นอกจากนี้ก็พบลูกกลิ้งที่ข้าง เชียงซึ่งอาจเป็นเครื่องมือกลิ้งทาลวดลายบนผ้า นอกจากนี้ก็มีแวตินเผา (spindle whorls) และ ไม้ปั่นด้าย ซึ่งในกระบวนการปั่นด้ายนั้น อาจใช้เครื่องมือง่าย ๆ ปั่นที่ละเส้น ไม้ปั่นด้ายนั้นด้านหนึ่งของไม้บากเป็นร่องไว้สำหรับพันปลายด้านหนึ่งของเส้นด้าย ส่วนตัวแวตินเผาเป็นตัวถ่วงน้ำหนัก บังคับแรงเหวี่ยงหมุน (rotary motion) ของไม้ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530, 28)

ตัวแวตินนี้อาจทำจากกะลามะพร้าว เปลือกหอย หรือเศษหม้อ เราะให้แบนแผ่นกลม ๆ ส่วนแบบดินเผาเป็นรูปกรวย หรือกรวยประกบกัน ซึ่งแสดงว่าการปั่นด้าย ทำเป็นกิจกรรมอย่างเป็นล่ำเป็นสัน จนมีรูปแบบเฉพาะ แวมี่ขนาดและน้ำหนักต่าง ๆ กันเพราะปั่นใยขนาดไม่เท่ากัน

หินทุบเปลือกไม้ สำหรับทำเส้นใย
Bark cloth beaters used to produce fiber.

รูปที่ 3.3-149 (ภาพจากวิบูลย์ ลีสุวรรณ : 2530, 28)

แวนดินเผา ซึ่งพบมากในแหล่งขุดค้นก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์
Ceramic spindle whorls found in historic and prehistoric sites.

รูปที่ 3.3-150 (ภาพจากวิบูลย์ ลีสุวรรณ : 2530, 29)

ทั้งแวนและหินทบเปลือกไม้ คงใช้เป็นเครื่องมือยุคแรกของการทำเส้นใยที่ใช้ในการทอผ้าสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ทูก เครื่องมือทอผ้าที่สันนิษฐานว่าอาจมีมาหลายพันปีแล้ว ก็คงได้แก่ทูก เพราะทูกก็เช่นเดียวกับเครื่องปั่นด้ายที่มีหลายรูปแบบและขนาด อาจเป็นทูกทอด้วยมือขนาดเล็ก ที่ตอกรตั้งไว้กับพื้น (horizontal ground loom) อาจผูกด้ายยืนกับต้นไม้หลังเสาเรือนเช่นที่พบในการทอของชาวเขา หรืออาจเป็นแบบที่ไม่ต้องใช้โครงไม้ หลักฐานของทูกสมัยก่อนประวัติศาสตร์ไม่ปรากฏเพราะคงทำด้วยไม้ จึงผุพังตามกาลเวลา

การทอผ้า สันนิษฐานว่า การทอคงทำโดยใช้เครื่องทอทำด้วยไม้ และใช้มือสอดชุดด้ายพุ่งไปในหม้อด้ายยืนแทนการยกตะกรอ การทอในยุคต้น ๆ คงใช้ด้ายยืนแขวนบนราว และใช้นิ้วหนัก่างข้างล่าง เครื่องทอแบบนี้เรียกว่า warp-weight loom

ลวดลายการทอ การสอดด้ายยืน (warp) และด้ายพุ่ง (weft) ให้ขัดกันทำให้เกิดลวดลายพื้นฐาน 3 แบบ คือ การทอลาดขาด (plain weave) การทอลายสอง (twill weave) และการทอลายต่วน (satin weave) จากตัวอย่าง 9 ใน 10 ตัวอย่าง จากบ้านเชียงปรากฏว่าเป็นการทอลายขัดหยาบ ๆ ทำให้เกิดเนื้อผ้ามีลักษณะหนาและหยาบ

การย้อม จากตัวอย่างก่อนประวัติศาสตร์ เส้นใยมีลักษณะ เล็กละเอียด สีขาว ไม่พบร่องรอยของสีย้อม แต่มีหลักฐานเชื่อว่ามนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์รู้จักใช้สีธรรมชาติมาย้อมนับเป็นพัน ๆ ปีแล้ว การย้อมยุคแรกคงใช้น้ำคั้นจากส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น ดอก ผล ราก แก่นเปลือก ซึ่งมนุษย์โบราณอาจพบโดยบังเอิญขณะเก็บพืชผักเป็นอาหาร สีที่ย้อมบนผ้ามองไม่เห็น เพราะมักมีกรดฮิวมิก (humic Acid) แทรกซึมในเนื้อผ้า ทำให้การวิเคราะห์ชนิดของสีย้อมผ้าสมัยก่อนประวัติศาสตร์ทำได้ยาก (จิราภรณ์ : 2525,104)

3) ผลลัพธ์ทางตรง คือทราบว่าชาวบ้านเชียงรู้จักการทอผ้าจากไหมและป่าน ภายหลังมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ลักษณะผลผลิตเป็นผ้าทอลายขัดหยาบๆ ลักษณะ เนื้อผ้าหนาและหยาบ

ผลกระทบทางอ้อม ทำให้ทราบถึงความคิด ความเชื่อเรื่องโลกหน้า เพราะมีธรรมเนียมประเพณีการฝังศพ โดยใส่ภาชนะ เครื่องใช้ เครื่องประดับผู้ตายโดยเฉพาะภาชนะสำริดที่ยังมีเศษผ้าติดอยู่ เพราะสันนิษฐานจากโลหะคือทองแดงที่ผ้าหรือเส้นใยนั้นเกาะติดอยู่ เกลือจะแทรกซึมเข้าไปในเนื้อผ้า และตกผลึกอยู่ในเนื้อผ้า เกลือจึงเป็นตัวยึดทำให้หลุดก๊วยจากการรบกวนของจุลินทรีย์ ผ้าและเส้นใยจึงคงสภาพอยู่ได้จนปัจจุบันนี้ ทำให้เราทราบถึงประเพณีความคิด

เชื่อในการฝังศพผู้ตายในดินแดนแถบนี้ว่ามีมาก่อนสมัยประวัติศาสตร์ และทำให้ทราบสภาพสังคม
ว่ามีการอยู่เป็นหมู่บ้านที่มีความคิดความเชื่อร่วมกันจึงมีการรักษาประเพณีเช่นนี้ได้

3.3.8 วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาศาสตร์พื้นบ้านไทยในเรื่อง เครื่องนุ่งห่มสมัยสุโขทัย

สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 18-20) หลักฐานทางด้านโบราณคดีจากศิลาจารึก
ได้ปรากฏความว่าได้มีแบบอย่างการแต่งกายเป็นของตนเอง ดังความว่า "ตูป่าได้เอาเยี่ยงชาวอู
ชาวขอม ชาวชวา ชาวหงสาวดี อันมาออกแต่พ่อขุนรามคำแหง" จากเรื่องนางพมผาศ มีกล่าวถึง
การแต่งกายไว้ดังนี้ "กรัชกาย นุ่งห่ม ผ้าลิตพิสตร์ ผ้าสุวรรณพิสตร์" และจากบันทึกจดหมายเหตุ
ของจีนได้มีการแต่งกายตามฐานะสังคม โดยมีความแตกต่างระหว่าง เครื่องทรงกษัตริย์และขุน
นาง ราชบุตร ดังความว่า "เสียงอี่ (ภาษาเสียง) ยาวสามเซี่ยะ ไซ้แพรตั้งห้าสี เหยื่อ
(ภาษาทรง) ท้าด้วยด้ายห้าสี เอี้ย บ้วย (ฉลองพระบาท, กุญพระบาท) ท้าด้วยแพรตั้งสี่แดง....
ไซ้ผ้าขาวพันศึระ ไซ้หมากท้าวด้วยแพรตั้ง และกัมะหยี่นุ่งห่มไซ้ผ้าสองผืน...ผ้าห่มท้าว
ด้วยห้าสียกดอก ผ้านุ่งท้าวด้วยห้าสีเอาแต่ไหมทองยกดอก.....(คุรุสภา ; 2507,47)

ส่วนของขุนนางและราชบุตร กล่าวไว้ว่า "ขุนนางและราชบุตรไว้ผมยาวเกล้า
มาย...ไซ้ผ้าขาวพันศึระ...นุ่งห่มไซ้ผ้าสองผืน รองเท้าท้าวด้วยหนังโค ...ผ้าท้าว
ด้วยด้ายห้าสี แต่เอาไหมทองยกดอก นุ่งผ้าสูงพื้นดิน 2-3 นิ้ว (กรอมเท้า)

จากบันทึกจากจดหมายเหตุจีนและของพ่อค้าจึงทราบว่า

1) ปัจจัยในการผลิต มีการใช้ผ้าแพร ผ้ากัมะหยี่ ผ้าฝ้าย และผ้าทอด้วย ซึ่ง
เป็นผ้าทอพื้นเมืองแล้วย้อมด้วยสีเบญจรงค์ 5 สี สีดำ ขาว แดง เขียว และเหลือง คนรายใส่ผ้า
ไหมทองยกดอก สวมผ้าถุงยาวกรอมเท้า สูงพื้นดิน 2-3 นิ้ว จากหนังสือไตรภูมิพระร่วงปรากฏ
ชื่อผ้าหลายชนิด เช่น ผ้าสกลพิสตร์ ผ้าเล็กหลก ผ้าสี ผ้าชมพู ผ้าหง ผ้ากรอบ ซึ่งวัสดุใน
การผลิตคงจะใช้ฝ้ายซึ่ง เพาะปลูกกันเอง และไหมซึ่งเลี้ยงไว้เป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว และ
ยังมีการนำโลหะ เช่น เงิน และทอง มาทำเป็นผ้าไหมทองยกดอก ส่วนผ้าที่ปรากฏชื่อต่าง ๆ นั้น
หลายอย่างอาจทอได้เอง และมีหลายชนิดสั่งมาจากต่างประเทศ คือ จีนและอินเดีย เช่น ผ้า
สกลพิสตร์ ผ้าแพร ผ้าเล็กหลก ฯลฯ

2) กระบวนการผลิต มีการนำวัสดุธรรมชาติ เช่น ใยจากฝ้าย และไหมมาปั่น
เป็นด้าย และนำมาย้อมสีแล้วจึงทำการทอ

การย้อมสี มีการนำ染料มาย้อมสีด้วยสมุนไพรธรรมชาติ และ เรียกว่าผ้าเบญจรงค์ มีสีดำ ขาว แดง เขียว และเหลือง บรรดาสมุนไพรแต่โบราณที่นำมาใช้เป็นสีย้อมผ้าเท่าที่รวบรวมตัวอย่างในหนังสือผ้าโบราณ (ณัฐภักดิ์ จันทวิช : 2521,8-10) ดังต่อไปนี้

ขมิ้นชันใบสีก	ย้อมเป็นสีกา
ใบสมอ เปลือกสมอ	ย้อมเป็นสีเขียวแก่เกือบดำ
ใบแค	ย้อมเป็นสีเขียวอ่อน
ใบสับปะรด (กับน้ำมะนาวหรือน้ำมะกรูด)	ย้อมเป็นสีเขียวตองอ่อน
ผลมะเกลืออ่อน ใบคะเม้ง รากชะพลู	ใช้ย้อมเป็นสีดำ
ดอกคันทัด	ย้อมเป็นสีจางา
หัวขมิ้น	ย้อมเป็นสีเหลือง
ลูกมะคาย ลูกมะเสด ต่างไม้สะแก	ย้อมเป็นสีเหลือง
เปลือกไม้หมแมว	ย้อมเป็นสีเหลือง
แก่นไม้แกลแล แก่นขนุน	ย้อมเป็นสีเหลือง
รากยอบ่ากับผิวมะกรูด	ย้อมเป็นสีเหลืองอ่อน
แก่นยอบ่า	ย้อมเป็นสีโพล
รากยอบ่าต้นมะไฟป่า	ย้อมเป็นสีแดง
(กับน้ำมันหมู และ น้ำมันเมล็ดมะทงลาย)	
ผลคันทัด	ย้อมเป็นสีแดง
เปลือกสมอ	ย้อมเป็นสีแดง
รากและใบคราม	ใช้ย้อมเป็นสีคราม
(กับปูนขาวน้ำฟ้ำ)	

จากสมุนไพรเหล่านี้ ก็ทำที่ทั้งเส้นไหมและด้ายมีสีต่าง ๆ ตามต้องการ พร้อมทั้งจะทอดต่อไป

การทอ ชื่อผ้าที่ปรากฏในสมัยสุโขทัย ทำให้เข้าใจถึงชนิดของผ้าชนิดนั้น ๆ ได้ดังนี้ คือ

ผ้าเบญจรงค์ คือ ผ้าฝ้ายทาสี คือสีแดง เหลือง ดำ เขียว และขาว

ผ้าปักไหม เป็นผ้าพื้น มีทั้งผ้าไหม และผ้าลินินสี บักลาดลายด้วยไหมสีต่างๆ ทั้งผืน ถ้าใช้ไหมสีทอง เรียกว่า ผ้าปักไหมทอง

ผ้าไหมทองยกดอก เป็นผ้าไหมยกดอก ทอไหมดอกสลายเด่นชัดด้วยไหมสีทองแล่ง
ใช้เฉพาะผ้าถุงของเจ้านายและขุนนางชั้นสูง เรียกว่า ผ้าทรงมี ฝ่ายยกทอง ฝ่ายยกทองล่องจวน

ผ้าสกุลพัลลภ เป็นผ้าขาวเนื้อละเอียด ใช้ในสมัยสุโขทัย

ผ้าสาส์ เป็นผ้าจากเมืองไพสาส์ ประเทศอินเดีย มีใช้มาแต่สมัยสุโขทัย

ผ้าเล็กหลก เป็นผ้าเนื้อละเอียดแน่น

ผ้าทง เป็นผ้าเนื้อแน่นชนิดหนึ่ง และผ้ากรอบ คือ ผ้าทอเป็นลายกระจ่างใช้พันรอบ
หน้าผาก

การทอผ้าสมัยสุโขทัย สันนิษฐานว่าคงทอผ้าด้วยกี่ ซึ่งเป็นเครื่องมือทอผ้าพื้นเมือง
ของไทย เนื่องจากเส้นด้ายและเส้นไหมผ่านการย้อมแล้ว จึงทำให้ผ้าที่ทอมีสีสันสด และสลาย
สวยงาม

3) ผลลัพธ์ทางตรง ได้แก่ ผลผลิตที่ผ่านกรรมวิธีการผลิตมาแล้ว ได้แก่ ผ้าชนิด
ต่าง ๆ ในสมัยนั้น คือ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าแพร ผ้าทอด้วย ผ้าเบญจรงค์ ผ้าสกุลพัลลภ ผ้าสาส์
ผ้าชมพู ผ้าทง ผ้ากรอบ ผ้ากะมะหยี่ ผ้าฝ้ายห้าสีที่เรียกว่าผ้าเบญจรงค์นั้น คงผลิตได้มาก
เพราะใช้บุคลากรแทนพรหม เมื่อคราวรับพระมหาเถรจากนครทันทมาจากราชธานีสุโขทัย (ศิลปากร :
2515, 58)

ผลลัพธ์โดยอ้อม จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการพัฒนาประยุกต์วิทยาพื้นบ้านขึ้นแล้วก็มีการ
ทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม ให้งดงามยิ่งขึ้นโดยการปักไหมสีทอง ยกดอกด้วยทองแล่งตลอดจนการสั่งผ้า
จากต่างประเทศ เช่น จีน และอินเดียเข้ามา แสดงให้เห็นถึงการจําแนกการแต่งกายตามฐานะ
ทางสังคม เช่น กษัตริย์ใช้ผ้าไหมยกทอขุนนางและราษฎรใช้ผ้าฝ้ายทอด้วยด้ายห้าสี คือ ผ้า
เบญจรงค์ จากชนิดของผ้าทำให้ทราบถึงระบบเศรษฐกิจสังคม สมัยสุโขทัยว่าผ้าชนิดที่ใช้สอยกันใน
ราชสำนักคงมีช่างหลวงเป็นผู้ทอ อีกส่วนหนึ่ง เช่น ผ้าแพร ผ้าไหม สั่งมาจากประเทศจีน ผ้าเนื้อ
ละเอียดผ้าสลายจากอินเดียและเปอร์เซีย มีการนำผ้าทอพื้นเมืองมาทอเป็นวัสดุเครื่องใช้ เช่น
ทอหมอนนั่ง หมอนนอน พูก ธงทิว สัปทน ม่าน และพรหม ถวายพระและวัด ในเทศกาลต่าง ๆ
เช่น เข้าพรรษา เป็นต้น แต่การผลิตฝ้ายนั้นมีมากแถบศรีสัชฉาลัย แต่คงเป็นการผลิตเพื่อย้อมสี มี
ได้ผลิตเพื่อการค้าและอุตสาหกรรม จากประยุกต์วิทยาทางการผลิตผ้าที่ก้าวหน้าขึ้น จึงมีผล
กระทบต่อค่านิยมและใช้เป็นเครื่องสนับสนุนฐานะทางสังคมตลอดจนใช้ส่งเสริมกิจกรรมทางด้าน

ประเพณีไปด้วยในเวลาเดียวกัน

4) การสนับสนุนการผลิต มีหลักฐานสมัยสุโขทัยแสดงให้เห็นว่าการค้าขายภายในและต่างประเทศโดยมีตลาดประสานเป็นตลาดที่ชาวเมืองนำผ้าที่ทอมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน และขายยังประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศเขมร เป็นต้น โดยทางพ่อเมือง คือ กษัตริย์ก็สนับสนุนการค้าโดยไม่เรียกเก็บภาษีทางการค้าแต่ประการใด

ในด้านการฝึกหัดการทอ นั้น จากหนังสือศกอลอนกล่าวชมนางนพมาศว่า มีทุกทอผ้า ผู้หญิงและสมาชิกในครอบครัวต้องปั่นฝ้าย บั่นด้าย และทอผ้าเป็นเช่นเดียวกันกับการทอข้าว (อมรัตน์ : 2525, 10) ซึ่งแสดงว่าอาณาจักรสุโขทัยมีการทอผ้าใช้สอยกันในครัวเรือนทั่วไป บันทึกจีนของโจวต้ากวาง เมื่อ พ.ศ. 1839 กล่าวว่า ".....ชาวเสียน (ชาวสยาม) ใช้ผ้าไหมทอผ้าแพรบาง ๆ สีดำใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงชาวเสียนนั้นเย็บชุดเป็น ... (เฉลิม : 2510, 7)

3.3.9 วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาศาสตร์ที่บ้านไทย เรื่อง เครื่องนุ่งห่มสมัยอยุธยา¹

สมัยอยุธยา ได้แบ่งยุคการแต่งกายของสมัยอยุธยาเป็น 4 ยุค ตามแบบอย่างของศิลปะที่ปรากฏในสมัยนั้น เช่น จิตรกรรม จึงแบ่งออกเป็น 4 ยุค คือ

ยุคที่ 1 เริ่มตั้งแต่แรกสร้างอยุธยาเป็นราชธานี ใน พ.ศ. 1893 จนถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ใน พ.ศ. 2031 เป็นเวลา 138 ปี

ยุคที่ 2 เริ่มตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ใน พ.ศ. 2034 จนถึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ใน พ.ศ. 2171 เป็นเวลา 138 ปี

ยุคที่ 3 เริ่มตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมสาททอง พ.ศ. 2173 ถึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. 2275 เป็นเวลา 102 ปี

ยุคที่ 4 เริ่มตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ พ.ศ. 2275 ถึงเสียกรุงฯ ใน พ.ศ. 2310 เป็นเวลา 35 ปี

อยุธยายุคที่ 1 (พ.ศ. 1893-2051) จากกถุณเฑียรบาล ซึ่งออกในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แสดงให้เราทราบถึงเครื่องแต่งกาย โดยเฉพาะการแต่งกายของกษัตริย์ พระมเหสี พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการในพระราชพิธีต่าง ๆ ดังนี้

1 คัดย่อจากสมภพ จันทรประภา อยุธยาอาณาจักร (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, พ.ศ. 2526)

พระราชพิธีถือน้ำ

"ฝ่ายเครื่องราชประภคทั้งปาง คือ มหามงกุฎ มหาภคพล
.....ขนองกึ่ง เกฏ สนับเพลลา รัตนภคพล.....

พระอรรคมเหสี พระราชเทวี ธรงราชประภค.....

พระราชเทวี พระอรรคชายา..... เกียกภคมะหิ

สีกกลาง...ลูกเธอเอกโธธรงพระมालามวยกลม

เสื่อภคลายทอง

หลานเธอเอกโธ...เสื่อภคแพรดารากรเลา

แม่เจ้า (เจ้าจอมมารดา)...เสื่อแพรพรม (แพรสี)

เมียนา 10,000 หัวเมืองทั้ง 4 เมื่อ (ออก) งาน...นุ่งแพร

เคารพย

เมียงจตุสดมภ (เวียง วัง คลัง นา) ...เสื่อนุ่งแพร

จมราว

เมียนา 5,000 นา 3,000หมัดดินทองป่า

ขุนหมื่นพระกานัล (ผู้ชาย)... ภคหูกระต่าย เสื่อขาว นุ่งขาวผ้าเชิงวรม

(มีเชิงสีต่าง ๆ)

พระราชพิธีอาศวยชย แข่งเรือเดือน 11 มีความว่า

"สมเด็จพระอรรคมเหสีพระภรรยา... นุ่งแพรลายทองธรงเสื่อ (พระราชเทวี)

พระอรรคชายาทรงพระมालาราบ นุ่งแพรดารากร ทรงเสื่อ ลูกเธอหลานเธอ...ธรงเรือพระ
สนมวิไลสนองเกล้าสีกัก (หมสไบ) สองป่า..."

จากหลักฐานดังกล่าวอาจสรุปลักษณะ เครื่องนุ่งหมสมัยอยุธยาตอนต้นได้ดังนี้

ปัจจัยในการผลิต านสมัยอยุธยาตอนต้นนี้มีการจำแนกการแต่งกายตามชนชั้นอย่าง
เห็นได้ชัด ดังนี้

พระมหากษัตริย์	ขนองกึ่ง เกฏ สนับเพลลา
พระอรรคมเหสี	นุ่งแพรลายทองธรงเสื่อ รองพระบาททอง
พระภรรยา	นุ่งแพรลายทองธรงเสื่อ รองพระบาททอง
พระราชเทวี	นุ่งแพรดารากรธรงเสื่อ รองพระบาทภคมะหิ
พระอรรคชายา	นุ่งแพรดารากรธรงเสื่อ รองพระบาทภคมะหิ
ลูกกลาง	เสื่อภคลายทอง (ไม่สวมรองพระบาท)

หลานหลวง	เสื้อแพรดารากรเลา
พระสนม	เสื้อแพรสีต่าง ๆ
ภรรยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กว่าเสนาบดี	นุ่งแพรเคราพย
ภรรยาข้าราชการชั้นเสนาบดี	สวมเสื้อนุ่งแพรจ้าวจ
นางใน	นุ่งจีบหมสไบ

จากเครื่องแต่งกายสำหรับไปในงานพระราชพิธีเหล่านี้ ทำให้เห็นว่านิยามปกติจะนุ่งผืน หม่มผืน (เหมือนกันทุกชั้น) การแต่งกายเกินฐานะถือว่าเป็นความผิด

กระบวนการผลิต การตัดเสื้อใช้ทั้งแพรทั้งผ้าลวดหลั่นกันตามฐานะ เหมือนเครื่องแบบ มีเสื้อใช้ กันทั้งหญิงและชาย เสื้อผู้ชายสมัยนั้นเรียกว่า "สนอบ" และมีการใช้ชนิดผ้าตามฐานะ ส่วนคอเสื้อเป็นแบบคอแหลม เรียกว่า เสื้อคอ "ชะวา" หรือ "ย่าวา"

ชนิดของผ้าที่ผลิตขึ้นในสมัยนั้น คือ ผ้าชั้นสูงเป็นลายทอง เรียกว่า ผ้าโรดล่าย ผ้ารองลงมาคือ ผ้าแพร ซึ่งสันนิษฐานว่าสั่งทอมาจากจีน

ผ้าแพร เป็นผ้าทอจากไหม มีทั้งแพรเรียบและมีลวดลายดอกในตัว มีเนื้อดีเลาต่างกัน เช่น แพร่ล่ายทอง แพร่ดารากร แพร่หงอนไก่เปลาะ แพร่หงอนไก่แถบ และมีลวดลายต่าง ๆ เช่น แพร่ร่ำมะลิเลื้อย แพร่ก้านแยง แพร่ร้วขอ แพร่ดอกถั่ว แพร่ดอกสะเทิน แพร่ดอกกลาย แพร่ อริยา แพร่มังกร ผ้าแพรที่มาจากจีนมีเนื้อดีเลาต่างกัน เรียกชื่อจีนว่า แพร่หม้อตั้ง ผ่าย แพร่กัม แพร่โล่ แพร่บี้ แพร่แซ แพร่ตั้ง แพร่ฝืนกัม แพร่หลั่น แพร่บ๊วยซี้ตั้ง

ผ้ากัมพล หรือผ้ารัตกัมพล เป็นผ้าทอจากขนสัตว์มีสีแดงของอินเดีย เป็นผ้าหายากมาก ใช้เป็นผ้าทรงสำหรับกษัตริย์ หรือใช้เป็นผ้าโศกศირชะ เครื่องราชาภิเษกมีพระภูษารัตกัมพล เป็นของอย่างหนึ่งในเครื่องสาธูปโภค 5 อย่าง ได้แก่ พระมหามงกุฎ พระขรรค์ พระภูษารัตกัมพล พระเศวตฉัตร และฉลองพระบาททองประดับแก้ว

ผ้าโรดล่ายหรือผ้าล่าย คือผ้าที่ลวดล่าย ซึ่งมีกระบวนการทออยู่ 3 วิธี คือ เกิดจากการเย็บเรียกว่าล่ายปัก เกิดจากการทอด้วยควบเรียกว่าล่ายบวมและเกิดจากการผูกด้วย 3 กรอไม่ตั้ง เสมอกันเรียกว่าล่ายยก

ผ้าที่ใช้ในอยุธยาตอนต้นมากที่สุดเห็นจะเป็นผ้าแดง เพราะใช้ทำร่มและเป็นเสื้อผ้าทหารด้วย นอกจากนั้นมีผ้ามีด้า ผ้าเขียว ผ้าชมพู อีกสามสีที่ใช้กัน

ผลลัพธ์โดยตรง ในสมัยอยุธยาตอนต้น ก็จะมีการใช้ผ้ารัดกัมพลซึ่งสั่งทอมาจากอินเดีย เป็นเครื่องทรงสำหรับกษัตริย์ ส่วนพระอรรคมเหสี พระภรรยา พระราชเทวี และพระบรมวงศานุวงศ์ จะใช้ผ้าแพร ผ้าโกลายทอง โดยนำผ้าเหล่านี้มาใช้ในการนุ่งผ้าหลายแบบ ซึ่งปรากฏความตามกฎหมายที่ยืรบาลว่า

"ผู้ใดชนข้างชนะ บำเหน็จหมากทอง เสื้อสนอบทอง ปลายแขน.....
ผู้ใดได้พันแย่งด้วยฆ่าศึก และชนะเงินห้าตำลึง ตะหลับทอง เสื้อผ้า
อื่น ผู้ใดตัดดอกไม้ แลนุ่งผ้าแดง ผ้าชมพู ไพร่ทาทระกา หาชิงมิได้ หม้อผ้า
นอกเสื้อ หม้อผ้าบาเดียว นุ่งผ้าเห็บหน้า หัวชาย ลอยชาย และเข้าในสวน
ประตู่ สวรรตพาน สวรรในรั้วไก่ ในกะลาบาศ แลหน้าพระธิดา
ประตู่ทับเรือก็ดี พระตาหนักก็ดี ฝ่ายผ้าเสื้อใช้ให้ฉีกเสีย....

อนึ่ง นุ่งผ้าปัก ผ้าลายสีเชิงชาย ให้นายประตู่ นายพระโรงฉีกเสีย

การนุ่งของคนไทยนั้นมี 2 แบบ คือ การนุ่งผ้าและนุ่งกางเกง
การนุ่งผ้าของไทยนั้นที่เป็นสามัญ 4 แบบ คือ

1. นุ่งลอยชาย นุ่งโดยปล่อยชายลากดิน
2. นุ่งลอยชายเห็บหน้า คือ นุ่งลอยชายแล้วจับเอาชายขึ้นมาเห็บไว้ข้างหน้า
ไม่ให้ลากดินดูคล้ายกับนุ่งโสร่ง
3. นุ่งจีบ นุ่งโดยจีบชายผ้าทั้งสองเข้าด้วยกัน จีบมาจนสุดที่ตัวแล้วคาดเข็มขัด
นุ่งได้ทั้งฝ่ายหญิงและชาย
4. นุ่งโจง นุ่งลอยชาย แล้วจับชายทั้งสองทับเข้าด้วยกันแล้วม้วนกลม เรียกว่า
ชายกระเบน เอาลอดหว่างขาเข้าไปเห็บริมผ้านุ่งที่เอวแล้วคาดผูกมัดด้วยผ้าด้วยเข็มขัด

การนุ่งผ้าในสมัยนั้น ก็ปรากฏหลักฐานมีการนุ่งลอยชาย นุ่งลอยชายเห็บหน้า นุ่งจีบ
และนุ่งโจง ตามวาระโอกาสต่าง ๆ กัน

การนุ่งกางเกงของไทย เดิมนุ่งขาสั้นมากเรียกว่า กางเกงขาก๊วยถัดลงมาความ
ยาวแค่เข่า และยาวถึงแข้ง และตาดุ่มก็มี กางเกงราชาศัพท์เรียกว่า สนับเพล่า ซึ่ง "สนับ"
แปลว่า เสื้อ เครื่องสวม เครื่องรอง

จากเครื่องทรงกษัตริย์ ซึ่งในกฎหมายเขียนว่า "ขนองทั้ง เกตุสนับเพลา" นายสมภพ จันทรประภา ได้สันนิษฐานว่า คือ การนุ่งกางเกง สนับเพลา กางเกงคือตัวที่นุ่งอยู่ ชั้นในชายาวมาถึงแข้ง ส่วนสนับเพลาคือตัวที่นุ่งอยู่ชั้นนอกขาสั้นเพียงเข่า แล้วต่อมาภายหลังสนับเพลา กลายมาเป็นการเรียกตัวชายาวที่เหลืออยู่ตัวเดียว

การนุ่งกางเกงซ้อน 2 ตัวนี้ ก็เป็นการนุ่งทั่วไปในทุกบรรดาศักดิ์นอกจากนี้ ยังมีการนุ่งโจงทับกางเกงก็มี นุ่งผ้าหน้าแคบเท่าผ้าขาวม้าลอยชายก็มีลอยชายทับกางเกงก็มี ส่วนข้าราชการชั้นสูงอยู่งานก็นุ่งโจงทับสนับเพลา นุ่งกางเกงสั้นทับสนับเพลา

นอกจากนี้แล้วกษัตริย์ยังมีพระกุษาและฉลองพระองค์ชุดสรอง หรือ ทรงสะพัก (ผ้าห่ม) ซึ่งเป็นสีขาว ใช้สรองมูรธาภิเศก เรียกรวมน่า "พระกุษาดอก" ในภายหลังมีเพียง 2 ชั้น คือ พระกุษาและทรงสะพัก

การห่มผ้านั้น มีการห่มผ้า เป็นการห่มผ้าทั้งสองข้าง และมีการใส่สนอบ (เสื้อ) ที่เป็นของหลวงพระราชทาน ซึ่งจะนำไปใช้พราห์เพื่อไม่ได้ และจะเป็นไปตามยศตำแหน่ง เช่น ขุนหมื่น พระก้านัล โภคบุตรตาย เลือขาว นุ่งขาว ผ้าเชิงวรรณ (มีเชิงสีต่าง ๆ และผ้าโคชนข้างชนะ จะพระราชทานเสื้อสนอบทองปลายแขน) เป็นต้น

ผลลัพธ์โดยอ้อม การนุ่งห่มสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น สะท้อนให้เห็นประเพณีการนุ่งห่ม ต้องให้เหมาะสมตามฐานันดรศักดิ์ และตามกาลเทศะ การแต่งกายเข้าวังนั้น มีขนบธรรมเนียมประเพณีบังคับ คือ ห้ามนุ่งผ้าสีแดง สีชมพู ผ้าเขียนลาย ที่มีเชิง ผ้าปัก และมีการใช้แพรพรรณตามยศฐานะ เช่น พระมเหสี พระอรรคมเหสี มีการนุ่งผ้าแพรลายทอง พระราชเทวี พระอรรคชายา นุ่งผ้าแพรดารากร เป็นต้น

วิธีนุ่งผ้ามีกฎเกณฑ์ในการนุ่งที่ถือว่าสุภาพและไม่สุภาพตามประเพณี ดังนี้ คือ ห้ามนุ่งเห็นหน้า หัวชาย ลอยชาย ซึ่งก็แปลว่าต้องนุ่งโจงเข้าวัง ส่วนการห่มผ้านั้นห้ามห่มผ้านอกเสื้อ ห่มผ้าผ่าเดียว (ที่เรียกว่าผ้าพาดไหล่) ดอกไม้ที่อนุญาตเข้าไปไม่ได้ ข้อห้ามเหล่านี้หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมีโทษตราไว้ คือ ถึง ฉีกเสื้อผ้า ถ้าตัดดอกไม้ ก็ให้เอาดอกไม้คล้องพุ่มพอกหัว ตามโทษหนัก โทษเบา

ส่วนเสื้อพระราชทานนั้น ถ้าใส่พราห์เพื่อจนเก่าคร่ำคร่า จะต้องโทษดังในกรณีที่มิใช่แขกเมืองมาเฝ้า จะต้องนำตัวออกไปจากหน้าที่พระที่นั่ง แล้วนำไปชำระความ ถ้ารับว่านำไปใช้ในกาลเทศะอื่นไม่ได้ใช้เฉพาะในราชการเท่านั้น มีโทษทัณฑ์ ดังนี้คือ ครั้งแรกให้ภาคทัณฑ์ ครั้งที่

2 ใ้ที่ ครึ่งที่ 3 ใ้ใส่ค่า แต่ถ้าเก่าเพราะใ้ในราชการมานานก็ขอพระราชทานเปลี่ยนใหม่ได้

เหล่านี้เป็นกฎเกณฑ์ทางด้านสังคมที่กำหนดไว้ในด้านการแต่งกาย ตั้งแต่สมัยอยุธยา ตอนต้น ส่วนการใ้สอยผ้าโดยทั่ว ๆ ไปนั้น กรุงศรีอยุธยาในระยะแรก ๆ คงเหมือนกับสมัย สุโขทัย คือ คนส่วนใหญ่ใ้ผ้าทอได้ในประเทศเป็นหลักและซื้อผ้าบางชนิดมาจากต่างประเทศโดยเฉพาะในชนชั้นสูง สั่งมาจากประเทศจีน อินเดีย ต่อมาก็เป็นประเทศทางยุโรป

อยุธยายุคที่ 2 (พ.ศ. 2034-2171) (ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ใน พ.ศ. 2034 จนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ใน พ.ศ. 2171 รวมเวลาประมาณ 138 ปี) ตั้งแต่ปลายรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในปลายอยุธยายุคที่ 1 อยุธยาพบกับเชียงใหม่ จึงมีการตัดผมยาวทิ้ง เพื่อกันการปลอมตัวเข้ามาของทหารเชียงใหม่ ผู้หญิงก็เริ่มตัดผมสั้น ใ้รัดเกล้ารัศมีที่โคนผมและผมสั้นนั้นแฉ่บานออกไปเป็นปีก ส่วนเครื่องนุ่งห่มนั้น หลักฐานจากสมุดข่อยไตรภูมิซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นฉบับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชใ้ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอขุนกรมราชสีหวิกรม ลอกจากวัดราชประดิษฐฐาน เมื่อ พ.ศ. 2409 ซึ่งภาพจิตรกรรมนั้นเป็นภาพเชียงใหม่ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ใ้ปรากฏเครื่องแต่งกายของกษัตริย์และสตรีดังต่อไปนี้

ฉลองพระองค์และเสื้อ สำหรับพระมหากษัตริย์แล้ว จะเป็นฉลองพระองค์พระกรน้อย ซึ่งกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายว่า คือ เสื้อแขนสั้น ซึ่งเป็นแบบใ้ใช้ตลอดอยุธยา ยุคที่ 1 จนถึงยุคที่ 4 เป็นเสื้อคอปิดชิดพระศอก ผ้าตลอดไม่สามสังวาลย์ หรือรัดพระองค์ ปล่อยชาย ใ้วันอกพระกฐา ทรงแต่่มงกุฏ อีกแบบหนึ่งเป็นเสื้อคอแหลมแขนสั้นค่อนข้างมาก ผ้าอกตลอด ปลาย แขนตัด เฉลียงผ้าทอใ้ปลายเชิดขึ้นเล็กน้อย ดูทะมัดทะแมง

พระอรรคมเหสีลงมาั้น ฉลองพระองค์จะเป็นเสื้อคอแหลม ตัวเสื้อค่อนข้างยาวเกือบ ถึงสะโพก ผ้าอกตลอด ซึ่งจะใ้ใช้ในกรณีพิเศษ โดยปกติจะห่มผ้าเป็นพื้นเหมือนกันหมด ไม่ว่าใ้ใด เวลาใ้เสื้อ จะใ้ผ้าสาบด้วยก็ได้ แบบของเสื้อเหมือนกับของสตรีชั้นสูงแห่ง เบอร์เซียโบราณด้วย ใ้รับอิทธิพลจากประเทศนั้น

การห่มสไบ และผ้าห่ม การห่มผ้าสำหรับในสตรีอยุธยา ยุคที่ 2 นี้มีปรากฏใน สมุดข่อยไตรภูมิ ว่ามี 4 แบบดังนี้คือ

1. แบบสไบเฉียง เป็นการห่มแบบเป็นการเป็นงาน ห่มเฉียงขึ้นไหล่ไปไม่มีกำหนดว่าต้องเป็นไหล่ซ้าย หรือขวา ชนิดของวัสดุ เป็นผ้ายาวสี่เหลี่ยมผืนผ้าหน้าแคบ เวลาห่มเห็นเนื้อที่รอยต่อระหว่างผ้าห่มกับผ้าถุง พับรอบอกก่อน 1 รอบแล้วจึงเฉียงขึ้นบ่าปล่อยชายไว้ข้างหลังเพียงขาพับ เรียกว่า "ห่มสไบเฉียง"

2. แบบสะพักสองบ่า เป็นการห่มตั้งแต่ชั้นชั้นสูงแต่พระภรรยาเจ้าลงมาจนถึงพระสนมเท่านั้น ผ้าห่มแบบนี้ยาวกว่าและกว้างกว่าใช้ "เฉียง" เพราะต้องพันรอบตัวไว้ทับกันที่อก แล้วจึงสะพักไหล่ทั้งสองปล่อยชายไปข้างหลังทั้ง 2 ชาย ยาวเพียงขาพับหรือน่อง เป็นอย่างมากสำหรับพระสนมชายสไบเป็นผ้าทองสำหรับเจ้านายคงเป็นทองทั้งนั้น

3. แบบคล้องไหล่ คือ คล้องคอเอาชายไว้ข้างหลังทั้งสองชาย พระภรรยาเจ้า เวลาทรงฉลองพระองค์ก็คล้อง เช่นเดียวกับชาวบ้าน

4. แบบห่มคลุม ในหน้าหนาว ผ้าห่มจะกว้างยาวกว่าปกติ ต้องต่อผ้า (คือเปลาะ) ให้ความกว้างแล้วให้ห่มคลุมกันลมหนาว ถ้าใช้แพรท้าวเรียกว่าแพรเปลาะ ใช้ห่มนอนก็ได้

จากภาพเขียนเก่าแก่ปลายอยุธยาชุด 1 ต่อกับต้นยุค 2 เรื่อง เวสสันดรนอกจากพระนางมัทรี ที่ฉลองพระองค์แล้ว ก็มีสตรีที่นั่งคือข้างทรงพระนางมัทรีที่แต่งตัวด้วยกฏมณฑียรบาล ฐานะลูกหลวง หลานหลวง เสด็จออกนอกรพระราชฐานในกระบวนเสด็จพระราชดำเนินว่า "ลูกเธอหลานเธอธรงศิริเกทอวย ธรงเสื่อ"

อยุธยาครั้งที่ 3 (พ.ศ. 2173-2275) เริ่มตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เป็นต้นมา เป็นยุคแห่งผสมผสานไม่ว่าจะเป็นหญิงชาย ทั้งไพร่และผู้ดีจากภาพจิตรกรรม 1 เรื่อง ไตรภูมิ ที่ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธโสธรบุรี จะมีรูปนางในที่ตามเสด็จพระมัทรี มีอยู่ผู้เดียวที่เกล้าผมสูงแบบโบราณส่วนผู้อื่นแม้จะเกล้าว่า ก็ตัดสั้นกลางกระหม่อมเป็นวง ตามไรผมจับปีก แลเรือนส่วนที่เหลือทิ้ง ระวังไม่ให้ผมยาว ส่วนหญิงสาวจะไม่โกนท้ายทอย แต่จะไว้ทรงรากไทรมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และค่อยยาวขึ้นเรื่อย ๆ ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

เครื่องทรงของกษัตริย์ พระภูษาวรรณวิไลพัตร์ที่กษัตริย์ในสมัยนี้ทรงนั้น มีกล่าวไว้ดังนี้ "พระภูษาชื่อว่าบัวประกอบแก้วนั้น ให้ทรงผ้า 5 คืบ ยาว 5 แขน 2 ผืนเปลาะ ให้เว้นเปลาะตั้งแต่หน้า เข้าไปทั้งสองข้างแล้วจึงให้ทรงผ้ากว้างคืบหนึ่ง เอาลายออกข้างนอก ให้พับริมตลบลงมาให้ลายออกเสมอริม แล้วจึงเอาเข็มกลัดไว้แล้วจึงตลบริมทั้งสองข้างให้หน้าขึ้นมาข้างพระองค์ทั้งสองข้าง แล้วจึงให้คาดเชือกสอดเข้าไว้ในใต้ริมระบายชั้นบน แล้วจึงให้ทรง

ผ้าผืนที่เปลวเคลือบชายเสมอกัน ผูกพาให้แน่น แล้วให้จับหน้าเข้ามาเสมอแหวกให้เห็นหน้าทั้ง สองชายเคียง เสมอกันอยู่ แล้วจึงโจงกระเบนลอดข้างในขึ้นไป ชักทางกระเบนให้ตั้งแล้วจึงตลบ หนึ่งอีกชั้นหนึ่ง ให้ผูกพระธำมรงค์ทั้งสองผูก พก 2 องค์ เป็น 4 องค์ แล้วจึงให้จับหน้าผ้าโจง กระเบนเป็นทางหงส์ แล้วให้ร้อยพระธำมรงค์ที่ชายกระเบนน้อย ข้างละองค์ จึงผูกไขว้ลงไว้ แล้วคาดรัดตะคอดทับทางกระเบนไว้ แล้วจึงคลี่ระบายทั้งสองชั้นปกลงมา ให้ชั้นมีชื่อ หน้านั้นให้ พลกลับชักไปข้างหลังตั้งหนึ่งผ้าทิพแล้วจึงถอดเข็มที่กลัดนั้นเสีย จึงคลี่ระบายชั้นบนปกลงมาอีกชั้น หนึ่ง เกิด"

จากการทรงผ้าพระภุชการรรณวิไลพิสดาร ทำให้เราทราบว่า พระมหากษัตริย์ทรงพระ ภูษาโจงกระเบน และเรียกว่าการทรงพระภูษานี้ว่าบัวประกอบแก้ว

สำหรับสตรีในราชสำนักจากภาพจิตรกรรมที่ตึกสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ วัด พุทธโธสารรังษี รูปพระนางมัทรี ก็ดั่งนุ่งจีบ ห่มสไบ ตามสมัยอยุธยาปีที่ 2 และการห่มผ้าที่สุภาพที่ สุดคือ ห่มตะเบงมานปล่อยชาย ห่มสไบเฉียง ห่มเห็บ และตะเบงมานผูกชายเป็นที่สุด ส่วนหน้าหนาวห่มผ้า หรือแพรเปลว

การแต่งกายของขุนนาง นิโกลาส์ แชรแวงกล่าวไว้ว่า "ผ้านุ่งของพวกขุนนางนั้นภูมิ ฐานและมีค่ากว่าของชนชั้นสามัญ ตามปกติ จะทอสอดเส้นทองแล่ง และเส้นเงินแล่ง หรือไม้ก็เป็น ผ้าลายดอกเขียนมาจากประเทศอินเดีย ซึ่งเรียกกันว่า Chitte แห่ง Masuli patam พวกขุน นางสวมสนับเพลาตัดด้วยผ้าเนื้อดีอยู่ชั้นในผ้านุ่ง มีปลายขาตกลงมากกว่าหัวเข่า และปลายขานี้ปัก ดิ้นทองค้ำเงินเป็นลวดลายงดงาม ในขณะที่อากาศร้อนมาก ๆ เขาสวมเสื้อชั้นนอกผ้าบาง ๆ ตัดเป็นรูปเสื้อครุย ชายยาวไม่เกินปลายสนับเพลา แต่ในฤดูที่มีลมเหนือ จะสวมเสื้อนอกรัดทรงตัด ด้วยแพรจีบปักลายดิ้นทอง เงิน หรือว่าผ้างาม ๆ จากยุโรป หน้าอกติดคุมกักด้วยเสื้อทองแล่งหรือ เงินแล่งเป็นระยะห่าง ๆ ปลายแขนเสื้อนั้นกว้างมากและขัดคุมเหมือนอย่างเสื้อหลุมคอรัดเอวของ เราในสมัยก่อน และบนเสื้อรัดทรงนี้เขาใช้ผ้าคล้องคอแบบนักรบโบราณของเรา ทำด้วยแพรเงินปัก ดิ้นเงิน หรือทำด้วยผ้าที่งามที่สุดที่จะหาได้ในประเทศ

และจากบันทึกของบาดหลวง เดอซัวซี แสดงว่า ในโอกาสปรกติขุนนางไทยนุ่งโจง กระเบนและไม้ใส่เสื้อ ดังความว่า ".....และเครื่องนุ่งห่มเล่าเขาก็ใช้ผ้าเป็นชั้นเป็นผืน ซึ่งไม่สึกหรือง่ายเหมือนอย่างเสื้อ กางเกง"

ส่วนโอกาสพิธีการ เช่น การเข้าเฝ้าในพระราชวัง หรือในกระบวนพยุหยาตรา พระกรฐินบวชครั้งกรุงศรีอยุธยา ตามภาพจากสมุดภาพจำลองจากวัดยมเก่าในหอสมุดแห่งชาติ เป็น เป็นภาพเขียนสีบนสมุดข่อยสีขาวขนาดใหญ่ ปรากฏเครื่องแบบข้าราชการทหารหลายอย่าง เช่น เสื้อเครื่อง เสื้อกุดไต เสื้อเสนาภู่ เสื้อทรงประพาส ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันทั้งวัสดุและรูปแบบ

กระบวนการจัดการ การจำหน่ายเสื้อผ้าเหล่านี้ได้ปรากฏหลักฐานว่ามีตลาดขาย เสื้อกางเกงในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังหลักฐานจากหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 หัวข้อ ย่อย "ว่าด้วยแผนที่กรุงศรีอยุธยา" ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่า "ผู้แต่ง เกิดทันสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแต่มาแต่งหนังสือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์" ดังความว่า

"ย่านป่าทุ่งหมากก็ว่า ป่าผ้าเขียวก็ว่า ชายเสื้อเขียวเสื้อขาว เสื้อจีบเอว เสื้อฉีกอก เสื้อกรวมหัว กางเกงเขียว กางเกงขาว ล่วมศักราต..."

นอกจากตลาดขายเสื้อผ้าแล้วยังมีตลาดขายกำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นปักผมและอื่น ๆ ซึ่งอาจสรุปได้ว่ามีผู้ทำการตัดเสื้อสำเร็จรูปและกางเกงขายโดยมีกระบวนการจัดการ โดยใช้ระบบการตลาดในการจัดขายเครื่องนุ่งห่มเหล่านี้

ผลผลิตโดยตรง จากวัสดุชนิดต่าง ๆ เช่น ผ้าหรือไหม และนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อ ซึ่งจำแนกเป็นชนิดต่าง ๆ ดังนี้

เสื้อเครื่อง เป็นเสื้อผ้าดอกแขนยาว คอปิดและตั้ง บางแบบไม่มีคอตั้ง ผ่าอกตลอด ติดกระดุมท่อนบน 7-8 เม็ด ตัวยาวถึงสะโพก ขลิบปลายแขนและรอบเอวด้วยผ้าต่างสี เป็นเสื้อสำหรับข้าราชการ ชั้นพระยา พระ หลวง ขุน หมื่น สวมใส่

คำว่า "เครื่อง" ในพงศาวดารโยนก หมายความถึง "ทหาร" ดังนั้น "เสื้อเครื่อง" ย่อมหมายถึง "เสื้อทหาร"

เสื้อกุดไต เป็นเสื้อชนิดผ้าตา ผ่าดอก แขนสั้น คอกลม มีสาบใหญ่ที่คอ ขลิบปลายแขนและรอบเอวด้วยผ้าต่างสี ตัวสั้นกว่าเสื้อเครื่อง บางครั้งก็สวมเสวี่ยงผ้าทับ บางครั้งก็สวมทับผ้าถุง พระยาอนุมานราชธนะสันนิษฐานว่า กุดไตจากบทานุกรมภาษาฮินดูสตานี พบคำ Khurti แปลว่า เสื้อกั๊กทหาร เสื้อกุดไตนั้นแต่งกับหมวกฝรั่งที่เป็นรูปกลีบลาตวนบาน ในรูปเขียนวัดยมมีหลายรูปล้วนแต่แขนสั้น คนสวมมักเป็นชั้นนาย

เสื้อเสนาภฏ เป็นเสื้อตีพิมพ์สีสลับเป็นลาย มีสีแดงเหมือนน้ำหมากมากกว่าสีอื่น ที่
อกเป็นลายสิงห์ขบ ตามตัวเป็นลายต่าง ๆ กัน มีเกล็ด เกราะ ลายดอกไม้ ลายกระหนก เดิม
นั้นเป็นเสื้อแขนสั้น เป็นเสื้อที่มีการใช้งานมานานจนถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่มา
ระยะหลังแขนยาว ใช้มากในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทหารอาสาทกล่าใช้เสื้อนี้ทุก
เหล่า

ฉลองพระองค์เกราะนวม เป็นเสื้อเกราะทำด้วยหนัง หุ้มผ้า โดยตรงให้ติดกัน แล้ว
ยัดสำลีให้แน่น

เสื้อทรงประพาส เป็นเสื้อมีปก คอกกว้าง ยกเป็นอินทรี และต่อแขนยาวจากไหล่ ใต้ปกออกไป ตัวเสื้อกับแขนเป็นผ้าคนละสี แขนตัดตามลายขวางของผ้าเป็นเสื้อโบราณที่ทหารกรม ช้าง ซึ่งเป็นกรมใหญ่ที่สุดในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชใช้แต่งกับลอมพอกอยู่กรมเดียว และ แต่งมาจนสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เสื้อครุย เป็นเสื้อที่ใช้มาเก่าแก่มาตั้งแต่สร้างกรุงคงจะเป็น "สนอบ" ที่กล่าวใน กฎมณเฑียรบาล เป็นเสื้อตัวไม่ยาวนัก ผ่าอก แขนสั้น การสวมต้องไขว้ทับกันให้ปิดตัวแล้ว มาผูกไว้ที่เอว พอถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตัวยาวขึ้นแขนกว้างขึ้น แต่เป็นแขนสามส่วน (ตรงกับรูปและจดหมายเหตุ ของลาลูแบร์) ทำด้วยผ้าขาวบาง ตกแต่งด้วยลายทองตามฐานะและ ตำแหน่ง

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงสั่งตัดครุยไม่มีแขน จากประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเสื้อ คลุมแบบเบอร์เซียนั่นเอง ลายที่ทำด้วยเส้นทอง ถัก หรือปัก ตามขอบเสื้อครุย หรือคาดที่แขน เรียกว่า ส"รด มีผ้าคาดเอวทำด้วยทองถักก็เรียกว่า "ส"รด" เช่นกัน การสวมครุยหม่อมครุยนั้น ใช้ในเวลาอยู่หน้าที่ที่เป็นพิธีต้อง

เสื้อทหาร ลาลูแบร์ได้กล่าวถึง เสื้อทหารทั้งนาย และพลว่าใช้สีแดงเกือบทั้งหมด ดังมีการพระราชทานเสื้อดังนี้ "...กลางที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็โปรดพระราชทานเสื้อชั้นนอก หรือเสื้ออีกชนิดหนึ่งสีแดงสด สำหรับใช้ออกงานพระราชสงครามหรือตามเสด็จพระราชดำเนิน ประพาสล่าสัตว์เท่านั้น เสื้อชนิดนี้ยาวลงมาถึงหัวเข่า มีคุมขัดทางด้านหน้า 8 หรือ 10 ลูก แขนเสื้อนั้นกว้าง ไม่มีปกลาดลงอย่างใด และสั้นมากจนปรกลงมาไม่ถึงข้อศอก" จึงอาจสรุปได้ว่า ทหารในสมัยนั้นใส่เสื้อสีแดงเป็นส่วนมาก พลทหารนั้นเสื้อจะสั้นกว่านาย

ส่วนชายหญิงสามัญชน มีการแต่งกาย ดั้งเดิมที่ของนิโกลาส์ แชรแวงส สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชดังนี้ "...พลเมืองชั้นสามัญเขาไม่สวมเสื้อกัน เครื่องนุ่งห่มของผู้ชายประกอบด้วย ผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม 2 ผืน ผืนหนึ่งยาวประมาณ 2 โอน และกว้าง 3 ใน 4 โอน ใช้คลุมบา เป็นท่อนองผ้าคลุมไหล่อีกผืนหนึ่งมีขนาดกว้างยาวเท่ากัน ใช้พันเข้ากับเอว แล้วมีวนชายโจงไป เหน็บไว้เบื้องหลัง เป็นท่อนองกางเกงขาสั้นย้อยลงมาปรกเข้า เครื่องแต่งกายนี้เรียกในภาษาสยามว่า ผ้านุ่ง"

แสดงว่าเครื่องแต่งกายของชายสามัญชน มีการนุ่งโจงกระเบนโดยผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม และใช้ผ้าชนิดและขนาดเดียวกันนี้คลุมไหล่ทั้งสองข้างโดยปล่อยชายไปไว้ด้านหลัง สมภพ จันทรประภา ได้สรุปว่าในสมัยนี้ชายไทยคนนุ่งโจง นุ่งถกเขมร นุ่งลอยชาย นุ่งโสร่ง มีผ้าคาดพุง

และ ไม่สามเสื่อ

ส่วนสตรีนั้น นิโกลาส แครนเวล กล่าวถึงการแต่งกายว่า "เครื่องนุ่งห่มของผู้หญิงไม่แปลกกว่าของผู้ชายเท่าไร บ่อยๆให้ชายตก กล่าวคือ ไม่น่าเป็นชายกระ เบินไปเห็นบ่าวไว้ทางเบื้องหลัง บ่อยๆชายระ เกือบถึงพื้นดิน ตามปรกติเป็นผ้านุ่งสีดำ ซึ่งผู้หญิงถือกันว่างามและภูมิฐาน บางทีก็ทอสอดเส้นทองแล่ง หรือเส้นเงินแล่ง มีผ้าแถบมัสลินผืนแคบ ๆ คาดอก ส่วนอื่นของร่างทั้งหมดเปลือย" แสดงว่าผู้หญิงในสมัยนั้น ห่มแถบ ห่มสไบ และนุ่งจีบ

การห่มผ้าในสมัยนั้น ก็มีทั้งห่มตะ เบงมานบ่อยชาย ห่มสไบเฉียง ห่มเห็น็บ และตะ เบงมานผูกชาย หน้าหนาวห่มผ้าหรือแพรเพลาะ

ผ้านุ่งสตรีสามัญนิยมนุ่งสีดำ สีเขียวตะพุ่น ผ้าห่มเป็นผ้าเปลือกกระ เทียมสีชา

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีกรมหนึ่งที่ว่าสำคัญในเวลานั้นคือกรมช่าง จึงได้มีพระตำรับนุ่งผ้าขี้ช้าง สำหรับพวกกรมช่าง เสนาบดี และผ้าต้นมีการกำหนดการนุ่งผ้าขี้ช้าง ดังนี้ สำหรับกรมช่าง มีการนุ่งผ้า 4 อย่าง เรียกว่า เกไล บัวตม บัวบาน และบัวจีบ ส่วนการนุ่งผ้าอย่าง เสนาบดีมี 7 อย่าง คือ บัวช้อน บัวคลี่ บัวกระจาย บัวกลม บัวท้อ บัวฉลองไพร ซึ่งกำหนดรายละเอียดขนาดของผ้า วิธีนุ่งผ้าจากการกำหนดชายผ้า ตลอดจนการพลิกกลายผ้า ซึ่งจำเป็นที่ข้าราชการเหล่านี้ต้องนุ่งผ้าให้ถูกต้องตามพิธีการ

จากสมุดภาพจำลองจากวัดยมเก่า เป็นริ้วกระบวนพยุหยาตราพระภิกษุในบงสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีการใส่เสื้อข้าราชการตามที่กล่าวมาแล้ว เช่น เสื้อ เครื่องเสื้อเสนาภฎ เสื้อกุดโต เสื้อครุย โดยใส่ใส่คู่กับการนุ่งผ้าโจงกระ เบินทับสนับเพลา ตลอดจนสวมกางเกงขาสั้นแค่เข้าสวมหมวกกลมพอก และหมวกปลายแหลม ส่วนรองเท้านั้นส่วนใหญ่ไม่ใส่ แต่มีใส่รองเท้าบ้างเป็นจำนวนน้อย ผ้ายก ผ้าสังเวียน ผ้าสองปัก ผ้าลายอย่าง ผ้าลายนอกอย่าง จัดเป็นผ้าของทางราชการ

ผลลัพธ์โดยอ้อม จากการศึกษาจากเครื่องนุ่งห่มสมัยอยุธยาคนที่ 3 นี้จะเห็นได้ว่า ไทยมีการติดต่อกับญี่ปุ่นมาก่อน เมื่ออิทธิพลของผู้ปุ่นเสื่อมลง ก็เป็นอิทธิพลของฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส มีการค้าขายแลกเปลี่ยน กับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศเหล่านี้ เช่น ค้าขายกับประเทศลาว บาดหลวง เดอ ชัวซีย์ กล่าวว่า "แต่ก่อนนี้มีการค้าขายใหญ่โตระหว่างประเทศสยามกับประเทศลาว สินค้าจากประเทศลาวมีทองคำ ชะมดเชียง กายาน และผ้าไหม และเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกัน ทางประเทศสยามก็ให้ผ้าฝ้าย ผ้าลาย ผ้าพัน ฯลฯ " จากบันทึกเดินทางนี้

ทำให้เราทราบว่า สินค้าส่งออกของเรานั้นสมัยนั้น คือ ผ้าฝ้าย ผ้าลาย ผ้าพื้นซึ่งข้าราชการและ
สามัญชนส่วนมากนุ่งนั่นเอง ส่วนชนชั้นสูงนิยมใช้ผ้าแพรพรรณจากต่างประเทศ ดังรายการสิ่งของที่
เจ้าพระยาโกษาธิบดีแจ้งแก่ขุนวาที่ ล่ามฝรั่งเศสว่า เป็นของที่ต้องพระประสงค์ คือ "ผ้าแพร
อย่างเนื้อดี และผืนกว้าง ๆ ผ้าดอกอย่างดี" และของที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ถวายตอนนั้น
มี "ผ้ายกหลายสีพับส่วนแต่ยกทองอย่างวิจิตร" ของที่ทรงสั่งมานั้นปรากฏมีทั้งแพร ผ้าไหมปักทอง
ฉลองพระองค์ครุย เริ่มมีในรัชกาลนี้ ทรงสั่ง เป็นเสื้อไม่มีแขนแบบเปอร์เซียใช้เป็นฉลอง
พระองค์ กะหมี่แดงปักไหมทองประดับมุก นอกจากสีแดง ก็มีเขียว และน้ำเงิน อย่างละ 2 รวม
6 องค์ ลูกไม้ติดที่ฉลองพระองค์ทำด้วยกะหมี่แดงปักไหม ไหมทองประดับมุก ส่วนเสื้อผ้าของผู้
หญิงนั้นมีการสั่งท้าวหมี่ 4 ผืน เป็นผ้าเนื้อดีที่สุด ยาว 4 แขนกว้าง 6 คืบ ลายที่สั่งท้าวหมี่ทั้งลาย
ไทยและลายฝรั่ง เสรไม่สั่งลายใดโดยเฉพาะ แบบเสื้อที่สั่งให้ตัดจากฝรั่งเศส ตัวตัดตามแบบ
ฝรั่งเศส แต่แขนให้แก้ไขตามแบบไทย จากการดูแลลัพท์ทางอ้อมนี้ทำให้สรุปได้ว่า ไทยเรานั้นผลิต
แต่ผ้าพื้นเมือง เช่น ผ้าฝ้าย ผ้าลาย ผ้าพื้น แต่ถ้าเป็น ผ้ายกทอง ผ้าแพร ผ้าไหมปักทอง ผ้า
กะหมี่ จะสั่งจากต่างประเทศ ส่วนลวดลายบนผ้านั้นบางครั้งทางไทยก็ออกลวดลายแบบไทย
เพื่อให้ต่างประเทศผลิตลวดลายไทย ตามที่ชนชั้นสูงในสมัยนั้นพอใจออกแบบส่งไปให้ แต่ขบวนการ
การผลิตและการทอเป็นเทคโนโลยีของต่างประเทศ ยกเว้นแต่ผ้าพื้นเมืองที่สามัญชนนุ่งห่ม จึงผลิต
ในประเทศ

อนึ่ง เครื่องนุ่งห่มในสมัยนี้ตามที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง และในสมุดข่อย ก็ยังสืบ
เค้าแนวความคิดเดิมในเรื่องฐานันดรศักดิ์ เครื่องแต่งกายจะจำแนกประเภทตามบรรดาศักดิ์ และ
พระบรมวงศานุวงศ์ ประชาชนทั้งพลเรือน ทหาร ก็จะต้องแต่งกายตามระเบียบประเพณีที่กำหนด
ไว้ในสังคัม เครื่องทรงกษัตริย์มีการกำหนดหน้าทำให้แก่เจ้าพนักงานภาษาโดยเฉพาะที่จะต้องแต่งให้
ถูกประเพณี นอกจากนี้ยังสะท้อนความคิดความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ เช่น การนุ่งผ้าขี้ช้าง จะ
ต้องแต่งตามตรา เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่การไปจับและขี่ช้าง ซึ่งถือว่าเป็นงานสำคัญในยุคสมัยนั้น

อยุธยาครั้งที่ 4 (พ.ศ. 2275-2310) เริ่มจากปีที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
บรมโกศขึ้นเสวยราชย์เป็นยุคที่อยู่อยุธยาเพียงผู้ มีลักษณะจิตรกรรมที่เป็นไทยอย่างบริสุทธิ์และสมบูรณ์
ผมของสตรีในสมัยนั้นยาว ดังปรากฏในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ว่า
"พิศอนงค์องค์เอวอร ผมประบ่าอำเอี่ยมาร" แต่มีการไว้ผมปักประบ่ากันเช่นเดียวกัน ดังภาพที่
ธรรมาสแวก์ดิธ์ ผีอกซึ่งสร้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์ เป็นไม้แกะสลัก รูปชาวบ้าน
หญิงชายประชมุกันทั้งเทศน์ ผู้หญิงไว้ผมปักประบ่ากันทั้งนั้น การแต่งกายในสมัยนั้นยังคงมีการแต่ง
กายตามฐานันดรที่มีในสังคัม เช่น กษัตริย์ ข้าราชการ สามัญ ดังนี้

พระตำรับเครื่องต้น มีตำราแต่งพระองค์ของมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เรียกกันว่า พระตำรับเครื่องต้น เขียนโดยผู้สมัยกรุงธนบุรีตำราเครื่องทรงนั้น สมภพ จันทรประภา ได้กล่าวไว้ในหนังสืออยุธยาอาภรณ์ พอสรุปโดยสังเขป ดังนี้ มีการจำแนกการทรงพระเครื่องต้นเป็นการเสด็จออกแขกเมือง เสด็จไปพระราชทานเพลิงศพ เสด็จไปพระพุทธบาท เสด็จไปวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทรงพระมหาภิไธยราชรถ และเรือพระที่นั่งกิ่งไปพระราชทานพระภิกษุเครื่องพิชัยสำหรับชนขาว เป็นต้น ยกตัวอย่างการเสด็จออกแขกเมือง ทรงพระเครื่องต้น 6 อย่าง คือ ทรงฉลองพระองค์อย่างแพร่อศวรรีว 1 ทรงฉลองพระองค์นอกคาด คาดสีนาก สีทอง สีเขียว 1 ทรงเครื่องต้นพระชฎาพระเกี้ยว เพชร ทับทิม มรกต ตามสีฉลองพระองค์ 1 ทรงพระสนับเพลาเชิงเลื่อย 1 รัตพระองค์ เจียรบาท 1 เหน็บพระแสงกันหย่น 1 สิริ เป็น 6 สิ่งเท่านั้น

ถ้าเสด็จพระพุทธบาท ทรงเครื่อง 7 อย่าง เท่านั้น คือ ทรงสนับเพลาเชิงสองชั้น 1 ทรงพระภูษาจีบโอน 1 ทรงฉลองพระองค์สังเวียนยก 1 ทรงรัตพระองค์เจียรบาท 1 ทรงพระมาลาพระกลีบ 5 ยอดสดุ้ง 1 เหน็บพระแสงกันหย่น 1 ถวายพระฉายด้วย 1 สิริเป็น 7 สิ่ง

พระตำรับนี้ ถือเป็นหลักในเรื่องเครื่องต้นแม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ยังคงรักษากฎเกณฑ์ของเก่าไว้ เช่น ในพระราชพิธีสำคัญ ๆ ต่าง ๆ

จากหนังสือประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม นายพรังซัวส์ อังรี ตูรแปง ชาวฝรั่งเศสได้กล่าวถึงฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ว่า "พระเจ้าแผ่นดิน ทรงสวมฉลองพระองค์ที่ทำด้วยผ้าตาด และประดับประดับด้วยผ้าลูกไม้ที่สวยงามที่สุดจากยุโรป พระองค์เท่านั้นจะทรงปรากฏองค์พร้อมด้วยเครื่องประดับนี้ได้" ทั้งนี้เป็นการยืนยันถึงการแต่งเครื่องทรงของกษัตริย์ว่าจะต้องทำด้วยวัสดุชนิดดี และมักจะมีประดับตกแต่งด้วยวัสดุที่สั่งมาจากต่างประเทศ

ข้าราชการ หลักฐานก็มีพวกข้าราชการสำนัก เช่น มหาดเล็ก ชาวที่ตำรวจการแบ่งส่วนราชการกรมมหาดเล็ก แบ่งออกเป็น 4 เวน แต่ละเวรมีหัวหน้าซึ่งบรรดาศักดิ์เป็นจมนเป็นหัวหน้ารับผิดชอบประกอบด้วย หัวหน้า นายเวร หุ้มแพร รองหุ้มแพร มหาดเล็ก (เลว) ในงานพระราชพิธีเต็มยศ ตำราหน้าที่มหาดเล็ก กำหนดไว้ว่า "หัวหน้า นายเวร จำ หุ้มแพร ผู้ส่งเรือพระที่นั่ง นุ่งสมปักลายห่มเสื้อครุย ใส่พอก (และคาดผ้า) เกี้ยว ตามบรรดาศักดิ์ ตะพายดาบตามตำแหน่ง "ส่วนมหาดเล็กธรรมดา "นุ่งลาย ห่มเสื้อครุย ใส่พอกเกี้ยว"

ชาวที่ แห่งกรมชาวที่ ดูแลความเรียบร้อยของอาคารสถานที่ งานพระราชพิธีถ้าเป็นชั้นผู้ใหญ่แต่ง "นุ่งสมปักลาย ห่มเสื้อครุย ใส่พอกเกี้ยว ขัดดาบ"

ส่วนตำรวจ 4 กรม คือ ตำรวจนอก (ชาย 1 ขวา 1) ตำรวจใน (ชาย 1 ขวา 1) กำหนดว่า

"ถ้าเสด็จไปทอดพระเนตรกรมทรสพนั้น เจ้ากรมปลัดกรม นุ่งสมบั๊กลาย ห่มเสื้อครุย เจ้ากรมตะพายกระบี่ ปลัดกรมชัตดาบ หัวหมั้นตะพายดาบ ถือนอกตัวสีคาดดาบ พัน ทนาย นุ่งผ้าแถบไหม ชายยาว เกี้ยวผ้าเกี้ยว ตะพายดาบแท้ เสด็จตามกระบวน

หากออกงานไม่ใหญ่โต "นุ่งสมบั๊กลาย ใส่เสื้อครุย คาดดาบ"

หากเป็นงานเสียงอันตราย เช่น ทอดพระเนตรเสือนาง "นุ่งผ้าไหม เกี้ยวผ้าเกี้ยว"

ถ้าแห่นอกวง "นุ่งผ้าไหม ห่มเสื้อหนาว เกี้ยวผ้าเกี้ยว"

จึงอาจสรุปได้ว่า หากเป็นงานไม่สำคัญนักนอกวง "นุ่งสมบั๊กไหม ห่มเสื้อครุย คาดดาบ" งานเต็มยศ "นุ่งสมบั๊กลาย ห่มเสื้อครุย ใส่พอกเกี้ยวตามบรรดาศักดิ์ งานแห่เต็มยศ "นุ่งสมบั๊กลาย ห่มเสื้อหนาว เกี้ยวเจียเทศ"

ส่วนสามัญชนนั้น จากหนังสือประวัติศาสตร์แห่งราชอาณาจักรสยามนายฝรั่ง ชังส์ อังรี ตูรแบง ชาวฝรั่งเศสได้กล่าวว่า "ชาวสยามไม่กลัวที่จะเปลือยกาย แต่เพื่อความสุภาพเรียบร้อย เขานุ่งผ้าสี หรือบางทีก็ผ้าเนื้อทองหรือเนื้อเงิน ธรรมเนียมปรากฏตัวครั้งแรกเปลือยในที่สาธารณะนั้นเกิดขึ้นเพราะอากาศร้อนมากกว่าเพื่อยุ้ยยามารมณ์" และกล่าวถึงการที่ทหารฝรั่งเศสอาบน้ำตัวล่อนจ้อนเป็นการประเจิดประเจ้อ เจ้าหน้าที่จึงให้ทหารเหล่านั้น "นุ่งผ้าขาวม้าอาบน้ำ" ยืนยันว่า มีการใช้ผ้าขาวม้าในสมัยอยุธยาอย่างเด่นชัด ส่วนเด็ก ๆ นั้นเขากล่าวว่า "เด็ก ๆ ไม่นุ่งผ้าเลย จนถึงอายุห้าขวบ พออายุห้าขวบ พ่อแม่ก็ให้ลูกนุ่งผ้าผืนหนึ่งซึ่งจะถอดออกไม่ได้ แม้เวลาจะเข็นก็ไม่ให้เปลือยออก" และกล่าวถึงงานศพว่า "เขาเผาศพท่ามกลางเสียงดนตรีต่อหน้าญาติมิตร ซึ่งแต่งตัวสีขาว" และกล่าวถึงการสวมหมวกและรองเท้าวว่า "ชาวสยามสวมหมวกแต่เวลาเดินทาง หรือ เวลาอยู่ในแม่น้ำ ซึ่งพระอาทิตย์ส่งแสงร้อนจัด รองเท้าที่ชาวสยามสวมปลายแหลม และไม่มีส่วนที่หุ้มส้นเท้า เวลาเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินหรือเข้าหาผู้ใหญ่ เขาถอดหมวกออกด้วยความเคารพ"

ผลผลิตโดยตรง

ในสมัยนี้ผ้าถุงที่สวยที่สุด คือ "ผ้าสองปัก" เพราะเป็นผ้าทางราชการ แสดงยศ
สังกัด สังกัดจากผ้านี้ โดยปกติจะไม่นั่งกัน ยกเว้นเวลาเข้าเฝ้า หรือตามเสด็จพระราชดำเนิน
แม้แต่จะนั่งจากบ้านจะ เข้าวังก็ใช้ผ้าอื่นนั่งมาก่อน สมปักให้หมายถือตามมานั่งในวัง

ผ้าสองปักนี้ เป็นผ้าไหมหน้าแคบต้องต่อให้กว้างโดยต่อกันสองผืนเรียกว่า "เพลาะ"
เมื่อเพลาะแล้วจะกว้างประมาณ 160 ซม. ซึ่งกว้างกว่าผ้าถุงธรรมดา 1/4 ความยาวก็เช่น
กันยาวกว่าผ้าถุงธรรมดา เวลานั่งเต็มยศใช้ผ้าสมปักหลายต่าง ๆ เวลานั่งเข้าเฝ้าตามปกติใช้ผ้า
สมปักไหมสีต่าง ๆ ผ้าสมปักที่มีเกียรติสูงสุด คือ "สมปักปทุม" ทอด้วยไหมมีสายดอกเป็นตา ๆ สม
ปักที่เป็นชั้นต่ำคือสมปักริ้ว

วิธีนั่งผ้าสมปัก ไม่เหมือนโจงกระเบน เพราะผ้ายาวและกว้างกว่า เริ่มนั่งต้องแบ่ง
ผ้าให้สั้นข้างยาวข้าง ข้างสั้นให้เท่ากับโจงกระเบนธรรมดาเห็นชายพกไว้ก่อน เอาข้างยาวทบ
ให้เท่ากับข้างสั้นเข้าหาตัวจะมีเศษเหลืออยู่ทางตัว จึงเอาเศษเหลือชายบนสอดใต้พกเดิม ซักขึ้น
ไปจะได้อายุผ้าเป็นปากข้าง การซักชานนี้เรียกกันว่า "ซักพก" ชายผ้าจะหนาบางไม่เท่ากัน
ข้างขวาเป็นทบเดียว ข้างซ้ายสองทบ เอาชายทั้งสองทบกันแล้ว พับม้วนกลมเป็นชายกระเบน
ธรรมดา แต่ค่อนข้างหนาลอดใต้หว่างขาไปเห็นที่กระเบนเห็นบ ดึงนั่งโจงกระเบนธรรมดา

ผ้าอีกชนิดหนึ่งคือผ้าลาย ซึ่งมีการนั่งผ้าที่เรียกว่า เกี้ยวเกไล ผ้าลายนั้นกรมพระยา
ศำรงราชานุภาพ สันนิษฐานว่า มาจากเมืองสุหรัศ ประเทศอินเดีย แบ่งออกเป็น "ผ้าลาย
อย่าง" คือไทยให้ลายไปหา กับ "ผ้าลายอย่างนอก" เป็นลายที่แยกคิดทำตามชอบใจ และผ้า
ยัมะหวาด คือ ผ้าลายสีม่วง

การนั่งเกี้ยวเกไล ต้องใช้ผ้าลายสองผืน ดังที่สมเด็จพระยานริศรานุวัด-
ติวงศ์ทรงว่า "ผืนหนึ่งนั่งโจงกระเบนสนับเพล่า อีกผืนหนึ่งคาดพุง วิธีคาดนั้นด้านหลังซักแผ่นลงปรก
ถึงกัน ด้านหน้ารวบผูกเงื่อนคาดไว้ชายข้างหนึ่งเสมอเงื่อน อีกชายหนึ่งปล่อยแผ่ยาวเลือกลงไป
แล้วกลับทบชายนั้นมาเห็นไว้ที่พกคุณเห็นเหมือนเอากระเป่าห้อยไว้ที่หน้าขาฉะนั้น เข้าใจว่าผืนที่นุ่ง
คงเรียกว่าผ้าถุง ผืนที่คาดคงเรียกว่า ผ้าเกี้ยว คิดว่าแต่ก่อนนี้ผ้าถุงกับผ้าเกี้ยวคงต่างชนิดกัน

ผ้านุ่งกว้าง ผ้าเกี้ยวแคบ ที่หลังไม่ค่อยจะได้แต่งกัน ไม่มีผ้าคาดก็ฉวยเอาผ้านุ่งมาคาดเลยทำ
ความยุ่ง เรียกผ้านุ่งว่าผ้านุ่งลายบ้าง ผ้าเกี้ยวลายบ้าง โดยประการดังนี้¹

ผลลัพธ์โดยอ้อม กรุงศรีอยุธยาถือว่าเป็นราชอาณาจักรที่มีที่ตั้งเหมาะสมเพราะอยู่ใกล้
น้ำ สะดวกแก่การค้าขายกับต่างประเทศ ประเทศในเอเชียที่มีการติดต่อค้าขายกรุงศรีอยุธยา
เช่น จีน อินเดีย ญี่ปุ่น ส่วนประเทศในยุโรป เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส
ประเทศทางตะวันตกนั้นก็ได้นำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาสู่อยุธยาอย่างมาก โดยเฉพาะ
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ลงมาจนถึงปลายสมัยอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาจึงถือว่าเป็นศูนย์กลางของการค้า รวมทั้งการค้าผ้าชนิดต่าง ๆ
ด้วย ปรากฏชื่อตลาดซื้อขายเสื้อผ้าอาภรณ์ประเภทต่าง ๆ เช่น ตลาดบ้านป่าหมากุ ขยายผ้าขมิ้น ผ้า
รัดประคด ผ้าหลังไก่ ตลาดย่านป่าไหม ขยายไหมครุฑ ไหมพื้น ไหมเบญจพรรณ ตลาดย่านทุ่งหมา
ขายเสื้อกางเกงนานาชนิด ผ้าปัก ผ้าปักทองประดับกระจก ย่านฉะโกราใหญ่ ขยายผ้าขาว และผ้า
สุหรีด ผ้าลายจากอินเดีย

เนื่องจากการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศ ทั้งกรุงศรีอยุธยาเองก็มีผ้าทอพื้นบ้าน
จากหัวเมืองเข้าไปขาย เช่น ผ้าตะรางจากโคราช ผ้าสายบัว หรือผ้าขาวม้าแดง จากลพบุรี
กรุงศรีอยุธยาสรุปโดยอ้อมจึงเป็นศูนย์กลางการค้าผ้าทั้งในประเทศและต่างประเทศ เท่าที่มีหลัก
ฐาน มีผ้าไหม ผ้าแพรจากจีน ผ้าอินเดียมีพ่อค้าแขกมัวร์และเปอร์เซียเข้ามาขาย ผ้าต่าง
ประเทศเหล่านี้ เช่น ผ้าคาพิส ผ้าลาตินส์ ผ้าบิราเนล ผ้าทับตำ เป็นต้น

ผลลัพธ์โดยอ้อมอีกประการหนึ่งในเรื่องผ้านี้ ก็คือ ผ้ามีบทบาทสำคัญใช้เป็นเครื่อง
ราชบรรณาการที่กษัตริย์ไทยส่งไปยังกษัตริย์ต่างประเทศที่มีสัมพันธ์ไมตรีด้วย เช่น สมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชส่งถวายแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งประเทศฝรั่งเศส ทั้งผ้าที่ส่งจากต่างประเทศ
และผ้าทอของไทย นอกจากนี้ยังใช้เป็นเครื่องปูนบำเหน็จพระราชทานแก่ขุนนาง ข้าราชการ เช่น
ยามออกสงครามหาความดีความชอบพระชนเจ้าศึก ตลอดจนใช้พระราชทานต่าง เงินเดือนที่เรียกว่า
เป็นผ้าหวัดรายปี หรือพระราชทานให้ขุนนางเข้าเฝ้า ซึ่งส่วนมากจะเป็นผ้าสมปักซึ่ง เป็นผ้าไหมทอ
เปลวกลางผืน ผ้าชนิดนี้มีลักษณะลวดลายต่าง ๆ กันหลายแบบและจะพระราชทานให้ขุนนางยศ
ลดหลั่นกันลงมา เช่น สมปักบูม สมปักล่องจวน สมปักลาย สมปักริ้ว เป็นต้น

1 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 1
(พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์ แห่งประเทศไทย, 2506) หน้า 27

อันนี้ผ้าก็เป็นสิ่งจำเป็นในฐานะ และยศศักดิ์ของบุคคลในสมัยนี้ เพราะกษัตริย์ และพระราชวงศ์ตลอดจนขุนนางสามารถซื้อผ้าชนิดดี ราคาแพง ที่ทอด้วยกรรมวิธีที่ยุ่งยาก เช่น สอดดินเงินทอง ขุนนางอาจได้รับผ้าจากประเทศทางยุโรป

เป็นค่านิยมในสมัยตามบันทึกของนิโกลาส์ แชรร์แวล (สันต์ ท. โภมลบุตร แปล: 2506, 117) ที่หญิงที่มีฐานะดีใช้เวลาว่างในการ "ปักสะดึงกรังไหมทอง ไหมเงิน และไหมธรรมดา ซึ่งลางที่ก็ประณีตเทียมเท่าที่ทำกันในทวีปยุโรปเหมือนกัน หญิงที่มีฐานะต่ำลงมาก็ปั่นด้ายและทอผ้า ทำเป็นผ้านุ่งของสามี และเครื่องนุ่งห่มของตนเอง ถ้านางยากจนไม่มีด้ายจะทอผ้า . . . ก็จะไปรับจ้าง เขาทอาน" จากบันทึกนี้แสดงว่าผู้หญิงมีฐานะดีจะใช้เวลาในการปักสะดึงทอผ้าไหม ส่วนหญิงชาวบ้านจะทอผ้าฝ้ายให้แก่ตนเองและทุกคนในครอบครัว ส่วนชาวบ้านก็คงแต่งกายง่าย ๆ ที่เรียกว่า นุ่งผืนห่มผืนเป็นส่วนใหญ่ จึงมักเรียกว่าผ้านุ่ง ผ้าห่ม คือนุ่งเพื่อปกปิดท่อนล่างผืนหนึ่ง และห่มท่อนบนผืนหนึ่ง ฝ่ายหญิงคงนุ่งโจงกระเบน หรือนุ่งจีบตามสมัยแล้วห่มสไบ หรือคาดผ้ารัดอก ผู้ชายคงนุ่งโจงกระเบน แต่มักเปลือยท่อนบน อาจมีผ้าขาวม้าพาดบ่า หรือห้อยไหล่ตามสะดาก ผ้านุ่งที่ใช้โจงกระเบนคงเป็นผ้าที่ทอด้วยฝ้ายสีมอ ๆ ที่เรียกว่าผ้าสีข้างควายเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะไม่สามารถซื้อผ้าจากต่างประเทศได้ เหมือนพวกขุนนางหรือข้าราชการชั้นปกครอง ซึ่งจากบันทึกของชาวต่างประเทศที่เข้ามาในสมัยนี้ก็บันทึกว่า ชาวบ้านไทยไม่สนใจในเรื่องการแต่งกาย พอปกปิดร่างกายก็เพียงพอแล้ว ซึ่งจากผ้านี้ แสดงให้เห็นผลลัพธ์โดยอ้อม ในด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย ซึ่งแตกต่างกันในระหว่างวัฒนธรรมหลวงและประชาชนสามัญทั่วไป ซึ่งมีมาแต่ครั้งสุโขทัยจนถึงอยุธยา

นอกจากนี้ปัจจัยสนับสนุนการผลิตที่สำคัญอีกประการหนึ่งสมัยอยุธยา คือ พระมหากษัตริย์ส่งเสริมการเลี้ยงไหม มีการเลี้ยงมากที่จังหวัดเพชรบุรี ดังบันทึกของนิโกลาส์ แชรร์แวล และได้มีการทอผ้าในวังหลวง โดยหัตถ์ที่ช่างเงินทอผ้าแล่งเงิน แล่งทองและผ้าไหมได้เองอีกด้วย

ปัจจัยสนับสนุนการผลิต

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอาจถือได้ว่าเป็นยุคทองแห่งการค้าผ้า มีการค้ากันอย่างกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งเริ่มมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยแล้ว แต่ในสมัยอยุธยานักกษัตริย์บางพระองค์เป็นผู้ทำการค้าขายด้วยพระองค์เอง เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงควบคุมการค้าขายผ้าทั้งที่สั่งมาจากต่างประเทศและที่ผลิตในราชอาณาจักร บางครั้งทรงเป็นผู้สั่งชนิดและประเภทของผ้าต่างประเทศ เช่น จากประเทศฝรั่งเศส และผู้คนที่จะนำมาค้าขายกับไทย โดยมีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง และมีคลังสินค้าย่อย ๆ อยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ

นอกจากค้าขายผ้าชนิดต่าง ๆ แล้ว กรุงศรีอยุธยายังเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย วัตถุประสงค์ในการทอผ้า คือ ผ้าและไหม ตามจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศแสดงให้เห็นว่ามีการซื้อขายไหมและผ้าเป็นปริมาณที่ละมาก ๆ ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่ากรุงศรีอยุธยาจะต้องมีการปลูกผ้า และ เลี้ยงไหม เพื่อใช้ในการทอผ้า จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบถึงสภาพเศรษฐกิจโดยอ้อมของชาวกรุงศรีอยุธยา ที่มีการใช้ผ้าเป็นจำนวนมาก ทั้งผ้าในประเทศและต่างประเทศ ความนิยมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย เช่น จากที่เคยนิยมผ้าจากจีน ก็เปลี่ยนมาเป็นผ้าจากเบงกอล และกลับไปนิยมผ้าจากอังกฤษ เป็นต้น กษัตริย์และข้าราชการจึงมีส่วนช่วยสนับสนุนการผลิตทั้งในผ้าประเภทพื้นเมืองส่งไปต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้าน ตลอดจนการนำเข้าผ้ามาจากต่างประเทศทั้งจากทวีปเอเชียและยุโรป

3.3.10 วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาศาสตร์ที่บ้านไทยในเรื่อง เครื่องนุ่งห่มสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-3 พ.ศ. 2325-2394 ระยะเวลา 69 ปี)

จากวิวัฒนาการทางการแต่งกายตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนมาถึงรัตนโกสินทร์ นี้ได้ปรากฏรูปแบบเครื่องแต่งกายทั้งการนุ่งผ้า ห่มแถบ ห่มสไบ นุ่งกางเกง ซึ่งกางเกงไทยจะเป็นชนิดสามส่วนดังปรากฏในภาพจิตรกรรมรูปทหาร เข้ายवनพยุหยาตราในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่การนุ่งกางเกงเป็นเรื่องยุ่งยากต้องเสียเวลาในผ้ามาตัดเย็บ คนไทยโดยทั่วไปทั้งชายหญิงทั่วประเทศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้จึงนุ่งผ้ากันเป็นหลัก

วิธีนุ่งผ้าในสมัยนี้ได้ปรากฏหลายรูปแบบ เช่น นุ่งโจงกระเบน นุ่งจีบ นุ่งเกี้ยวเกลื่อนุ่งหางหงส์ นุ่งลอยชาย นุ่งหยักรั้ง แต่ที่นุ่งกันเป็นส่วนใหญ่ปรากฏในสองลักษณะคือ นุ่งโจงกระเบน กับนุ่งจีบ

การนุ่งโจงกระเบน คือ การใช้ผ้าผืนยาว ๆ ขนาดเท่ากับความยาวของผ้าถุงสองผืนต่อกัน แล้วพันรอบเอว ทบชายผ้าสองด้านมาชนกันด้านหน้าแล้วม้วนชายรวมกันเหมือนวงช้าง แล้วดึงไปเหนือไขว้หลัง ถ้าดึงขึ้นมาเกินเข้าก็กลายเป็นนุ่งหยักรั้งแบบนุ่งผ้าขาวม้า การนุ่งโจงกระเบน นุ่งกันทั้งชายหญิงและทุกระดับชั้นตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาถึงสามัญชน แม้แต่ในสมัยปัจจุบันคนแก่ตามต่างจังหวัดก็ยังนุ่งกัน เช่นเดียวกับผู้เล่นเพลงพื้นเมืองลือตักก็ยังนุ่งกันอยู่

การนุ่งจีบ คือ การนุ่งอย่างละครึ่ง จีบผ้าด้านหน้าทบเข้ามาหลายชั้นเป็นกรรมวิธีที่ ประณีตและใช้เวลามาก จึงเป็นการนุ่งผ้าเฉพาะหญิงชาววังและพวกละคร ส่วนพวกชาวบ้านไม่มี ใครนุ่ง เช่นนี้ เพราะจะใช้เวลามากและไม่สะดวก

นอกจากนี้ก็มี การนุ่งเกี้ยวเกไล นุ่งหางหงส์ และนุ่งลอยชาย ซึ่งเป็น การนุ่งตาม สบายชนิดหนึ่งของผู้ชาย ไม่มีผ้าชั้นมาเห็นทางแบบโจงกระเบนการนุ่งลอยชายตามวัฒนธรรม ประเพณีไทยถือว่าเป็นการนุ่งแบบไม่สุภาพ แสดงความเป็นนักเลง

ส่วนก่อนหน้านั้น มีปรากฏหลักฐานการใส่เสื้อตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วดังปรากฏในกฎ มณเฑียรบาลสมัยพระเจ้าอู่ทองตราขึ้นใน พ.ศ.1901 โดยทั่วไปแล้ว เรื่องการใส่เสื้อไม่ใช่เรื่อง ประกิตของคนไทยเช่นเดียวกับการนุ่งกางเกง จะมีการสวมเสื้ออย่างจริงจังก็คือ พระมหากษัตริย์ ขุนนาง หรือพวกทหารที่จะเข้ากระบวนแห่ ออกรบ หรืออยู่ในพิธีสำคัญดังปรากฏในภาพจิตรกรรม ผาผนังที่จำลองจากวัดยม สมัยอยุธยา และที่วัดประดู่ทรงธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อนึ่ง การแต่งกายของพระมหากษัตริย์ ขุนนาง และชนชั้นสูง ก็คงแต่งกายตามแบบ แผนที่ปฏิบัติมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จะเปลี่ยนไปบ้างก็เฉพาะการเลือกใช้ผ้าชนิดต่าง ๆ โดยเลือก ผ้าจะเป็นสิ่งแสดงสถานภาพทางสังคม พระมหากษัตริย์ ขุนนางและชนชั้นสูงจะใช้ผ้าทอเนื้อดี ละเอียดทอสอดเงินสอดทองหรือผ้าไหมอย่างดี เช่น ผ้ายกทองด้วยไหม ผ้าบุมทอด้วยใยไหมทำ คล้ายมัดหมี่ ชนิดและสีของผ้าเป็นเครื่องกำหนดยศของขุนนางโดยเฉพาะการใช้ผ้าสมปัก ซึ่งเป็นผ้า สำหรับขุนนาง และผู้มีบรรดาศักดิ์ เช่นเดียวกับครั้งอยุธยา รัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติเรื่องการแต่งกาย การบังคับใช้ผ้า ดังความว่า

"...ธรรมเนียมแต่ก่อนสืบมาจะนุ่งผ้าสมปักท้องนาก และใส่เสื้อครุยกรองคอ กรองต้นแขน กรองปลายแขนจะคาดรัดประคดนามขนุนได้แต่มหาดไทย กลาโหม จตุสดมภ์ และแต่งบุตรหลานขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยได้แต่เสมอ แลจักควาจับเจ้าหลักประดับ พลอย แต่เพียงนี้ และทุกวันนี้ข้าราชการผู้น้อยนุ่งห่มมิได้ทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ ก่อน ผู้น้อยก็นุ่งสมปักบุมท้องนาก ใส่เสื้อครุยกรองคอ กรองสังเวียน กรองสมรด คาดรัดประคดนามขนุน ก็นุ่งผ้าสีผึ้งกลตาไปจนตัวราวจเลวแลลูกควาฉิ่งกัณฑ์สีผึ้ง แล้ว...อย่างต้องห้าม เกินบรรดาศักดิ์ผิดอยู่ แต่นี้สืบไปเมื่อหน้าให้ข้าราชการแล ราษฎรทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ครั้งนี้โปรดเกล้าฯ ให้แต่ขุนนางผู้ใหญ่กัณฑ์สีผึ้ง คาดรัดประคดนามขนุน ห้ามอย่าให้ข้าราชการผู้น้อยใส่ เสื้อครุยกรองคอ กรองสังเวียน กรองสมรด คาดรัดประคดนามขนุนนุ่งสมปักท้องนาก สายเข็มขัด

อย่าให้หม้อดอกประจายาม กักร่มผ้าสีฟ้า ใส่เสื้อครุย...อย่าให้ข้าราชการผู้น้อย และราษฎรกักร่มผ้าสีฟ้าและกระโทกให้ผิดด้วยอย่างธรรมเนียมเกินบรรดาศักดิ์เป็นอันขาดทีเดียว"

จึงอาจสรุปได้ว่า มีการออกกฎหมายห้ามการแต่งกายเกินสถานภาพของตน เครื่องแต่งกายจึง เป็นเครื่องกำหนดฐานะทางสังคมอย่างสำคัญในระยะนั้น

ตามปกติธรรมดาคนไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์หากเป็นชายก็มักจะ เปลือยกายท่อนบน หรือพาดผ้าที่ไหล่หนึ่ง แม้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ก็ยังไม่โปรดฉลองพระองค์ ดังพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 31 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ชา บุนนาค) เขียนในหัวข้อ "พระราชกรณียกิจทรงกระทำ" ว่า

"ถ้าคุณหา เจ้า ทรงเสื่อสีซันเดียว คาดสำน้าง แพรสีบ้าง ขุนนาง สามเสื่อ เข็มซาบ อัดลัด แพรสี 2 ชั้นที่ได้พระราชทาน เสนาบตีคาดสำน ถ้าวันไหนที่ไม่หนาว หรือฤดูร้อน ผู้ใดสามเสื่อเข้ามาก็ไม่โปรด"

ส่วนการแต่งกายของข้าราชการไทยนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ.2369 ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี่ เป็นราชทูตเข้ามาขอเจริญสัมพันธไมตรี เข้าได้ไปเยี่ยมพระยาวิเศษ ซึ่งเป็นพระยาพิพัฒน์ของวังหน้า เขابันทักไว้ว่า ท่านผู้นี้ "อายุประมาณ 38 ปี และเวลาอยู่บ้าน ท่านมักจะไม่มีใส่อะไรเลย นอกจากผ้าขาวม้ามาสตราส พันรอบตัว" (เอกสารของเฮนรี เบอร์นี่เล่ม 1) และอีกตอนหนึ่ง เขาบรรยายว่าในระหว่างไปชมขบวนแห่รับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง เขาได้เห็นพระเจ้าอยู่หัวกับวังหน้า "ฉลองพระองค์แบบธรรมดา คือมีผ้าพันรอบพระกายเพียงชั้นเดียว" ซึ่งการพันผ้ารอบพระกายชั้นเดียวนี้อาจจะเป็นการทรงพระภูษาโจงกระเบนก็ได้

อนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินมักจะพระราชทานเสื่อผ้าให้เป็นบำเหน็จแก่ข้าราชการเสมอ สมุดข่อยในหอสมุดแห่งชาติ หมู่จดหมายเหตุสมัยรัชกาลที่ 3 เรื่องสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทรเรื่องให้พระราชทานเสื่อผ้าแก่นายทัพ นายกอง จ.ศ.1201 (พ.ศ.2382)

1 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ชา บุนนาค) พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 3 (พระนคร : สำนักพิมพ์ครุสภา)

เรื่อง เลื่อนถือเป็นเรื่องพิเศษ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้งใครก็มีเสื้อผ้าหรือเครื่องยศพระราชทานกำกับด้วย ดังในจดหมายเหตุและวารณคดีต่าง ๆ เมื่อข้าราชการทหารมีความดีความชอบ ก็จะมีพระราชทานเสื้อผ้าให้เป็นบำเหน็จ ดังจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เรื่องสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร เป็นส่วนหนึ่งในบัญชียาวแบ่งสรรเสื้อผ้า เขียนในสมุดข่อยสีดำ ถอดเป็นภาษาปัจจุบันความว่า¹

"กรม พระรามพิไชย เจ้ากรม เสื้อเข้มขาบริ้ว 1
วัง

กองกลาง หลวงศรีณรงค์เจ้ากรม เสื้อเข้มขาบก้านแย่ง 1
ขวา

กองกลาง ขุนจงใจหาญ ปลัดกรมเสื้ออัลดัลลาย 1
ซ้าย

กรม ขุนเพชรสงคราม เสื้ออัลดัลลาย 1
ม้า

กรมโหร ขุนยามโยค เสื้อมังกร 1

ตำรวจใน? พระพิเรนเทพ เจ้ากรมริ้ว เจ้ากรมตำรวจ ผืนม่วง?
ซ้าย

ตำรวจใน? จมื่นไชยภูษา ปลัดกรม เสื้ออัลดัลต ดอกถี 1
ขวา

ตำรวจนอก จมื่นทิพรักษา ปลัด เสื้ออัลดัลต ดอกถี 1
ขวา

1 สำนักพิมพ์เมืองโบราณ หนังสือชุดกรุงเทพฯ สองศตวรรษ กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, พ.ศ.2525) หน้า 27

ส่วนหญิงสามัญชนนั้น ตามภาพวาดในบันทึกของครอเฟิร์ต สมัยรัชกาลที่ 2 ผู้หญิงแต่ง
กายท่อนบน โดยการคาดผ้าแถบรัดอก หรือห่มตะเบงมาน (เช่นในเวลาเช้า) ส่วนการแต่ง
กายแบบสุภาพนั้น เช่น ไปงานวัด งานพิธีการ ก็ห่มสไบทับ สไบนั้นนิยมจีบแทนที่จะเป็นเรียบ
เฉย ๆ โดยเฉพาะสตรีสูงศักดิ์ ผ้าที่ใช้ห่มเป็นผ้าสไบ ได้แก่ ผ้าแพร ถ้าหากเป็นของเจ้านาย ก็จะมี
มีการปักดิ้นประดับเพิ่ม อาจจะเป็นดิ้นทอง ผ้าห่มสไบเฉียงของเจ้านายชั้นสูงเรียกว่า ผ้าทรงสะพัก
มักเป็นผ้าตาดเงิน ตาดทอง ตาดคดกริช ดังนั้นการนุ่งผ้ายก ห่มตาด ถือเป็นเครื่องเต็มยศใหญ่ของ
ฝ่ายใน นอกจากทรงสะพักด้วยผ้าตาดแล้ว อาจห่มผ้ากรองทองผ้าส่วน

ส่วนทรงผมนั้น ก็สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งผู้หญิงไว้ผมปักแทนผมยาว
ดั่งภาพย์เห็นเรือของ เจ้าฟ้ากุ้ง เป็นผมปักที่ปล่อยไว้ผมด้านหลังให้ยาวลงมาประดับความใน
ภาพย์เห็นเรือ ดังนี้

หางไก่้วยแหวก้วย หางไก่คล้ายไม่มีหงอน
คิดอนงค์องค์เอวอร ผมประดับอำเอี่ยมไร"

ลักษณะผมปักไม่ต่างกับทรงมหาดไทยของชาย แต่ประณีตโดยการถอนไรผม
รอบหย่อมผมตรงกลางศีรษะ เพื่อให้ดูเกลี้ยงเกลา เรียบร้อยสวยงาม บางคนถอนผมรอบข้าง บาง
คนปล่อยยาว บางคนไว้จอนหู ต่างกันไปเล็กน้อย ผมมหาดไทยของชาย และผมปักของหญิงเป็นที่
นิยมไว้มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 1-4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งผมทรงมหาดไทยของชายคง
เหมือนเดิม แต่ผมปักของหญิงปล่อยผมด้านหลังสั้นกว่าไม่ประดับเท่ากับสมัยอยุธยา

กระบวนการผลิต วัสดุที่ใช้ในการผลิตเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
นั้นแบ่งแยกตามเศรษฐกิจฐานะของบุคคล รูปแบบการแต่งกายไม่แตกต่างกันมากนักระหว่างพระมหา
กษัตริย์กับสามัญชน แต่รายละเอียดที่ต่างกัน คือ ลักษณะของ เนื้อผ้า

พระมหากษัตริย์จะทรงใช้ผ้าทอเนื้อละเอียดสอดเงิน สอดทอง หรือผ้าไหมอย่างดี
เช่น ผ้ายกทองทอด้วยไหมทอง ผ้าปุมทอด้วยใยไหมมัดแล้วย้อมสีคล้ายกับผ้ามัดหมี่ที่รู้จักกันดีใน
ปัจจุบันนี้ ผ้าสมปักทอด้วยไหม เป็นผ้าที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานแก่ข้าราชการเป็นเครื่องยศ ผู้
มีบรรดาศักดิ์ ใช้นุ่งตามเหล่าตั้งแต่ชั้นสมเด็จเจ้าพระยาลงมาจนถึงชั้นหลวง ผ้าสมปักยังแบ่งย่อย
ประเภทลงไป เช่น สมเด็จเจ้าพระยานุ่งสมปัก สมปักกรวยเชิงถึง เป็นชั้นสูงสุด ขุนนางชั้นเสนา
บดีนุ่งผ้าสมปักปุมทองนาก ส่วนชั้นต่ำสุดระดับเจ้ากรม ปลัดกรม จะนุ่งผ้าสมปัก บักยก สมปักริ้ว
สมปักลาย เป็นต้น

นอกจากเครื่องนุ่งห่มแล้วยังมีเครื่องประกอบอื่น ๆ ที่ช่วยกำหนดฐานะทางสังคมด้วย เช่น รัตประคต เสื้อครุย ลอมพอก เป็นต้น

รัตประคต คือ ผ้าคาดเอวทึบด้วยแพรสี บักไหมทองไหมเงิน มีลายดอกต่าง ๆ รัตประคตสำหรับเสนาบดี มีลายคล้ายหนามขุนุน เรียกรัตประคตหนามขุนุน ขุนนางชั้นต่ำลงไปใช้รัตประคตหนามขุนุนไม่ได้

เสื้อครุย คือ เสื้อขุนนาง ปกติขุนนางสวมเสื้อสองชั้น คือ เสื้อชั้นนอกและเสื้อครุย เสื้อชั้นนอกเป็นเสื้อสี มี 2 ชนิด คือ เสื้อแพรสีเดียว กับเสื้อแพรหลายสียกทองหรือปักทอง ขุนนางจะสวมเสื้ออย่างใดแล้วแต่พระเจ้านัดกำหนดเป็นคราว ๆ เช่น การออกรับกงศลฝรั่ง โปรดเกล้าฯ "...ให้เอาเสื้อเข้มขาบเข้ามาเตรียมไว้ด้วยจงทุกคน ถ้าจะโปรดให้ใส่เสื้อแพรสีประการใด จะได้ใส่เข้าเฝ้าทันตามการรับสั่ง ส่วนเสื้อครุยสำหรับขุนนาง เป็นผ้าโปร่งคล้ายผ้ามุ้งแขนยาวถึงข้อมือ ชายเสื้อยาวถึงแข้ง เปิดอกตลอดถึงชายเสื้อ ไม่มีกระดุมมีไหมปักตัดชายเสื้อ ออกเสื้อ ต้นและปลายแขน ชายเสื้อ เสื้อครุยของขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างกันที่เนื้อผ้าและดอกของไหมทอง ชั้นเสนาบดีมีกรองทอง กรองต้นแขนปลายแขน พิเศษกว่าขุนนางชั้นต่ำลงมา

ลอมพอก คือ หมวกของพวขุนนาง พอกลอมพอก หรือ พอกเกี้ยวเป็นหมวกมียอดคล้ายชฎา ขอบหมวกมีสมรตสีเหลือง หรือปักดินทองคาด เหนือสมรตมีเกี้ยวเป็นรูปร่างกลม มีดอกไม้ไหว ทิวด้วยทองคำหรือดินทอง

นอกจากนี้ เครื่องแต่งกายประกอบของขุนนางมีอีก 3 อย่าง คือ กางเกงสนับเพลา ผ้ากราบ และ紗รัด เวลาเข้าชบวนแต่ต้องสวมกางเกงสนับเพลา คือ กางเกงชั้นใน เพื่อรักษาสมบักไม่ให้เบอนเหงื่อไคล

ผ้ากราบ ใช้เวลาเข้าเฝ้า เป็นผ้าขาวพับซ้อนกันสามทบ กว้าง 4-5 นิ้ว คาดไว้ที่ท้องน้อยเหมือนผ้าสมบัก เวลาเข้าเฝ้าต้องปลดผ้ากราบปูพื้นแล้วกราบถวายบังคม

ผ้า紗รัด เป็นผ้าคาดเอวเอกเสื้อชั้นนอก มีสีและดอกสวยงาม บักไหมทอง ทอด้วยดินเงิน กว้างประมาณ 4 นิ้ว ขนาดยาวเพื่อให้ปล่อยชายผ้าทั้งสองชายให้ห้อยมาข้างหน้าได้ (ชัย : 2519,111-112)

นี่คือลักษณะการแต่งกายของขุนนาง ซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง จึงต้องมีรูปแบบการนุ่งห่ม ลักษณะของผ้าและสีเป็นตัวกำหนด เสมือนเป็นเครื่องแบบของขุนนางให้ต่างไปจากประชาชนทั่วไป ผ้าที่นำมาใช้คงสั่งมาจากต่างประเทศ เพราะช่วงต้นรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะรัชกาลที่ 3 มีการค้าขายอย่างมาก ขุนนางก็เป็นถึงพ่อค้า จึงสามารถสั่งซื้อผ้าจากต่างประเทศมาใช้ได้

สำหรับสตรีสามัญ นุ่งโจงกระเบนหรือนุ่งจีบ ห่มผ้าสไบพืนไม่มีจีบแต่สตรีชั้นสูงห่มผ้าสไบ ทำด้วยผ้าแพร อาจจะมีปักดิ้น กระบวนการทอสไบจีบนั้นต้องมีรางจีบใช้เส้นไม้ หรือลั่นทอง เหลืองบาง ๆ คั่นให้จีบผ้าได้กว้างเท่า ๆ กัน แต่ชาววังบางท่านสามารถใช้เล็บกรีดด้วยความชำนาญแล้วทับให้ขยุ้มตัว อบอุ่นหอมรอนามาใช้ได้ ถ้ายังไม่ใช้ก็มีดตรงกลางเก็บไว้

ผ้าสไบสำหรับเจ้านายนี้ วัสดุอาจทำด้วยผ้าตาดทอง ตาดเป็นภาษาเปอร์เซีย แปลว่า ทอง มีทั้งตาดทองตาดเงิน คือ ทอด้วยทองแล่ง ทองแล่งคือ แผ่นเงินชุบทอง ตัดเป็นเส้นเล็ก ๆ นามาทอกับเส้นไหม ถ้าไม่ได้ชุบทองก็เป็นตาดเงิน ผ้าตาดมีหลายชนิดตามลายทอ หรือตามการปัก เช่น ทอเป็นลายหยกชั้นลง เรียกว่า ตาดคดกริช ถ้าเอาผ้าตาดมาปักด้วยปักแมลงทับ เรียกว่า ตาดปักแมลงทับ

นอกจากนี้ผ้าทรงสะพักอาจทำด้วยผ้ากรองทอง เป็นผ้าโปร่งถักเป็นตาข่ายเล็ก ๆ ด้วยไหมทอง หรือทองแล่งทั้งผืน, หรือผ้าสำน ซึ่งเป็นผ้าสั่งจากต่างประเทศเป็นผ้าขนสัตว์จากเปอร์เซีย ทอด้วยไหมกำเขนอูฐหรือขนแกะ

ผลผลิต ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีชนิดของผ้าเพิ่มจากสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายชนิด เช่น

1. ผ้าพิมพ์ หมายถึง ผ้าลาย หรือผ้าพิมพ์ลายไทย ที่ทางไทยส่งลายไทยไปพิมพ์จากอินเดีย ซึ่งหากเป็นผ้าที่พิมพ์ตามลายไทยเรียกว่า ผ้าลายอย่าง แต่ถ้าอินเดียลายไทยไปดัดแปลง แล้วส่งกลับมาจำหน่ายในประเทศไทย เรียกว่า ผ้าลายนอกอย่าง ผ้าพิมพ์ลายต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ดาหลัง¹ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปรากฏลายเทพนม ลายนกยูง ลายกิ้งก่า ลายดาวกระจาย ลายเครือดอกไม้ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ฯลฯ

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดาหลัง (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, 2499) หน้า 100

2. ผ้าหัตวีหรืออัครวี 1 หมายถึงผ้าแพรริ้วชนิดหนึ่ง แต่จากการสันนิษฐานจากหนังสือ ผ้าโบราณ ของ ฅัญฐภัทร จันทิวี ว่ามาจาก ภาษาเปอร์เซียว่า Izar แปลว่า กางเกงขา ยาวทुरुต แต่ในประเทศไทย หมายถึง ผ้าแพรริ้วชนิดหนึ่ง

3. ผ้าเขมรรัฐ 2 เป็นผ้าที่ไม่ทราบลักษณะที่มาและชนิดของ เนื้อผ้า

4. ผ้าปัสตู 3 คือ ผ้าสักหลาด เนื้อฟูทอด้วยขนสัตว์ ภาษาอังกฤษว่า Serge เราพบว่าใช้ทำเป็นเสื้อก็มี

5. ผ้าโหมด ผ้าโหมดเทศ 4 คือผ้าที่ทอด้วยไหมกับกระดาดทอง (เป็นลักษณะสำคัญ เป็นที่สัง เกตของความเป็นผ้าโหมด) ตัดเป็นเส้น เหมือนเส้นทองแล่ง ถ้าใช้ไหมสีเหลืองทอ ก็เรียกว่า โหมดเหลือง ถ้าใช้ไหมสีแดงทอ ก็เรียกว่า โหมดแดง ถ้าใช้ไหมสีเขียวทอ ก็เรียกว่า โหมดเขียว ต่อมา มีการเลียนแบบการทำไหม โดยการนำกระดาดทอง พันเส้นไหมทอกับไหมสี ซึ่งผลิตมาจากอินเดียและญี่ปุ่น

6. ผ้าสำน 5 หมายถึง ผ้าขนสัตว์ ผ้าเปลือกไม้ ในเปอร์เซีย มีผ้า Shal ทอ ด้วยขนอูรู ปนไหม ขนแกะ หรือขนสัตว์ชนิดอื่นปนไหมหรือฝ้าย ต่อมาไทยเรียกว่าสำนว่าผ้ากำมะ หลิด จึงทำให้นี้สูญไปนานภายหลัง

7. ผ้าฉีก 6 ผ้าฝ้ายพิมพ์เป็นดอกหลาย ๆ สี ภาษาอังกฤษ เขียนว่า Chintz ภาษาเปอร์เซีย เขียนว่า Chit ภาษาฮินดูเรียกว่า Shit

1 พระยาตรัง วรรณกรรมพระยาตรัง (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515) หน้า 270

2 กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท, นิราศพระราชนิพนธ์ (พระนคร : โสภณพิพรรฒชินากร, 2516) หน้า 6

3 เรื่องเดิม, หน้าเดิม

4 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อิเหนา เล่ม 1 (พระนคร : อักษรบริการ, 2506) หน้า 47

5 หอสมุดแห่งชาติ, ขุนช้างขุนแผน (พระนคร: อมรการพิมพ์, 2510) พิมพ์ครั้งที่ 11, หน้า 618

6 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา เล่ม 1 (พระนคร : อักษรบริการ, 2506) หน้า 61

8. ผ้าแพรหนังไก่¹ หมายถึง ผ้าไหมทอจากประเทศจีน มีทั้งแพรเรียบ และมี ลวดลายในตัว มีเนื้อดีเลวดต่างกัน แพรหนังไก่เป็นชนิดหนึ่งของผ้าแพรเหล่านี้

9. ผ้าแพรเปลาะ²

10. ผ้าใยบัว³

11. ผ้ากรองทอง⁴ เป็นผ้าโปร่ง ตกเป็นตาข่ายเล็ก ด้วยลวดเงิน หรือลวดทอง เป็นลวดลายต่อกันเป็นผืน นามาทาเป็นผ้าสไบ ชายผ้าด้านกว้างปล่อยเป็นชายครุย ใช้ห่มทับลงไปบนผ้าสไบอีกชั้นหนึ่ง บางผืนมีการปักด้วยปักแมลงทับ สตรีผู้มีบรรดาศักดิ์สมัยโบราณ ใช้ผ้ากรองทองปักปักแมลงทับสไบสำหรับเครื่องแต่งกายเต็มยศ บางทีทำเป็นสายสะพายไว้คล้อง กับเครื่องแต่งกายก็มี จะเรียกว่าเป็นอีกประเภทหนึ่งของสไบก็ได้ นอกจากนี้ยังมีเสื้อเจ้านายที่ตัด จากผ้ากรองทองอีกด้วย เรียกว่า ครุยกรองทองก็มี ครุยนี้เป็นเสืยยาวปักลวดลายงดงามใส่คลุม ทับเครื่องแต่งกายที่สวมอยู่อีกทีหนึ่ง ปัจจุบันยังมีการใช้ผ้ากรองทองในเครื่องแต่งกายสตรีตาม ประเพณีนิยมอยู่

12. ผ้าเข็มขาบ⁵ เป็นผ้าทอด้วยไหมทอง โดยการเอาเงินแผ่นกาไหล่ทอง แล้วหุ้มเส้นไหมกับไหมสียกเป็นลายริ้ว เห็นลายทองกับลายพื้นเท่ากัน บางทีมีไหมเงินทอแซมด้วย คำว่าเข็มขาบมาจากภาษาเปอร์เซียว่า Kimkhab แปลว่า ผ้าทอง ผ้าเข็มขาบ มีทั้งลายดอกสะเทิน ลายก้านแย่งและริ้วขอ

13. ผ้าตาบัวบอก⁶

14. ผ้าดอกส้มดอกเทียน⁷

1 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดิม

2 ภัทรภักดิ์ จันทวิช ผ้าโบราณ (กรุงเทพ : อมรินทร์การพิมพ์, 2521) หน้า 6

3 เรื่องเดียวกัน, เล่ม 2, หน้า 1265

4 หอสมุดแห่งชาติ ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2510) พิมพ์ครั้งที่ 11, หน้า 146

5 เล่มเดิม, หน้าเดิม

6 หอสมุดแห่งชาติ, ขุนช้างขุนแผน หน้า 146, 479

7 หอสมุดแห่งชาติ, ขุนช้างขุนแผน หน้า 146, 479

15. ผ้าตามะกล่ำ, ผ้าตาเม็ลตงา, ผ้าตาสมุก 1 เป็นผ้าฝ้ายมีลวดลายเล็ก ๆ

วิธีทอผ้าตาเม็ลตงา 2 ผ้าตาเม็ลตงานั้น ใช้ฝ้ายเป็นทางยืนสองสี คือ สีดำกับสีขาว เป็นการยืนสลับสีกันทันทีที่ละ เส้น กว้างพอดีกับความต้องการ โดยให้พอดีกับรูพิมพ์ที่จะทอ ส่วนทางพุ่งนั้นก็ใช้ไหมสองสีเหมือนกัน คือ สีดำกับสีขาว ใช้กระสวยสำหรับพุ่งสองกระสวย พุ่งสีดำครั้งหนึ่ง สีขาวครั้งหนึ่ง เช่นนี้เสมอไป เนื้อผ้าก็จะ เป็นตาเม็ลตงาตามต้องการ สำหรับการทอผ้า เม็ลตงานี้ใช้พิมพ์ 2 เขาทอ ถ้าหากให้ผ้าเนื้อดีผ้าหนักควมฝ้ายให้เป็น 2 เส้น หรือ 4 เส้น พร้อมกับต้องหาพิมพ์ชนิดดี เนื้อผ้าจึงจะแน่น

วิธีทอผ้าตาสมุก 3 ผ้าตาสมุก เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "ผ้าเกล็ดเต่า" มีวิธีค้นและสืบ หู เช่น ฝ้ายสีขาวและสีดำ คัดค้นเส้นในพิมพ์หนึ่ง คือ สีขาวเส้นหนึ่งสีดำเส้นหนึ่ง ถ้าหากว่า เวลาค้นเส้นปกติถึงริมที่จะดึงลายขัดริมของตาสมุกในพิมพ์นั้นตอนใส่สีดำสองเส้นเป็นระยะ ๆ ไป ทุกลายของตาสมุกนี้เป็นทางยืน ส่วนฝ้ายทางพุ่งดำเส้นขาวเส้นหนึ่ง เมื่อถึงลายขัดที่ริมตาต้องพุ่ง สีดำทั้งสอง เส้นทำเช่นนี้ไปตลอดผืนก็จะ ได้ผ้าตามต้องการ

16. ผ้าหิ้งห้อย 4

17. ผ้าอุมพร 5 หมายถึง ผ้าขาวเนื้อดี เป็นผ้าที่พระมหากษัตริย์ใช้

18. ผ้าเขียนทอง 6 หมายถึง ผ้าพิมพ์อย่างดี เน้นลวดลายเพิ่มความสวยงาม ด้วยการเขียนเส้นทองตัดเส้นขอบลาย มีปรากฏชื่อเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ใช้ได้เฉพาะพระมหากษัตริย์ลงมาถึงชั้นพระองค์เจ้าโดยกำเนิดเท่านั้น

19. ผ้าสังเวียน 7

1 หอสมุดแห่งชาติ, ขุนช้างขุนแผน หน้า 146, 479

2, 3 ทรงพันธ์ วรรณมาศ ผ้าไทยลายอีสาน (กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, พ.ศ. 2523) หน้า 13

4 กรมพระยาราชวังบรมมหาศกิตพลเสพ, ขุนช้างขุนแผน, (พระนคร : ดสภณพิพรรฒนากร, 2 467) หน้า 23, 4

5 อนุรักษ์ทร จันทวิช ผ้าโบราณ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2521) หน้า 6

6, 10 อนุรักษ์ทร จันทวิช ผ้าโบราณ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2521) หน้า 6

20. ผ้าไหมตาราง ผ้าไหมตะเกา ¹ เป็นผ้าไหมทอจากโคราช

21. ผ้าม่วง ² หมายถึง ผ้าพื้นสีไม่จุดดาด มีสีต่าง ๆ เช่น สีน้ำเงิน สีแดง ทอจากเส้นไหมเนื้อแข็ง มีทั้งทอในประเทศไทย และสั่งจากประเทศจีน แต่ที่นิยมใช้ เป็นผ้าม่วงสั่งจากประเทศจีน ในระยะหลังผ้าม่วงที่ผู้ชายมีลักษณะเป็นผ้าดวน พื้นผ้ามีลักษณะมัน ผ้าม่วงผู้ชายไทยใช้ทำเป็นผ้าถุงโจงกระเบน

22. ผ้ามีสหรู หรือมีสหรู ³ หมายถึง ผ้าเข็มขาชนิดนุ่งทอด้วยไหมสลับทองแล่งลายเป็นริ้ว ในริ้วมีลายสลับอกที่หนึ่ง

23. ผ้ากุหลาบ ⁴ เป็นผ้าสักหลาดสีเทาเจือแดงบางที่อมเหลือง ใช้ตัดเสื้อทหาร

24. ผ้าลูกไม้ ⁵ เป็นผ้าฉลุสั่งมาจากต่างประเทศ

25. ผ้าลายสอง ⁶ คือ ผ้าที่ใช้ไม้คานเหยียบ 4 อัน จึงจะดึง เขาผูกให้เลื่อนขึ้นลง เพื่อต้องการทำให้เป็นลาย

ผลลัพธ์โดยอ้อม จากลักษณะของ เครื่องแต่งกายนี้สะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนไทยในเรื่องสวัสดิมงคล ซึ่งคงมีมาแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์จวบจนปัจจุบันนี้ ดังจะเห็นได้จากหนังสือสวัสดิศรัภษาของสุนทรภู่ ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 แสดงให้เห็นความเชื่อว่าการจะแต่งเสื้อผ้า ในวันไหน จึงจะเป็นมงคลแก่ผู้สวมใส่ ดังนี้

อัญญาทรวงพระศรี	ให้มีครบเครื่อง เสร็จทั้ง เจ็ดศรี
วันอาทิตย์สิทธิ์โชคโลกดี	เอาเครื่องสีแดงทรง เป็นมงคล
เครื่องวันจันทร์นั้นควรสีนวลขาว	จะยืนยาวชันชาสกาผล
อังคารม่วงช่วงงามสีครามปน	เป็นมงคลชดชิตยาไม่ราศี
เครื่องวันพุธสุดดีด้วยสีแสด	กับเหลืออบแปดบนประดับสลัปลี
วันพฤหัสบดีเครื่อง เขียวเหลืองดี	วันศุกร์สีเมฆหมอกออกสงคราม
วันเสาร์ทรงดำจึงล้ำเลิศ	แสนประ เสรีรู้ เลียนศึกจะนึกขาม
อัญญาชีษัษประดัมภ์งาม	จะต้องตามสีสนับจึงกันภัย

1-3 ภูมิรัฐภัทร จันทวิช ผ้าโบราณ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2521), หน้า 6-7

ศาลกลอนนี้เป็นเรื่องสีกุษาทรงของพระมหากษัตริย์ เมื่อเสด็จออกสงครามแต่่นามาใช้
เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มในยามปกติด้วยถือว่าเป็นมงคลหากแต่งตัวตามสีดังกล่าวด้วย เป็นสีประจำ
ของ เทวดาสีบดเคราะห์ ถ้าแต่งตามสีของ เทวดาประจำวันจะช่วยให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ผู้สวมใส่

ต่อมาแต่งกายของสตรีไทยได้วิวัฒนาการจากการใช้สีน้ำจืดจากสวัสดิกษาโดยใช้สีน้ำ
หม่นตัดกับสีฟ้าเข้มทำให้เกิดความงดงามและความเข้มคม สะดุดตา สีที่ใช้ในการแต่งกายประจำวัน
ต่างๆ มีดังต่อไปนี้

วันอาทิตย์

นุ่งชมพูเหลือง แดง หรือ เลือดหมู
ห่มสีเขียวอ่อน

วันจันทร์

นุ่งสีเหลือง
ห่มสีฟ้า

วันอังคาร

นุ่งสีม่วงแดง
ห่มสีโศกหรือ สีเขียวอ่อน

วันพุธ

นุ่งสีเขียวหรือสีเหลือง
ห่ม สีจ๊าปา หรือ เหลืองแก่หรือสีชมพู

วันพฤหัสบดี

นุ่งสีทอง
ห่มสีเขียวอ่อน

วันศุกร์

นุ่งสีฟ้า หรือสีน้ำเงิน
ห่มสีน้ำเงิน หรือสีทอง

วันเสาร์

นุ่งสีม่วงดำ
ห่มสีเขียวหรือสีโศก

วันพระ

นุ่งสีแดง

ห่มสีชมพู

เจ้าหรือคนทั่วไป

นุ่งชมพู ห่มชมพู

นุ่งสีตามวัน ห่มสีตามวัน

สำหรับความเชื่อถือนเรื่องสีผ้าและผ้าห่มนี้ ปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับกาลเทศะ คือให้สะดวกและประหยัด คล่องตัวกับการดำเนินชีวิต การกำหนดสิ่งที่ไม่ถือว่ามีความสำคัญในแง่ เป็นสวัสดิมงคลแก่ผู้สวมใส่เท่าใดนัก

หัตถกรรมทอผ้าหากพิจารณาถกกันนานแง่เศรษฐกิจแล้วในสมัยรัชกาลที่ 1-3 นี้ยังทำเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว ทาขึ้นใช้มากกว่าผลิตเพื่อการซื้อขาย แต่อย่างไรก็ตามการทอผ้าคงมีการทำกันทั่วไปในบริเวณหัวเมืองต่างๆ ซึ่งอาจพิจารณาได้จากความเกี่ยวข้องที่ประเพณีผลต่อการผลิตผ้าจำนวนมาก ดั้งบันทึกของจอห์น ครอเฟิร์ด กล่าวว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการเกณฑ์หัวเมืองต่าง ๆ 32 เมือง ให้ทอผ้าขาวส่งให้หลวง เพื่อนำไปข้อมเป็นสบงจีวรถวายพระเนื่องในงานถวายพระเพลิงพระศพรัชกาลที่ 1 เมืองต่างๆ ที่ถูกเกณฑ์ให้ส่งผ้าทอเข้ามายังกรุงเทพฯ ที่สำคัญคือเมืองหล่มสักก็ถูกเกณฑ์ให้ส่งผ้าขาวมา 2,000 ผืน เมืองราชบุรี 1,000 ผืน เพชรบูรณ์ 700 ผืน พิษณุ 700 ผืน และพิษณุโลก 400 ผืน แสดงว่าจังหวัดเหล่านี้เคยเป็นแหล่งทอผ้าฝ้ายพื้นเมืองที่สำคัญมาก่อน

อันี่ระบบสังคมในเวลานั้นก็มีผลต่อประยุกตวิทยาในการผลิต เพราะคนส่วนใหญ่ในสังคมรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ในระบบไพร่ ถูกเกณฑ์เข้ามาทำงาน ผลผลิตส่วนเกินตกอยู่กับเจ้านายและขุนนาง ซึ่งส่งผลให้ประชาชนสามัญขาดกำลังใจที่จะผลิตเป็นอุตสาหกรรม ความคิดในเชิงสร้างสรรค์ก็ไม่อาจแสดงออกมาได้เต็มที่เพราะ แรงจะถูกเกณฑ์ไปเป็นช่างหลวง ดั้งบันทึกของจอห์น ครอเฟิร์ดว่า "ช่างฝีมือของชาวสยาม เป็นคนเจ้าปัญญาเฉลียวฉลาด เลียนลอกการออกแบบประดิษฐ์วัตถุทางศิลปะ ที่นำมาจากยุโรปได้ แต่ข้อเสียของการผลิตไม่มีใครมีใครแสดงฝีมือให้ประจักษ์จะต้องแอบทำกันลับ ๆ มิฉะนั้นจะถูกเกณฑ์เอาไปเป็นช่างหลวง ช่างฝีมือชั้นดีจึงมักอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนาง เป็นส่วนใหญ่" ดังนั้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรมจึงมักอยู่ในจุดศูนย์กลางคือกรุงเทพฯ มากกว่าที่จะเป็นตามหัวเมือง

ช่างหลวง เขียนลวดลายทองที่บลองไปวนเป็นลายทองทั้งผืน เรียกว่าผ้าเขียนทอง โดยใช้ยางมะเดื่อเขียนแล้วปิดทองการเขียนใช้เวลาและความประณีตมากจึงใช้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินและพระโอรสธิดา ผ้าชนิดนี้เริ่มใช้มาแต่สมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระราชทานผ้าทรงกรวยเกี่ยวลายทองไปถวายพระนางเจ้าวิคตอเรียเมื่อ พ.ศ. 2400 พร้อมกับฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์อย่างอื่น เช่นสนับเพลาเข็มซาบเชิงงอนผ้าทรงยกทองและผ้าทองปุม เป็นต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ประชาชนนิยมนุ่งผ้าลายกันมากโดยเฉพาะผ้าลายนอกอย่างจากอินเดียเป็นลายดอกเล็ก ๆ พระมหากษัตริย์ทรงซื้อ และจัดเจ้าหน้าที่ไปตามหัวเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 เรียกผ้าลายชนิดนี้ว่าผ้าลายแขกต่อมาไทยได้ตั้งโรงงานผลิตผ้าลายเองเมื่อ พ.ศ. 2475 โดยชาวจีนเป็นผู้ทำผ้าพิมพ์ลายไทยขึ้นและผ้าลายหรือพิมพ์ชนิดนี้ก็นิยมทำเป็นผ้านุ่งสำหรับสตรีต่างจังหวัดมาจนปัจจุบันนี้

สมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394-2411) ระยะเวลา 17 ปี

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411) ระยะเวลาประมาณ 17 ปี นั้นเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างโดยอาจพิจารณาจากทรงผมและเครื่องนุ่งห่มในรัชกาลนี้โดยพิจารณาจากความแตกต่างทางด้านชนชั้นและเพศเป็นสำคัญ ดังนี้

ทรงผม พระมหากษัตริย์โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ไว้พระเกศาทรงมหาดไทย เช่นเดียวกับในสมัยตอนต้นรัตนโกสินทร์แต่ไว้พระเกศาแบบฝรั่ง ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในสมัยนั้นเท่าที่ปรากฏจากภาพถ่ายของภาพพระองค์เจ้าชายปราโมชโอรสของรัชกาลที่ 2 และหม่อมราโชทัย (กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา) ไว้ผมทรงมหาดไทย¹ และภาพขุนนางหมอบเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไว้ผมทรงมหาดไทยซึ่งเป็นทรงผมที่โกนผมรอบศีรษะไว้เฉพาะตรงกลางศีรษะ² เป็นส่วนมาก ทั้งนี้ยกเว้นคณะราชทูตไทยชุดไปอังกฤษ พ.ศ. 2400 เป็นภาพถ่ายพระยามนตรีศรีสุริยางค์ (ช่วง บุนนาค) ตัดผมทรงยาวแบบฝรั่งแทนผมมหาดไทยแบบโบราณของไทย

1 สำนักพิมพ์เมืองโบราณ หนังสือชุดกรุงเทพสองศตวรรษ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ พ.ศ. 2525) หน้า 49

2 เล็บเดิม หน้า 44.

ส่วนฝ่ายสตรีนั้นสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีไว้พระเกศาแบบผมปักโบราณและจากภาพวาดลายเส้นจากภาพถ่าย โดยเอ็มบูคอร์ท (พ.ศ. 2407) เป็นภาพหญิงไทยตัดผมด้านหลังให้สั้นขึ้นมา ไม่ไว้ผมยาวประบ่าและบางคนก็โกนผมขึ้นมาจนดูเหมือนทรงมหาดไทยของผู้ชาย และบางคนมีไรจุก คือถอนผมให้ม็รอยเป็นเส้นวงรอบผมปัก บางคนไว้ผมเป็นฟูตรงชายผมตกลงที่ริมหู ทั้งสองข้าง เรียกว่า "ผมทัด" สำหรับร้อยดอกไม้

ผลผลิตโดยตรง

การแต่งกาย พระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์เสื้อนอก ทั้งคอเปิดและคอปิด ทรงฉลองพระองค์แบบเสื้อครุยทึบ และฉลองพระองค์เจ็ดสี ลักษณะคล้ายเสื้อเข้ดในสมัยนี้แต่มีขนาดเล็ก และค่อนข้างรัดรูป เนื้อบาง สนิบเพลามั้งกาง เกงแบบฝรั่งและพระภุษาโจงกระเบนแบบไทย พร้อมทั้งทรงสวมฉลองพระบาทแบบฝรั่ง (คือสวมรองเท้าจัพวักคัทชู)

ข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นใครสวมเสื้อเข้าเฝ้าก็ไม่ทรงโปรด ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 4 ข้าราชการคงสวมเสื้อเข้าเฝ้าตั้งแต่ต้นรัชกาล ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ที่ยกความมาในหนังสือชุดกรุงเทพรสองศตวรรษ 1 ความว่า

"เวลาวันหนึ่ง ข้าราชการเข้าเฝ้าที่พลับพลาโรงแสงพร้อมกันครั้งนั้นยังไม่มีธรรมเนียมที่จะสวมเสื้อเข้าเฝ้า จึงดำรัสว่าดูคนที่ไม่ได้สวมเสื้อเหมือนเปลือยร่างกายจะเป็นกลากเกลื่อนกีดหรือเหงื่อออกมากดีโสโครกนั ก ฯลฯ" ทรงเห็นว่าข้าราชการที่ไม่สวมเสื้อเป็น "มนุษย์อย่างต่ำ" จึงทรงกล่าวว่า "ขอท่านทั้งหลายจงสวมเสื้อเข้ามาในที่เฝ้าจงทุกคน"

ในระยะแรกข้าราชการสวมเสื้ออย่างน้อย คาดกราบไม่ได้ เสื้ออย่างน้อยคือเขาคัดพอได้ตัวมีแขนมีรังคัมสำหรับขัดตรงอกใช้เฉพาะงานพิธี ต่อมาจึงตัดเป็นเสื้อกระบอกเหมือนเสื้อพวกจีนบ้างบ้างในปัตตาเวีย เสื้อกระบอก คือเสื้อตัดเป็นรูปกระบอกแขนยาว

เครื่องแต่งพระองค์เจ้านาย เช่นแต่งตามยศเครื่องอิสริยาภรณ์มหาจักรี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเสื้อฉลองพระองค์ทัวด้วย ผ้าสักหลาด สีขาว

1 เล่มเดิม หน้า 38

ติดอินทนูบกัมมะหยีสี่เขียวที่แขน คอเสื้อลิบ กัมมะหยีสี่เขียว คาครดประคต ผ้านุ่งเป็น ผ้าม่วง
สีแดง มีพระมาลาสีขาว

ฉลองพระองค์เต็มยศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตราชูชีพราชานภาพ
พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเสื้อฉลองพระองค์ทำด้วย ผ้าเยียรบับ
สีม่วง มีรัดประคตทำด้วยผ้า ผ้าตาตอง บักปักแมลงทับ ผ้านุ่งเป็น ผ้าเขียนทอง ลายทรงพุ่มข้าว
บิณฑ์ พระมาลาเหล็กสีขาวมีผ้าพันแถบทองยอดพระมาลาเป็นทอง เหลืองทรงเกี้ยว

ฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์พระราชโอรสใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเครื่องแต่งพระองค์ชุดยาวทำด้วย ผ้าเข้มขาบ จับจีบ
สี่มอกแบบฝรั่งที่เอวเสื่อใช้ผ้าเข้มขาบเป็นผ้าคาด ผ้าห้อยหน้าเป็น ผ้าอัตลัด มีพระมาลาปัก
ยอดทรงเกี้ยว (กัมมะลอ) ติดขนนกการเวกสีขาว ส่วนเสื่อของหม่อมราโชทัย
(กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา) ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นเสื้อที่ตัดจาก แพรจีนเจา
ซึ่งเป็นผ้าแพรจากจีน มีกระดุมด้านหน้า 7 เม็ด ด้านอกชายเสื่อสั้นตัวในมีเสื่อขาวอีกชั้นหนึ่ง
ในหนังสืออักขราภิธานศัพท์ของหมอบรัดเลย์พิมพ์ปี พ.ศ. 2416 หน้า 471 อธิบายว่า "แพรจีนเจา
ผ้าจีนเจาคือผ้าแพร ชาตินา มีดอกเป็นลายใหญ่โต สำหรับเป็นผ้าห่ม มีสีต่าง ๆ" ส่วนคณะราช
ทูตที่ไปยังประเทศอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2400 (ชุดที่หม่อมราโชทัยเขียนนิราศลอน
ดอน) แต่งกายเต็มยศสวมเสื้อครุย นุ่งสนับเพลาสวมรองเท้าถุงเท้า และตัดผมแบบฝรั่ง เครื่อง
แต่งกายชุดพลโบราณ เป็นเสื้อสีดำปักด้นทอง มีผ้าคาดเอวทำด้วยผ้าหนามขนุนสีม่วงผ้านุ่งเป็นผ้า
ลาย พิมพ์ดอกลายโคมมีหมวกเป็นสีดำ

ส่วนการแต่งกายของสตรีในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้ ผู้หญิงยังคงห่มสไบนุ่งผ้าจีบผ้าโจง
เหมือนรัชกาลก่อน แม้สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีไม่ทรงฉลองพระองค์ข้างใน แต่ทรงห่มพระ
ภูษาตาตองและทรงนุ่งผ้าจีบ ผ้าทรงของพระองค์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นผ้าสมปักล่องจวน

นอกจากนี้ได้ปรากฏภาพถ่ายเส้นสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือของอังรีมูโอ
พ.ศ. 2407 เป็นภาพเจ้าจอมมารดาสังวาล และเจ้าจอมมารดาเปี่ยม ใส่กระโปรงจีบ
ระบายเป็นชั้น ๆ ทรงจีบบานแบบฝรั่ง และเสื่อระบายคอกว้างแขนเสื้อจีบพองประดับลูกไม้ แสดง
ถึงอิทธิพลของการแต่งกายแบบตะวันตกที่แพร่หลายเข้ามาในรัชกาลนี้แล้ว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงฉายกับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชินีทรงสะพัก หม่อมพระภูษาดาด
ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสวมฉลองพระองค์แบบเสื้อ
ครุยทับ

รูปที่ 3.3-151 (ภาพจากวิบูลย์ สีสวรรณ 2530, 60)

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี อัครมเหสีในรัชกาลที่ ๔ ทรงเครื่องตามราชประเพณีโบราณ ทรงสไบ ๒ ชั้น ชั้นในเป็นสไบแพร ชั้นนอกเป็นสไบกาตทองยกดอก ห่มสไบเฉียง ภูษาทรงเป็นผ้าคาดทองยกดอก

Queen Thepsirindra in her formal dress with two *Sabai*. The inner was satin and the outer gold brocade woven with raised patterns of flowers. The skirt was gold brocade with flower design.

การแต่งกายของสตรีชั้นสูงสมัยรัชกาลที่ ๔ นุ่งผ้าโจงกระเบนไหมยกดอก รัตพระองค์ด้วยปั้นเหน่งประดับเพชร ห่มสไบแพรจิบเฉียงบ่า ปลอยชายยาวไว้ข้างหลัง ทรงสายสังวาลและเครื่องประดับอื่น ๆ ทรงฉลองพระบาทกำมะหยี่

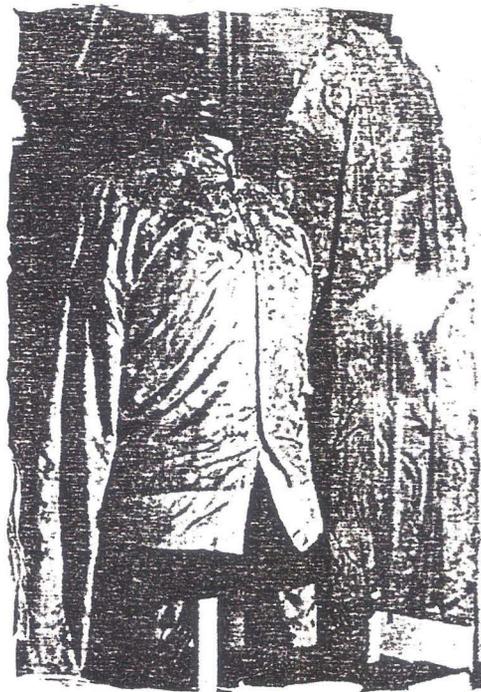
Women from aristocratic family in the reign of King Mongkut with silk *Chongkraben* with flower designs, satin *Sabai* with one end across the shoulder, diamond-studded belt, long necklace and other kinds of ornaments, and velvet shoes.

รูปที่ 3.3-152 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2530,61)

การแต่งกายของหญิงผู้ดีหัวเมือง สมัยรัชกาลที่ ๔ หรือต้นรัชกาลที่ ๕ สังเกต
จากชั้นที่สวมเป็นชั้นใหม่ มีตีนชั้นเล็ก ๆ แบบชั้นอีสานที่ยังนุ่งกันอยู่ในปัจจุบัน

รูปที่ 3.3-153 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2530)

เสื้อของหม่อมราชไช้ (กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา)
จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

รูปที่ 3.3-154 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2530)

การแต่งกายผู้ชายตั้งแต่ยุครัตนโกสินทร์จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ นิยมนุ่ง
ผ้าโจงกระเบนกันทั่วไป ทุกระดับชั้น ผู้ชายมักไม่สวมเสื้อ ไม่สวมรองเท้า
นิยมทรงผมทาดไทย

Men of all classes from early Rattanakosin up to the reign of King
Chulalongkorn usually wore *Chongkraben* and left their breasts bare.
They didn't wear shoes and mostly wore *Mahadthai* hair-style.

รูปที่ 3.3-155 (ภาพจากวิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ 2530, 61-62)

รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453 ระยะเวลา 42 ปี)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เป็นระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแต่งกายของคนไทยคล้อยตามแบบตะวันตกอย่างจริงจัง ทั้งนี้เป็นเพราะได้มีการติดต่อกับประเทศทางยุโรปมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 4 ประกอบกับการคมนาคมขนส่งเจริญก้าวหน้าขึ้น ทำให้มีบริษัทต่างประเทศมาตั้งร้านจำหน่ายสินค้าเครื่องนุ่งห่มทั้ง เสื้อผ้า กางเกง รองเท้า ตลอดจนจักรเย็บผ้าเข้ามาจำหน่าย เนื่องจากมีการส่งหนังสือแคตตาล็อกเสื้อผ้าจากต่างประเทศ จึงทำให้ในปลายรัชกาลมีการตัดเสื้อผ้าเลียนแบบตะวันตก บางครั้งก็สั่งแบบที่ต้องการจากต่างประเทศเลยทีเดียวโดยดูและสั่งจากหนังสือแคตตาล็อกเหล่านี้ เราอาจสังเกตการพัฒนาการของเครื่องนุ่งห่มในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็น 2 ระยะ คือระยะแรกขึ้นครองราชย์กับระยะปลายรัชกาล

ในระยะต้นรัชกาล นับตั้งแต่ปีที่ขึ้นครองราชย์คือ พ.ศ. 2411 ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเครื่องนุ่งห่มโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2413 ซึ่งเป็นปีที่พระองค์เสด็จต่างประเทศเป็นครั้งแรก โดยเสด็จประพาสสิงคโปร์และชวา สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนั้น เพราะไม่ต้องการให้ "ฝรั่งดู หมิ่นไทยว่าเป็นชาวป่าเถื่อน" และหากชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อกับไทยและเราไม่มีการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายจะทำให้ "ฝรั่งก็จะเข้ามาดูหมิ่นถึงในบ้านเมือง" การเปลี่ยนแปลงมีดังต่อไปนี้

ทรงผมฝ่ายชาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มให้ข้าราชการฝ่ายชายตัดผมยาวแบบฝรั่ง เลิกตัดผมทรงมหาดไทย พระองค์เองเคยไว้พระเกศามหาดไทยมาก่อน ก็ทรงเปลี่ยนเสีย ข้าราชการทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยจึงเปลี่ยนมาไว้ผมตามพระราชนิยมไปด้วย ชาวบ้านก็พลอยตามอย่าง ในที่สุดผมทรงมหาดไทยก็ค่อย ๆ หายไป

หนึ่งในระยะนี้ได้เกิดผมทรงใหม่ขึ้น โดยข้าราชการผู้ใหญ่ บางคนจะยังไม่คุ้นเคยกับการไว้ผมยาวแบบใหม่ จึงตัดผมยาวแต่ส่วนบน ส่วนข้างล่างตัดสั้น เรียกแบบผมทรงนี้ว่าแบบ "รองทรง" ผู้ที่ไว้ผมทรงนี้คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

การไว้ผมยาวและผมรองทรงนี้จึง เริ่มต้นจากการที่โปรดให้ผู้ตามเสด็จไว้ผมยาวเป็นการตระเตรียมตัวก่อนเดินทาง และด้วยเหตุผลไม่ต้องการให้ฝรั่งดูหมิ่นไทยว่าเป็นชาวป่าเถื่อน

ฝ่ายหญิง เดิมในสมัยรัชกาลที่ 4 ผู้หญิงไว้ผมเปีย แต่ในช่วงรัชกาลที่ 5 ทรงชักชวนให้ฝ่ายหญิงเปลี่ยนไปไว้ผมยาว ผู้ที่ทำการเปลี่ยนแปลงไว้ผมยาวเป็นคนแรก คือ เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (แพ บุนนาค) พระสนมเอก ในระยะแรกก็ไม่มีผู้กล้าเอาอย่างแต่เมื่อทราบว่าเป็นพระราชนิยมก็ตามอย่าง จนนานเข้าชาวบ้านก็ยอมรับไปด้วย แต่ส่วนใหญ่แล้วคงไว้ผมเปียไว้

จอนหนาข้างหูหรือไว้ผมทัดข้างหูและหัวเลยไปด้านหลัง

ปัจจัยในการผลิต ในด้านวัสดุการผลิต ผ้าฝ้ายและผ้าไหม คือการปลูก ฝ้ายและเลี้ยง ไหมนั้น แหล่งเลี้ยงไหมและปลูกฝ้ายที่สำคัญคือ หัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ดินแดนอีสาน ตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 1-3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยไม่ได้สนใจเรื่องการผลิตฝ้าย-ไหม ที่เป็นวัตถุประสงค์สำคัญในการทอผ้าในเขตนี้เลย แม้จะมีการผลิตผ้าฝ้ายและไหมของคนในภาคอีสานซึ่งได้รับวัฒนธรรมจากล้านช้าง แต่ทว่าใช้กันเองเป็นหัตถกรรมในครัวเรือนมาเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งแสดงว่าช่วงระยะเวลาที่ทั้งฝ้ายและไหมอาจไม่ใช่ผลผลิตทางเศรษฐกิจที่ราชสำนักจะต้องสนใจก็ได้ เพราะมีการสั่งซื้อจากต่างประเทศเป็นจำนวนมากแล้ว (โยชิเกว่า 2525 : 9) หลังจากสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมาด้วยเหตุผลทางด้านการเมืองและยุทธศาสตร์แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2442 จากรายงานของการตรวจการมณฑลนครราชสีมาของสมเด็จพระยาตราพระราชานาภาพ ในปี พ.ศ. 2442 พบว่าสินค้าส่งออกของท้องถิ่นอีสานมีแต่พวกของป่าในท้องถิ่นเท่านั้น ไม่มีสินค้าพวกผ้าไหม ไหมดิบ และไหมอื่น ๆ เลย (กรมศิลปากร 2511 : 173)

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสนพระทัยในการผลิตผ้าไหมเป็นพิเศษ จึงมีการจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น ชื่อคาเมทาจโร โทยามา (Kametarō Toyama) มาสำรวจการเลี้ยงและผลิตไหมในภาคอีสานที่นครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2445 ฝ้ายราชการของไทยคือ กระทรวง เกษตรราธิการ และกระทรวงมหาดไทย ต้องรอการรายงานผลของโทยามา เพราะไม่รู้ว่ามีการเลี้ยงและผลิตไหมในภาคอีสานมาก่อน จนได้รับรายงานจึงรู้ว่าเกือบทุกหมู่บ้านของภาคอีสานมีการทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายด้วยวิธีมัดหมี่ ชิด จก ฯลฯ อยู่ก่อนแล้วต่อมาจึงมีการตั้งกรมช่างไหม อย่างเป็นทางการขึ้นในปี พ.ศ. 2452¹ โดยมีกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมเป็นอธิบดี และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนช่างไหม หรือโรงเรียนเกษตรที่วังใหม่สระปทุมขึ้นในกรุงเทพฯ ก่อน แล้วขยายออกไปตามหัวเมืองในภาคอีสาน คือจังหวัดนครราชสีมา และบุรีรัมย์ โดยจ้างครูชาวญี่ปุ่นมาเป็นครูสอนการทอผ้าไหม ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นครั้งแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรมผ้าไหมในประเทศไทย ทว่าให้เกิดความสนใจในการพัฒนาพันธุ์ไหม และการปลูกหม่อน มีการนำพันธุ์ไหมญี่ปุ่นชื่อ Bonbunx Mori มีเส้นสีขาวและเหลือง มาเลี้ยงและนำพันธุ์หม่อนญี่ปุ่นมาปลูก พัฒนาการวิธีในการสาวไหมจากการสาวด้วยมือมาเป็นการสาวด้วยเครื่องจักร โดยแจกจ่ายเครื่องสาวไหมจากญี่ปุ่นจำนวน 408 เครื่อง ตลอดจน

¹ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ. ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม (พระนคร : อมรินทร์การพิมพ์ , พ.ศ. 2515) หน้า 8

ถึงพัฒนาการในการทอด้วยกี่แบบพื้นบ้านมาเป็นการทอด้วยกี่กระตุกในสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อมา โดยเริ่มที่กรุงเทพฯ ก่อนแล้วจึงแพร่หลายไป ตามต่างจังหวัด แต่ที่กระตุกก็ไม่ได้รับความนิยมมากนักในระยะแรกด้วยเหตุ 2 ประการ คือ การทอผ้าพื้นเมืองของไทยนั้น ลวดลายละเอียดต้องการความประณีตมาก การใช้ที่ทอด้วยมือจึงสะดวกและเหมาะสมกว่า และประการที่สอง เป็นปัจจัยในด้านการฝึกฝนมาและความคุ้นเคย ช่างทอพื้นบ้านคุ้นเคยกับการทอด้วยกรรมวิธีแบบเก่า จึงไม่สะดวกในการที่จะยอมรับประยุกต์วิทยาแบบใหม่ ซึ่งต้องใช้เวลาฝึกฝนเพื่อให้คุ้นเคยอีก จึงเป็นเหตุให้ที่กระตุกไม่เป็นที่นิยมแม้จะมีการรับแบบอย่างมาจากคนจีนซึ่งนำเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 6 แล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นการพัฒนาการเลี้ยงไหม และการทอผ้าไหมแบบพื้นเมืองมาเป็นการผสมกับแบบญี่ปุ่น ต่อมาเมื่อกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ไม่มีการดำเนินการต่อ โรงเรียนช่างไหมก็ล้มเลิกแต่ชาวบ้านก็คงจะได้รับวิทยาการแบบใหม่ไปเผยแพร่ในหมู่ประชาชนที่เลี้ยงไหมและทอผ้า

ฝ่ายข้าราชการพลเรือน มีการแต่งเสื้อแพรสีตามกระทรวงแทนเสื้อกระบอกแบบเก่าซึ่งเริ่มมาแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งโปรดให้เริ่มสวมเสื้อเข้าเฝ้าแต่ยังเป็นเสื้อกระบอกธรรมดา ยังไม่มีการกำหนดสี แต่ในสมัยนี้ มีการใส่เสื้อแพรสีต่างกันตาม ชั้นและกระทรวง จากหนังสือความทรงจำของสมเด็จพระยาดิศรายราชานุภาพ เอนก นาวิกมูลได้ย่อเพื่อให้เข้าใจง่ายดังนี้¹

เจ้านายและขุนนาง แต่งแบบเก่า คือ สวมเสื้อกระบอก ผ้าขาว นุ่งสมปักชกปกคาดผ้ากราบ

เจ้านายและขุนนาง แต่งแบบใหม่ เฉพาะพวกที่ได้รับพระราชทาน ผู้ที่ไม่ได้รับพระราชทานก็แต่งแบบเก่าเพียงแต่เปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าม่วงแทน การแต่งกายแบบนี้ให้สวมเสื้อแพรสีตามชั้น และกระทรวง

ขุนนางกระทรวงมหาดไทย เสื้อแพรสีเขียวแก่

ขุนนางกระทรวงกลาโหม เสื้อแพรสีลูกหว่า

ขุนนางกรมท่า (กระทรวงต่างประเทศ) เสื้อแพรสีน้ำเงินแก่ (จึงเป็นเหตุให้เรียกสีนี้ว่าสีกรมท่าต่อมา)

มหาดเล็ก เสื้อแพรสีเหล็ก

อาลักษณ์ กบโหร เสื้อแพรสีขาว

¹ สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. หนังสือชุดกรุงเทพฯ สองศตวรรษ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ , พ.ศ. 2525) หน้า 53

รูปแบบของ เสื้อ เสื้อแบบพลเรือนนั้นเรียกว่า "เสื้อปัก" สมเด็จพระพรยา
ดารงราชานุกาภ ทรงอธิบายว่า "เป็นเสื้อปักคอมมีชาย (คล้ายเสื้อตัวติด แต่ชายสั้น) คาดเข็มขัด
นอกเสื้อ เจ้านายทรงคาดเข็มขัดทอง

ขุนนางคาดเข็มขัดหนังสือเหลือง หัวเข็มขัดมีตราพระ เกี้ยวพิมพ์ข้าง ๆ ก่อน"

ผ้าถุง ในการทรงพระราชดำริเครื่องแบบทหารพลเรือนนั้น คงมีการเปลี่ยนแปลง
เกี่ยวกับเรื่องผ้าถุง โดยเริ่มใช้ผ้าม่วงแทนการใช้ผ้าแบบเก่าคือสมปัก และเป็นเหตุให้ถุงผ้า
ม่วงเป็นเครื่องแบบเรื่อยมา สมเด็จพระพรยาดารงราชานุกาภ ทรงกล่าวในความทรงจำท้าย
ตอน 4 ว่า "...ถุงผ้าม่วงโจงกระเบน แทนสมปัก" นอกจากนี้จากบันทึกของเทียนแล 1 นัก
เขียนผู้มีชื่อเสียงสมัยรัชกาลที่ 5 เขียนเกี่ยวกับการเลิกผ้าสมปักมาเป็นผ้าม่วง โดยทรงออก
ประกาศการแต่งตั้งว่า

"ด้วยธรรมเนียมข้าราชการนุ่งสมปักบูม บักเชิง บักล่องจวน บักริ้ว เข้าเผ้านั้นก็
เป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณ แต่ข้าราชการปลงใจเสียว่าเป็นผ้าหลวง ได้มาอย่างไรก็ใช้ไปอย่าง
นั้น ทหาใคร่เอาใจใส่บำรุงให้สะอาดไม่ เหม็นสาบสาบ เปื้อนเประอะชมพูชมพู และฉีกขาด ก็ใช้ถุง
เข้ามาเผ้าไม่เป็นที่เจริญพระ เกียรติ

ผ้าสมปักบูมเขมร สร้างมาแต่เมืองเขมรส่วนมากเรียกว่าบูมเขมร ที่เมืองเขมรใช้
นุ่งห่มทั้งไพร่ผู้ดีทั่วไปเป็นพื้น ไทยมาใช้เป็นผ้าบอกเครื่องยศ ดูเหมือนเอาอย่างเขมรมาใช้ไม่คง
งาม ไม่เป็นของไทย จึงโปรดเกล้าฯ ให้ดลเลิกสมปักยศตามธรรมเนียมทุกอย่างนั้นเสีย โปรด
เกล้าฯ ให้พระบรมราชวงศ์และขุนนางทั้งปวงนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินแก้แทนสมปัก และสวมเสื้อต่าง ๆ
ตามเวลา

สรุปคือ ได้มีการยกเลิกการนุ่งสมปักของพวกข้าราชการและเปลี่ยนมานุ่ง ผ้าม่วง
ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ผ้าม่วงนี้ในประกาศ กล่าวว่า สืบมาแต่เมืองจีน ในเมืองจีนไม่ใช้ถุง จึง
เอามานุ่งแทนได้ และประกาศ ยังมีการกำหนดเวลาที่จะแต่งตัวแบบต่าง ๆ อีกด้วย

ดังนั้น เครื่องแบบในครั้งนั้น จึงเป็นการนุ่งผ้าม่วงสีกรมท่าไม่นุ่งกางเกงทั้งทหาร
และพลเรือน ผ้าม่วง สีกรมท่า จึงใช้เป็นเครื่องแบบ และนุ่งในเวลาที่มีการงานแต่ครั้งนั้นต่อมา
จนถึง พ.ศ. 2478 ในสมัยรัชกาลที่ 8 จึงยกเลิกการนุ่งผ้าม่วง เป็นกางเกงสากลหมด
ส่วนกางเกงไทยชาสามส่วนก็เช่นกันจะมีการใช้เฉพาะแต่ในพระราชพิธีเท่านั้น

1 สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. หนังสือชุดกรุงเทพฯ สองศตวรรษ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์,
พ.ศ. 2525) หน้า 53

หนึ่งการที่ผู้ชายใส่เสื้อราชประแตนที่เป็นเสื้อคอตั้ง หรือคอปิดกระดุม 5 เม็ด และ
นุ่งผ้าม่วงสีต่าง ๆ นั้น ก็ยังนิยมสวมหมวกชนิดต่าง ๆ เช่น หมวกทรงนกยูง หมวกสักกราช และ
หมวกไหมลับปะรด กับนิยมถือไม้เท้า แต่ตอนปลายรัชกาลบางท่านก็แต่งแบบตะวันตกหรือแบบฝรั่ง
เลยทีเดียว

ข้าราชการทหาร เครื่องแบบข้าราชการทหาร เริ่มต้นจากเครื่องแบบทหารมหาด
เล็ก ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2411 โดยมีลูกผู้ดีมาฝึกหัดประมาณ 20 คน และ
พระราชทานเครื่องแบบให้ ในปี พ.ศ. 2412 ได้โปรดตั้งเป็นกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์
ในหนังสือตำนานมหาดเล็ก ระบุว่าโดยภานุรังษี กล่าวว่า เครื่องแบบทหารมีการใส่เสื้อทูนิด
(ยาวคลุมสะเอว) นุ่งกางเกงขาสั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2411 เริ่มกางเกงขายาว พ.ศ. 2416 สวม
หมวกฝรั่ง (หมวกเฮลเม็ท ยอดแหลม) พร้อมทั้งใส่ถุงน่องและรองเท้า มาตั้งแต่เริ่มตั้ง
กรมพ.ศ. 2411

ตัวอย่างฉลองพระองค์เจ้านาย¹ เช่น ฉลองพระองค์ ครุย สมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัว เป็นครุยยาวปักดินทองโดยตลอด ใช้คลุมทับเครื่องแบบอีกชั้นหนึ่ง เสื้อครุยเป็นเสื้อที่ใส่ทั้ง
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และผู้น้อยในเวลามีงาน

เครื่องแต่งกายเต็มยศข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น ของเจ้าพระยาวิฑูรย์ดำรงวิฑูร
(ม.ร.ว. คสิ สุกศน์) เป็นเสื้อทำด้วยผ้าเยียรบับสีแดง มีครุยเป็นผ้าโปร่งปักดินเงินทองคลุมอีก
ชั้นหนึ่ง ผ้านุ่งเป็นผ้าม่วงสีน้ำเงิน

เสื้อของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (บุญศรี บุรณศิริ) เสื้อทำด้วยผ้าอัตลัดสีน้ำเงิน มี
ผ้าคาดเอว ใช้เป็นผ้าคาดสำหรับข้าราชการคาดเวลาเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

เครื่องแต่งกายของมหาอำมาตย์ พระยาราชนุกลเป็นเสื้อผ้าสักหลาด สีกรมท่าปักดิน
เงิน ทอง ที่แขน คอ และด้านหน้าเสื้อ มีรัดประคด กระบี่ หมวก เฮลเมดสีขาวยาวประกอบ

1 มณีรัตน์ ท้วมเจริญ "ผ้าและเครื่องแต่งกายโบราณ" วารสารศิลปากรปีที่ 22 เล่ม 2 หน้า 46

ส่วนเครื่องแต่งกายตราจหลวงชั้นเจ้ากรมในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเสื้อสีฟ้าติดสายยงยรมีรัดประคด ผ่านั่ง เป็นผ้าสีน้ำเงิน เชิงผ้ามีดินทอง

ฝ่ายหญิง โดยทั่วไปแล้วฝ่ายหญิงยังนั่งผ้าห่มสไบกันอยู่ แต่ในรัชกาลนี้ที่มีเพิ่มเติมคือการใส่เสื้อ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ผู้หญิงห่มสไบเฉย ๆ ได้เริ่มมีการสวมเสื้อห่มสไบทับเมื่อพระราชพิธีราชาภิเษก ปี พ.ศ. 2416 โดยโปรดเกล้าฯ ให้ "ใส่เสื้อแขนยาวชายเสื้อเพียงบนเอวแล้วห่มแพร สไบเฉียงบานอกเสื้อ และให้สวมเกือกบู๊ตกับถุงเท้าตลอดน่องด้วย" ดังนั้นภาพถ่ายผู้หญิงในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นภาพผู้หญิงชาววัง สวมเสื้อยาวแขนยาว ห่มสไบทับ

เครื่องแต่งกายเจ้านายสตรี และสตรีผู้มีบรรดาศักดิ์ จะประกอบด้วย ฉลองพระองค์ เช่น ของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี เป็นเสื้อฉลองพระองค์ทำด้วยผ้าลูกไม้ย่นหนา สีเนื้อแขนยาว มีสไบแพรสีเนื้อปักดินทองมีตราจจร แพรสะพายนี้ในราวปีพุทธศักราช 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเครื่องราชเครื่องอิสริยาภรณ์ฝ่ายในขึ้น และโปรดพระราชทานแพรสะพายสีชมพูปักดิน เป็นลวดลายต่าง ๆ ตามชั้น ที่ชายแพรทั้งสองข้างปักเป็นรูปดวงตราจุลจอมเกล้า ครั้นมาถึงรัชกาลที่ 7 โปรดให้เลิกการสะพายแพรปัก การสะพายแพรจึง เลิกสิ้นมาตั้งแต่นั้น

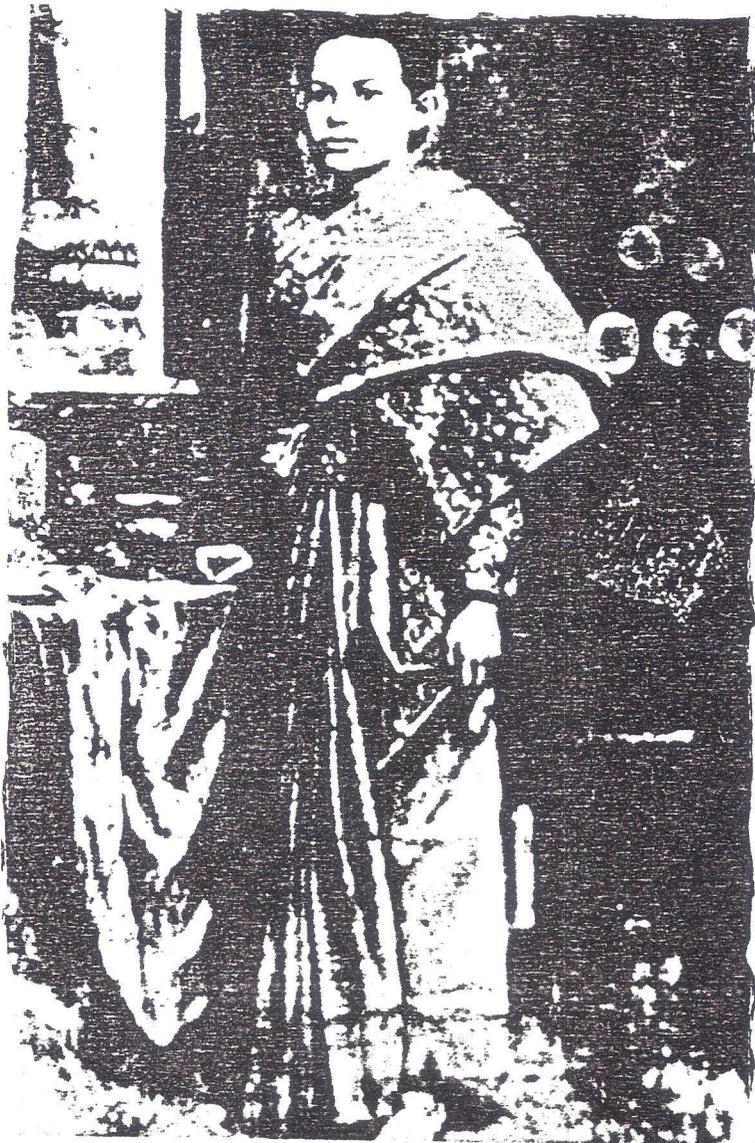
ส่วนฉลองพระองค์สมเด็จพระพันวสาอัยยิกาเจ้าในรัชกาลที่ 5 เป็นพระภูษาเขียนทองและสไบ เป็นการนั่งจีบห่มสไบ และตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ฉลองพระองค์ทำด้วยผ้าลูกไม้สีม่วง นุ่งโจงกระเบน สะพายแพรสีพอง

ส่วนผ้านุ่งนั้น โปรดให้เลิกนุ่งจีบ เปลี่ยนมานุ่งโจงกระเบนทั้งหมด และจะนุ่งจีบเมื่อแต่งเต็มยศใหญ่โดยมีการห่มคาดด้วยเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเจ้านายหญิงในราชสำนัก

เสื้อผู้หญิงที่เด่นมากในสมัยรัชกาลที่ 5 คือเสื้อประดับลูกไม้ ลูกไม้ประดับสันนิษฐานว่าเข้ามาพร้อมกับการเข้ามาตั้งร้านตัดเสื้อของฝรั่ง คือร้านแรมเซ ผู้หญิงชาววังและเจ้านายนิยมสวมเสื้อแขนยาวและมีลูกไม้ประดับมากขึ้น

เสื้ออีกประเภทหนึ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของเจ้านายและผู้ดีในสมัยรัชกาลที่ 5 คือเสื้อแขนพองที่เรียกว่า เสื้อแขนขามูแฮม เป็นเสื้อที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศทางตะวันตก และมีการประดับลูกไม้ จึงเข้าใจว่าแบบเสื้อเช่นนี้เริ่มเมื่อมีร้านตัดเสื้อฝรั่ง เข้ามาตั้งในเมืองไทยแล้ว ภาพของสมเด็จพระวิมาดาเธอ ทรงถ่ายเมื่อพ.ศ. 2430 และภาพถ่ายของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ตามเสด็จชาวเมื่อ พ.ศ. 2439 ก็ทรงสวมฉลองพระองค์เสื้อประเภทนี้แล้ว

สภาพการแต่งกายของชาวบ้านธรรมดา ส่วนใหญ่ทั้งชายและหญิงนุ่งโจงกระเบน
หญิงท่อมสไบ หรือคาดผ้าแถบ โดยขมวดผ้าที่ชายด้านหนึ่งบริเวณหน้าอกกลับบริเวณรักแร้ และปล่อย
ชายลงด้านข้าง การคาดหน้าอกนี้คาดได้ทั้งหญิงสาวและคนแก่ ส่วนหญิงชาวบ้านต่างจังหวัด เช่น
แถบมณฑลอุดร นุ่งโจงกระเบนท่อมสไบธรรมดาแบบไม่ได้จีบ ผ้าที่ใช้ทาสไบนั้นมีทั้งผ้าเนื้อธรรมดาที่
ทอเอง และผ้าแพรซึ่งนิยมเอามาทำแบบสไบกันทั่วไป ซึ่งจะต่างจากสไบเจ้านายซึ่งใช้การทอ
การปักอย่างประณีตบรรจง และออกแบบให้วิจิตรบรรจงกว่าสไบจีบธรรมดา สำหรับผู้ชายชาวบ้าน
นั้นไม่นิยมใส่เสื้อ แต่มีผ้าผืนยาวพับพาดไหล่

ประมวลภาพประวัติศาสตร์ชาติไทย

การห่มสไบแบบ ห่มสะพัก ควบกับการนุ่งจีบแต่งเต็มยศ
สมเด็จพระนางเจ้าสุภัทรมหารัชมัยพระบรมราชเทวีในรัชกาลที่ 5 (10 พฤศจิกายน
พ.ศ. 2403-31 พฤษภาคม พ.ศ. 2423) ทรงสะพักพระภูษาคาดทอง (คาดเป็นภาษาเปอร์เซีย
แปลว่า ทอง) นุ่งจีบ ฉลองพระองค์แขนยาวชั้นใน

พระบรมรูปเขียนสีน้ำมันติด ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ไม่ทราบว่าเป็นใครเกี่ยวข้องกับ
พระบรมรูปรัชกาลที่ 1-2-3 หรือไม่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ลงการนุ่งจีบตามแบบโบราณเมื่อเวลาแต่ง
เต็มยศใหญ่ห่มคาด (ส่วนเวลาปกติโปรดให้นุ่งแบบโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาว ห่มสไบ) ทั้งนี้เป็น
พระราชดำริ เมื่อพ.ศ. 2416

คำว่า สะพัก แปลว่า ผ้าห่มเฉียงป่า หรือ ห่มผ้า, ห่มคลุม

รูปที่ 3.3-156 (ภาพจากหนังสือชุด กรุงเทพฯ สองศตวรรษ อเนก นาวิกมูล บรรณาธิการ)

ของหม่อม

เกกแพร่สะพาย เข็มจากสไบเฉียง ราวปีพ.ศ. 2416

รูปที่ 3.3-157 (ภาพจากหนังสือชุด กรุงเทพฯ สองศตวรรษ อเนก นาวิกมูล บรรณาธิการ)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

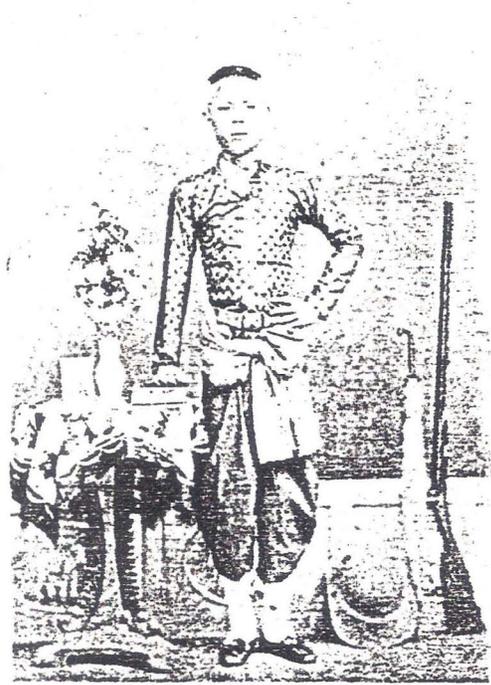
ร.5 โปรดให้สวมเสื้อแขนยาวแล้วจึงห่มสไบ แทนการห่มคัวเปล้าเฉย ๆ
เจ้านายฝ่ายใน ไม่ทราบรายละเอียดแน่นอน ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕

รูปที่ 3.3-158 (ภาพจากหนังสือชุด กรุงเทพฯ สองศตวรรษ อเนก นาวิกมูล บรรณาธิการ)

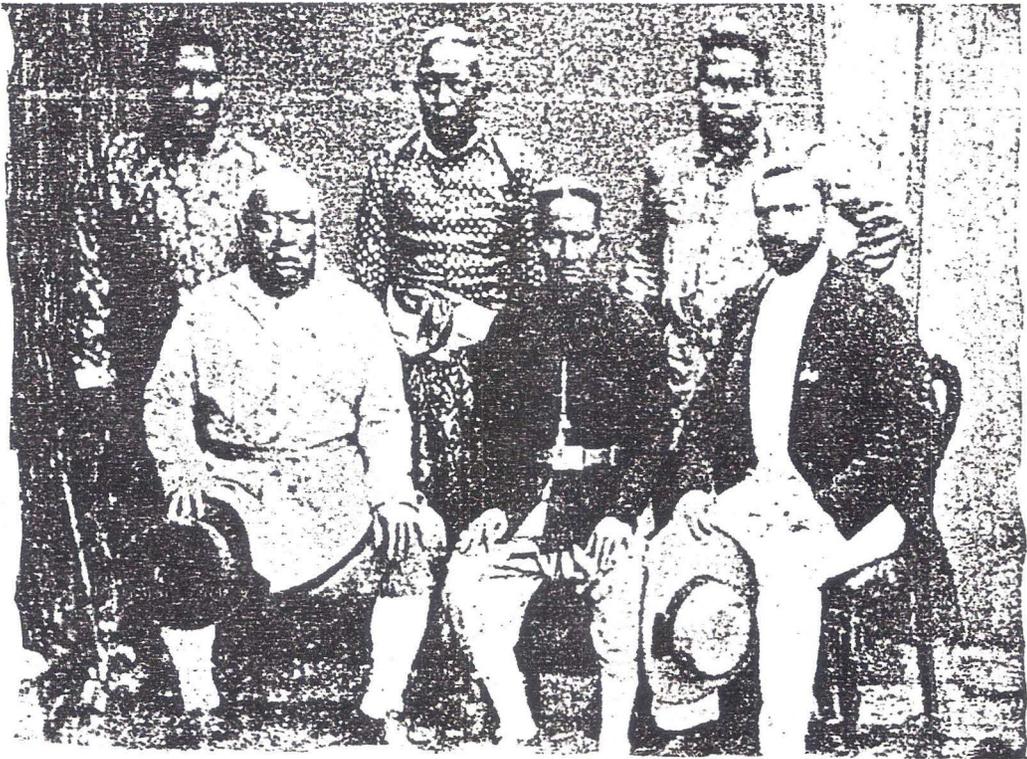
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ขุนนางไทย ไวมมหาคไทย ไม่ทราบยศและราชละออง
ภาพถ่ายประมาณต้นรัชกาลที่ 5

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ขุนนางไทย ไวมมหาคไทย ไม่ทราบยศและราชละออง
ภาพถ่ายประมาณต้นรัชกาลที่ 5

ภาพขุนนางชั้นผู้ใหญ่สมัยต้นรัชกาลที่ 5

นั่งกลางคือ เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

รูปที่ 3.3-159 (ภาพจากหนังสือชุด กรุงเทพฯ สองศตวรรษ เอนก นาวิกมูล บรรณาธิการ)

หม่อมราชวงศ์หญิงอุบลรัตน์

สไบประดับ

พระองค์เจ้าหญิงนาวิรัตน์ (27 สิงหาคม พ.ศ.2404-พ.ศ.2468 พระชนมายุ 64 พรรษา)
ราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 เป็นองค์ที่ 1 สำหรับเจ้าจอมมารค

ผ้าสไบเจ้านายจะใช้การทอ การปักอย่างประณีตบรรจง และออกแบบให้อวดศิลปการย

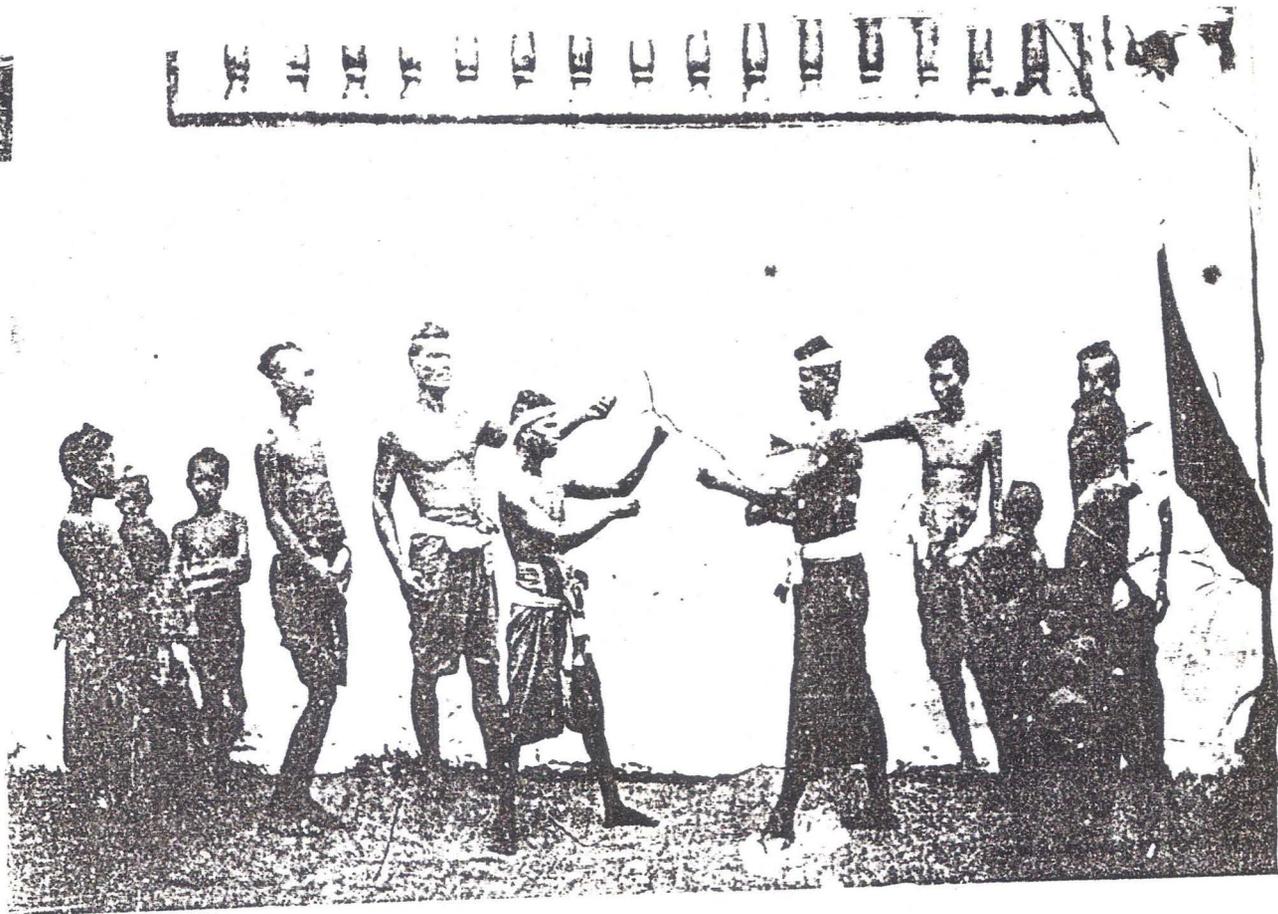
ภาพเก่าสมัยรัชกาลที่ 5

รูปที่ 3.3-160 (ภาพจากวิบูลย์ สีสวรรณ : 2530,73)

หญิงสาวสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่งกายตามสมัยนิยมของหญิงสาวเมืองทั่วไป
Fashion of women in King Chulalongkorn period.

รูปที่ 3.3-161 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530,63)

ารแต่งกายของชายสามัญ สมัยรัชกาลที่ ๕ นุ่งผ้าโจงกระเบนผ้าพื้น หรือ
ุ่งกางเกงไทย คือ กางเกงขากว้างยาวเพียงครึ่งแข้ง ไม่สวมเสื้อ ไม่สวมรองเท้า
Commoners in the reign of King Chulalongkorn usually wore either
plain-colored *Chongkraben* or half-length trousers. They neither
wore shirts nor shoes.

รูปที่ 3.3-162 (ภาพจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรม และสังคม
วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ)

ผลกระทบทางอ้อม

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างประเทศตะวันตกเกือบทุกด้าน เป็นยุคสมัยแห่งการปฏิรูปบ้านเมืองทั้งทางด้านวัตถุและขนบธรรมเนียมประเพณี ในด้านขนบประเพณีและวัฒนธรรมของประชาชนที่มีผลต่อค่านิยมในเรื่องเครื่องนุ่งห่มและการแต่งกาย พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูปขนบประเพณีที่ทรงเห็นว่าล้าสมัย เช่น ทรงวางระเบียบให้ข้าราชการสวมเสื้อชั้นในและชั้นนอกแบบฝรั่ง นุ่งกระโจงกระเบน ผูกเนคไท สวมถุงเท้า รองเท้า เพื่อมาทำงาน กำหนดเครื่องแบบข้าราชการ ทหาร และพลเรือน เป็นการปฏิรูปวัฒนธรรม ตามแบบอย่างของชาวตะวันตก ในปี พ.ศ. 2447 ได้มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการแต่งกายของประชาชน สองฉบับคือ ฉบับแรกเป็น ประกาศห้ามการแต่งกายที่ไม่สมควรซึ่งควบคุมการแต่งกายของชาวกรุงให้เรียบร้อย ห้ามนุ่งหัยกรั้ง ห้ามนุ่งกางเกงขาสั้น ห้ามเด็กเปลือยกาย และห้ามผู้หญิงเปลือยอก ส่วนประกาศห้ามคนแต่งตัวไม่สมควรมิให้ไปมาในพระราชฐานที่เสด็จออก กำหนดการแต่งตัวที่ไม่สมควร 4 ประเภท คือ นุ่งโสร่ง นุ่งกางเกงขาสั้น เนื้อห้าวเข้าไม่สวมเสื้อชั้นนอก สวมรองเท้าแต่ไม่สวมถุงเท้า ประกาศทั้งสองฉบับดังกล่าวอาจถือได้ว่าเป็นผลมาจากประยุกต์วิทยาในด้านเครื่องแต่งกายของทางตะวันตก ซึ่ง เมื่อออกมาในรูปของประกาศแล้วก็ปฏิบัติสืบต่อกันมา จนกลายเป็นค่านิยมใหม่ของคนไทยในรุ่นต่อมาที่ถือว่าการเปลือยอกของสตรี การนุ่งกางเกงขาสั้น การนุ่งหัยกรั้ง การนุ่งโสร่ง การไม่สวมถุงเท้าในที่สาธารณะ ถือว่าเป็นการแต่งตัวที่ไม่สุภาพในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งแต่เดิมสตรีไทยถือว่าการเปลือยอกเป็นเรื่องปกติธรรมดา และผู้ชายนุ่งโสร่งก็ถือว่าเป็นเครื่องแต่งกายปกติประจำวันแต่ก่อนมาเช่นกัน จึงถือได้ว่าประยุกต์วิทยาทางด้านเครื่องแต่งกายเมื่อพัฒนามากก็มีผลต่อค่านิยมและวัฒนธรรมไทยในสมัยหลัง ๆ ได้อย่างมีผล

อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ก็ได้ทรงปฏิรูปการแต่งกายแบบตะวันตกอย่างสิ้นเชิง มีการผสมผสานกับเครื่องแต่งกายแบบไทย เช่น ข้าราชการแม้จะสวมเสื้อนอก คอแบะ ผูกเนคไท สวมถุงเท้า รองเท้า แต่ก็ยังนุ่งผ้าม่วง มีการคิดแบบเสื้อราชปะแตนซึ่งเป็นแบบเสื้อฝรั่งที่สามารถสวมใส่ได้โดยไม่ต้องใส่เสื้อชั้นในและผูกเนคไท นอกจากนี้ โปรดเกล้าฯ ให้ ยกเลิกการใช้ผ้าปุมเป็นผ้าบอทยศตำแหน่ง ในราชสำนักไทยก็แสดงถึงการรักความเป็นเอกราชและความเป็นไทย เพราะเขมรเคยอยู่ใต้อาณาไทยมาก่อน และผ้าปุมเขมรนี้ก็เป็นที่ธรรมดาที่ชาวเขมรใช้กันอยู่ทั่วไปจึง ไม่น่าจะมาใช้กำหนดตำแหน่งข้าราชการไทย

อนึ่งสิ่งที่แสดงถึงการรักษาประเพณีนิยมแบบไทยก็คือ แม้จะแต่งกายตามแบบสากล เพื่อให้ชาติบ้านเมืองทันสมัย แต่ถ้าเป็นพระราชพิธีประเพณีสำคัญ ๆ ก็โปรดเกล้าฯ ให้แต่งกายตามแบบอย่างชาวไทย เช่น การเข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งเวลาออกับแขกเมือง งานพิธีโสกันต์ งานผนวชหรือเสด็จพระราชทานกรฐิน เป็นขบวนพยุหยาตรา พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง ข้าราชการแต่งเต็มยศตามแบบแผนการแต่งกายของไทย คือพระบรมวงศานุวงศ์แต่งองค์ทรงฝ้ายกทอง เขียนทอง หรือผ้าเกี้ยว สวมเสื้อเยียรบับ เข็มขาบ บิดรัดคุมตลอดทั้งเจ็ดเม็ด สวมเสื้อครุยชั้นนอก ข้าราชการนุ่งสมปักกลาย สวมเสื้อเข็มขาบบิดรัดคุมตลอดเจ็ดเม็ด สวมเสื้อครุยขาว เป็นต้น

นอกจากนี้องค์พระมหากษัตริย์เองก็ทรงฉลองพระองค์ตามธรรมเนียมนิยมตามแบบไทยอย่างของไทยในพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ก็ทรงพระภูษาเขียนทองสีขาว ฉลองพระองค์เยียรบับขาวคาดสายรัดพระองค์เพชร เป็นต้น (ดำรงราชานุภาพ : 2493) การปฏิรูปวัฒนธรรมตามอย่างสากลในด้านที่ก่อให้เกิดความเป็นระเบียบและสุภาพเรียบร้อย แต่ยังคงดำรงรักษาประเพณีเดิมที่ดีไว้ จึงทำให้เกิดการถ่ายทอดแบบแผนการแต่งกายตามประเพณี ซึ่งทำให้รักษาเอกลักษณ์ของการแต่งกายแบบไทยมาได้จนทุกวันนี้ นับว่า เป็นพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแท้

3.3.11 วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านไทยในเรื่อง เครื่องนุ่งห่ม พื้นบ้านพื้นเมือง

ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทย

ถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิต และยังแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนพื้นบ้านที่กระจายอยู่ในหลายถิ่นทั่วภาคของประเทศ อย่างไรก็ตามการทอผ้าพื้นบ้านเหล่านี้ถือว่าเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีความประสานสัมพันธ์ กับสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ ในการดำรงชีวิตของคนแต่ละกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งกำหนดวัสดุ รูปแบบ ลวดลาย ตลอดจนสีสันทนของผ้าทอ ไปจนกำหนดชนิดของผ้าเพื่อให้ใช้ได้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตในท้องถิ่น ของแต่ละกลุ่มชนนั่นเอง

การศึกษาผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยนี้มีสมมุติฐานความเชื่อที่ว่าผ้าพื้นบ้านเหล่านี้เป็นผลิตผลของชาวไทยกลุ่มต่าง ๆ ในระดับชาวบ้านที่ทอผ้าขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และสืบทอดกรรมวิธีในการทอผ้าเหล่านี้จากบรรพบุรุษมาสู่คนรุ่นปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองในปัจจุบันก็ควรจะทำให้รู้จักและ เข้าใจถึงกรรมวิธีในการทอผ้าในระดับพื้นบ้านในอดีตได้ นอกจากนี้รูปแบบของผ้าในแต่ละกลุ่มชนจะมีความแตกต่างกันไปตามคตินิยมและความเชื่อ ตลอดจนชนบ

การทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองภาคกลางนั้น กลุ่มชนเชื้อสายลาวเป็นกลุ่มชนที่มีความสำคัญต่อการผลิตผ้าพื้นบ้านพื้นเมือง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชาวลาวกูกวาดตอนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคกลางและภาคอีสานเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 (ศรีศักร : 2522, 55-66) ชุมชนเชื้อสายลาวเหล่านี้ ส่วนมากยังคงรักษาขนบประเพณีความเชื่อและวัฒนธรรมบางประการของตนไว้ ผ้าทอจึงมีลักษณะรูปแบบและสีสันคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณภาคกลางนี้มี 5 กลุ่มใหญ่ที่สำคัญคือ

1. เชื้อสายลาวพวน
2. เชื้อสายลาวคองและลาวกา
3. เชื้อสายลาวโซ่ง
4. เชื้อสายไทยวนหรือไทยโยนก
5. กลุ่มทอผ้าบ้านอ่างศิลา จังหวัดชลบุรี

1. เชื้อสายลาวพวน ชาวพื้นเมืองเชื้อสายลาวพวนสืบเชื้อสายมาจากลาวที่อยู่เมืองพวนใกล้เมืองหลวงพระบางในประเทศลาว พวกเขาเชื้อสายลาวพวนทอผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงในประเทศไทยใน 3 บริเวณ คือ ที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่หมู่บ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และที่อำเภอคูบัว จังหวัดราชบุรี¹

ผ้าทออำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

วัสดุในการผลิต ผ้าทอของชาวพื้นเมืองเชื้อสายลาวพวนทั้ง 3 แห่ง นิยมใช้วัสดุสำคัญคือฝ้าย เป็นพื้นไม่ใช้ไหม นอกจากนี้ในระยะหลังมีการนำไหมญี่ปุ่นที่มีสีสด ๆ เข้ามาทอแทนฝ้าย และไหมพื้นเมือง ทำให้ดินจกและผ้าทอของลับแลเปลี่ยนรูปไปอย่างน่าเสียดาย

กระบวนการผลิต การย้อม ใช้วัสดุจากธรรมชาติ การวางโครงสีมีความประณีต ประสานกลมกลืนด้วยวิธีการที่เคยเป็นงานชั้นวิจิตรศิลป์มาก่อน โครงสีทั่ว ๆ ไปของผ้าจากอำเภอลับแลเป็นเอกรงค์สีเขียว (Green monochrome)

การทอ นิยมทอผ้าแบบยกมุกและจก เพื่อนำมาทำเป็นผ้าถุงตีนจก จะไม่พบวิธีการมัดหมี่จากฝ้ายในบริเวณนี้เลย

1 สุมาลย์ โทมัส ผ้าพื้นเมือง เอกสารวิชาการหมายเลข 39 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พฤศจิกายน 2525, หน้า 7

วิธีการยกรหรือยกดอก¹ "ยกดอก" เป็นเทคนิคการทาลวดลาย โดยการยกเขาแยกเส้นยืนขึ้นลง โดยไม่ได้เพิ่มด้ายเส้นพิเศษเข้าไปในผืนผ้าเช่น การจก หรือการขิด ลายยกดอกต่าง ๆ นั้นมีทั้งลายสาม-แบดตะกอ (Twill) ลายก้างปลา (herring-bone weave) และลายขัดสอง (basket weave) การยกดอกในบางครั้งมีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งจำนวนสองเส้นหรือมากกว่านั้นเข้าไป ลวดลายการยกดอกรู้จักกันดีทั้งในกลุ่มชนตระกูลไท ซึ่งใช้เทคนิคนี้ในการทอผ้าห่ม เพราะจะทำให้เนื้อผ้าที่ทอหนาขึ้นเหมาะกับการใช้งาน ส่วนของพวกลาวนั้นวิธีการยกดอก จะใช้ฝ้ายเส้นใหญ่หรือฝ้าย 2-3 เส้นทอ ทำให้ผ้ามีความหนา นอกจากนี้อาจจะนำ มาใช้ต่อเป็นส่วนเอว หรือส่วนหัวของผ้าชิ้น

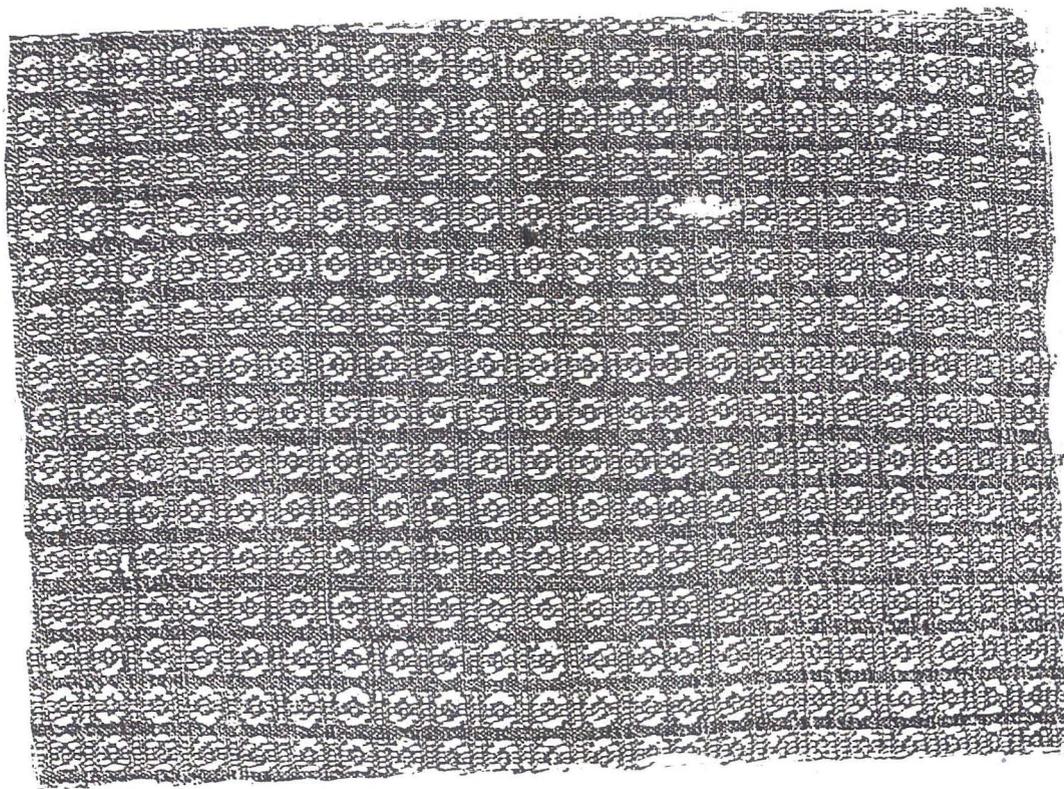
วิธีการมุก² เป็นเทคนิคการทออีกชนิดหนึ่งซึ่งปัจจุบันใช้กันอยู่น้อยมาก กลุ่มชนที่ใช้เทคนิคนี้ได้แก่ไทแดงและไทพวน วิธีการทอใช้เทคนิคการเพิ่มด้ายเส้นยืนเข้าไปในผืนผ้า โดยการเตรียมด้ายเส้นยืนพิเศษไว้ตอนบนของกึ่งเหนือด้ายเส้นยืนธรรมดาที่ซึ่งไว้ ลวดลายเกิดจากการใช้เขาที่ซึ่งด้ายยืนพิเศษ ลวดลายที่เกิดจากเทคนิคนี้คล้ายกันมากกับการขิดและการจก หากสืบสวนทิศทางของด้ายเส้นยืน ชาวไทพวนที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และที่ตำบลหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย ใช้วิธีการมุกในการทอตัวผ้าชิ้น โดยนิยมทอเป็นลายขนาดเล็กสีเขียว

วิธีการจก เป็นวิธีการทาลวดลายบนผืนผ้าด้วยการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า กระทำโดยใช้ไม้หรือขนเม่น หรือนิ้วมื่อยกหรือจก ด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดใส่ด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป ผ้าเก่าหลายชิ้นของชาวไทยพวนและไทเหนือ แสดงให้เห็นถึงความชำนาญและความนิยมในการทอด้วยวิธีการจก ผ้าบางผืนมีลวดลายพิเศษซึ่งในการทออาจต้องใช้ไม้ค้ำ (shed sticks) ถึงพันอัน วิธีการนี้ กลุ่มชนตระกูลไทรู้จักกันดี และใช้ทอทั้งในการทอด้วยผ้าฝ้ายและผ้าไหม

ผลผลิตโดยตรง ผ้าทอชาวลับแลจะนำมาทำเป็นผ้านุ่งตีนจก ชาวพื้นเมืองเชื้อสายลาวพวนในเขตนี้ นิยมนุ่งผ้านุ่งแบบลาว คือผืนผ้านุ่งทอด้วยวิธีการยกเป็นดอกกลมที่เรียกว่า "ลายมุก" นิยมใช้สีเขียวแซมด้วยสีเหลือง สีน้ำตาล และสีดำนั่นเป็นลายตีนจก

1 ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, พ.ศ. 2530) หน้า 32

2 เล่มเดิม, หน้า 39

รูปที่ 3.3-163

ลายมุกบนผ้าชิ้นฝ้ายจากหาดเสี้ยว

Mulk pattern in a PHA SIN From Hat Sieo. Cotton

(ภาพจากทรงศักดิ์ บราววัฒนากุล ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรู๊ป
จำกัด, พ.ศ. 2530) หน้า 38

ต้นจกที่ชาวบ้านอำเภอลับแลเท่านั้นมีสายเดี่ยว ซึ่งทำติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ลวดลายละเอียดประณีตเป็นลายแบบเรขาคณิต ลายเครือเถา ลายดอกไม้ และลายรูปสัตว์คล้ายหงส์ ซึ่งลายบางลายไปคล้ายกับลายชื่อเรือวิญญาณ (soul ship) ที่ปรากฏบนผ้าของชาวเกาะซุมบา (Sumba) ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นลวดลายโบราณของวัฒนธรรม "ดองซอน" (Dongson culture)¹

นอกจากนี้ก็นำมาทำเป็นผ้าห่ม เช่น ผ้าห่มทอโดยผ้าฝ้าย ผ้าห่มของชาวลาวจะเป็นผ้าห่มที่มีลวดลายจกส่วนเชิงข้างเดียวของผืนผ้าด้วยวิธียกดอก ใช้ฝ้ายเส้นใหญ่หรือฝ้าย 2-3 เส้นทอ ทำให้ผ้ามีความหนา และนิยมใช้สีแดง ดำ และขาวในการทอ

ส่วนที่นำมาทำเป็นเครื่องใช้นั้น เช่น นำมาทำหมอนหน้าหูก คล้ายหมอนของทางอีสาน และย่ามหลายขนาด

1 สุมาลย์ โทมัส ผ้าพื้นเมือง เอกสารวิชาการหมายเลข 34 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ.2525, หน้า 7

รูปที่ 3.3-164

ชั้นตีนจกรุ่นเก่าของลับล

(Old Sin in Tiin Chok design of I aplac)

(ภาพจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม วิบูลย์ ลี้สุวรรณ
บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย หน้า 120)

ผ้าทอหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย เดิมมีลาวเวียงจันทร์อพยพมาอยู่ก่อน แต่ถูกพวก
แกว (ญวน) ซึ่งปกครองดินแดนแถบนี้เก็บส่วยมากเกินไป จึงอพยพหนีไป ต่อมาลาวพวนจากเมือง
พวน ตอนใต้เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว อพยพมาตั้งรกรากที่ตำบลนี้ ในสมัยพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกพวนบางส่วนก็ถูกกวาดต้อนลงมาไว้ที่หาดเสี้ยว ที่อำเภอท่า
เวียงผา จังหวัดน่าน อำเภอห้วยละมีน จังหวัดปราจีนบุรี ฯลฯ พวกพวนที่อพยพลงมานี้ได้นำ
วัฒนธรรมการทอผ้าติดตัวมาด้วย เช่นเดียวกับการตีเหล็ก

การทอผ้าที่หาดเสี้ยวเจริญรุ่งเรืองมาก มีการทอเป็นอุตสาหกรรม และผ้าหาด
เสี้ยวมีชื่อเสียงอันแก่เป็นผ้าเนื้อดี สีสวย หมู่บ้านทอผ้าในตำบลหาดเสี้ยวมีสี่หมู่บ้านคือ บ้านหาด
เสี้ยว บ้านหาดสูง บ้านใหม่และบ้านแม่ราก

ปัจจัยการผลิต ผ้าทอหาดเสี้ยวนิยมใช้ฝ้ายมากกว่าไหม การใช้ไหมจะใช้เฉพาะที่
เป็นลาวดลายนเชิงผ้า

การย้อมสี ใช้วัสดุธรรมชาติ โครงสร้างสี นิยมสีสดสี ใช้น้ำสกัดกันจัดกว่าผ้าของ
อำเภอลับแลและใช้สีพหุรงค์ (Polychrome) การย้อมสีแบบธรรมชาติ ทำให้ได้สีที่ไม่สดใสทุกสี
แต่กลับทำให้เกิดความประสานกลมกลืนกันไปเองโดยธรรมชาติ สำหรับบ้านหาดเสี้ยว สีแดง
ย้อมด้วยรากข่อยและครั่ง สีเหลืองย้อมด้วยมันชัน สีเขียวด้วยใบสับปะรด

การทอ วิธีการทอนิยมใช้การยกและจก และมีวิธีการทอขึ้นด้วยวิธีพิเศษ โดยใช้
ด้ายหลายสี ตีเกลียวเข้าด้วยกันแล้วทอเป็นผ้า วิธีการนี้ทำให้ผ้าเป็นเงาเลื่อมคล้ายผ้าม่วงทาง
กระรอก เรียกชนิดนี้ว่า "ขึ้นเขิน"

ผ้าทอพื้นบ้านหาดเสี้ยวที่มีชื่อเสียงและมีลักษณะเด่น คือขึ้นและขึ้นตีนจก ขึ้นหาดเสี้ยว
เป็นขึ้นต่อกันสามชั้น ลายขวางแบบขึ้นล้านนาไทย มักเป็นผ้าฝ้าย อาจมีไหมสลับบ้าง แต่ไม่ค่อยพบ
ขึ้นหาดเสี้ยวมีสองชนิดคือ ขึ้นธรรมดาใช้ย้อมบ้านและทอาน กับขึ้นตีนจกใช้ในโอกาส พิเศษ ขึ้น
ธรรมดาเป็นขึ้นพื้นลายขวางลวดตัว มีเชิงเป็นแถบสีดำนและสีแดงอมส้ม ส่วนขึ้นตีนจกนั้นมี ลายตีนจก
ต่อเป็นเชิงขึ้น

ลวดลาย การทอลวดลายบนผ้านุ่งมีหลายแบบ เช่นลายยกด้วยฝ้ายหรือไหมเป็นรูป
ดอกไม้ หรือลายเรขาคณิตเป็นลายขวางลวดตัว ที่เรียกว่าขึ้นลัวงและลายมุก ซึ่งเป็นการยกดอก
ด้วยเส้นยืนเช่นเดียวกับของอำเภอลับแล ส่วนตีนจกนั้นนิยมทอด้วยผ้าฝ้ายพื้นจกด้วยไหมย้อมสี ซึ่ง
ส่งมาจากอีสานโดยคัดมาเฉพาะไหมที่ค่อนข้างหนาหรืออย่างที่ว่า ไหมชั้นสาม ลวดลายของ

ดินจกที่หาดเสี้ยวที่มีชื่อเสียงมากมีอยู่ 9 แบบคือ¹

1. ลายสิบหกดอกตัด หรือบางครั้งเรียกว่า ลายสิบหกขอ
2. ลายสิบสองดอกตัด หรือลายสิบสองขอ
3. ลายแปดดอกตัด หรือลายแปดขอ
4. ลายสี่ดอกตัด หรือลายสี่ขอ
5. ลายเครือใหญ่ หรือลายดอกเครือใหญ่
6. ลายเครือกลาง หรือลายดอกเครือกลาง
7. ลายเครือน้อย หรือลายดอกเครือน้อย
8. ลายน้าอ่าง
9. ลายสองห้อง

ลายทั้ง 9 นี้มักเป็นลายใหญ่ มีการย่อมุมทำเป็นไส้ข้างใน มีการสลับกับลายหน้ากระดานเล็ก ๆ คั่นกับสีพื้นเป็นระยะ ๆ ไป สีพื้นโดยทั่วไปใช้สีจืด เช่น สีแดงอมส้ม ส้ม น้ำตาลปนเหลือง แต่ลายเล็กข้างในจะใช้สีเหลือง เขียว ชมพู และครามเป็นส่วนใหญ่ ดินจกเหล่านี้จะนำไปต่อเป็นดินชั้น โดยมีสีพื้นเป็นสีของตัวชั้น (อวบ สาณะ เสน : 2525, 9-12)

ชั้นดินจกของบ้านหาดเสี้ยว เป็นดินจกที่มีชื่อเสียง เนื่องจากมีเอกลักษณ์ของตนเอง และมีความประณีตละเอียดงดงาม ได้มีการดัดแปลงแบบและลวดลาย ตลอดจนใช้สีให้แปลกออกไป แต่ก็ไม่งามเท่าแบบเก่าโบราณ จึงมีการฟื้นฟูให้มีการเลียนแบบทอดินจกแบบโบราณไว้จำหน่าย ทำให้การทอดินจกจากบ้านหาดเสี้ยวจึงยังคงมีชื่อเสียงมาจนปัจจุบันนี้

1 สมਾਲย์ โทมัส ผ่าพื้นเมือง เอกสารวิชาการหมายเลข 34 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 9

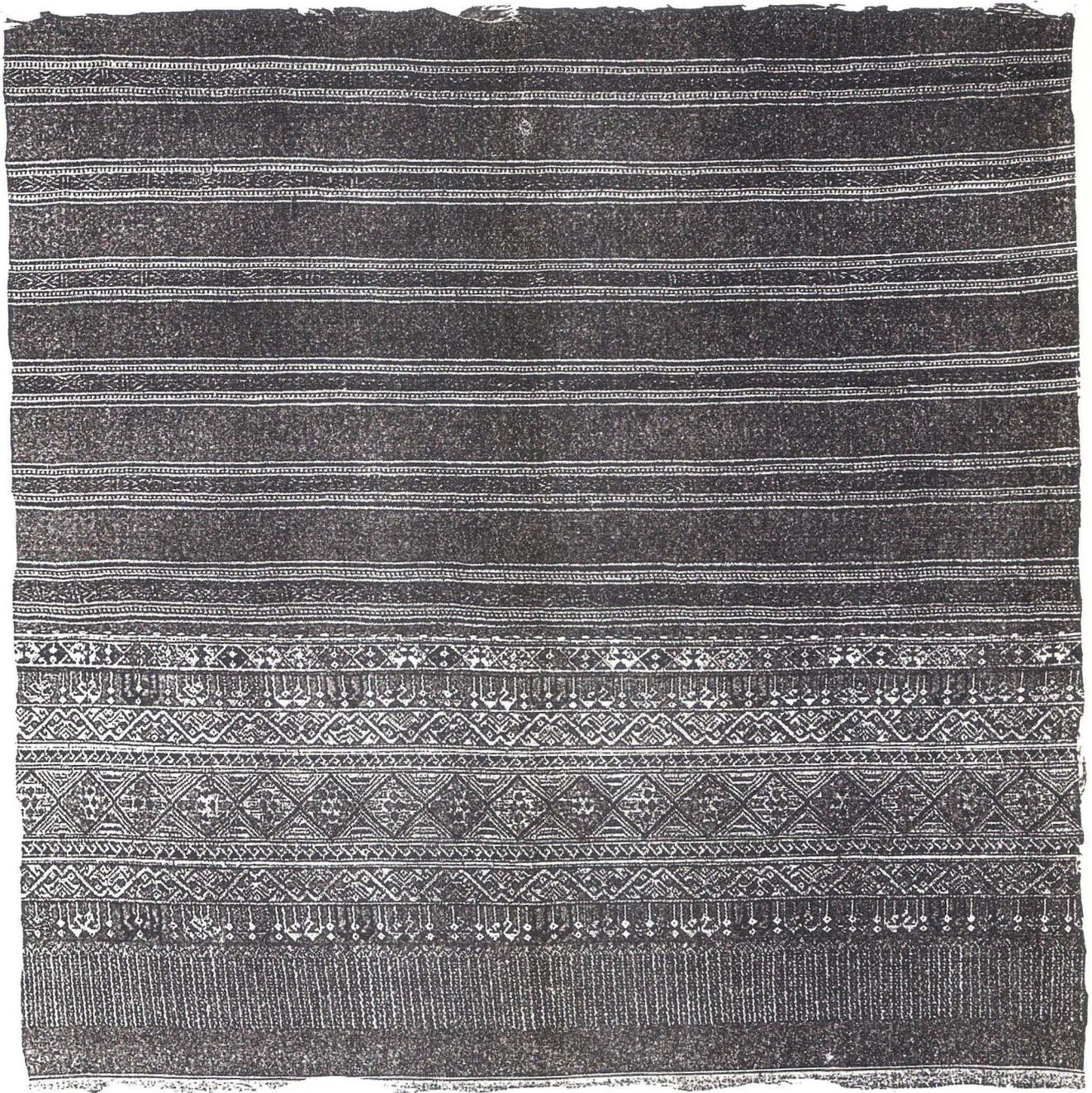

รูปที่ 3.3-165

ลาวลายชั้นตีนจก บ้านหาดเสี้ยว

(Embroidered design of Tiin Chok skirt of Hat Siao)

ภาพจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม วิบูลย์ ลี้สุวรรณ
บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย หน้า 114

รูปที่ 3.3-166
ตัวขึ้นและตีนขึ้น บ้านหาดเสี้ยว
Sin and its border of Hat Slao.
(ภาพจากวิบูลย์ สีสวรรณ บรรณาธิการ : 2530, 115)

3. เป็นค่านิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มไทลาวที่ผู้หญิงที่พร้อมจะแต่งงานได้ต้องสามารถทอผ้าผาดใหญ่ ผ้ากราบพระ ผ้าทอคัมภีร์ ตลอดจนผ้าเช็ดหน้าแต่งงานเตรียมมาให้เจ้าบ่าวก่อนการแต่งงานได้

4. มีค่านิยมในการซื้อผ้าและ เครื่องนุ่งห่มจากต่างประเทศมาใช้ในหมู่ชนชั้นปกครองและผู้มีฐานะทาง เศรษฐกิจ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา และยังสืบทอดค่านิยมนี้มาจนปัจจุบัน จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์มีข้อความบ่งชี้ว่าเป็นเพราะความสวยงาม คุณภาพดี และความแปลกใหม่ของลวดลายและรูปแบบของผ้าและ เครื่องนุ่งห่มต่างประเทศเหล่านั้น

5. เป็นค่านิยมของประชาชนกรุงศรีอยุธยาที่นิยมผ้าลวดลายแปลก ๆ โดยเฉพาะผ้าพิมพ์ลายจากประเทศอินเดีย ไม่นิยมผ้าพิมพ์ลวดลายจากประเทศทางตะวันตก ผ้าเหล่านี้พ่อค้าชาวตะวันตกนำมาขายแล้วขายไม่ได้

6. กษัตริย์ และชนชั้นสูงมีส่วนอย่างสำคัญในการก่อให้เกิดความนิยมชนิดและลวดลายของผ้าต่าง ๆ เพราะกษัตริย์ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นผูกขาดการซื้อขายผ้าจากต่างประเทศ ผ้าที่เหลือจากการคัดเลือกนำมาใช้ในวังก็จะส่งต่อไปขายชนชั้นผู้ดีมีเงินและราษฎรในต่างจังหวัดต่อไป

7. รสนิยมในการใช้ผ้าเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและกาลเวลา เช่น สมัยสุโขทัยนิยมผ้าแพรชนิดต่าง ๆ จากจีน สมัยอยุธยานิยมผ้าจากเบงกอล เปอร์เซีย อังกฤษและฝรั่งเศส ส่วนรัตนโกสินทร์นิยมผ้าจากประเทศทางตะวันตก สาเหตุของความนิยมใช้ผ้าชนิดต่าง ๆ เป็นเพราะความแปลกใหม่และลวดลายของผ้าที่สั่งมาจากต่างประเทศในระยะนั้น ๆ

8. เป็นค่านิยมที่ผู้สูงอายุฝ่ายหญิงจะเป็นผู้สอนการปั่นฝ้าย ไทหมย้อม และทอผ้าแก่สตรีรุ่นลูกหลานในบ้าน และยังคงประเพณีนี้ต่อมาตลอดสมัยประวัติศาสตร์ จนถึงกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองในปัจจุบัน

9. มีความเชื่อเรื่องสีกับวันในการแต่งกายที่มีมงคลตั้งแต่สมัยอยุธยา สืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น กลอนสวัสดิ์รักษาของสุนทรภู่ กล่าวว่าในการไปรับวันอาทิตย์ใส่สีแดงดี วันจันทร์ใส่สีเขียวนวล วันพฤหัสบดีสีเขียวเหลือง เป็นต้น ซึ่งทั้งนี้เกี่ยวข้องกับโอกาสในการแต่งกายด้วย เช่นที่กล่าวมาข้างบนนี้ ต่อมามีการวิวัฒนาการการใช้สีผ้านุ่งผ้าห่มให้สืบทอดกันเกิดความงดงามยิ่งขึ้น เช่น วันอาทิตย์นุ่งชมพู เหลือง แดง ห่มสีเขียวอ่อน วันจันทร์นุ่งสีเหลืองห่มสีฟ้า ทั้งนี้มาจากความเชื่อเรื่องสีของ เทวดาประจำวันจะช่วยให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้สวมใส่

10. มีค่านิยมในเรื่องการทอผ้าที่ชาวตะวันตกสังเกตเห็นว่าช่างฝีมือชาวสยามมี
ปัญหาเฉลี่ยขาดแต่ไม่มีใครแสดงฝีมือที่ประจักษ์ ทั้งนี้เพราะระบบสังคมอยู่ในระบบไพร่ ทำให้
เกรงไปว่าจะถูกเกณฑ์ไปเป็นช่างหลวง การแสดงฝีมือทางศิลปะจึงแอบทำอย่างลับ ๆ

11. เป็นค่านิยมที่ช่างฝีมือดีตลอดสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์จะอยู่ในความอุปถัมภ์
ของพระเจ้าแผ่นดิน หรือขุนนาง เป็นส่วนใหญ่

12. เป็นค่านิยมที่ชาวบ้านสมัยอยุธยาไม่สนใจในการใช้ผ้าชนิดดีจากต่างประเทศ
เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นแก่ชีวิตทั้งภูมิอากาศที่ร้อนชื้นเป็นส่วนสำคัญที่นุ่งห่มแต่เพียงน้อยชิ้นเท่านั้น
ดั่งบันทึกของนายอริ ทรูแบง มิซซันนารีเข้ามาปลายสมัยอยุธยาว่า "ชนชาวสยามไม่ใช้ผ้า
ประเภทที่ชนชาติผู้มีความเจริญแล้วแต่ใช้เอาใช้บังคับความต่ำต้อยน้อยนิดของตน เขาใช้ผ้าชนิดนี้ไม่
ได้เพราะอากาศร้อน (ซาเวียร์, บอลผู้แปล : 2530, 118)

13. ปัจจุบันเนื่องจากเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ จึงเกิดกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมือง
เป็นอุตสาหกรรมย่อย โดยช่างทอซึ่งเป็นผู้สูงอายุจะสอนการทอผ้าให้แก่กลุ่มลูกบ้านในการทอผ้า
โดยมีนายทุนรายย่อยให้การสนับสนุนในด้านทุนวัสดุและอุปกรณ์

IV ผ้าและเครื่องนุ่งห่มที่มีส่วนสัมพันธ์กับสภาพสังคม

1. เครื่องนุ่งห่มและผ้ามีส่วนสัมพันธ์กับสภาพทางสังคมอย่างสำคัญตั้งแต่สุโขทัย
มาจนปัจจุบันนี้ทั้งยังปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยด้วย จึงอาจถือได้ว่าเป็น
ลักษณะวัฒนธรรมสากลก็ได้ เพราะชนชั้นปกครองในสมัยโบราณย่อมมีอำนาจทางด้านการเมือง
เศรษฐกิจพอที่จะจัดหาและซื้อผ้าคุณภาพดีจากภายในและภายนอกประเทศมาใช้เป็นฉลองพระองค์
และเสื้อผ้า เพื่อแสดงยศ อานาจ ก่อให้เกิดความสง่างามเป็นที่เกรงขามแก่หมู่ชนโดยทั่วไป ผ้า
และเครื่องนุ่งห่มจึง เป็นเครื่องชี้บอกสภาพทางสังคมของผู้สวมใส่ ซึ่งค่านิยมนี้ก็ยังมีอยู่ในโลก
ปัจจุบัน

2. ผ้าและเครื่องนุ่งห่มเป็นเครื่องจำแนกประเภทของบุคคล เช่น ผ้าสีเหลือง
หรือสีกรักใช้ เป็นเครื่องนุ่งห่มของพระภิกษุสงฆ์ในศาสนาพุทธ เครื่องแบบของทางราชการซึ่งเริ่ม
กำหนดตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ทำให้เราทราบถึงตำแหน่งหน้าที่และการ
งานของบุคคลเหล่านั้น เช่น เป็นทหารพลเรือน นักการทูต นอกจากนี้ในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น
ไทลาว การนุ่ง ซิ่นตีนจกจะใช้เฉพาะสตรีโสด หากแต่งงานแล้วตีนซิ่นจะเป็นผ้าพื้นธรรมดา ผ้าและ

เครื่องนุ่งห่มจึง เป็นเครื่องงานเทศกาลภาพของบุคคลให้เห็นประจักษ์ด้วยสายตาในระยะ เริ่มพบ
เห็นกัน

3. ผ้าและ เครื่องนุ่งห่มของราษฎรสามัญตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมาจนปัจจุบันจะ
ใช้ผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองในประเทศ โดยใช้ผ้าฝ้ายเป็นสำคัญ เพราะเหมาะแก่การทำงานในชีวิต
ประจำวันโดยเฉพาะการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวไทยมาแต่ดึกดำบรรพ์ ส่วนใน
เวลาไปประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่นการไปทบบุญ จึงสวมใส่ผ้าไหม ซึ่งมีการยกดอก และมี
จกที่ตีนซิ่นอย่างงดงาม

4. การทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของภาคอีสานมีประเพณีการลงช่วงซึ่งจัดขึ้นในฤดู
หนาวหลังเก็บเกี่ยวข้าวแล้วชาวบ้านจะนัดกันมาปั่นฝ้ายบนลานเรือน ทำให้เกิดการนัดพบกัน
ระหว่างหนุ่มสาว มีการขบพญา เกี่ยวพาราตีกัน ประเพณีที่เกี่ยวกับการทอผ้าเช่นนี้ทำให้เกิด
ความสามัคคีในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกัน

5. ในการประกอบพิธีบุญต่างๆ เช่น ทอดกรฐิน ทอดผ้าป่า ออกพรรษา ชาวไทยใน
แทบทุกภาครวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีประเพณีในการทำงานร่วมกัน เช่น ร่วมกันทอผ้าทอสง
จิ๋ว ทำเครื่องใช้ไม้สอยถวายพระภิกษุสงฆ์ เช่น ทอผ้าเช็ดหน้า ผ้ากราบ หมอนนั่ง หมอนนอน
ทอธง ทอผ้าเขียนจิตรกรรมประดับวิหาร งานเหล่านี้ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันทำงานทางด้าน
สังคมทำให้เกิดความสามัคคีของกลุ่มชน

6. มีประเพณีของภาคอีสานเมื่อมีใบหม่อนใหม่พอเลี้ยงไหม ก็อาจขอจากเพื่อนบ้าน
และหมู่บ้านใกล้เคียง มีการให้เปล่าและแลกเปลี่ยนกัน คือ แลกเป็นรังไหม เส้นไหมหรือผ้าไหม
ลัดส่วนแลกเปลี่ยนไม่ได้กำหนดเป็นอัตรา แต่พิจารณาจากนี้ใจไม่ประมาณว่าใครได้เปรียบเสีย
เปรียบ โดยแบ่งผลผลิตคืนให้ หรืออาจตอบแทนในรูปอื่น เช่น ผากันเลี้ยงหอยขมเครื่องมือ
เครื่องใช้ตลอดจนยืมผ้าไหมกันได้ โดยผู้ยืมจะทอชิ้นในภายหลังหากแรงงานในครอบครัวมีไม่เพียง
พอที่จะเอื้อเพื่อโดยการแบ่งหน้าที่กัน เช่น ครอบครัวหนึ่งเลี้ยงถึงขั้นสาวไหม อีกครอบครัวหนึ่ง
เป็นฝ่ายทอไหม ได้ผลผลิตแล้วนำมาแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เพราะชาวบ้านบางรายฝีมือประดิษฐ์
เป็นผู้ทอ เพื่อนบ้านจะเป็นผู้เลี้ยง ผลผลิตแบ่งครึ่งกัน เดิมเป็นการร่วมกันผลิตในกลุ่มญาติพี่น้อง
ครอบครัวขยาย ต่อมาจึงแบ่งไปยังเพื่อนบ้านใกล้เคียง วิธีการผลิตไหมแบบเดิมจึงประสานสัมพันธ์
ระหว่างคนภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน (ชนิษฐา สุวรรณชาติ : 2531, 232)

V ผ้าและ เครื่องนุ่งห่มที่มีส่วนสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ

1. ผ้าและ เครื่องนุ่งห่มถือว่าเป็นมาตราเทียบค่าเงินทั้งในสมัยสุโขทัยและอยุธยา เช่นการเทียบค่าทองคำและตลับปรจุในพระเจดีย์ถวายเป็นพุทธบูชา เทียบค่าเท่ากับค่าผ้าล้านหนึ่ง เป็นต้น ผ้าและ เครื่องนุ่งห่มจึงถือว่ามีส่วนสัมพันธ์กับเศรษฐกิจมาแต่โบราณ
2. ประโยชน์ใช้สอยของผ้าไหมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์อีกประการหนึ่งคือ ใช้ผ้าไหมแทนเงินตรา ชาวอีสานจะต้องส่งส่วยให้แก่รัฐบาลกลางคนละ 4 บาท หากไม่มีเงินก็ต้องส่งเป็นสิ่งของ ชาวอีสานจากจังหวัดยโสธร และอำเภอชนบท จึงส่งส่วยไหมแทนเงินให้กับรัฐบาลกลาง ผ้าไหมจึงมีค่าแทนเงินตราในสมัยนั้น (จารุวรรณ ธรรมวัตร : 2531, 230)
3. ในกรณีที่ราษฎรต้องเสียค่าปรับในคดีต่าง ๆ ให้กับศาล หากไม่มีเงินจะเสียค่าปรับเป็นผ้าไหมก็ได้จึง เรียกว่าเสียค่าสินไหม
4. ในแง่ทรัพย์สินมรดกชาวอีสานจะสะสมผ้าไหมเป็นมรดกให้กับลูกหลาน และให้แก่ผู้ดูแลศพเมื่อมาเยี่ยมเยียนโดยเฉพาะ เจ้านาย
5. ในกรณีที่ทานาข้าวไม่ไต่ผล ชาวบ้านจะนำผ้าไหมไปแลกข้าวเพื่อนำมากินใช้ได้ ผ้าไหมจึงมีค่าทาง เศรษฐกิจ
6. ผ้าและ เครื่องนุ่งห่มที่ใช้เป็นรางวัลที่มีค่าพระเจ้าแผ่นดินในสมัยอยุธยาตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์พระราชทานแก่ข้าราชการเมื่อทำความคิดความชอบ เช่น เมื่อรบชนะสงคราม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ พระราชทานเสื้อเข้มขาบริ้วแก่พระรามพิไชยเจ้ากรม เสื้อเข้มขาบก้านแย่งแก่ขุนศรีณรงค์เจ้ากรม เป็นต้น
7. ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏว่ามีการทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมเหมือนการทำเครื่องสังคโลก สุโขทัยจึงไม่ใช้ตลาดค้าผ้าที่สำคัญ คงมีการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองเพื่อใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้น
8. กรุงศรีอยุธยาเป็นตลาดค้าผ้าที่สำคัญในสมัยโบราณมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันทั้งผ้าที่มาจากประเทศตะวันออก เช่น จีน อินเดีย ตะวันออกไกลเช่นประเทศเปอร์เซีย และประเทศทางตะวันตก เช่น ฮอลันดา ฝรั่งเศส และอังกฤษ

9. สินค้าที่ตลาดผ้ากรุงศรีอยุธยาทำการซื้อขายนั้นมีทั้งผ้าทอในประเทศและผ้าที่ส่งจากต่างประเทศตลอดจนเสื้อผ้าสำเร็จรูปและสิ่งประดิษฐ์จากผ้า เช่น กุญหมาก กุญยาสูบ ซองพลุที่ประดิษฐ์จากผ้าสักหลาดประดับกระຈก และอุปกรณ์ทอผ้า เช่น ไน และโครงไนสำหรับปั่นฝ้ายอีกด้วย

10. สมัยกรุงศรีอยุธยาคงมีการทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและทักกันอย่างเป็นลาเป็นสันพอที่จะส่งขายตลาดได้ ส่วนการผลิตฝ้ายและไหมส่งขายต่างประเทศมีบ้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ผ้าทอของไทยในสมัยนี้มีลักษณะหนาหายคงจะไม่เป็นที่ต้องการของต่างประเทศมากนักเช่นผ้าของจีน และอินเดีย หลักฐานโดยอ้อมที่ยืนยันว่าทั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์มิได้ส่งผ้าขายเป็นอุตสาหกรรม เพราะผ้าที่กษัตริย์ไทยส่ง เป็นเครื่องราชบรรณาการก็นิยมพระราชทานผ้าจากต่างประเทศให้แก่กษัตริย์ของมิตรประเทศเหล่านั้น

11. ในสมัยอยุธยาตลอดมาจนสมัยรัตนโกสินทร์พระมหากษัตริย์ เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงควบคุมการค้าผ้าด้วยพระองค์เอง หรือไม่ก็เป็นพระบรมวงศานุวงศ์หรือข้าราชการชั้นสูง โดยทรงซื้อฝ้ายและผ้าชนิดต่าง ๆ ส่งไปขายแก่ราษฎรของพระองค์โดยส่งไปยังคลังสินค้าตามหัวเมืองเพื่อจำหน่ายต่อไป

12. ตลาดค้าผ้าที่สำคัญ ๆ ในกรุงศรีอยุธยา เช่น บ้านป่าขมภู ขายผ้าขมภู ผ้าหนังไก่ ผ่านป่าไหม ป่าเหล็ก ขายไหมครุย ไหมพัน ไหมเบญจพรรณ ย่านทุ่งหมาหรือผ้าผ้าเขียว ขายเสื้อขาว เสื้อเขียว เสื้อจีบเอา เสื้อฉีกอก กางเกงเขียว กางเกงขาว และขายกุญหมาก กุญยาสูบ ปักทองประดับกระຈก และขายผ้า แยกจามวัดแก้วฟ้าป่าหน้าพระกาฬขายโครงไนปั่นฝ้าย ย่านหน้าจวนเป็นคลังทอผ้าฝ้าย ย่านป่าต้องขายฝ้าย (ศิลปากร : 2515, 128)

VI ผ้าและเครื่องนุ่งห่มที่มีส่วนสัมพันธ์กับสถาบันศาสนาและประเพณี

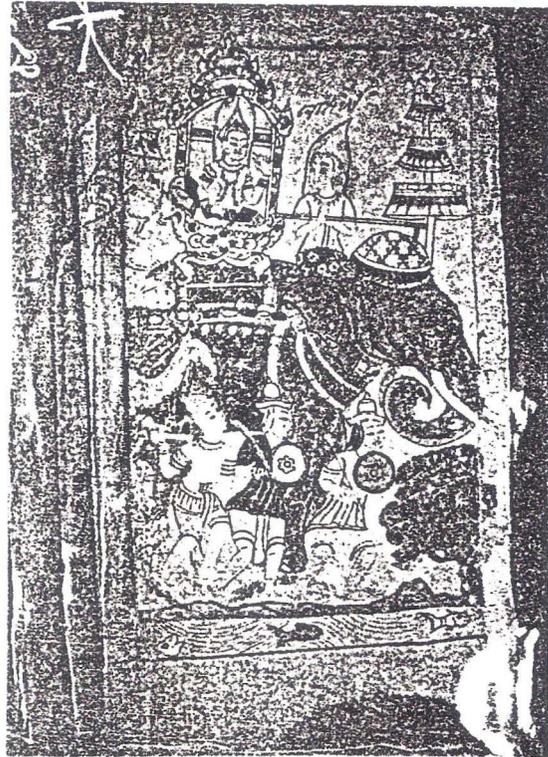
1. ผ้าและเครื่องนุ่งห่มที่มีส่วนสัมพันธ์กับสถาบันทางศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาดั้งแต่สมัยสุโขทัย ตลอดมาจนปัจจุบัน ทั้งกษัตริย์และประชาชนจะทาบญุศลโดยการถวายสรง จีวร จากผ้าที่ทอได้ ในโอกาสสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น พิธีกรฐิน ออกพรรษา นอกจากนั้นก็ถวายผ้าในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทาธง ธง หรือตุง ประดับวิหาร ศาลา ทาผ้าพื้นเพื่อเขียนจิตรกรรม เช่น เรื่องเวสสันดร ประดับวิหาร และถวายเป็นข้าวของเครื่องใช้ถวายพระภิกษุสงฆ์ เช่น ถวายเป็นหมอนนั่ง หมอนนอน ผ้าเช็ดหน้า ผ้ากราบตลอดจนทำเป็นผ้าห่อคัมภีร์ ซึ่งประเพณีนี้มีในกลุ่มไทยทุกหมู่เหล่าตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ไทยวน ไทลาว

นิยมของชาวต่างประเทศทำผ้าของจีน อินเดีย และยุโรป นอกจากนี้กษัตริย์ต่างประเทศเช่น พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ก็สั่งทั้งผ้าและฉลองพระองค์มากถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเช่นกัน

VIII ผ้าและเครื่องนุ่งห่มใช้เพื่อการประดับตกแต่งให้สวยงาม

ในอารยธรรมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนปัจจุบัน มีการนำผ้ามาทำเป็นเครื่องประดับตกแต่งให้สวยงาม เช่น ทาม่าน หรือการปักผ้าม่านให้สวยงาม ปักผ้าด้วยเพชรพลอย ทำเป็นธงทิวประดับสถานที่ ๆ มีงาน เช่น ตามวัด หรืองานต้อนรับแขกต่างประเทศหรือราชทูต ใช้ประดับสัตว์ เช่น ช้าง ม้า ตลอดจนตกแต่งยานพาหนะ บู๊พันแทนพรหมในบ้าน ใช้เป็นผ้าบุทึบรอยพระพุทธรูป ใช้บุบนพานเพื่อวางพระราชสาส์น เหล่านี้เป็นกรนำผ้ามาใช้เพื่อการประดับตกแต่งในการนั้น ๆ ให้งดงามเป็นพิธีการยิ่งขึ้น

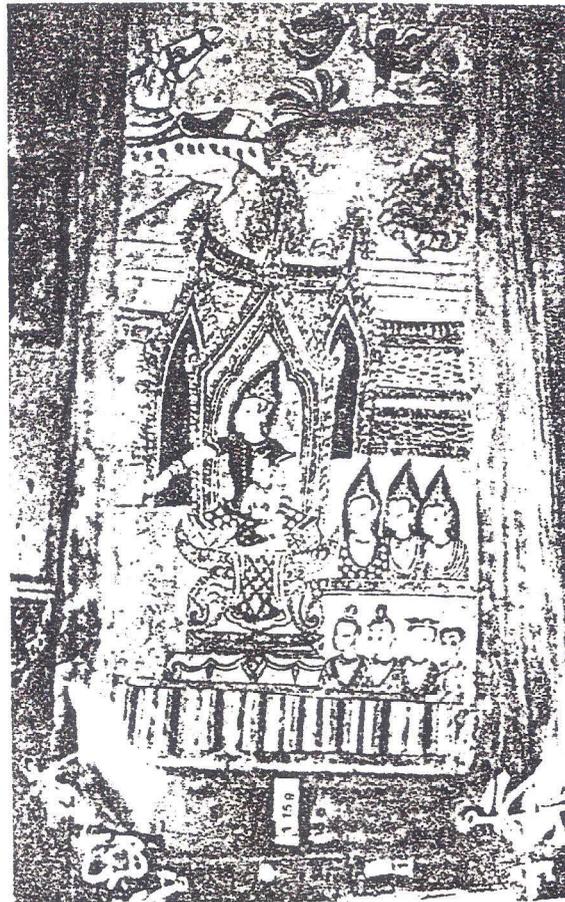
ภาคผนวก 1
การแต่งกายสมัยอยุธยา ยุคที่ 2

รูปที่ พ.1

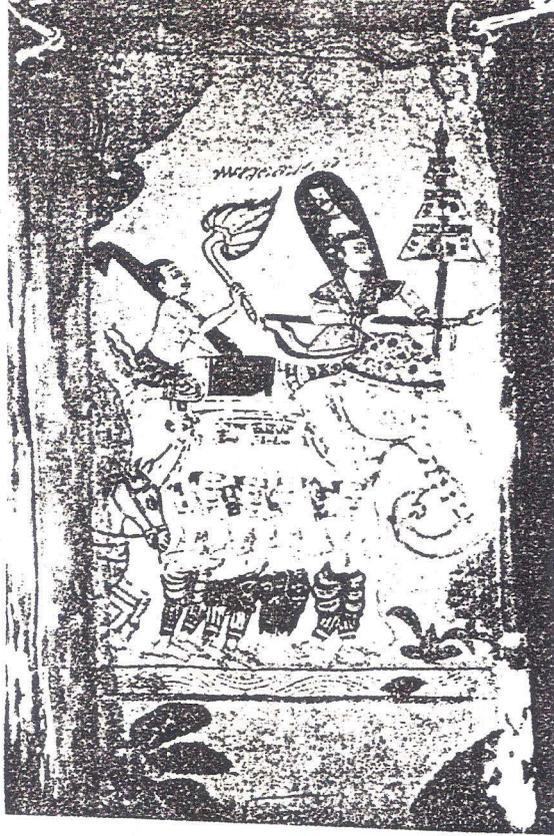
การแต่งการของเจ้านายและข้าราชการทหาร (พ.ศ. 2034-2072) จากตำราภาพแผนที่
ไตรภูมิโลกสันฐาน. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 6.

1 ภาพจากสมภพ จันทรประภา : 2526

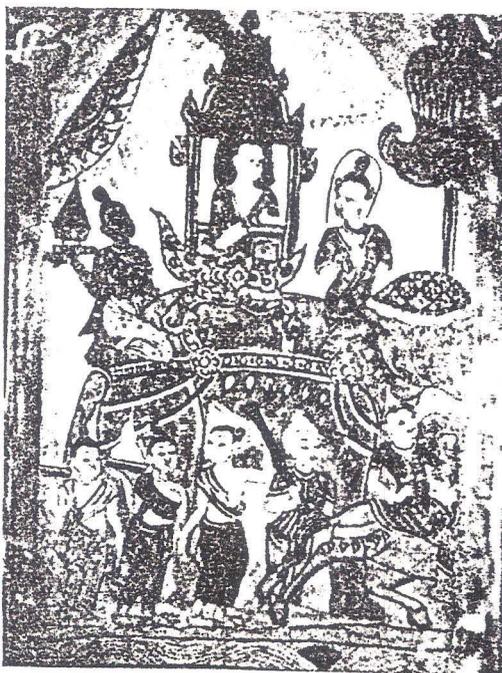
รูปที่ ผ.2

การแต่งพระองค์ของพระราชา และพระภรรยาเจ้า พร้อมทั้งพระสนมเวลาออกสมาคม
(พ.ศ. 2034-2072) จากตำราภาพแผนที่ไตรภูมิโลกสันฐาน. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 6.

รูปที่ ผ.3

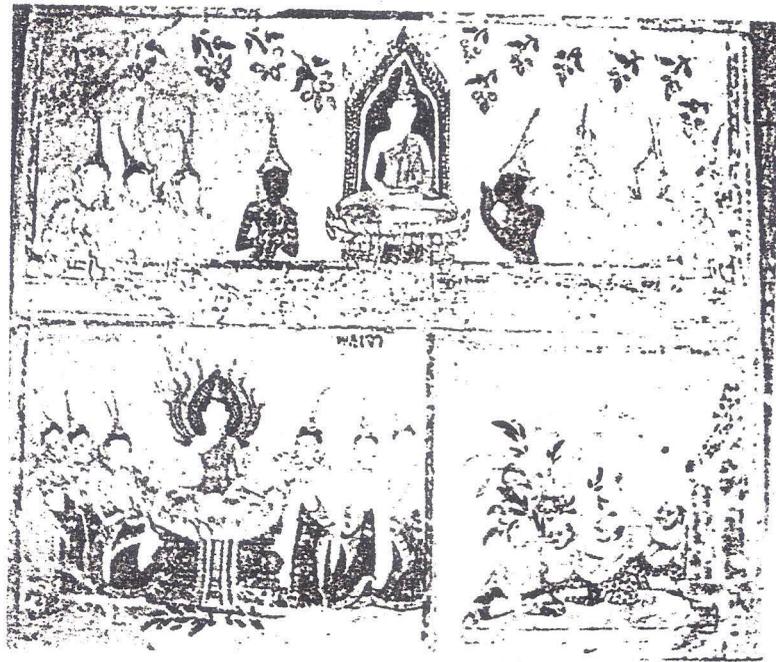
การแต่งกายของเจ้านายและข้าราชการฝ่ายหน้า (พ.ศ. 2034-2072) จากตราภาพแผ่นที่ไตรภูมิโลกัณฐาน. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 6.

รูปที่ ผ.4

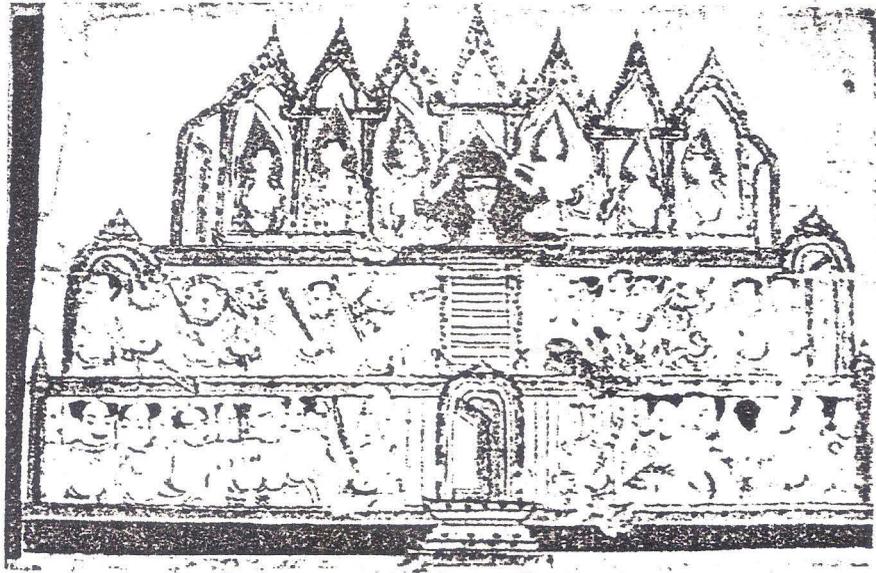
การแต่งกายของเจ้านาย นางในและตำรวจ นางคนที่ 3 คนซ้ายเป็นขอลนเกล้าผมแบบ "รักแครง" (พ.ศ. 2034-2072) จากตราภาพแผ่นที่ไตรภูมิโลกัณฐาน. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 6.

การแต่งกายสมัยอยุธยา ยุคที่ 2 ตอนปลาย

รูปที่ พ.5

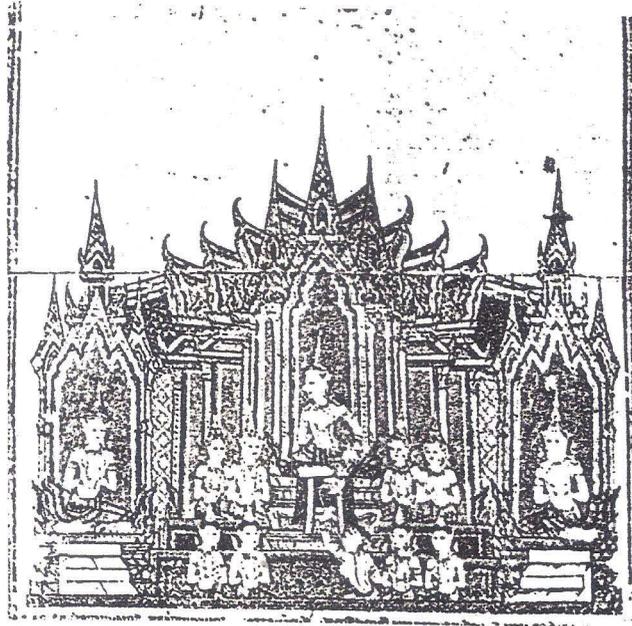
เครื่องพระราชและพระภรรยาเจ้า พร้อมทั้งเจ้านายฝ่ายในเริ่มใช้เกี้ยวยอดแทนมงกุฎขัตติย์
(ประมาณ พ.ศ. 2072-2173) จากแผ่นที่ไตรภูมิ.หอสมุดแห่งชาติ.เลขที่ 8.

รูปที่ ผ.6

การแต่งพระองค์ของพระราชาและพระภรรยาเจ้า พระเกศาของพระภรรยาเจ้าเริ่มเปลี่ยนแปลง
(ประมาณ พ.ศ. 2072-2173) จากตำราภาพแผนที่ไตรภูมิโลกสันฐาน. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 7.

การแต่งกายสมัยอยุธยา ยุคที่ 3 ตอนต้น

รูปที่ พ.7

เครื่องทรงพระราชฯ พระภรรยาเจ้า ลูกหลวงเอก (พ.ศ. 2173-2275) จากแผนที่ไตรภูมิ
(ฉบับหลวงกรุงธนบุรี หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10.)

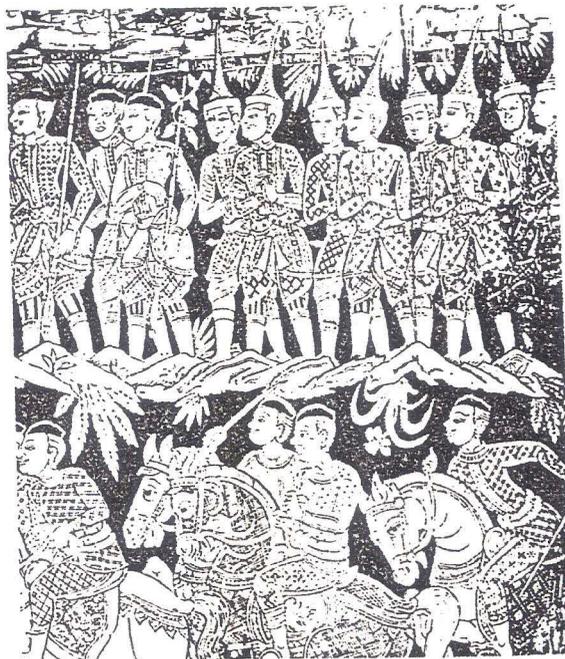
รูปที่ พ.8

มัลลษัตริย์เมืองบาวา สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
(พ.ศ. 2199-2231) จาก "หอเขียนวังสวนผักกาด" รูปที่ 11

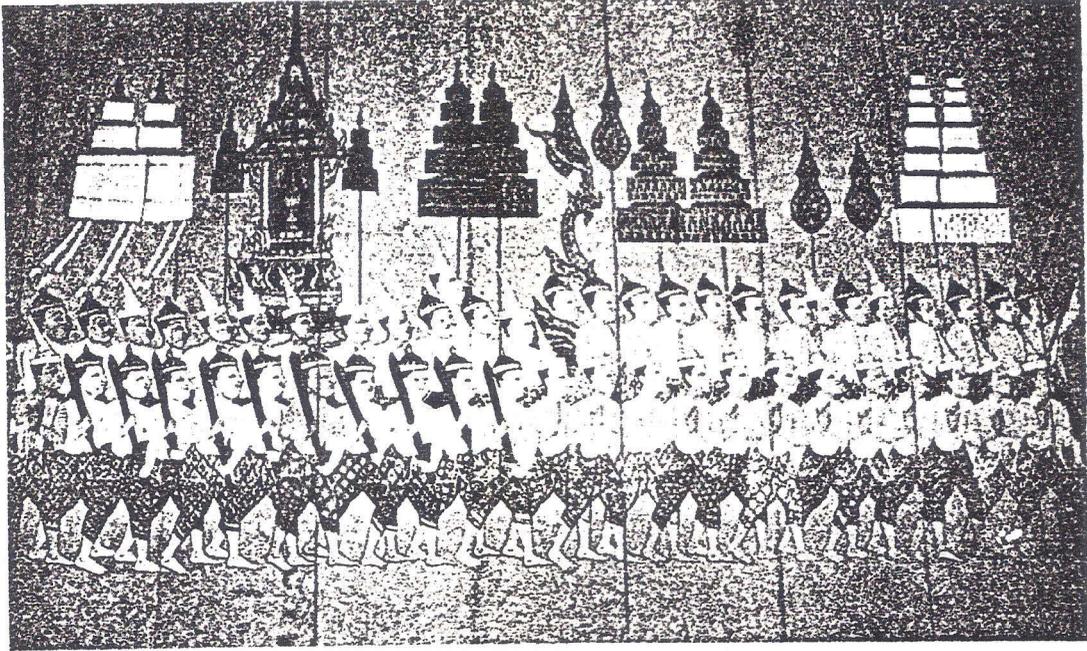
รูปที่ ๗.๙

พระมเหสีของมัลลกะษัตริย์แห่งกสินารา พร้อมด้วยทูลานหลวงและนางกำนัล (ประมาณ พ.ศ. 2223-2231) จาก "หอเขียนวังสวนผักกาด" รูปที่ 6

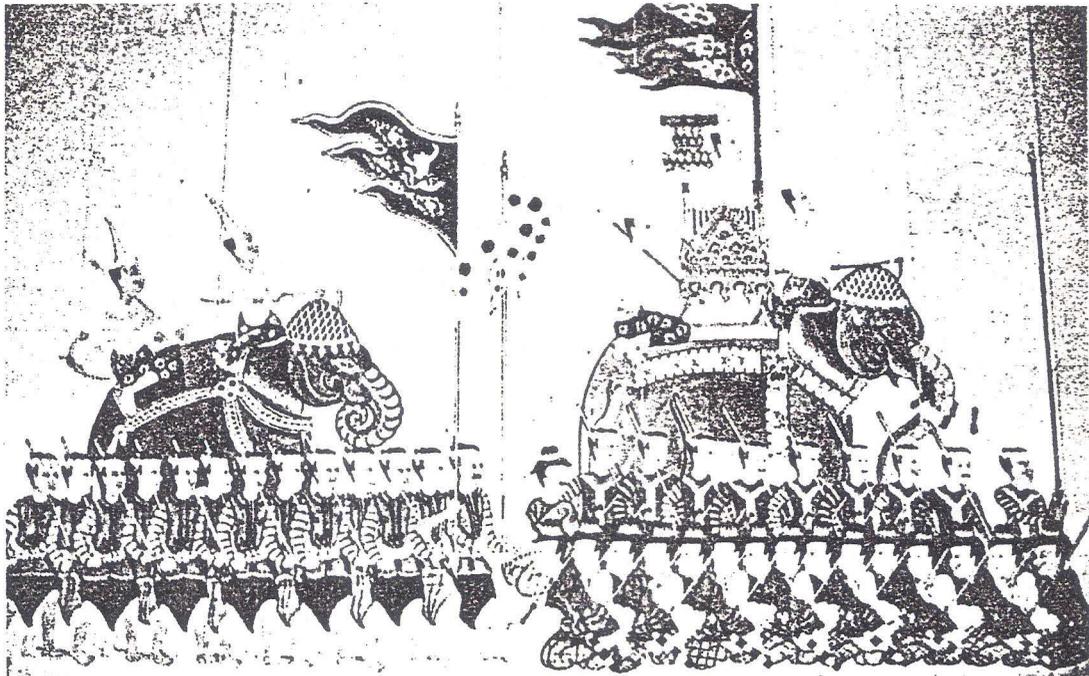
รูปที่ ๗.10

เจ้านาย ข้าราชการฝ่ายหน้าและตำรวจ (ประมาณ พ.ศ. 2223-2231) จาก "หอเขียนวังสวนผักกาด" รูปที่ 16

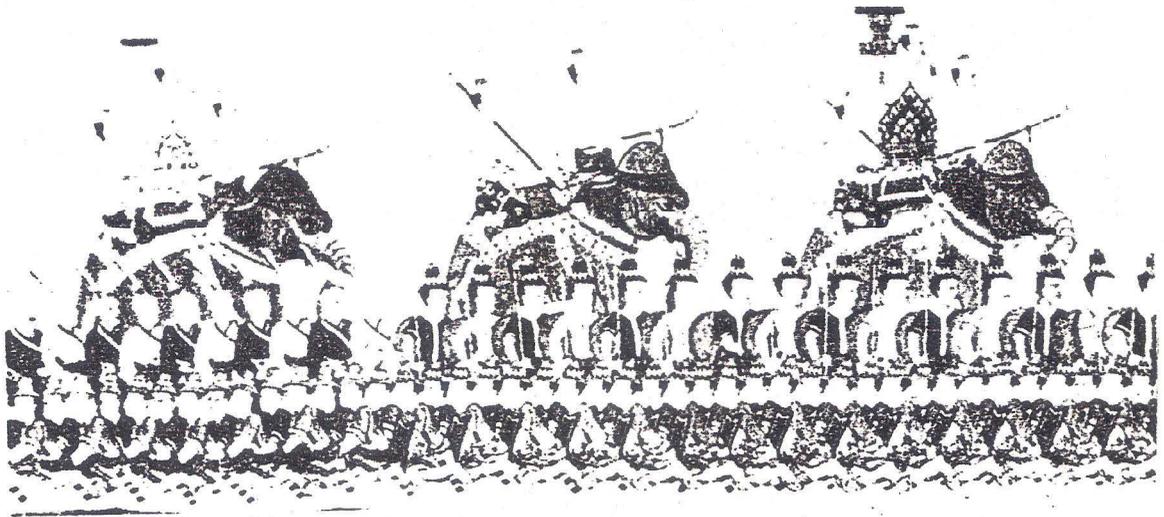
รูปที่ พ.11

ข้าราชการสมัยอยุธยาแต่งกายเต็มยศ ประมาณ พ.ศ. 2224 รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากสมุดภาพวาดด้วยขบวนพยุหยาตรา พระกฐินทางสถลมารค (วัดยม) หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 2 ก.

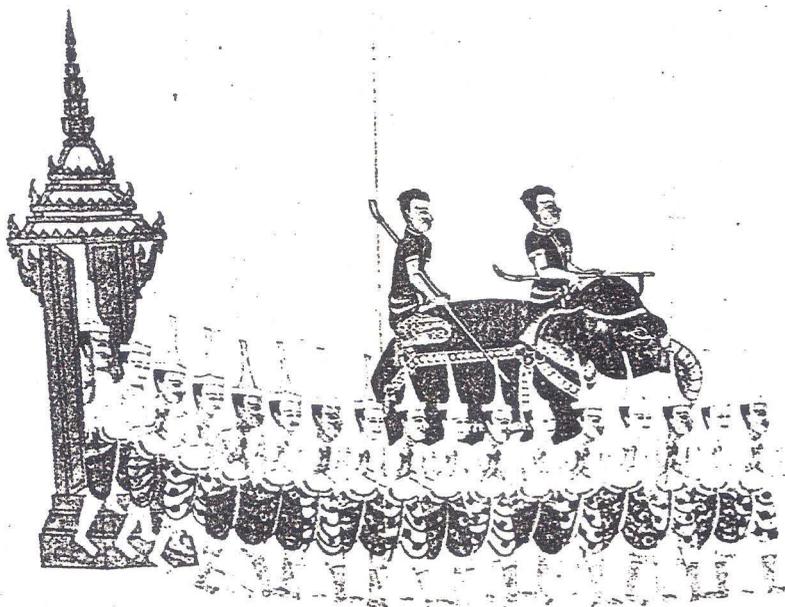
รูปที่ พ.12

ทหารอาสา และทหารไทย สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จาก สมุดภาพวาดด้วยขบวนพยุหยาตรา พระกฐินทางสถลมารค (วัดยม) หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 2

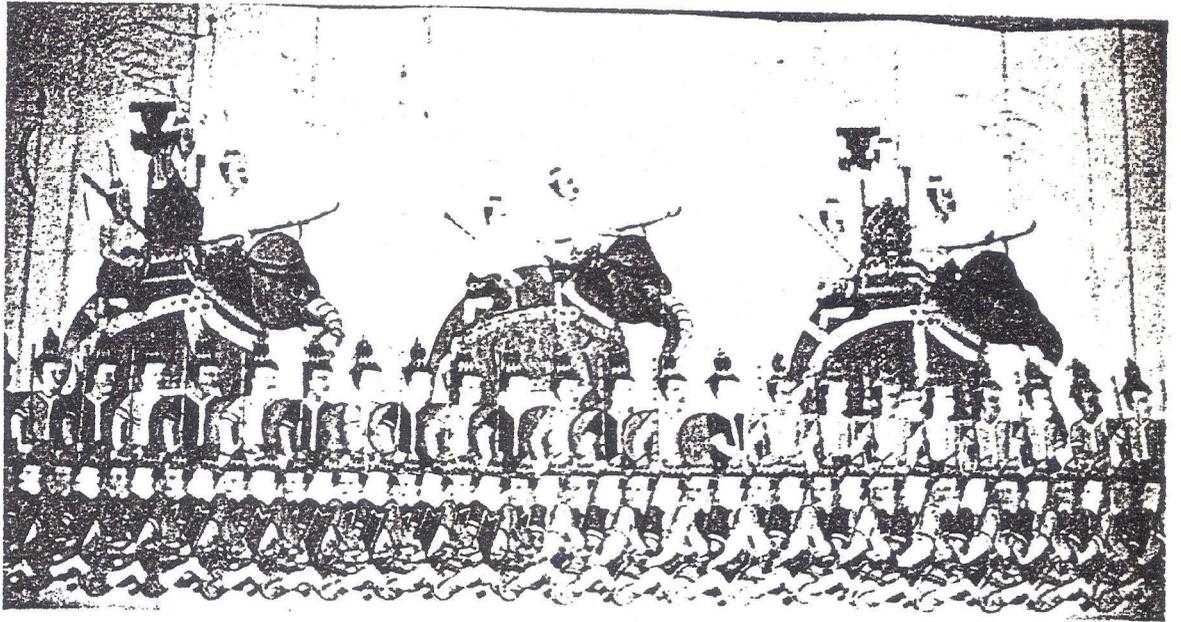
รูปที่ พ.13

เครื่องแต่งกายทหารไทย สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จาก สมุดภาพว่าด้วยขบวนพยุหยาตรา
พระกริ่งทางสถลมารค (วัดยม) หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 2

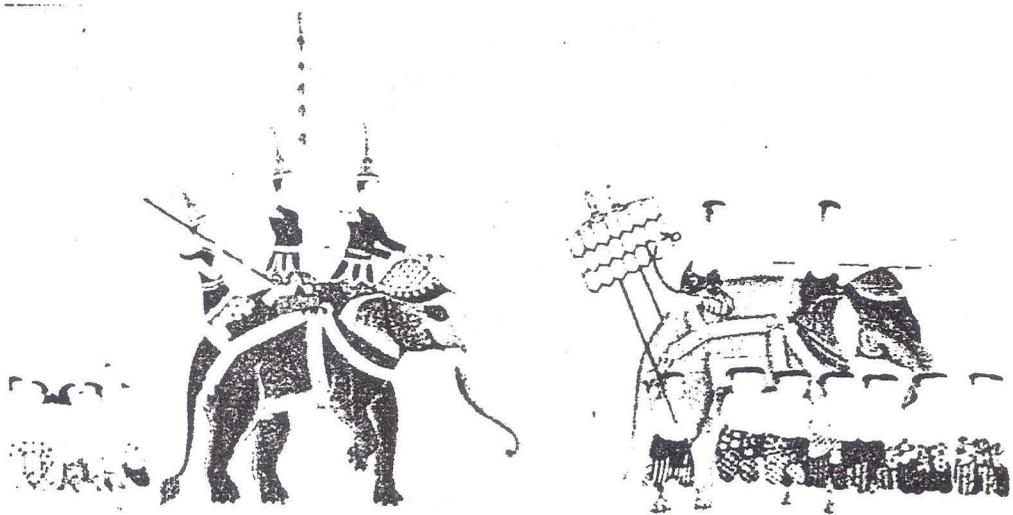
รูปที่ พ.14

เครื่องแต่งกายข้าราชการฝ่ายพลเรือนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จาก สมุดภาพว่า
ด้วยขบวนพยุหยาตรา พระกริ่งทางสถลมารค (วัดยม) หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 2

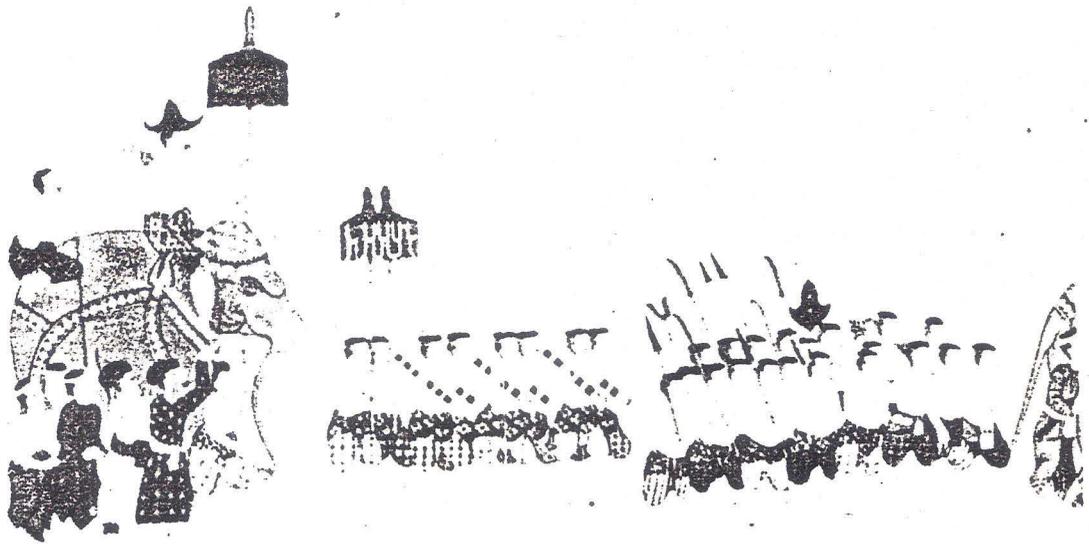
รูปที่ พ.15

เครื่องแต่งกายทหารไทย และทหารอาสาญี่ปุ่น สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จาก สมุดภาพว่าด้วยขบวนพยุหยาตรา พระกรัณท์ทางสถลมารค (วัดยม) หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 2

รูปที่ พ.16

เครื่องแต่งกายข้าราชการกรมช้าง และ เครื่องแต่งกายบรโหนที่แห่น้ำ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จาก สมุดภาพว่าด้วยขบวนพยุหยาตรา พระกรัณท์ทางสถลมารค (วัดยม) หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 2

รูปที่ ผ.17

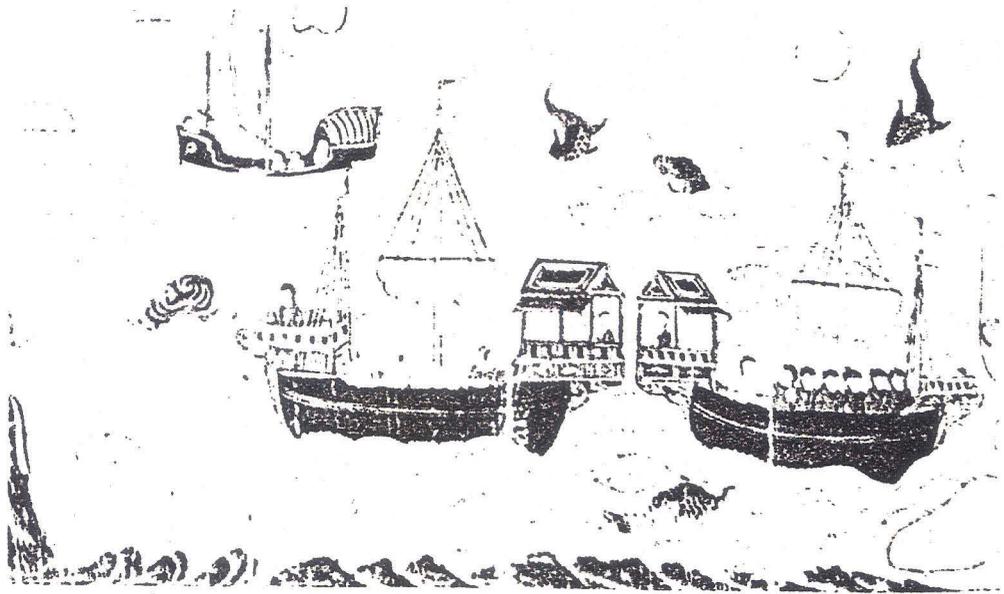
เจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีข้าราชการสังกัดกรมท่าชาติเบอร์เซีย และอื่น ๆ เป็นคู่เคียงนำหน้า โดยบโทนทั้ง 8 ทางขามือ ทนายของข้าราชการผู้ใหญ่ทำหน้าที่แห่นเครื่องยศประจำตัวติดตาม จาก สมุดภาพวาดด้วยขบวนพยุหยาตรา พระกรัณท์ทางสกลมารค (วัดยม) หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 2

รูปที่ ผ.18

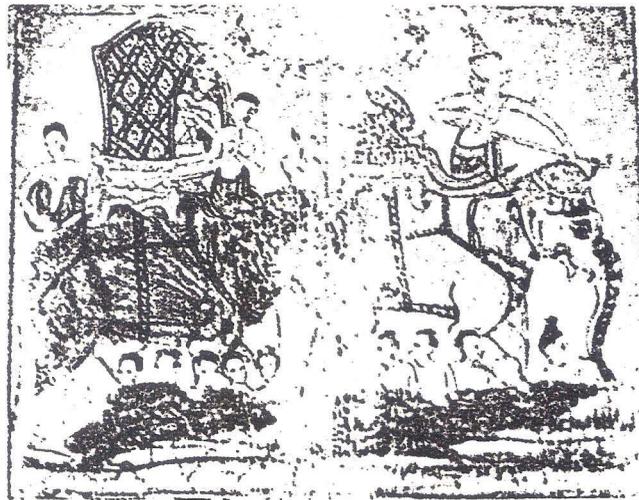
สันนิษฐานว่าเป็นภาพชาวบ้านของอยุธยา ประมาณ พ.ศ.2223-2231 จาก "หอเขียนวังสวนผักกาด" รูปที่ 12

การแต่งกายสมัยอยุธยา ยุคที่ 3 ตอนปลาย

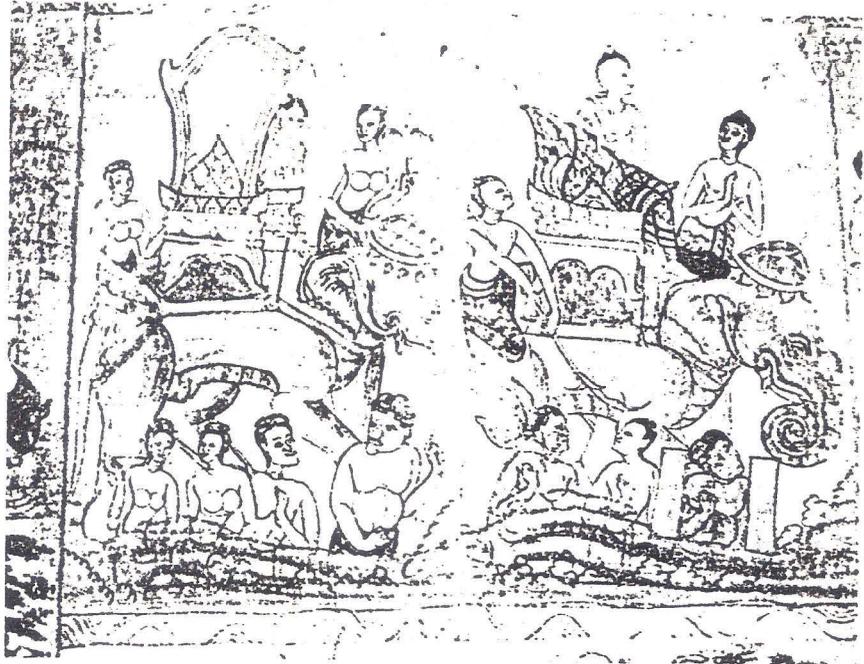
รูปที่ พ.19

การแต่งกายแบบจีน เริ่มเข้ามามีอิทธิพลในสมัยพระเพทราชา และพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ. 2231-2275) จากแผนที่ไตรภูมิ, หอสมุดแห่งชาติ, เลขที่, 10 ก.

รูปที่ พ.20

แบบผมนางในเริ่มเปลี่ยนแปลง คือ บล่อยผมท่ายทอยให้ยาว (ประมาณ พ.ศ. 2231-2275) จากแผนที่ไตรภูมิ, หอสมุดแห่งชาติ, เลขที่ 8.

รูปที่ ผ.21

แบบผมนางใน (ประมาณ พ.ศ. 2231-2275)

จาก แผนที่ไตรภูมิ. หอสมุดแห่งชาติ . เลขที่ 8.

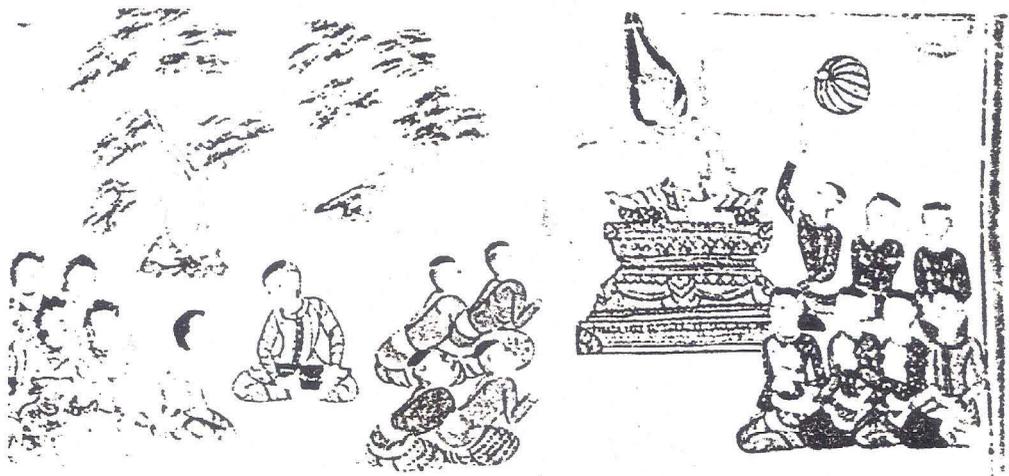

รูปที่ ผ.22

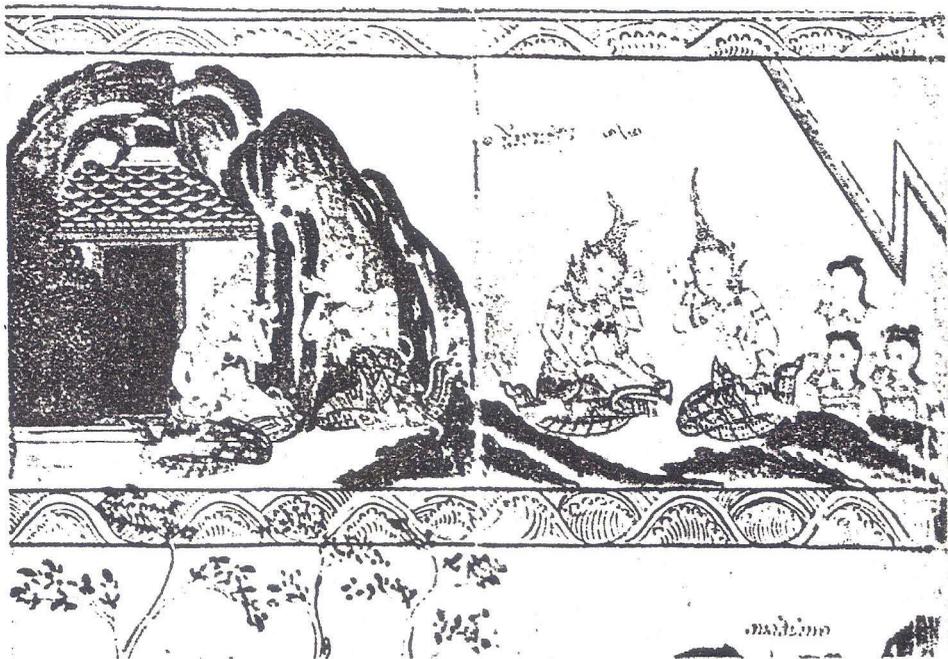
แบบผมโฆงชะ โดงยั้งคดค้างอยู่ในสมัยอนุรุธยา ยุคที่ 3 ตอนปลาย

(พ.ศ. 2231-2275)

จาก แผนที่ไตรภูมิ. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 8.

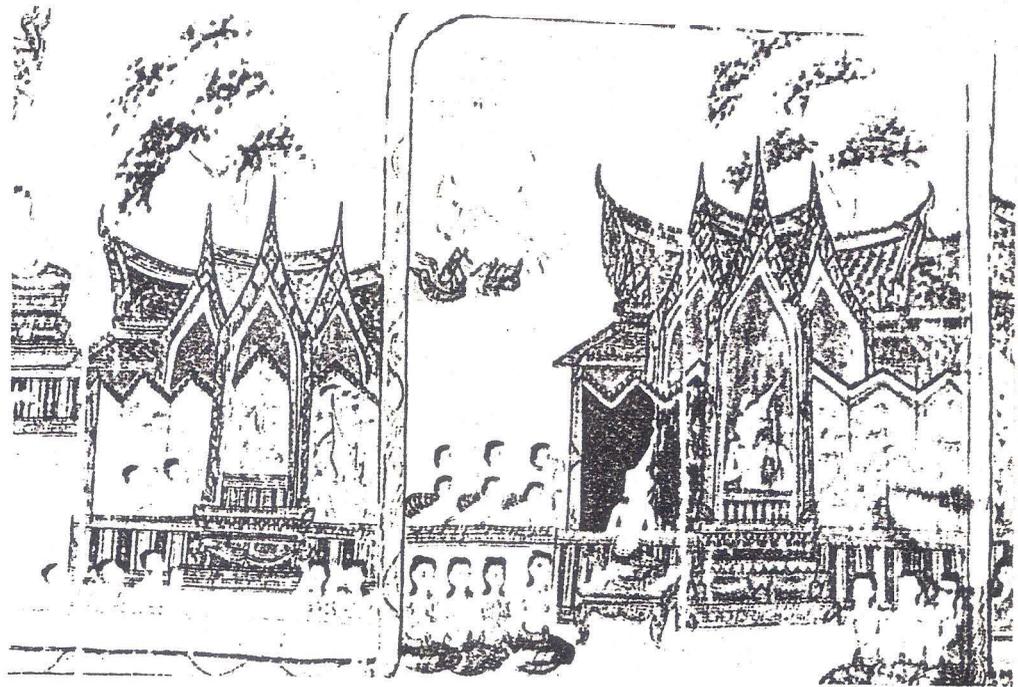

รูปที่ พ.23 แบบเครื่องแต่งกายของข้าราชการฝ่ายหน้า แขนเสื้อเริ่มยาวออก
(ประมาณ พ.ศ. 2231-2275)
จาก แผ่นที่ไตรภูมิ. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10 ก.

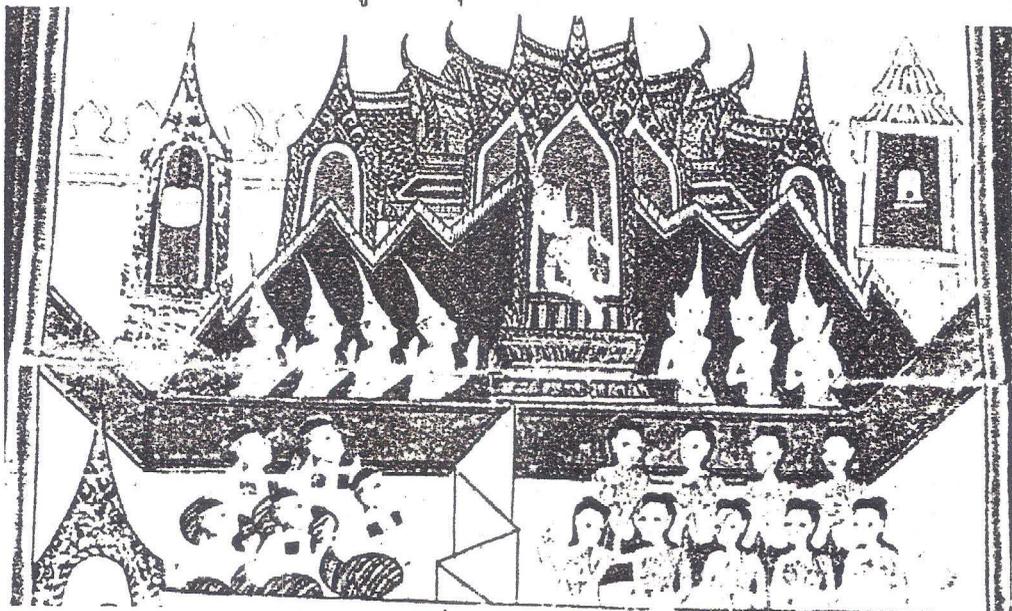

รูปที่ พ.24 แบบหมวกของสตรีที่ปล่อยยาวประดับ (ประมาณ พ.ศ. 2231-2275)
จาก แผ่นที่ไตรภูมิ. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10 ก.

การแต่งกายสมัยอยุธยา ยุคที่ 4

รูปที่ ผ.25 เครื่องแต่งกายและแบบผมของนางใน (พ.ศ. 2275-2310)
จาก แผนที่ไตรภูมิ. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10 ก.

รูปที่ ผ.26

เครื่องแต่งกายเจ้านาย ข้าราชการฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และประชาชน (พ.ศ. 2275-2310)
จาก แผนที่ไตรภูมิ. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10 ก.

รูปที่ ผ.27

เครื่องแต่งกายเจ้านายฝ่ายหน้า ฝ่ายในและข้าราชการ (พ.ศ. 2275-2310)
จาก แผนไตรภูมิ. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10 ก.

รูปที่ ผ.28

เครื่องแต่งกายเจ้านายฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และข้าราชการ (พ.ศ. 2275-2310)
จาก แผนภูมิไตร. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10 ก.

บรรณานุกรม

กาญจนาคพันธุ์ 80 ปีนชีวิตข้าพเจ้า หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ ชุนวิจิตรมาตรา
วันพฤหัสบดีที่ 9 ตุลาคม 2523 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม, กรุงเทพฯ: บัณฑิตการพิมพ์, 2523

คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย กระทรวงอุตสาหกรรม ผ้ามัดหมี่ กรุงเทพฯ :
บริษัทประชาชน จำกัด , 2526

ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2435 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์,
2519 สมเด็จพระเจ้าพระยา ความทรงจำ สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณการ พระนคร :
โรงพิมพ์รุ่งเรืองวัฒนา , 2514

"-----" พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา 2 เล่ม พิมพ์ครั้งที่ 7 พระนคร :
โอเดียนสโตร์, 2516

ตรัง, พระยา วรรณกรรมพระยาตรัง พระนคร : สำนักพิมพ์ บรรณาคาร , 2515

ตรี อมาตยกุล ศิลปะสมัยอยุธยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร 25 พฤษภาคม 2510 พระนคร : ศิวพร , 2510

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (ขำ บุนนาค) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
รัชกาลที่ 3-4 สำนักพิมพ์คลังวิทยา พระนคร : โรงพิมพ์ ป.พิศนาค : การพิมพ์

เทพชู ทับทอง สยามในอดีต กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อักษรบัณฑิต , 2521

ทรงพันธ์ วรรณมาศ ผ้าไทยลายอีสาน เอกสารนิเทศการศึกษาระดับที่ 226 หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมการฝึกหัดครู กรุงเทพฯ บริษัทพิพิธการพิมพ์ จำกัด, 2523

ทรงศักดิ์ บราวน์ วัฒนธรรมและศิลปะ ผ้าล้านนา : ยวน ลือ ลาว กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์
พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด , 2530

ณัฐภัทร จันทวิช ผ้าโบราณ กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ , 2521

นริศรานุวัตติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา สาส์นสมเด็จ เล่มที่ 1, 9, 10, 13, 14, 22, 24, 25
, 26 และ เล่มที่ 27 ตระชนันคันทา "ผ้า" จัดพิมพ์โดยองค์การคำครุสภา,
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ครุสภา, 2506.

"-----" บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 1 จัดพิมพ์โดยสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
พระนคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวพร, 2506

นันทา สุตกุล (แปล) เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา พระนคร : กรมศิลปากร 2514

นถมล ปราษฎ์โยธิน บรรณาธิการ วิวัฒนาการเครื่องแต่งกายสตรี (กรุงเทพฯ : พีเอสการพิมพ์,
2525)

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404 หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพพระมหาโพธิวง
ศาจารย์ อินทโชติเถระ : วันที่ 9 พฤศจิกายน 2511 ณ วัดเทพศิรินทราวาส ธนบุรี :
โรงพิมพ์ดำรงธรรม, 2511

ประชุมพงศาวดาร ภาค 45 รวมจดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2400
หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพนายพิณเทพเฉลิม บุณนาค พ.ศ. 2470 ณ
วัดเทพศิรินทราวาส พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร , 2470

ประคอง กุสนาม ความเชื่อผ้าลายขิดอีสาน เอกสารเผยแพร่ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดมหา
สารคาม , 2525

เบ็รื่อง กุมุท ผ้าไหมพื้นเมือง พระนคร : องค์การการค้าครุสภา 2527

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทละครพูดเรื่องพระร่วง พระนคร : สำนักพิมพ์
ศิลปาบรรณาคาร, 2520

ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระพุทธ ดาหลัง พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, 2499

เลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระพุทธ อิเหนา จัดจำหน่าย โดยสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร
พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2506

วิบูลย์ ลีสุวรรณ ศิลปินทัศนกรรมพื้นบ้าน กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านยา, 2529

"-----" ศิลปะชาวบ้าน กรุงเทพฯ : สุริยบรรณ, 2519

"-----" บรรณาธิการ ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม จัดทำโดยบริษัท
เงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2530

ศิลปากร กรม ศิลปะวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 5 ศิลปินกรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องศิลปะจากผ้า และการ
ตกแต่งกาย กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี
พุทธศักราช 2525 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2525

สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) จดหมายเหตุศาลแบร์ฉบับสมบูรณ์เล่ม 1 กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510

สาวตรี สุวรรณสภิตย์ (แปล) เอกสารของเฮนรี่เบอร์นี่ เล่ม 1 กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่
พ.ศ. 2514 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515

สุมาลีย์ โทมัส ผ้าพื้นเมือง เอกสารวิชาการหมายเลข 34 สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พฤศจิกายน , 2525

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. ศิลปะในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์,
2518

สมภพ จันทรประภา อยุธยาอาภรณ์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2526

สำนักนายกรัฐมนตรี "ริ้วกระบวนเพชรพวง" ตราหน้าผ้าที่ชาวที่ท้าวจ" จดหมายเหตุงานพระบรมศพ"

"-----" ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่ 1 พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี , 2510

"-----" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี พระนคร : โรงพิมพ์สำนัก
เลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2510-2512

- สำนักพิมพ์เมืองโบราณ การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2525
- หอสมุดแห่งชาติ ขุนช้างขุนแผน จัดพิมพ์ครั้งที่ 14 โดยสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร พระนคร :
โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2506
- อัมพร อินทร์พรหมและคณะ การสำรวจงานช่างฝีมือในจังหวัดนครสวรรค์ นครสวรรค์ :
แสดงศิลปการพิมพ์, 2525
- องค์การคำครุสภา กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 พระนคร : โรงพิมพ์ครุสภา, 2506
- องค์การคำครุสภา กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระนคร : โรงพิมพ์ครุสภา, 2506
- วารสาร
- ขนิษฐา สุวรรณชาติ "เส้นฝ้าย-ใยไหม...จากหมู่บ้านหัตถกรรมอีสาน" วารสาร อ.ส.ท. ปีที่
29 ฉบับที่ 1 (สค. 2531)
- จิรกรณ์ อรัญยานาค "ผ้าโบราณจากแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียง" วารสารเมืองโบราณ
(มกราคม-มีนาคม 2528) 47-54
- ชิน อยู่ดี "สมบัติเดิมของบ้านเชียง" โบราณคดี ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม 2515)
- ณัฐภัทร จันทวิช "ผ้าโบราณ" ตอน 2 วารสารศิลปากร ปีที่ 25 เล่ม 5
(พฤศจิกายน, 2524) : 29-62
- วิมลพรรณ ปัตถวิชัย "ผ้าพื้นเมืองของภาคใต้" วารสารฝ้ายและสิ่งทอ (กรกฎาคม, 2522)
42-4
- ณัฏรัตน์ ท้วมเจริญ "ผ้าและเครื่องแต่งกายโบราณ" วารสารศิลปากรรวมเล่มปีที่ 22 2521
: 32-4
- สุดา จิตพิทักษ์ "ผ้าทอเกาะยอ" วารสารสภาวิจัยแห่งชาติ 1984, 16 (2)

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย "ผ้าเมืองน่าน" วารสารฝ้ายและสิ่งทอ พฤศจิกายน 2524, 4 (6)

อรพิมพ์ (นามแฝง) "ชิ้นน่าน - น้ำไหลในสายผ้า" วารสาร อ.ส.ท. ปีที่ 25 ฉบับที่ 2
กันยายน 2527

สมุดข่อยและสมุดภาพ

สมุดข่อยคัดลอกภาพจากจิตรกรรมฝาผนังวัดยมอยุธยา ในหอสมุดแห่งชาติ

สมุดข่อยรื้อกระบวณเพชรพวง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในหอสมุดแห่งชาติ

จิตรกรรมฝาผนังลายรดน้ำหอไตรจากวัดบ้านกล้วย อยุธยาในวังสวนผักกาด
กรุงเทพฯ

สมุดภาพแผนที่ไตรภูมิโลกสี่ฐานสมัยอยุธยา หอสมุดแห่งชาติ อักษรไทยย่อ
ภาษาไทยโบราณ เส้นน้ำชา ม.ป.ป. เลขที่ 5

สมุดภาพแผนที่ไตรภูมิโลกสี่ฐาน หอสมุดแห่งชาติ อักษรไทยย่อ ภาษาไทยเส้นหมึก
ม.ป.ป. เลขที่ 6

สมุดภาพแผนที่ไตรภูมิ หอสมุดแห่งชาติ อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นน้ำชา
ม.ป.ป. เลขที่ 8

สมุดภาพแผนที่ไตรภูมิ หอสมุดแห่งชาติ อักษรพื้นเมืองเชียงใหม่ ภาษาบาลี
เส้นสีแดง ม.ป.ป. เลขที่ 9

สมุดภาพดารภาพไตรภูมิ (ฉบับหลวงกรุงธนบุรี) หอสมุดแห่งชาติ อักษรขอม-ไทย
ภาษาไทย เส้นหมึก จ.ศ. 1138 เลขที่ 10

สมุดภาพแผนที่ไตรภูมิ (ฉบับหลวงกรุงธนบุรี) หอสมุดแห่งชาติอักษรขอม-ไทย
ภาษาไทยเส้นตัวพิมพ์ พ.ศ. 2319 เลขที่ 10 ก.

สมุดภาพแผนที่ไตรภูมิ เส้นตัวพิมพ์ พ.ศ. 2319 เลขที่ 10 (ฉบับหลวงกรุงธนบุรี)
หอสมุดแห่งชาติ อักษรขอม - ไทย ภาษาไทย

สมุดภาพตราพิชัยสงครามพม่า หอสมุดแห่งชาติ อักษรไทย - พม่า ภาษาไทย
เส้นหมึก ม.ป.ป. เลขที่ 19

สมุดภาพกระบวนพยุหยาตราทัพ หอสมุดแห่งชาติ ไม่มีตัวอักษร ม.ป.ป. เลขที่ 49

สมุดภาพตราพิชัยสงคราม หอสมุดแห่งชาติ ไม่มีตัวอักษร ม.ป.ป. เลขที่ 48

รูปที่ 3.3-167

ซินตีนจก หาดเสี้ยว ศรีสัจฉาลัย สุโขทัย (Sin Tiin Chok from Tambon
Hat Siao, Si Satchanalai District, Sukhothai Province.)
(ภาพจากหนังสือ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ : 2530 หน้าก่อนคาบจากรก)

ผลผลิต ผลผลิตจากผ้าที่ทอมานั้นได้นำมาเป็นเครื่องแต่งกาย สำหรับสตรีการแต่งกายใน ชีวิตประจำวันธรรมดา ใส่เสื้อแขนยาว ทำด้วยผ้าฝ้ายคอปิดติดกระดุมเงินทรงกลม นิยมย้อมสี ให้เป็นสีเข้ม เช่น สีครามหรือสีตะมะเกลือ นุ่งผ้าลาย มุกหรือผ้าลายตาผ้าน้อย ผ้าใหญ่ ส่วนการ แต่งกายแบบเป็นพิธีการนั้น จะรัดอกด้วยผ้าไม่สวมเสื้อ คาดสไบผ้าฝ้ายย้อมสีสด นุ่งชิ้นดินจก ประเพณีเดิมของชาวหาดเสี้ยวเฉพาะหญิงสาวเท่านั้น จึงจะนุ่งผ้าชิ้นดินจก ผู้ที่ออกเรือนไปแล้ว จะใช้แต่ผ้าชิ้นดินแดง หรือผ้าตาปักเท่านั้น แต่ปัจจุบันประเพณีเสื่อมไปแล้ว นุ่งกันทั้งหญิง สาวและผู้ออกเรือน

ลักษณะผ้าชิ้นดินจกของสตรีชาวหาดเสี้ยว นั้น จะเป็นผ้าชิ้นลายขวาง หรือเป็นผ้าลายมุก ต่อส่วนเอวด้วยผ้าสีพื้น 2 ชั้น โดยมากนิยมสีขาวและสีแดง แล้วจึงถึงตัวชิ้นซึ่งมักจะเป็นลายขวางแล้วต่อปลายชิ้นด้วยดินจกอีกทีหนึ่ง การเย็บชิ้นของหาดเสี้ยวจะเย็บตะเย็บข้างเดียว ชิ้นดินจกนี้เดิมสตรีที่ยังไม่ออกเรือนเท่านั้น จึงจะนุ่งได้ ลักษณะดินจกของหาดเสี้ยวจะมีลวดลายเต็มตลอดชิ้นชิ้น เป็นดินจกขนาดใหญ่ กว้างประมาณ 1 ฟุต ถึง 1 ฟุตครึ่ง

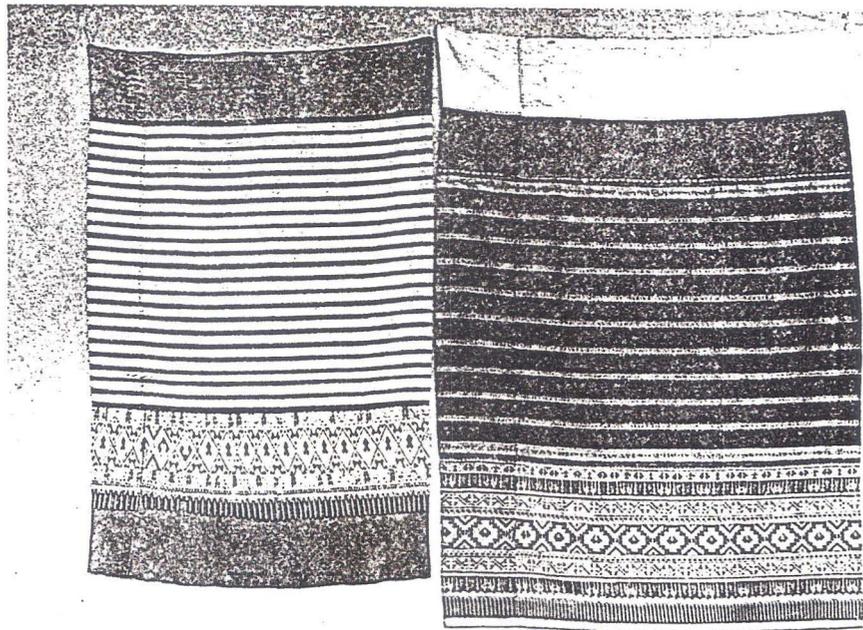

รายละเอียดผ้าชิ้นจากหาดเสี้ยว แสดงวิธีการเย็บต่อส่วนเอวด้วยผ้า 2 ชั้น สีแดงและสีขาว

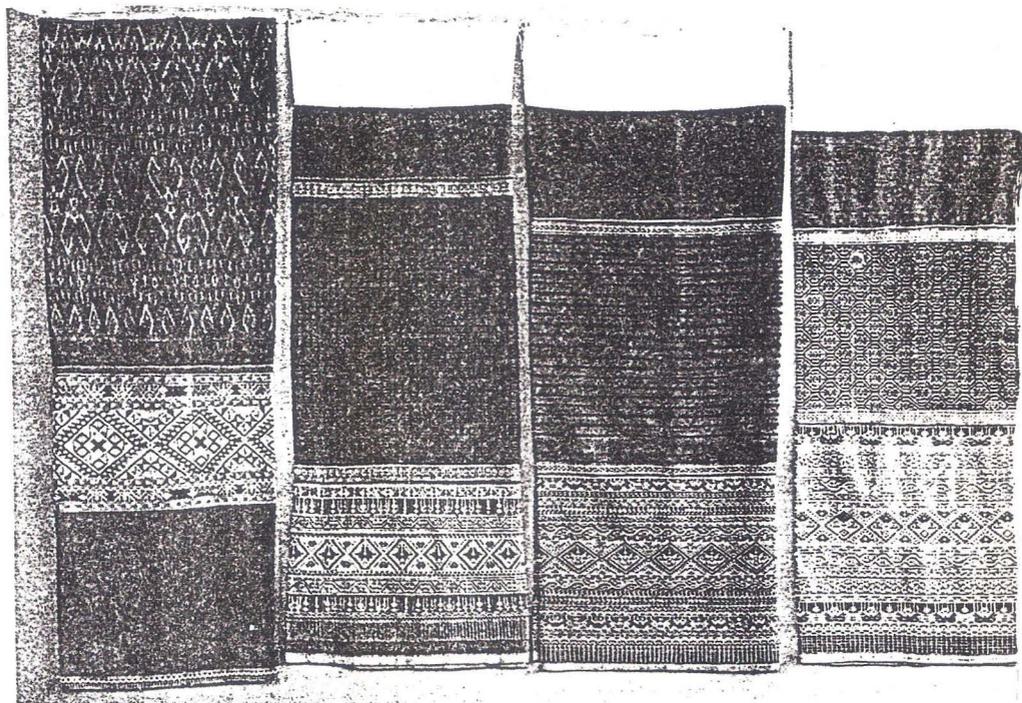
Detail of pha sin from Hat Sieo showing the use of decorative stitching to join the two waistbands (red and white) to the green main body of the pha sin. Cotton.

เปรียบเทียบผ้าจีนไทยวน และลาวพวน แสดงการเย็บตะเข็บ
แบบข้างเดียว ส่วนเอวหรือหัวชิ้นจะต่อด้วยผ้า 1 หรือ 2 ชิ้น
ส่วนตีนต่อด้วยตีนจก

*Comparative study of Tai Yuan and Lao Phuan pha sin
showing the structure of the garment made from three
or four pieces of cloth making up the waistband/
waistbands, main body and decorative hem piece.
Cotton.*

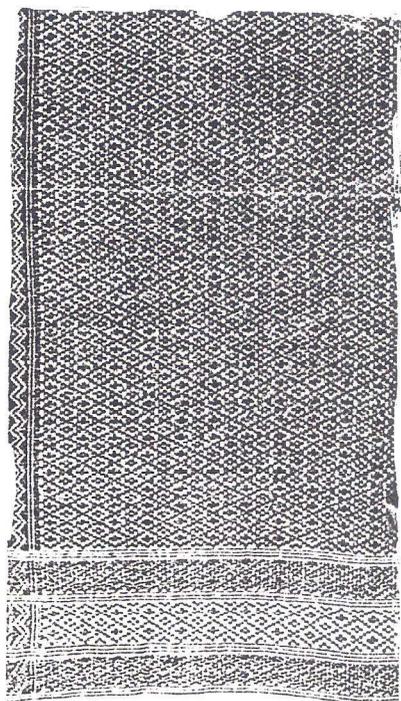

รูปที่ 3.3-169 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนกุลและคณะ : 2530, 63)

บน : เปรียบเทียบลักษณะผ้าจีนของกลุ่มลาวพวน และลาวครั่ง จาก
ซ้าย : ผืนแรกเป็นจีนไหมมัดหมี่ต่อด้ายตีนจกผ้ายเป็นลักษณะ
เฉพาะของกลุ่มลาวครั่ง จาก จ.พิจิตร อีก 3 ผืนถัดมาเป็นจีน
ฝ้ายตีนจกของกลุ่มลาวพวน จากหาดเสี้ยว, ลับแล และบ้านน้ำอ่าง
ตามลำดับ

รูปที่ 3.3-170 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏการณ์กุลและคณะ : 2530, 70)

ผ้าห่มลาวพวน แบบดั้งเดิม จาก ต.หาดเสี้ยว
ทอด้วยเทคนิคยกดอก

*Tui Phuan Blanket from Hat Sieo (antique)
showing yok dok patterns and a simple
border on one end.*

รายละเอียดผ้าชิ้นจากหาดเสี้ยว แสดงวิธีการเย็บต่อส่วนเอว
ด้วยผ้า 2 ชั้น สีแดงและสีขาว

*Detail of pha sin from Hat Sieo showing the use of
decorative stitching to join the two waistbands (red and
white) to the green main body of the pha sin. Cotton.*

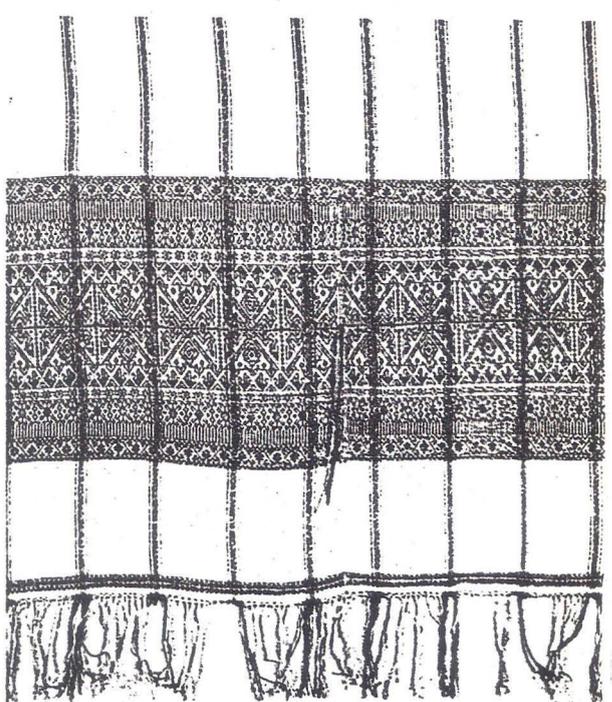
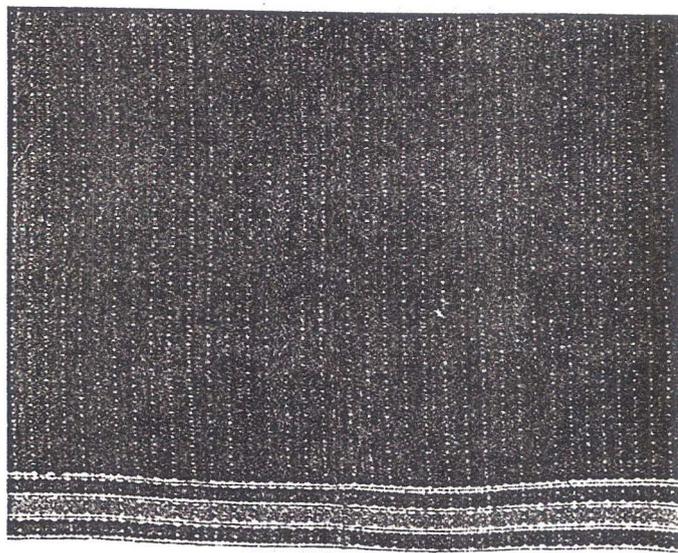
รูปที่ 3.3-171 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒน์กุล และคณะ : 2530,38)

การแต่งกายของชาย ชีวิตประจำวันไม่นิยมสวมเสื้อ หรือสวมเสื้อคอกลมทึบด้วย
 ผ้าแขนยาว หรือแขนสามส่วน ย้อมสีคราม หรือ สีตะมะเกลือ ด้านหน้าผูกแบบเสื้อม่อฮ่อม
 กางเกงขาสั้น กรอมเข้า สีเดียวกัน ผ้าขาวม้าพันเอวเป็นประจำ ส่วนแบบพิธีการนั้น นิยมนุ่ง
 โจงกระเบน ใช้ผ้าฝ้าย สวมเสื้อแขนยาวสีนวล หรือสีขาวคอชิดติดกระดุมกลม

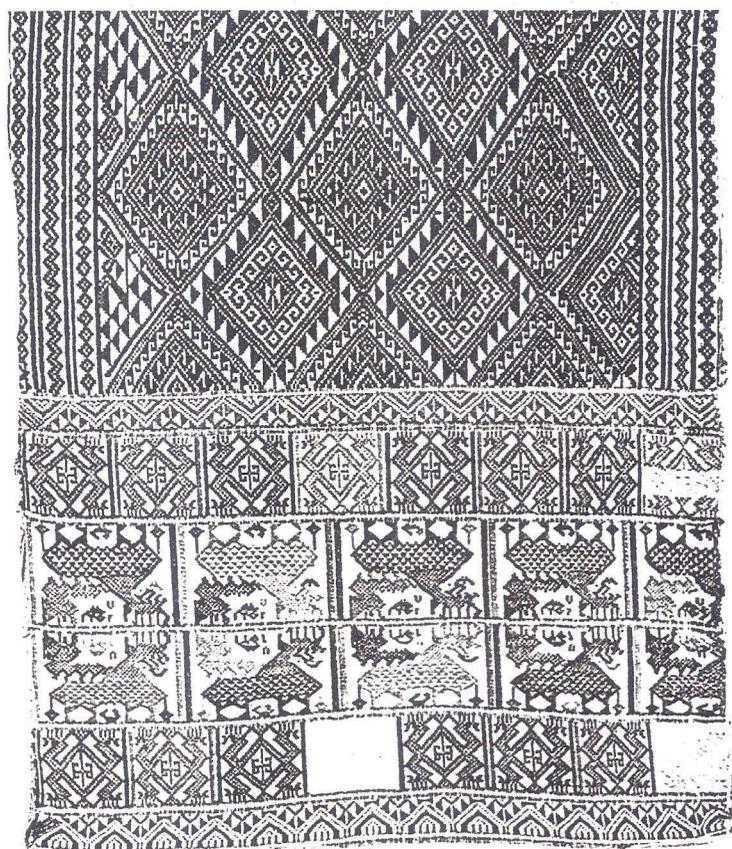
ผลผลิตอื่น ๆ ที่นำมาจากผ้าทอพื้นบ้าน เช่น ผ้าห่ม ทำจากผ้าฝ้าย ทอด้วยทูกหน้า
 แคน ใช้ 2 ชั้น เพลาะต่อกันตรงกลาง กว้างประมาณ 90 ซม. ยาวประมาณ 150 ซม. ทำ
 ด้วยผ้าฝ้ายยกดอกด้วยไหมสีดําลายละเอียดเรียกว่า "ผ้าห่มลายดอกพริกไทย" พบที่เป็นไหมทั้ง
 ผืนก็มี ที่นิยมทำกันเป็นลายเล็ก ๆ เป็นลายทอ มีสีดำ เหลืองและแดง ที่เชิงด้านหนึ่งจะมีลาย
 กว้างเป็นพิเศษ อีกด้านหนึ่งจะแคบกว่า มักทำเป็นกรวยที่เชิงผ้าห่มใช้คลุมในเวลาปฏิบัติประจำวัน
 จึงมักทอด้วยลวดลายสวยงาม และใช้ห่มนอนในเวลากลางคืนอีกด้วย ส่วนผ้าคลุมไหล่บางครั้ง
 ทอผ้าเป็นลายขิด บางครั้งทอด้วยเทคนิคยกดอก

ผ้าห่มนอน สุโขทัย
 Sukhothai blanket.

ผ้าห่มคลุมไหล่ สุโขทัย
 Sukhothai shawl.

รูปที่ 3.3-172 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนกุล และคณะ 2530 : 94)

รูปที่ 3.3-173 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ : 2530, 116)

รูปที่ 3.3-174 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ : 2530, 117)

ผ้าเช็ดหน้า ทำด้วยผ้าฝ้ายสีขาว มีลวดลายเป็นรูปสัตว์ เช่น ช้าง และม้าที่ขอบ
ทั้ง 2 ด้าน ผ้าเช็ดหน้ากว้างประมาณ 1 ฟุต ยาวประมาณ 2 ฟุต เป็นผ้าที่ขายในพิธีแต่งงานเจ้า
บ่าวและเจ้าสาวใช้สำหรับเช็ดหน้า เวลาเข้ารุ่งขึ้นของคืนแต่งงาน แล้วเก็บไว้เป็นศิริมงคล

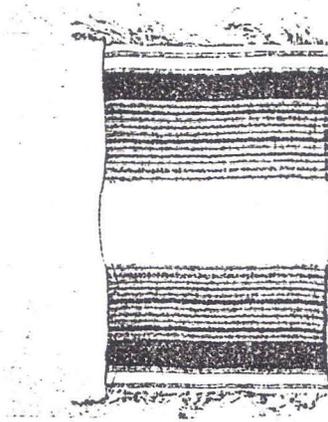
ย่าม ย่ามของภาคอีสานมีลักษณะคล้ายย่ามของชาวเขามีสองขนาดคือ ขนาด
ใช้สะพายบ่า และขนาดใหญ่พิเศษ สำหรับใช้ใส่อุปกรณ์ในการทอผ้า มักแขวนไว้ตามทูกทอผ้า มี
อยู่สี่เดียว คือ สีขาว นิยมทอหลายเป็นทางสีดำ

ผ้าขาวม้า ทอด้วยฝ้ายเป็นผ้าฝ้ายสลับสี เช่นเดียวกับผ้าขาวม้าทั่วไป ผ้าขาวม้า
ภาคอีสานเป็นผ้าฝ้ายเนื้อดีสีไม่ตก หากใช้เป็นผ้ากราบพระจะมีลายยกเป็นรูปสัตว์ที่เชิงผ้าทั้ง 2
ด้าน เรียกว่าผ้าไหว้ หรือ ผ้ากราบพระ

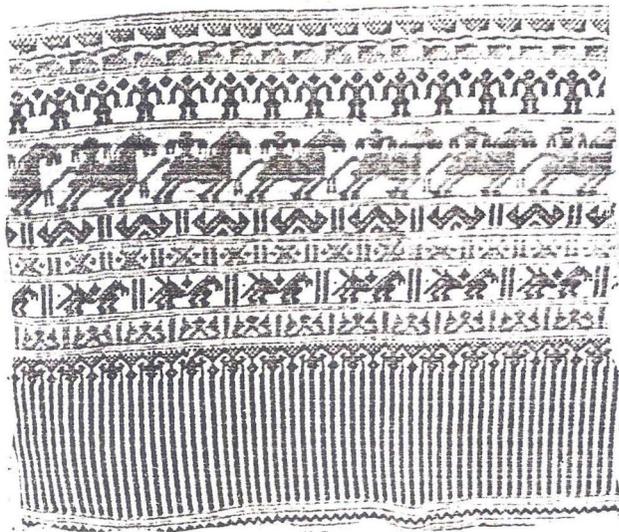
ผ้าเช็ดหน้าจากบริเวณอำเภอศรีมหา

จังหวัดสุโขทัย

Handkerchiefs from Khiri Mat District of
Sukhothai.

รูปที่ 3.3-175

รูปที่ 3.3-176 (ภาพ ลักษณะการนึ่งทอผ้าของหญิงชาวบ้านหาดเสี้ยวในปัจจุบัน
เป็นการใช้เครื่องมือ ซึ่งต้องใช้ทักษะความชำนาญมาก)

ปัจจัยสนับสนุนการผลิต ชาวไทย ลาวพวน ที่ตำบลหาดเสี้ยวนี้มีประเพณีที่สาคัญ คือ การทอผ้า ถือเป็นกิจกรรมของผู้หญิง จะต้องทอผ้าเป็นก่อนอายุ 16 ปี การฝึกหัด จะต้องหัดทอ ตั้งแต่ยังเล็กโดยเริ่มจากการกรอด้วย และขึ้นต้นจกก่อน ประเพณีการฝึกหัดทอผ้าให้เป็นแต่ยัง เล็กนั้น จึงเป็นปัจจัยการสนับสนุนการผลิตการทอผ้าของที่นี่ หญิงสาวที่ทอผ้าเป็นจะแสดงให้เห็น ถึงความพร้อมที่จะ เป็นแม่บ้านแม่เรือนต่อไป เพราะผู้หญิงจะต้องเป็นผู้ที่ทอผ้าให้ทุกคนในครอบครัว ไข่ ไม่ว่าจะ เป็นเครื่องนุ่งห่ม หรือเครื่องใช้ เช่น ผ้าห่มผ้าผ้าย ผ้าไหม ผ้าเช็ดหน้า ผ้ารอบ ผ้าขาวม้า ย่อม เป็นต้น

การทอผ้าต้นจกนั้น ถือว่าเป็นกรรมวิธีที่ยากที่สุดในกระบวนการทอผ้า ชาวหาดเสี้ยว จะหัดลูกหลานผู้หญิง ให้หัดทอผ้าต้นจกก่อน เพื่อให้รู้กรรมวิธีที่ย่งยากเมื่อมาทอผ้าชนิดอื่นภายหลังก็จะรู้สึกง่ายขึ้น นอกจากนี้หญิงสาวจะต้องรู้จักวิธีทอผ้ากราบ ผ้าห่มคัมภีร์ เตรียมสำหรับให้ เจ้าบ่าวเข้าพิธีบรรพชาก่อนแต่งงาน ลักษณะผ้ากราบของหาดเสี้ยวมีประเพณีทอเป็นรูปสัตว์ เช่น ช้าง ม้า ที่ชายผ้าอีกด้วย นอกจากนี้ในพิธีแต่งงาน หญิงสาวจะต้องรู้จักทอผ้าเช็ดหน้า เพื่อใช้ สำหรับเช็ดหน้าในเวลาเช้ารุ่งขึ้นของคืนแต่งงาน เพื่อเก็บไว้เป็นศิริมงคล ประเพณีจึงเป็นเครื่อง สนับสนุน ให้เกิดการทอผ้าแบบต่าง ๆ เพื่อใช้ในประเพณีต่าง ๆ ในชีวิต เช่น ในพิธีบรรพชา พิธีแต่งงาน เป็นต้น ส่วนในชีวิตประจำวันนั้นก็มีการทอผ้าห่ม ผ้าคลุมไหล่ ซึ่งมีได้ใช้ได้เฉพาะใน การนอน แต่ห่มคลุมไปนที่ต่าง ๆ ได้ ประโยชน์ใช้สอยในด้านความสวยงาม จึงทำให้มีการทอผ้า ห่มด้วย ผีมือประณีต มีการทอลายขิด และยกดอก ทั้งผืนเป็นต้น ผ้าปูที่นอน ผ้าขาวม้า ย่อม ก็ เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ที่ผู้หญิงหาดเสี้ยวต้องรู้จักทอขึ้นเพื่อใช้เป็น หนึ่งใน ปัจจัยสำน การดำรงชีวิต

2. เชื้อสายลาวคั่งและลาวกา คนไทยเชื้อสายลาวคั่ง และลาวกา ตั้งถิ่นฐาน อยู่ใกล้เคียงกัน คือที่บ้านทุ่งนาตาบิ่น อําเภอเดิมบางนางบวช และหมู่บ้านใกล้เคียง คือบ้านกก เต็น บ้านกกตาด บ้านวังยาง บ้างวังกุ่ม บ้านวังคั่น บ้านหนองอีเปาะ จังหวัดสุพรรณบุรี และที่ บ้านโคกหม้อ อําเภอทับทัน จังหวัดอุทัยธานี และตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลทับหลวง ตำบลเกน มะกรูด ตำบลคอกควาย ตำบลห้วยกุด ตำบลวังหิน และตำบลผาแก้ว

1 สุมาลย์ โทมัส ผ้าพื้นเมือง เอกสารวิชาการหมายเลขที่ 34 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2525 หน้า 12

ลาวคั่งที่โคกหม้อ และลาวกาที่โคกไร่

ปัจจัยการผลิต ทั้งลาวคั่งที่โคกหม้อ และลาวกาที่บ้านไร่ มีการทอผ้าทั้งจากฝ้าย และจากไหม เดิมมีการปลูกฝ้ายและเลี้ยงไหมเอง 'ต่อมา มีการซื้อไหมจากอีสาน ปัจจุบันชาวบ้าน นิยมใช้เส้นด้ายและไหมที่ย้อมด้วยสีสำเร็จรูป

กระบวนการผลิต การย้อมสี ทั้งลาวคั่ง และลาวกา นิยมใช้สีจัดติดกันรุนแรง คือใช้ สีสด เช่น สีเขียว เหลือง ส้ม แดง และดำ แต่เดิมใช้สีธรรมชาติ จึงเข้ากันได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันย้อมด้วยสีสำเร็จรูปทำให้โครงสร้างสีค่อนข้างฉูดฉาด และเปลี่ยนแปลงไปจากของเดิมมาก

การทอ ฝ้ายของพวกลาวคั่ง และลาวกาจะใช้วิธีการทอ โดยเป็นการผสมระหว่าง มัดหมี่และยก ส่วนเชิงผ้าใช้วิธียกเช่นเดียวกับของลาวพวน

วิธีการมัดหมี่¹ คำว่า "หมี่" เป็นภาษาพวน แปลว่า "ไหม" มัดหมี่ก็คือการ มัดเส้นไหมเป็นเปราะ ๆ แล้วนำไปย้อมสี เริ่มด้วยการนำเส้นไหมมาจัดให้เป็นหมวดหมู่ นำไปซึ่งเข้าไว้เป็นสแลงแล้วใช้เชือกมัดส่วนที่ไม่ต้องการให้เป็นสีให้แน่น ตามลวดลายที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมสี เมื่อแกะเชือกที่มัดไว้ ออก เส้นใยส่วนที่มัดไว้จะเป็นสีขาว ถ้าต้องการสีมากขึ้น ก็มัดตรงที่ย้อมสีแล้วไว้ เรียกว่า "โอบ" เว้นที่เฉพาะบริเวณที่จะให้ติดสี ในการมัดหมี่นี้จะต้อง อาศัยความชำนาญมากทั้งผู้มัด และผู้ทอจะต้องรู้จักกันโดยการบอกซึ่งลายที่จะทำ

มัดหมี่เป็นเทคนิควิธีการทอ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Ikat" ซึ่งเดิมเป็นภาษาอินโดนีเซีย มีปรากฏกันอยู่หลายท้องถิ่นทั่วโลก เช่น ในเขมร ชาว อินเดีย และอัฟริกา ในเมืองไทย นิยมทอลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้า หลังจากการมัดลายที่ "ด้ายเส้นพุ่ง" (Waft Ikat) ด้วยเชือกก่อนนำไปย้อมสี จึงทำให้เกิดลวดลายตามต้องการที่เส้นพุ่งก่อนนำไปทอเป็นผืนผ้า ตามปกติแล้วกลุ่มคนตระกูลไทไม่นิยมทอลวดลายมัดหมี่ที่ "ด้ายเส้นยืน"

ผ้าสไบหรือผ้าแพเบียงไหมลายจาก กว้าง 47 ซม. ยาว 208 ซม. อายุประมาณ 100 ปี (สมบัติของ นาย สมบุญ นางอัมพร ศายอด บ้านดอนแร่ ราชบุรี)

รูปที่ 3.3-189 ภาพจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรมและสังคม (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ.2530) หน้า 126

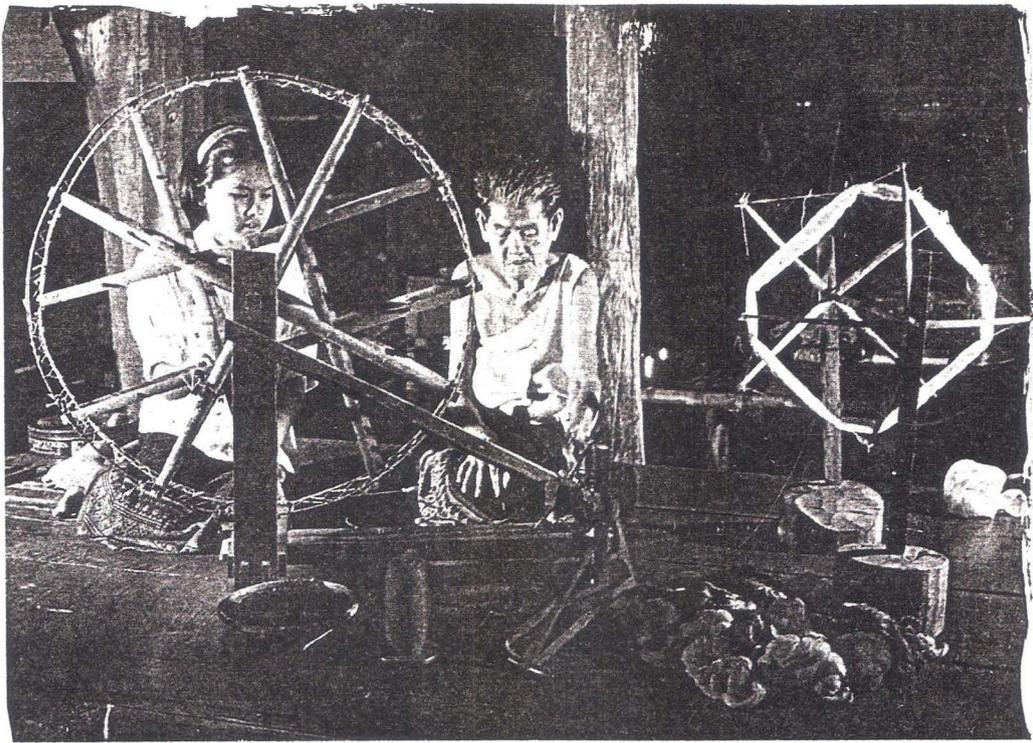
บัญชีฉบับสมบูรณ์ทางการค้าการผลิต โดยมากแล้วเป็นธรรมเนียมของชาวไทยที่จะ
ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูกสาวหลานสาวและเครือญาติใกล้ชิดด้วย โดยคนแก่อาจจะเลิกทอแล้ว
แต่สอนและถ่ายทอดวิชาให้แก่คนรุ่นใหม่ทดแทน เช่นคนขายช้อน กุ้งหาญ ศิลปินแห่งชาติ ผู้มีผล
งานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมภาคกลาง สาขาที่ผลิตปี ประจําปี พ.ศ. 2530 ทั้งนี้เพราะผลงาน
ของผ้าตีนจกที่มีชื่อเสียงของตำบลคูบัว อําเภอมือง จังหวัดราชบุรี คุณขายถ่ายทอดความรู้ให้แก่
ลูกสาวหลานสาว ตลอดจนนักศึกษาจากวิทยาลัยครู จังหวัดราชบุรีที่มาขอเรียนด้วย การทอดชิ้นชิ้น
ลายดอกเขียว มีความยาวเพียง 160 ซม. แต่ต้องใช้เวลานานกว่าครึ่งเดือน นอกจากนี้ยังมี
ลายดอกหน้าหมอน ลายดอกเกี้ยว ลายดอกช้อนกราบอันวิจิตรตระการตา กรรมของชุมชนชื่อน
กําลังหาญ แสดงให้เห็นถึงขบวนการถ่ายทอดความรู้จากผู้เฒ่าแก่สู่รุ่นลูกหลานนั่นเอง

วัย ๘๕ กับรอยยิ้มในดวงตา ปังบอกความสุขใน
วันนี้ ที่มีคนเห็นคุณค่าองงานที่อุตสาหวิริยะทำมา
เกือบตลอดทั้งชีวิต

รูปที่ 3.3-190 (ภาพจาก สกุลไทย อังคารที่ 29 พฤศจิกายน 2531 ปีที่ 35 ฉบับที่ 1780)

คุณยายซ็อน กับ ค.ญ. สุกัญญา หลานสาวที่จะก้าวตามรอยคุณยาย ด้วยความใฝ่ฝันจะเรียนต่อทางด้านกรทอผ้า แต่ถึงอย่างไร วันนี้เธอขึ้นสายคอกเขียให้คุณยายได้ชื่นชมแล้ว

ผ้าชิ้นดีนี่ผลงานของคุณยายซ็อน กำลิ่งหาญ สังเกตสายคอกเขีย สายเก่าแก่ที่คุณยายคิดสร้างสรรค์ขึ้นเมื่อหลายสิบปีก่อน แต่ยังคงความงดงามและเป็นที่ยอมรับมาจนถึงวันนี้

คุณยายซ็อน กำลิ่งหาญ ศิลปินแห่งชาติ ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาช่างฝีมือ ในวัย ๘๕ แม้จะทอผ้าได้ไม่คล่องแคล่วเหมือนแต่ก่อน แต่ยังคงสอนลูกหลานให้ช่วยกันสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษมาจนถึงทุกวันนี้

รูปที่ 3.3-191 (ภาพจาก สกอลไทย อังคารที่ 29 พฤศจิกายน 2531 ปีที่ 35 ฉบับที่ 1780)

นอกจากผ้าชนิดนี้แล้ว ยังมีการทอผ้าสไบ หรือผ้าแพเบี่ยงทอด้วยไหมลายจก เป็นส่วนมาก ขนาดกว้างประมาณ 50 ซม. ขนาดยาวประมาณ 200 ซม. สำหรับผ้าเบี่ยงนี้ ชาวไทยพวน และไทเหนือในประเทศไทยนิยมทอ สำหรับผู้หญิงใช้ห่มแบบผ้าสไบ โดยใช้ผ้าเบี่ยง พันรอบตัว และเอาผ้าพาดบ่าทั้งชายที่สวยามไว้ข้างหลัง ผ้าเบี่ยงนี้จะทอด้วยไหม หรือฝ้าย หรือด้ายทองด้วยวิธีการจกหรือขีดด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งจะยกดอก ผ้าสไบหรือผ้าเบี่ยงของบ้านดอน แร่นี้ จะมีลายจกเล็ก ๆ ที่ปลายทั้งสองข้างอาจปล่อยชายครุย ถัดจากลายจกเป็นผ้าพื้นแถบกว้าง ส่วนกลางผืนจกเป็นลวดลายเรขาคณิต ลายสัตว์ และต้นไม้ เป็นลายจก ขนาดใหญ่ตลอดกลางผืน และปล่อยแถบผ้าพื้นโดยมีชายจกเล็ก ๆ ที่ปลายอีกด้านหนึ่ง สองด้านของแพเบี่ยงมีลักษณะลวดลาย เสมอกัน (symmetry)

ผ้าแพะเบี่ยงไหมลายจก กว้าง ๓๘ ซม. ยาว ๑๕๐ ซม. อายุประมาณ ๑๐๐ ปี
(สมบัติของ นายสมบุญ นางอัมพร คำยอด)

รูปที่ 3.3-192 (ภาพจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรมและสังคม
วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2530) หน้า 129

ผ้าแพนโบราณ (สมบัติของ นายสมบุญ นางอัมพร ค่ายอด)

รูปที่ 3.3-193 (ภาพจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการทางด้าน
อุตสาหกรรมและสังคม วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ
จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย
พ.ศ. 2530) หน้า 128

นอกจากนี้ก็มีการทอผ้าทอ ผ้าพื้น ผ้าโสร่ง และผ้าขาวม้า สำหรับผ้าขาวม้านั้น เป็นผ้าที่มีคุณภาพดี สีไม่ตก เป็นที่นิยมกันทั่วไป

การทอผ้าที่ตำบลคูบัว และตำบลดอนแร่ นั้น ถือว่าเป็นผ้าทอมือที่มีคุณภาพดีฝีมือประณีตควรจะอนุรักษ์และส่งเสริมให้มีการทอกันอย่างแพร่หลาย แต่เนื่องจากได้ราคาไม่คุ้ม ค่าแรงงาน โดยเฉพาะผ้าที่ต้องใช้ความประณีต เช่น ผ้าชิ้นดินจก และผ้าสบาด้ายแล้ว จะใช้เวลาและแรงงานมาก ชาวบ้านไม่มีทุนทำในระยะเวลา จำนวนช่างทอผ้าจึงจำกัดอยู่ในหมู่บ้านที่มีความรักในศิลปะ ด้านนี้ จึงไม่อาจขยายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่แพร่หลายได้

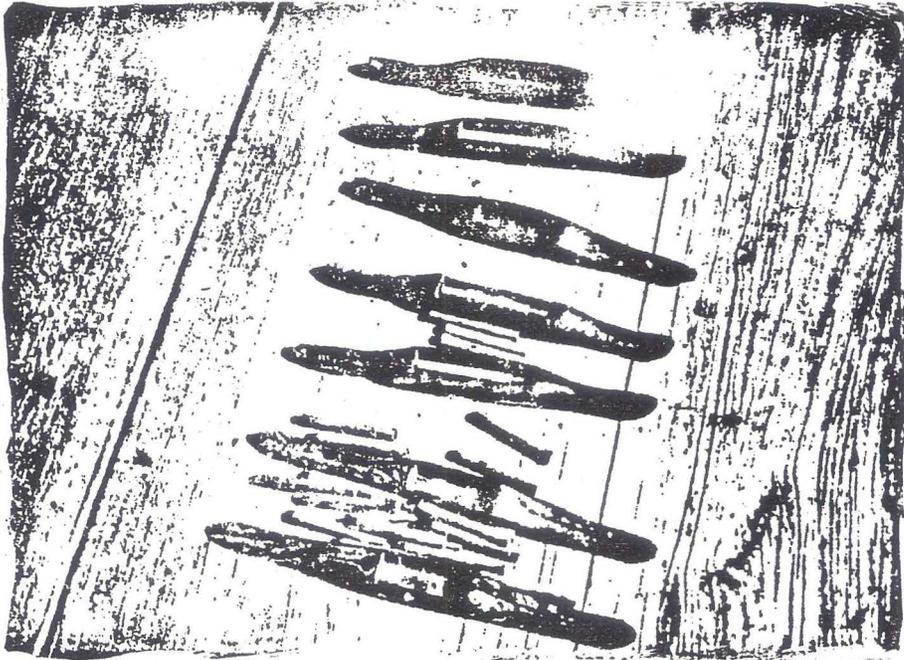
5. กลุ่มทอผ้าบ้านอ่างศิลา บริเวณด้านตะวันออกของภาคกลาง ปัจจุบันมีการทอผ้าอยู่บ้าง เช่นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และจันทบุรี เฉพาะที่บ้านอ่างศิลาที่ทอผ้าอ่างหิน จังหวัดชลบุรี เคยเป็นแหล่งทอผ้าที่สำคัญมาแต่โบราณเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วมานี้ยังมีการทอผ้ากันเกือบทุกครัวเรือน สิ่งเกิดได้จากบ้านเรือนที่มีใต้ถุนสูง จะมีที่ตั้งอยู่ไม่ต่ำกว่าสองกิโล แต่ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจทำให้ชาวอ่างศิลาหันไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่า แหล่งทอผ้าอ่างหินจึงเสื่อมโทรมไป

ปัจจัยในการผลิต ผ้าทอบ้านอ่างหินส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายที่ทอจากเส้นด้ายสำเร็จเป็นด้ายสีขาวเบอร์ 100 เส้นเล็กมาก เรียกว่าด้ายดิบ ต้องสั่งซื้อมาจากประเทศอินเดียเป็นจำนวนมาก ด้ายขาวถ้านำมาย้อมภายในประเทศเรียกว่าด้ายใน ด้ายสีอื่น ๆ เรียกว่าด้ายนอก ด้ายในใช้ได้ดีเฉพาะสีกรมท่าหรือสีคราม ส่วนด้ายนอกสีอื่นไม่ตก นอกจากนี้ก็มีการทอผ้าไหม แต่ไม่ใช้ไหมแท้ ใช้ไหมญี่ปุ่นเรียกว่าไหมจรีแทน

อุปกรณ์ในการผลิต มีดังต่อไปนี้

1. กี่ ที่อยู่กับที่เรียกว่ากึ่งตั้ง ใช้ไม้ผูกกับเสาใต้ถุนเรือนมีม้านั่งด้วยยาวเจาะรูใส่หลักกระสม สองข้างม้านั่งถ่างหินไว้ใต้ที่นั่งมีฉนั้นแก้อ้อจะล้มได้ ส่วนกึ่งยกทากากไม้กว้างยาวขนาดหูกยกไปตั้งได้ทุกที่ ๆ ต้องการ

2. กระสวย ทากากไม้ที่ไม่แตกง่าย เช่นไม้มะนาว ไม้โมกมัน ไม้ประดู่ก็มี คนทอต้องชำนาญไม่ให้ตกลงพื้นได้ ตัวกระสวยยาวประมาณ 12 นิ้ว หัวท้ายเรียวยาวอนขึ้นเล็กน้อยตรงกลางเจาะรูใส่กระสวยมีรูเล็ก ๆ ตรงกลางสำหรับร้อยด้ายพุ่ง หลอดด้ายใส่กลางร่องตัวกระสวยโตประมาณ 1 นิ้วเศษ ๆ เท้าจะใช้เหยียบไม้ใต้หูก เส้นด้ายแยกออกเป็นสองชั้น สอดกระสวยพุ่งลวดช่องไปทางหนึ่ง มือรับกระสวย เท้าเหยียบไม้กลับกันมือกระสวยเพิ่มเข้าเรื่อยไป

รูปที่ 3.3-194 กระสวย

3. แปรงหัวทุก ท้าจากเส้นตาลนำมาถักอย่างประณีต แปรงหัวนี้ก่อนใช้ทุกครั้ง ต้องทาน้ำมันมะพร้าว เมื่อขึงหูตึงได้ส่วนดีแล้วก็ใช้แปรงหัวให้ทั่ว เมื่อทอเต็มแล้วก็ม้วนเนื้อผ้า เข้ากระสวยไว้ เมื่อคลายด้ายออกจากกระดานแล้วขึงให้ตึงทุกครั้งก็ต้องแปรงหัวให้ทั่ว

4. แปรงหัวด้าย หรือจันดาง (พจนานุกรมเรียก กราดาง) ท้าจากมะพร้าว เปลือกหนา ๆ ลูกหนึ่งได้สักสองสามคู่ เจียนด้ายมีดคม ๆ ให้เรียบร้อยพอเหมาะมือ

5. หัวทุก ท้าจากไม้เหลาชโอน ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง ลักษณะ เป็นเส้นด้าย ๆ เหล่าที่เกลี้ยงเกลาราว 1 นิ้ว ยาวราว 1 เมตรครึ่ง กระดานม้วนคู่กับหัวทุกขาดจากกัน ไม่ได้ หัวทุกนี้ช่วยประคบให้ด้ายแนบติดกระดานม้วนเส้นด้ายจะไม่ทะลักออกจนทอหมด

6. กะนัด ทาจากไม้เหลาชโงน หรือไม้ไผ่ เหลาให้แบน ๆ กว้างราว 3 กระเบียด ไม้สองอันนี้ขัดเส้นด้ายจากการจับจที่ละ 1 หรือ 2 เส้น เวลาคันแล้วใช้ไม้กะนัดนี้สอดไว้ช่วยให้เส้นด้ายกระจายไม่ยุ่ง เวลาด้ายเกิดขาด ช่วยให้อาตาดึงง่าย เมื่อจะสับต่อก็อาศัยไม้คู่นี้

7. ตั้ตะกรอ ทาจากไม้เหลาชโงนทั้งสิ้น ไม้อื่นใช้ไม่ได้เพราะอาจหักกลางคัน ไม้ตั้ตะกรอนี้เหลากลมโตขนาดนิ้วหัวแม่มือเล็ก ๆ ครอบหูหนึ่ง ๆ ใช้ไม้สั้นสี่คู่ถ้ายกไหมสี่ตะกรอ ใช้แปดคู่

8. ผัง ทาจากไม้เหลาชโงนเป็นส่วนมาก รูปร่างแบนกลมหนาขนาดนิ้วมือโต ๆ บลายเรียวหน่อย ๆ พันปลายด้ายด้ายหนา ๆ ผัง เข็มคู่ไว้สองข้าง สำหรับยึดเนื้อริมผ้าให้ตึงมีเช็ดกลัดดอกผังกันพิมพ์กระทบโดนผังกึ่งอาจทาให้เนื้อผ้าฉีกขาดได้

9. หลอดด้ายยืน หลอดด้ายพุ่ง ทาจากไม้ ลักษณะเดียวกับไม้ข้าง แต่หลอดเล็กกว่า ชวนเป็นหลอดด้ายยืนยาวประมาณ 6-7 นิ้ว หลอดด้ายพุ่งราว 3 นิ้ว

10. ไนกรอด้าย คู่กับระวิงพร้อมกับหลัก ทาจากไม้ไผ่ประกอบไม้จริง ใช้เหล็กในคันทำให้หลอดเวลากรอด้าย

11. กงพัด สำหรับพัดเส้นด้ายตะกรอ

12. กระสม ทาจากไม้เนื้อค่อนข้างแข็ง ด้านหนึ่งเจาะเป็นรางยาวใส่เขี้ยว สำหรับเกาะ เขี้ยวเนื้อผ้าที่ทอแล้วม้วนเข้ากระสมจนพอผืนผ้า ตัวกระสมใส่อยู่ในหลักก็ตรงหน้าคนทอ

1. กระบวนการเตรียมด้าย ด้ายที่นำมาเหยียบถ้ำเป็นด้ายดิบต้องนำมาต้มก่อน ด้ายชาวชนิตพอกด้วยน้ำยาจะขาวมากกว่า แต่คุณภาพสู้ด้ายดิบไม่ได้ เพราะ เส้นด้ายเหนียวทอเป็นผ้าแล้วเนื้อดีกว่าด้ายพอก กระบวนการเตรียมด้ายมี ดังต่อไปนี้คือ

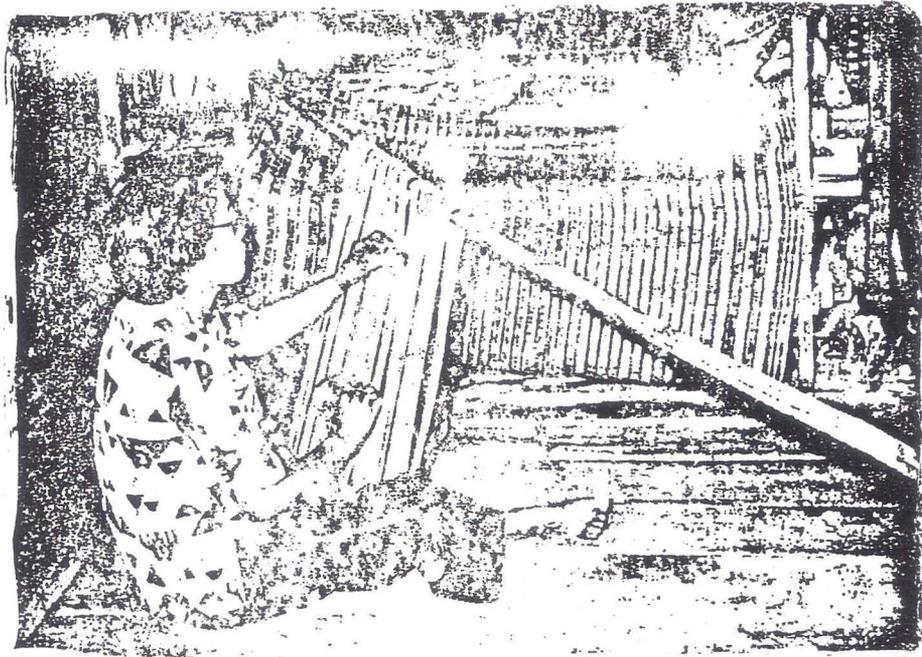
1. กระจายจากเข็ดให้เป็นบอย ๆ ร้อยไว้ด้วยเชือกปาน
2. วันที่อากาศดี เตรียมผ้าขาวตากมาต้มให้สุกประมาณข้าว 1 กะเมื่อต่อด้าย 1 เช็ด
3. ใส่ด้ายที่ผูกเตรียมไว้ลงในอ่างดินที่เทข้าวตากที่ต้มแล้วลงไป
4. ใช้เท้าเหยียบบ้นเนื้อข้าวคลุกเคล้าเข้าปนกับเส้นด้าย เมล็ดข้าวละเอียดเข้ากับเนื้อด้าย

5. บิดด้ายให้แห้ง นำไปร้อยใส่ราวไม้ไผ่ที่เตรียมไว้
6. ดึงด้ายกระแทกกับไม้ไผ่ให้ขี้วกระจายออกจากเส้นด้าย
7. ตากด้ายนี้กับแดดจัด ๆ หนึ่งวันเต็ม ถ้าแดดดี คอยกลับเส้นด้ายให้ถูกแดดสม่ำเสมอทั่วกัน
8. เก็บเข้าขวดไว้เป็นเซต ๆ ละ 10 ปอย

2. หวีด้าย หน้ด้ายที่ขดไว้มาแช่น้ำพอท่วม เครื่องใช้ในการหวีด้ายมีราวไม้ไผ่โตขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 1/2 นิ้ว ไม้ไผ่ที่ทาวยาวสักสามเมตร ใส่หลักสองหลักหรือจะคล้องเชือกยึดเสาเรือนเป็นหลักก็ได้ นอกจากนี้ยังมีไม้กระบองยาวประมาณ 70-80 เซนติเมตร การหวีด้ายมักทำตอนค่ำ บิดด้ายที่แช่น้ำเตรียมไว้ให้แห้ง กระทบเศษขี้วสูกอกร้อยด้ายใส่ในกระบอง คลี่ด้ายให้เรียงกันแล้วแช่ด้ายให้หมดหยอยไว้ทำต่อ

การหวีด้าย คนหวีด้ายนั่งคร่อมไม้ ขัดปลายไม้ไว้ตรงซาพับเพื่อขึงเส้นด้ายให้ตึง หวิด้ายด้วยแปรงหวีด้ายที่เรียกว่า "แปรงจันตวง" แปรงนี้ทำจากเปลือกมะพร้าวหนา ๆ จัดแบ่งครึ่งตรงกลางเปลือก กรีดให้มีขนเหมือนแปรง สองมือหวีเส้นด้ายพลิกด้ายไม้รอบตัว พลิกเส้นด้ายด้วยมือหนึ่งเพื่อหวีด้านในจนแห้งหมดทั่วกัน เส้นด้ายจะกระจายสวย คั้นหนึ่งคนหวีเก่ง ๆ จะหวีได้ถึงสองร้อยปอย

3. กรอ เมื่อหวีเสร็จแล้วไปเข้าเครื่องกรอ เครื่องกรอทำจากไม้ไผ่ประกอบด้วย ไม้จริง ไม้ซี่ตะปูเลย หลอดใส่กรอด้ายก็ทำจากไม้ชนิดหนึ่งลักษณะเหมือนไม้ซาง แต่หลอดเล็กกว่า ลานล้อยาว ขันด้วยมีดคม หลอดด้ายยืนยาวประมาณ 6 นิ้ว หลอดด้ายพุ่งยาวประมาณ 3 นิ้ว การทำด้ายพุ่งทำวิธีเดียวกับด้ายยืนแต่ลดความประณีตลงบ้าง ด้ายยืนนี้จะกรอให้มากพอแก่ความต้องการตามชนิดของผ้าที่จะทอ

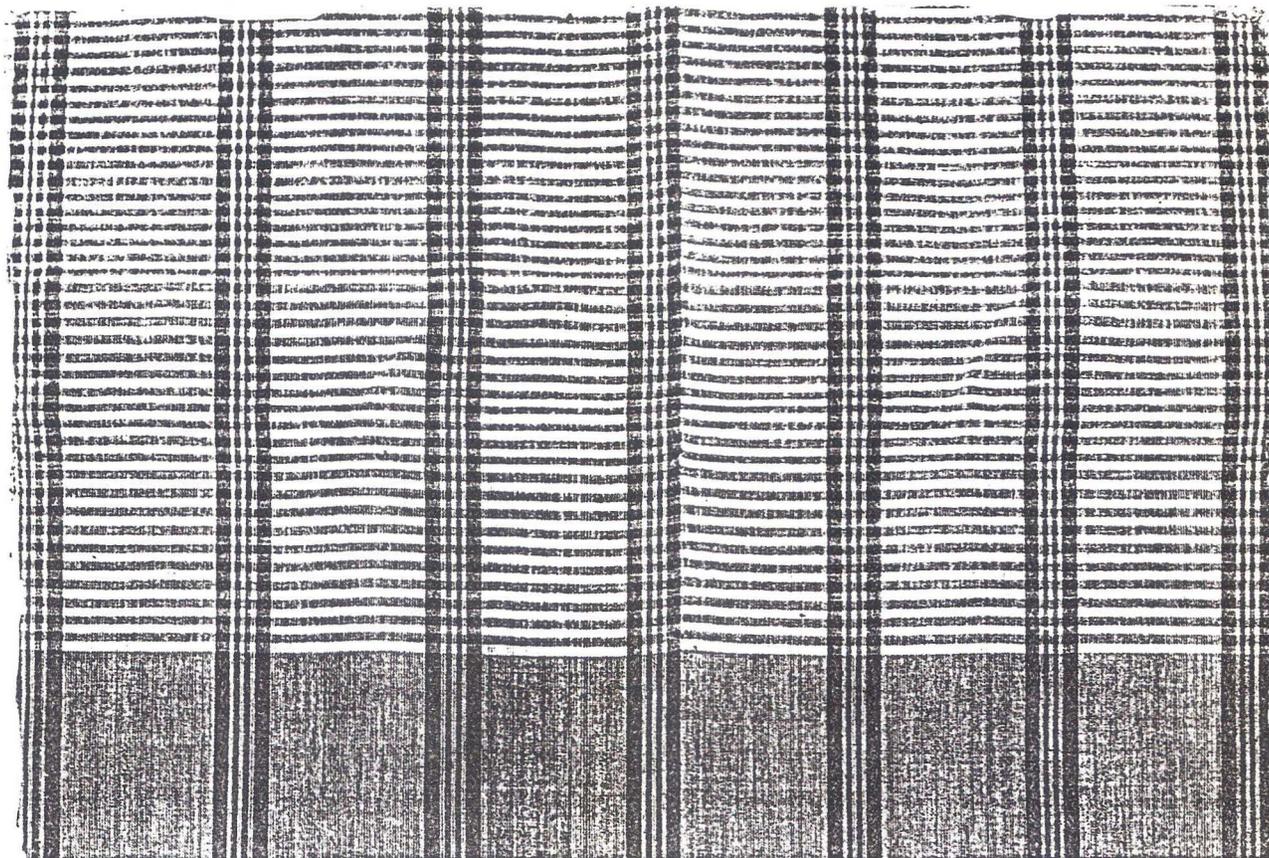

รูปที่ 3.3-195 การค้นด้าย

ขบวนการผลิต เมื่อเริ่มทอต้องมีการเตรียมการเป็นขั้นตอนในการทอตั้งต่อไปนี้

1. การค้นทูก หน้าที่ยี่นาล่องรางหลอด ซึ่งมีประมาณ 2 ราง ขึ้นไป รางหนึ่ง าล่าได้ราว 20 หลอด วางรางในรางไม้ซึ่งอยู่เหนือศีรษะ ราวคอกเศษ ๆ พอใช้มือเอื้อมสับ เปลี่ยนหลอดด้ายได้สะดวก ข้างล่างมีเฟืองตัวเชื่อมทากาไม้ ลักษณะเหมือนคราดใหญ่ ๆ ลูกเฟืองเหมือนกับซี่ฟันคราด แต่ลูกเฟืองเหลาเกลี้ยง เกลาตอกเป็นซี่ เว้นลู่ ห่างกับบนด้ามไม้หนาสัก 2 นิ้ว กว้างราว 8-10 เซนติเมตร มีสะพานไม้เชื่อมยึดตัวเฟืองไว้ คล้ายด้ายทั้งหมดลง บนเฟืองลูกแรก ลากกลับไปมาต้องคิดคำนวณเส้นด้ายให้พอดีกับพืมทอ ถ้าเป็นผ้าตาต่าง ๆ ต้อง คำนวณตาให้ลงพอดีกับพืม

2. การสอดพืม เมื่อค้นเสร็จแล้วนำใบสอดพืมตามความกว้างแคบของขนาด ผ้า พืมชาวบ้านอาจซื้อมาจากตำบลอ่างหิน จังหวัดจันทบุรีผ้าทออ่างหินใช้พืมทากาจังหวัดนี้ แห่งเดียว ที่อื่นไม่มีพืมและ เอียดเท่าที่นี้ คุณภาพผ้าจึงขึ้นกับพืมเพราะทากาให้ผ้าเนื้อละเอียด แน่นเนียน ปัจจุบันพืมซำจะหาคนผูกพืมได้ยาก การสอดพืมใช้ไม้ไผ่เหลาแบน ๆ กว้าง ประมาณ 2 เซนติเมตร ปลายมน ทาเป็นขดเกี่ยวหลอดไม้ไผ่โดยเกี่ยวเส้นด้ายทุกที่ค้นไว้เรียงตาม พืมใช้ไม้พลอง โดยขนาดพลองลูกเสือคล้องไว้ เสร็จแล้วนำไปม้วน

ผ้าขาม้าทอมือ อ่างศิลา ชลบุรี

รูปที่ 3.3-196

(ภาพจากหนังสือ ผ้าไหม : พัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรมและสังคม วิบูลย์ ลี้สุวรรณ
บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2530) หน้า 132

วิธีการมัดหมี่นี้เป็นที่รู้จักกันในหมู่พวกไทลาว ซึ่งอยู่แถบตอนกลางแม่น้ำโขง
อาจจัดเป็น 2 กลุ่มตามวัสดุที่ใช้ กลุ่มแรกใช้วิธีการมัดหมี่กับผ้าที่ทอจากฝ้ายได้แก่ กลุ่มที่อยู่แถบ
บริเวณที่ราบเวียงจันทน์ และที่ราบสูงโคราช อีกกลุ่มหนึ่งใช้วิธีการมัดหมี่กับผ้าทอจากไหมได้แก่
กลุ่มที่อยู่แถบเมืองปากเซ และตอนล่างของที่ราบสูงโคราชตั้งแต่จังหวัดขอนแก่นลงมา กลุ่มนี้ผ้า
ไหมมัดหมี่ปรากฏอิทธิพลของ เขมรทั้งลวดลายและกลวิธีการทอโดยใช้กี่และการทอสามตะกอแบบ
เขมร

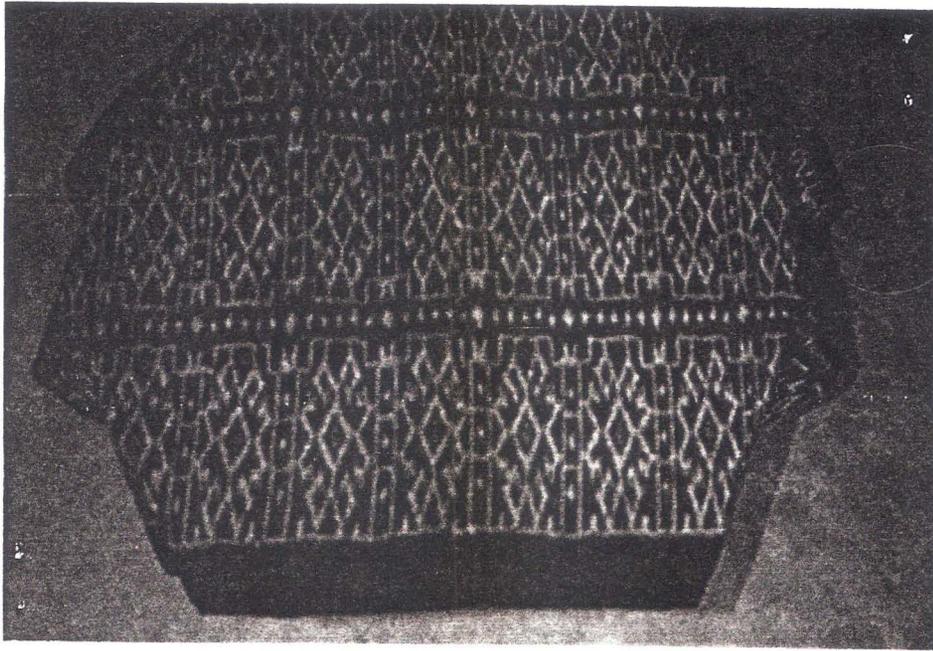
ลักษณะการทอผ้ามัดหมี่ของลาวคั้งที่บ้านโคกหม้อ อำเภอทันทัน จังหวัดอุทัยธานี
จากการวิเคราะห์ของ สุมาลย์ โทมัส¹ เชื่อว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับผ้าทางเวียงจันทน์
ตามคำบอกเล่าของพวกชาวบ้านว่าสืบเชื้อสายมาจากลาวที่อพยพมาจาก เวียงจันทน์ประเทศลาว

เพราะทั้งลวดลายผ้าและวิธีการมัดหมี่ ตลอดจนชื่อลายไม่น่าจะมาจากเวียงจันทน์
เพราะทั้ง เวียงจันทน์และหลวงพระบางมีการทอผ้ามัดหมี่กันน้อยมาก ทั้งยังได้รับอิทธิพลมา
จากเขมรและไทยอีกต่อหนึ่งด้วย ส่วนกรรมวิธีมัดหมี่นั้นเจริญมากที่เขมรแถบพระตะบองและภาค
อีสานของไทย การตั้งชื่อลายว่า "หมี่ด่านเมืองลาว" "หมี่ด่านใหญ่" "หมี่ด่านน้อย" อาจหมายถึง
เมืองใกล้เคียงเวียงจันทน์ เป็นการพยายามตั้งชื่อตามศิลปวัฒนธรรมเวียงจันทน์ ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์
กลางของความเจริญของประเทศลาว

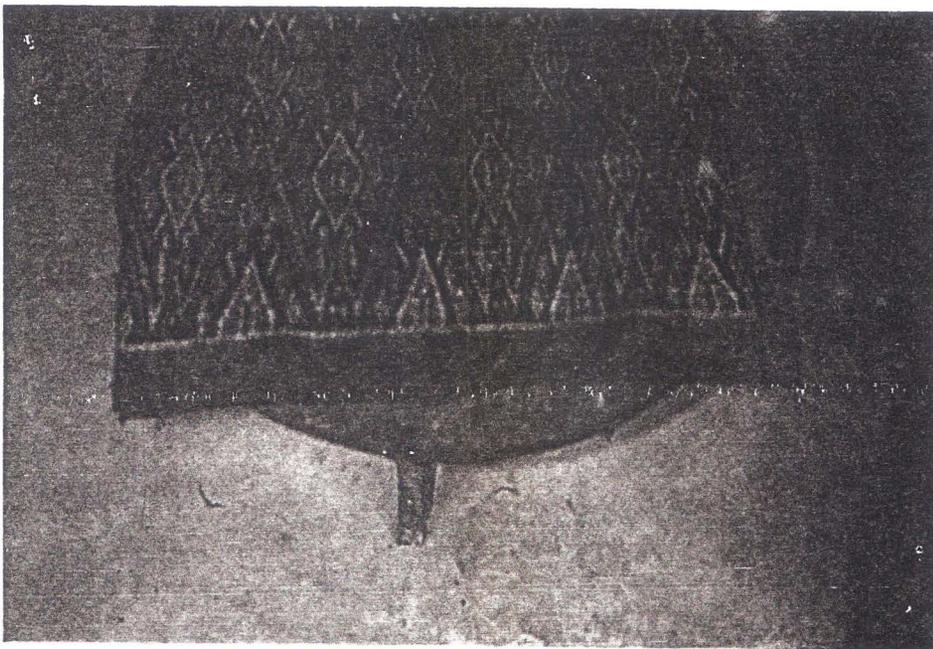
การทอผ้ามัดหมี่ที่บ้านโคกหม้อนี้บางครั้งใช้ไหมเส้นสั้น ๆ มาทอมัดหมี่แล้วทอต่อ ๆ
กันเป็นผืน ลักษณะลายจะเป็นลายทางยาวขนานลงมาทางตั้ง อย่างที่เรียกว่า "หมี่ตา"

การทอผ้ามัดหมี่ที่บ้านโคกหม้อ จังหวัดอุทัยธานี มีทั้งมัดหมี่ไหมและฝ้าย ส่วนลวดลาย
นั้น นิยมลายหมี่ขอใหญ่และลายหมี่รวง ซึ่งมีลักษณะของพื้นที่ว่าดงระหว่างลายมากกว่า หรือบางที
ทอเป็นลายทางลงเหมือนหมี่ลาว ซึ่งมักเน้นตัวลายสีครามหรือสีม่วงเข้ม ผ้าชิ้นมัดหมี่ของอุทัยธานี
มักมีสีสดใส ลวดลายชัดเจนละเอียดต่างจากชิ้นมัดหมี่ของภาคอีสานที่นิยมลายทึบกว่า ทั้งยัง
ต่างจากมัดหมี่ของคนไทย เชื้อสายเขมรที่นิยมลายกลมกลืนไปกับผืนผ้าเป็นส่วนใหญ่

1 สุมาลย์ โทมัส ผ้าพื้นเมือง เอกสารทางวิชาการหมายเลขที่ 34 สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2525, หน้า 12

รูปที่ 3.3-177 ชันมัดหมีฝ้าย จากบ้านโคกหม้อ จ.อุทัยธานี

รูปที่ 2.3-178 ชันมัดหมีไหม จากบ้านโคกหม้อ จ.อุทัยธานี

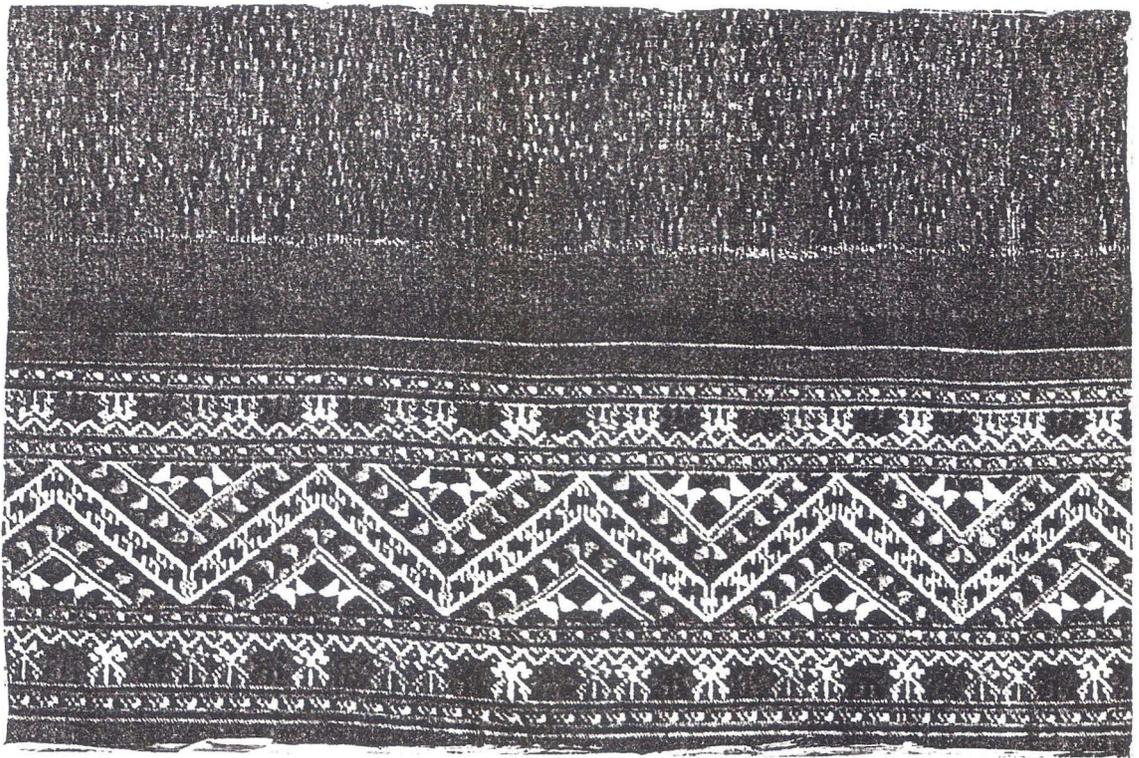

รูปที่ 3.3-179 ภาพแสดงทั้งผ้าไหมมัดหมี่และตีนจก จากอุทัยธานี
(ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ : 2530,123)

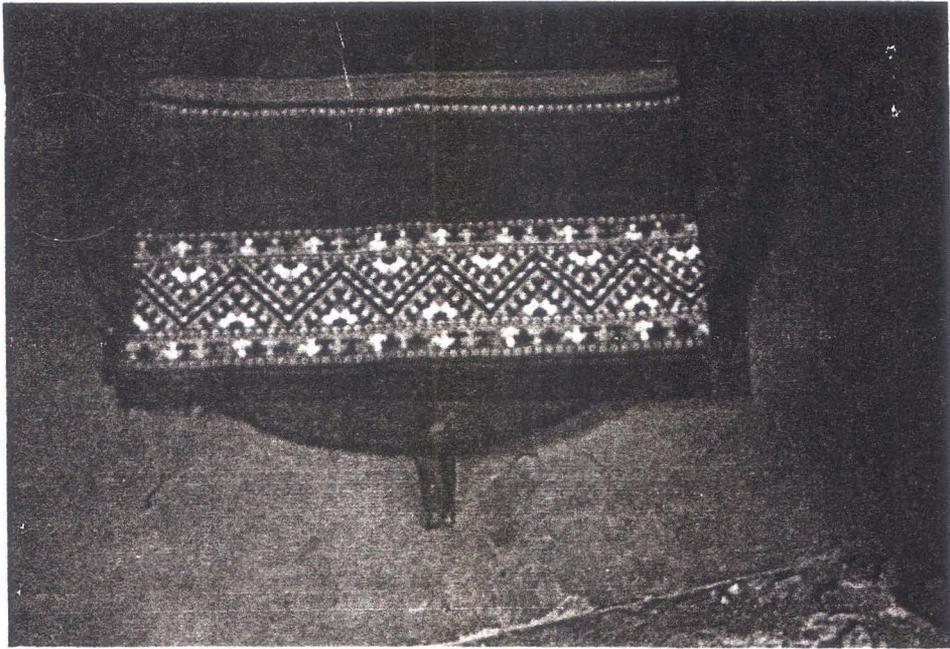
วิธีจัก ผ้าของพวกลาวคั่งและลาวกามีลักษณะแปลกในการทอผ้าตีนจก คือ เป็นแบบอิสระ (free style) ไม่มีแบบแผนตายตัว (unprovidezation) จึงทำให้การทอแต่ละครั้งทำให้เกิดลวดลายต่าง ๆ ไปตามใจของผู้ทอ การจัดองค์ประกอบของลวดลายโดยไม่มี การเตรียม ออกแบบมาล่วงหน้าทำให้ผู้ทอมีชีวิตชีวา ดูแล้วเกิดความตื่นเต้นและสนุกจัด เป็นงานที่ แสดงถึงจิตวิญญาณแบบพื้นบ้าน (folk spirit) เป็นอย่างมาก ลวดลายของตีนจกจะดูคล้ายผ้า ของอินเดียแดงหรือแมกซิกกัน ข้อดีข้อเสียของการทอแบบอิสระ คือจะขึ้นอยู่กับทักษะทางศิลปะ ของช่างผู้ทอ ถ้าเป็นผู้ที่รู้จักความงามแบบประสานกลมกลืนกันก็จะดูงดงาม แต่ถ้าใช้สีสันทัดกัน รุนแรงจะทำให้ผ้าที่ไม่สวยงามเท่าที่ควร

เชิงผ้าซึ่งใช้วิธีตีนจกเช่นเดียวกับของพวกลาวพานั้นลาวคั่งและลาวกาใช้วิธีนับเส้น ไหมและสอดด้วยมือ ใช้ไหมเส้นโตทำให้เกิดลายหยาบ การขึ้นหูกใช้วิธีการทอคว่ำเอาหลังลายขึ้น ข้างบนและใช้มือสอดไม้ใช้ขนเม่นเทคนิคนี้เป็นแบบเดียวกับการทอพรหมนั่นเอง

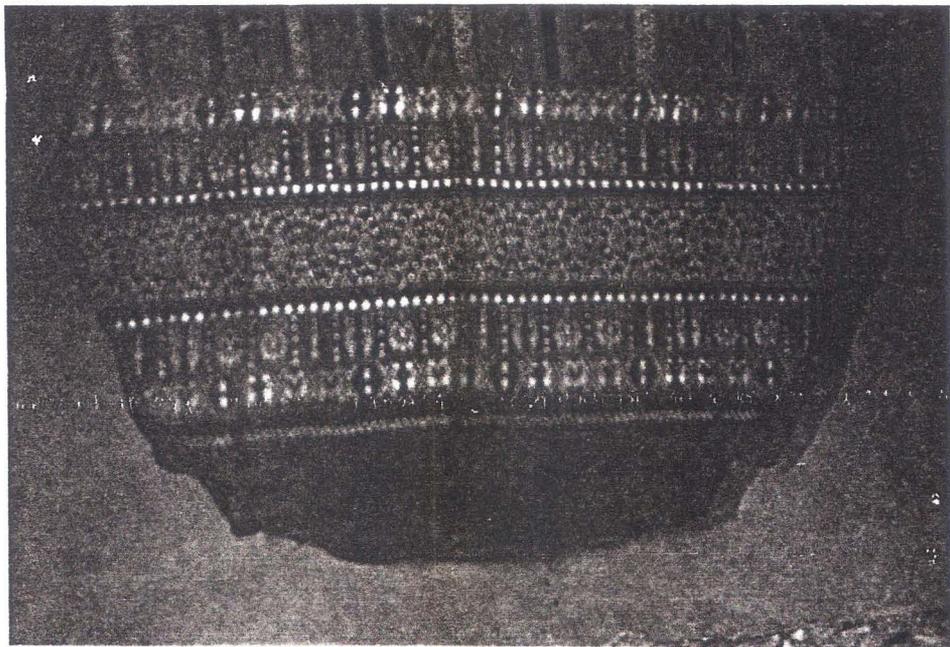
ตีนจกของพวกลาวคั่งและลาวกานี้นอกจากจะเป็นการทอแบบอิสระ (free style) แล้วยังนิยมใช้สีจัดตัดกันอย่างรุนแรง ใช้สีสด เช่น สีเขียว เหลือง ส้ม แดง ดำ น้ำตาลและฟ้า และนิยมทอจกด้วยฝ้าย ลักษณะของลายเป็นลายเรขาคณิต มักเป็นลายข้าวหลามตัด ลายสี่เหลี่ยมมีมุมมนเป็นลวดลายภายใน

รูปที่ 3.3-180 (ภาพจาก วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ พ.ศ. 2530, หน้า 122)

รูปที่ 3.3-181 ตีนจกจากบ้านโคกหม้อ อําเภอกัณฑ์ จังหวัดอุทัยธานี

รูปที่ 3.3-182 ชั้นมัดหมี่ผสมยกพร้อมตีนจกจาก บ้านโคกหม้อ อําเภอกัณฑ์ จังหวัดอุทัยธานี

วิธีการยกหรือขีด ผ้าชิ้นที่บ้านโคกหม้อนี้มีกรรมวิธีการทอบางครั้ง เป็นการทอผสมระหว่างมัดหมี่กับการยก การทอแบบยกของคนไทยเป็นการยกด้วยเส้นยืน 1 (suplimentary warp) คือการยกเส้นยืนขึ้นตามจังหวะที่ต้องการจะ เว้นเพื่อที่จะให้เส้นพุ่ง เดินตลอด การเว้นเส้นยืนถี่ห่างไม่เท่ากันจะทำให้เกิดลวดลายต่าง ๆ ทานองเดียวกันกับการทาลวดลายบนเครื่องจักสาน ในการทอแบบยกนี้อาศัย "พิมพ์" ตั้งแต่ 2-8 อัน แล้วแต่ว่าลายที่จะทอนั้นสลับซับซ้อนเพียงใด การทอผ้ายกนี้ใช้เวลามาก ถ้าผ้ามีลวดลายตกแต่งพิสดารมาก ๆ อาจใช้เวลา 3 เดือน จึงจะตัดได้พอ 1 ชุดของสตรี การทอผ้าด้วยวิธีการนี้ต้องมีผู้ช่วยอีก 2 คน สำหรับช่วยยกตะกอก กล่าวโดยสรุปคือ การยกคือการเพิ่มลวดลายในเนื้อผ้าเข้าไปเป็นพิเศษ ถ้าเลาะลายยกเหล่านี้ออกให้หมดจะไม่ทำให้เนื้อผ้าเสียแต่ประการใด จึงเรียกกรรมวิธีนี้ว่าเป็นแบบ suplimentary

ผลผลิตโดยตรง ผ้ามัดหมี่นั้นได้นำมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่มของทั้งชายและหญิง โดยมีการแต่งกายดังนี้

ผู้ชาย ใช้ผ้ามัดหมี่ทั้งผืนทำเป็นผ้านุ่ง ลักษณะการทอผ้านุ่งมัดหมี่คล้ายกับผ้าปูมของทางกรุงเทพฯ ที่นิยมใช้นุ่งในราชสำนัก มีการทอลายที่ขอบผ้าด้วย การนุ่งของลาวคั่งที่อยู่ธานีนี้เรียกว่า "นุ่งเกี้ยว" หรือ "นุ่งแอม"

ผู้หญิง นุ่งชิ้นมัดหมี่ตีนจกานเวลาถึงงานพิเศษ ลักษณะชิ้นเป็นมัดหมี่มีลายตีนจก ถัดจากเป็นเชิงล่างสุด มักเป็นแถบพื้นสีแดง เป็นส่วนใหญ่ บางที่มีแถบลายกินที่ปลายสุดของชิ้น เหมือนชิ้นอีสานหรือลาวบางแห่ง ตีนชิ้นส่วนใหญ่สตรีชาววังสีแดง ยามธรรมดาก็นุ่งชิ้นมัดหมี่ไหมหรือผ้าตามฐานะ เลื่อนิยมใส่เสื้อคอปิด แขนทรงกระบอก มีกระดุมติดด้านหน้า เป็นเสื้อสี่คล้า โดยการย้อมด้วยคราม

ส่วนลาวกาที่บ้านไร่ แต่งกายคล้ายกับลาวทางแถบอีสาน ผู้ชาย นิยมสวมเสื้อบ้านคอกลมแขนสามส่วนนุ่งผ้ามัดหมี่แบบนุ่ง เกี้ยวหรือนุ่งแอม ใช้เข็มขัดเงินคาดทับด้วยผ้าขาวม้าไหม

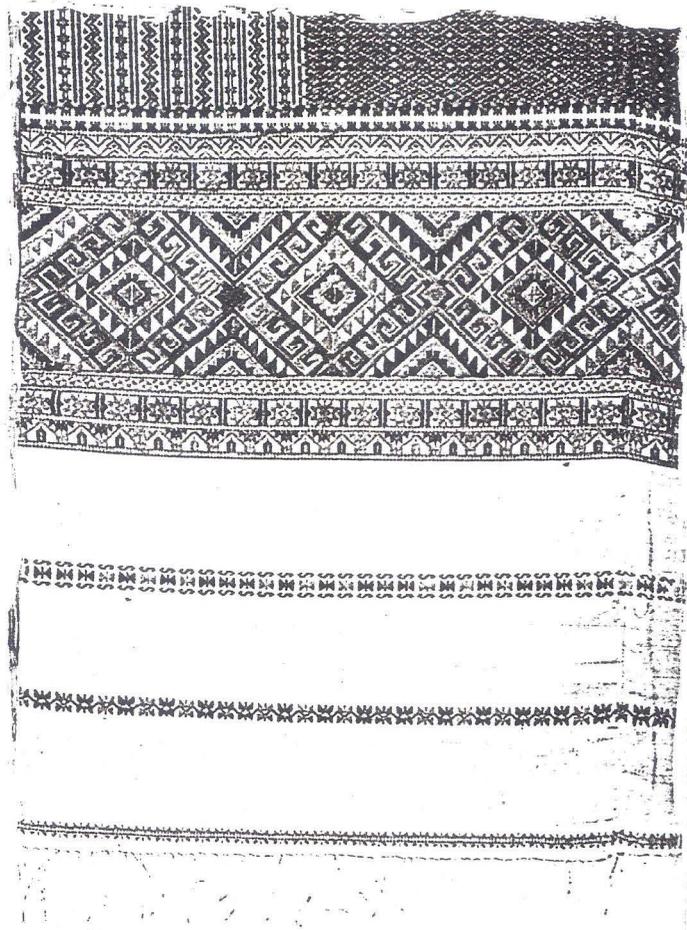
1 สุมาลย์ โทมัส ผ้าพื้นเมือง เอกสารทางวิชาการฉบับที่ 34 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2525 ส่วนภาคผนวก

ผู้หญิง นิยมสวมเสื้อคอปิด แขนทรงกระบอกไม่เย็บเข้ารูปที่เอวแต่ปล่อยยาวลงมา นิยมใช้ทั้งผ้าฝ้ายและไหมสีด้าหากเป็นงานแต่งงานจะใช้สีสด ที่سابเสื้อตลอดแนวตั้งแต่คอลงมาถึง ขอบเสื้อที่เอว กั้นด้วยผ้าสีแดง ระดับด้วยกระดุมเงินแผ่นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนตลอดแถว ใช้سابสีเรียบ ๆ สีเดียวทึบ นุ่งซิ่น ไหมมัดหมี่ มีลายตีนจกที่เชิงยาวกรอมเท้า

ผลผลิตอื่น ๆ นอกจากผ้าห่มแล้ว ชาวลาวคั่งและลาวก้ายนผ้าทอเหล่านี้มาใช้ ประดิษฐ์ของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น

ผ้าห่ม ผ้าห่มของอุทัยธานี เป็นผ้าทอมาใช้ห่มคลุมขณะ ออกนอกบ้านจึง เป็นผ้าที่ทออย่าง งดงามแสดงฝีมือของผู้ทอด้วย เฉพาะผ้าห่มจากบ้านไร่่นั้นมีเอกลักษณ์ เฉพาะตัว คือมัก ทอเป็นลายขิดผสมจก สองด้านจะทอไม่เหมือนกัน เพื่อให้รู้ว่าด้านไหนเป็นด้านหัวนอนและด้านไหน เป็นด้านเท้า เนื่องจากทุกหน้าแคบจึงต้องต่อผ้าตรงกลาง โดยจะทอเหมือนกันสองผืนแล้วเย็บเพลาะ เข้าด้วยกัน คือเอาสองผืนมารวมเป็นผืนเดียว กว้างประมาณ 80 ซม. ยาวประมาณ 180-200 ซม. ลักษณะการทอจะ เริ่มจากด้านที่เป็นชายสีชาวก่อน แล้วค้นด้วยการใช้ไหมพรมทอ จกเป็นแถบเล็ก ๆ สลับด้วยพื้นขาวประมาณ 3 ช่อง แล้วทอสลับด้วยไหมพรมจกเป็นลวดลาย ต่าง ๆ เป็นแถบใหญ่ แล้วจึงทอส่วนกลางซึ่งนิยมทอเป็นลายขิดเล็ก ๆ ละเอียดเรียกว่าลายเกล็ด เต่า จะทอไปจนได้ความยาวที่ต้องการ บางผืนจะทอเป็นริ้วปิดด้านซ้ายและขวา เมื่อผนึกเข้า ด้วยกันสองผืนจะเป็นลายปิด เป็นกรอบกลางผืนผ้าซ้ายและขวา ถัดจากส่วนกลางผืนจะทอจก ด้วยไหมพรมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นเชิงท้าย เนื่องจากการทอลายหัวท้ายไม่จำเป็นต้อง เหมือนกันดัง กล่าวมาแล้ว บางทีหัวท้ายหนึ่งมักเป็นแถบจกกว้างกว่าอีกด้านหนึ่ง เพื่อความสวยงามขณะที่ห่มบ้าย ซ้อนกัน แต่การทอลวดลายจะต้องทอให้เหมือนกันทั้งสองผืนเพื่อให้เย็บต่อลายเข้าด้วยกันได้พอดี เหตุที่ต้องทอสองผืน เนื่องจากพิมพ์โบราณจะมีขนาดกว้างเพียง 25-30 นิ้ว เท่านั้น จึงได้ผ้าหน้า แคบเมื่อจะใช้ทำเป็นผ้าห่มจึงต้องใช้สองผืนต่อกัน

ลักษณะผ้าห่มบ้านไร่่นิยมนำไหมพรมสีสด ๆ มาทอจกสลับกับผ้าฝ้าย ช่วยให้ผ้าห่มสี สดใส และมีความหนานุ่มเพื่อประโยชน์ใช้สอยอีกด้วย การทอผ้าห่มของลาวกลุ่มนี้ยังแสดงลักษณะ การทอเหมือนคนไทย เชื้อสายลาวานถิ่นอื่น ๆ คือทอด้วยฝ้ายผสมไหมหรือผสมไหมพรม กลางผืนนิยมทอลายขิดปิดหัวท้ายด้วยจกหรือลายขิดแล้วแต่ความนิยมของกลุ่มการทอผ้าห่มนี้เป็นการ ทอขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน จึงมีรูปแบบและกรรมวิธีการทอสอดคล้องกับคตินิยมของกลุ่มชน ผ้าห่มจึง เป็นผ้าทอพื้นฐานที่แสดง เอกลักษณ์ของแนวคิดและคตินิยมในการทอผ้าของกลุ่มคนไทย เชื้อ สายลาวากลุ่มนี้ที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานานแล้ว

เชิงผ้าท่อมบ้านไร่

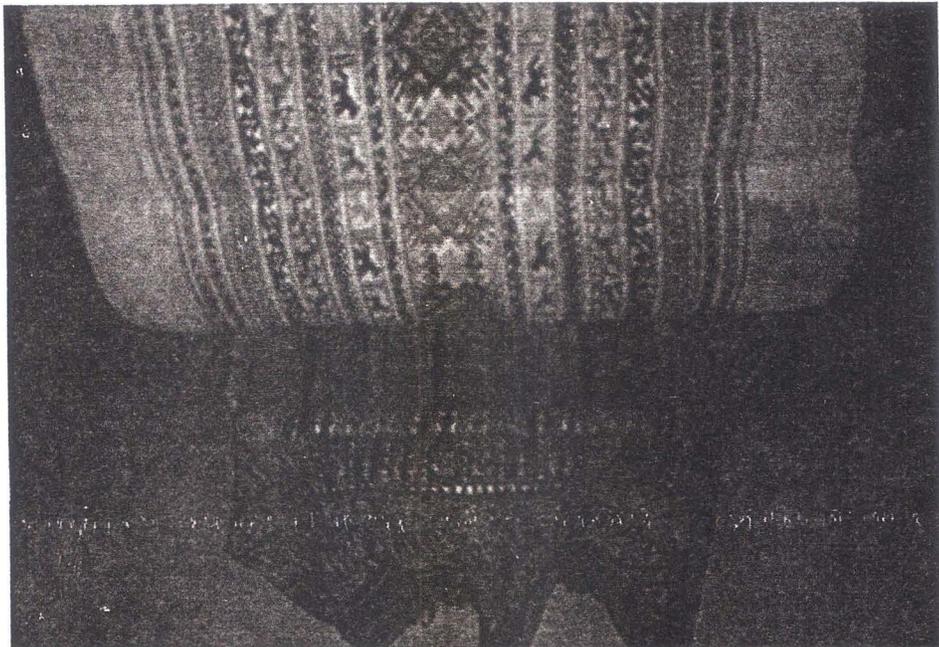
Border design of Ban Rai blanket.

รูปที่ 3.3-183 (ภาพจากวิทยุ ลีสุวรรณ บรรณธิการ : 2530,124)

ที่นอนทำจากผ้าฝ้ายพื้นขาวทอลวดลายให้เห็นว่าด้านใดเป็นด้านศีรษะ ด้านใดเป็น
ปลายเท้า ที่นอนจะหนาประมาณ 2 1/2 นิ้ว กว้างประมาณ 70 ซม. ปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้ทอ
ผ้าที่นอนใช้เอง แต่มักจะทอถวายพระ อย่างเช่นในเวลาที่ลูกชายบวช เป็นต้น

ผ้าปูที่นอน หรือผ้าหลบนอน เป็นผ้าฝ้ายพื้นสีขาว ใช้ปูทับบนพูกอีกทีหนึ่งมักทอลายสาน
ขัดธรรมดา อาจมีลายทอเล็ก ๆ ทางด้านหัวและปลายเท้า

หมอน ที่สำคัญคือหมอนสามเหลี่ยมขนาดใหญ่ ใช้สำหรับนั่งพิง และหมอน
สามเหลี่ยมสำหรับหนุนนอน นิยมทอลวดลายตกแต่งเต็มที่ เพราะส่วนใหญ่ทำเพื่อถวายวัดเป็นการ
ทำบุญ

รูปที่ 3.3-184 หมอนสามเหลี่ยมสำหรับนั่งพิง ทำขึ้นเพื่อถวายพระ
จาก อ.ทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี

ปัจจัยสนับสนุนการผลิต การทอผ้าของกลุ่มลาวตั้งกลุ่มเหล่านี้การทอผ้าก็เป็นแบบ ประเพณีคือ เรียนรู้มาจากญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสตรี เช่น ย่า ยาย หรือมารดา กรรมวิธีในการสาว ไหมย้อม ทอ ก็เรียนรู้มาตั้งแต่ยังเล็ก ถือว่าเป็นการทอเพื่อการยังชีพ เพราะนอกจากทอเครื่อง นุ่งห่มแล้ว ก็ทอเครื่องใช้ เช่น ผ้าห่ม พูก หมอน ซึ่งผ้าชนิดนี้มักนิยมทอหมอนขวาน หมอนช่องไฟ ถวายพระ เนื่องในเทศกาลสำคัญ ๆ ปัจจุบันการทอผ้ามัดหมี่ไหม มัดหมี่ฝ้าย ผ้าจก ผ้าซิ่น ก็มีการ ทอเพื่อขายถือเป็นอาชีพรองเสริมรายได้จากการทำอาชีพหลัก คือ การทำเกษตรกรรม

3. เชื้อสายลาวโซ่ง¹ ที่เรียกกันว่าไทยดำหรือผู้ไทยดำ (Black Tai) คนไทยภาคกลาง เรียกว่า "ลาวทรงดำ" ปัจจุบันเรียกว่า "ลาวทรง" หรือ "ลาวโซ่ง" ลาวโซ่งอยู่กันหนาแน่น ในหลายอำเภอในจังหวัดเพชรบุรี เช่นที่สะพานหินเวียงดอย วังตะโก นองพล และทุ่งเพื่อ อำเภอเมือง เขากระจิว แม่ประจันต์และท่าไร่ ที่เขตอำเภอท่ายาง ห้วยซ้อง นองโสน และบ้านกรวยในเขตอำเภอบ้านลาดที่ห้วยท่าช้าง นองเข้ นองปรัง (นองเลาะ) นองจิก ทับค้าง ดอนทราย เขาย้อย นองชุมพล นองประดู่ นองกระพ้อ นองซอ และหัวเขาจีน เขตอำเภอเขาย้อย

จังหวัดราชบุรีมีลาวโซ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เขตอำเภอจอมบึง ที่ตลาดควาย เขตอำเภอ ดำเนินสะดวก ที่ดอนคลัง บัวงาม และโคกดับเบ็ด เขตอำเภอปากท่อที่เขาภูทอง เขตอำเภอ บางแพที่ดอนคา

จังหวัดสุพรรณบุรีมีลาวโซ่งอยู่ที่อำเภออู่ทองที่บ้านดอนสระยายโสมและดอนมะเกลือ เขตอำเภอเมืองที่ตำบลบางกุ้ง

จังหวัดนครปฐมมีลาวโซ่งอยู่ที่เขตอำเภอบางเลน และอำเภอกำแพงแสน

นอกจากนี้ยังมีลาวโซ่งอาศัยอยู่ในจังหวัดอื่น ๆ เช่น สุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก กาญจนบุรี ลพบุรี และสระบุรี แต่ละแห่งมีจำนวนไม่มากนัก²

1 สุมาลย์ โทมัส. ผ้าพื้นเมือง เอกสารวิชาการหมายเลข 3,4 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2525, หน้า 16

2 สุมิตร บิดิพัฒน์ และคณะ. ลาวโซ่ง. (แผนกอิสระสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา พ.ศ. 2521) หน้า 8-9

ลาวโซ่ง เป็นคนไทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณแคว้นสิบสองจุไทย ซึ่งอยู่ในเขตเวียดนาม แถบลุ่มแม่น้ำแดง แม่น้ำดำ เป็นกลุ่มชนที่มีประวัติความเป็นมาช้านาน มีภาษาศิลปะวัฒนธรรมขนบประเพณีเป็นของตนเอง และมีพัฒนาการทางสังคมมาอย่างสูง ต่อมาได้อพยพไปอยู่ที่หลวงพระบาง เนื่องจากถูกฮ่อรุกราน ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ไทยมีอำนาจเหนืออาณาจักรล้านช้าง จึงกวาดต้อนมาอยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะในสมัยกรุงธนบุรีได้กวาดต้อนพวกผู้ไทยดำ มาไว้ที่เพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี

ปัจจัยการผลิต วัสดุในการทอผ้าของลาวโซ่งส่วนใหญ่จะเป็นฝ้าย ไหมใช้ทอแกมฝ้าย เท่านั้น การย้อมสีผ้าของลาวโซ่งนิยมสีคล้ำ เช่น สีดำ และน้ำเงิน ใช้ประดับตกแต่ง ด้วยไหมสีสดต่าง ๆ เช่นไหมสีแดง

กระบวนการผลิต การทอผ้าฝ้ายของลาวโซ่ง จะทอจากผ้าฝ้ายสีด้า (indigo) ทอกลบไหมสีแดง ผ้าชิ้นของผู้หญิง โซ่งจะทอจากฝ้ายแกมไหมย้อมสีครามแก่ มีลายสีขาวสลับเป็นทางเล็ก ๆ คล้ายลายบนแดงโม่ จึงเรียกว่า "ลายชะโด" ผ้าลายชะโดนี้จะ เป็นผ้าฝ้ายที่หนามากจึงเป็นการทอด้วยฝ้ายสีด้า กลบไหมสีแดง

ลวดลายตกแต่งผ้าทอของลาวโซ่งนิยมทำจากชิ้นผ้าสีต่าง ๆ พบให้เกิดมุมและเย็บติดกับผ้า จัดรูปลายเป็นลายเรขาคณิตล้วน ๆ และมีลายอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่าลายขอกูด เป็นลายปักบนผ้าที่มีชื่อเสียงมากของลาวโซ่ง เป็นการปักลายด้วยไหมเส้นเล็ก ๆ บนเนื้อผ้ามักทำเป็นรูปลายของรูปร่างกลมคล้ายดอกไม้วีที่น่าสนใจ คือลายนี้จะมีทั้งสองด้านของผ้าและไม่อาจหาจุดเริ่มต้นและจุดจบของลวดลายเหล่านี้ได้เลย

ผลผลิตโดยตรง ผ้าฝ้ายทอของลาวโซ่งนั้นจะช่วยนำมาทำเป็นเครื่องแต่งกายซึ่งชาวโซ่งแต่ดั้งเดิมนั้นนิยมใช้ชุดสีด้า หรือสีครามแก่เป็นพื้น เป็นสีซึ่งย้อมจากครามผู้คนทั่วไปเห็นลาวโซ่งแต่งชุดสีด้า จึงเรียกว่า "ลาวทรงด้า"

เครื่องแต่งกายประจำวันของลาวโซ่งนั้น ผ้าชายใส่เสื้อเรียกว่า "เสื้อโท" กับกางเกงขาก๊วยสีด้าหรือสีครามแก่ เหมือนกางเกงจีน เสื้อโทจะทอจากผ้าฝ้ายแขนยาวสีด้า ผ้าหน้าติดกระดุมเงินประมาณ 10-15 เม็ด กระดุมเป็นรูปกลมยอดแหลม ลวดลายคล้ายดอกบัว นิยมผ้าขาวม้าคาดรอบเอว

ส่วนเสื้อที่ใช้ในโอกาสพิเศษนั้นเรียกว่า "เสื้อฮี" มีทั้งแบบของชายและหญิง เป็นเสื้อทอด้วยผ้าฝ้ายย้อมด้วยครามแล้วนำมาเย็บตกแต่ง ซึ่งแต่ละตัวจะมีแบบไม่เหมือนกัน แม้จะ

มีหน้าที่เย็บเสื้อผ้าให้ลูกค้าทุกคน ปัจจุบันมีการจ้างวานคนที่เย็บเป็นเย็บแล้วจ่ายเงินให้อัตราตัวละ 300-400 บาท (ราคาเมื่อ พ.ศ. 2511)

เสื้อผ้าของชายนั้นทำด้วยผ้าฝ้ายย้อมครามเป็นสีด้าเช่นกัน ความยาวจะคลุมสะโพก ลักษณะ เป็นเสื้อเข้ารูป ผ้าหน้าตลอด ไม่ติดกระดุมเลย แต่ตรงคอเสื้อมีกระดุมติดไว้คล้อง 1 เม็ด คอกลมติดคอ และมีก้นรอบคอด้วยผ้าไหมสีแดง เดินเส้นด้ายไหมสีอื่นให้สวยงาม แขนเสื้อเป็นแขนยาว กรงกระบอก ปักตกแต่งบริเวณรักแร้ด้วยเศษไหมสีต่าง ๆ และปักทับด้วยไหมสีอื่น ๆ เป็นลายเรขาคณิต เรียงเจียงเสื้อ จากตะเข็บใต้แขนถึงชายเสื้อที่จะมักตกแต่งด้วยเศษผ้าไหมด้ายไหมสีต่าง ๆ พร้อมทั้งติดกระดุมชั้นเล็ก ๆ ตามลวดลาย ผ่าข้างที่ด้านข้างของตัวเสื้อ ซึ่งจะยาวครึ่งหนึ่งของท้องแขนถึงชายเสื้อ มักตกแต่งอย่างงดงาม

โอกาสในการใส่เสื้อสีมีดังนี้คือ ถ้าเป็นงานมงคล เช่น แต่งงาน รวมทั้งพิธีเสนเรือน และพิธีกรรมอื่น ๆ ในด้านดีงาม เช่น ต่ออายุ จะใช้ด้านที่ไม่สวยออกข้างนอก ส่วนด้านสวยจะเอาไว้ด้านใน แต่หากเป็นงานอวมงคล เช่น พิธีศพ พิธีเชิญผู้ตายขึ้นเรือน เขาจะใช้ด้านสวยออกข้างนอก

นอกจากนี้เสื้อสีใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม เช่น ในการทำพิธีต่ออายุ จะเอาเสื้อผู้ป่วยใส่พานในพิธีด้วยจะขาดเสียไม่ได้

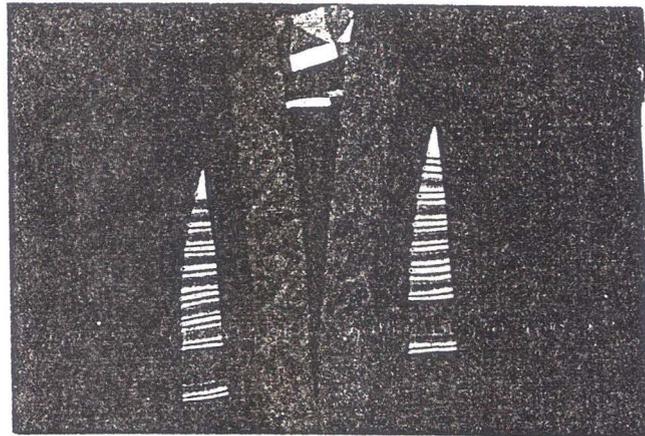
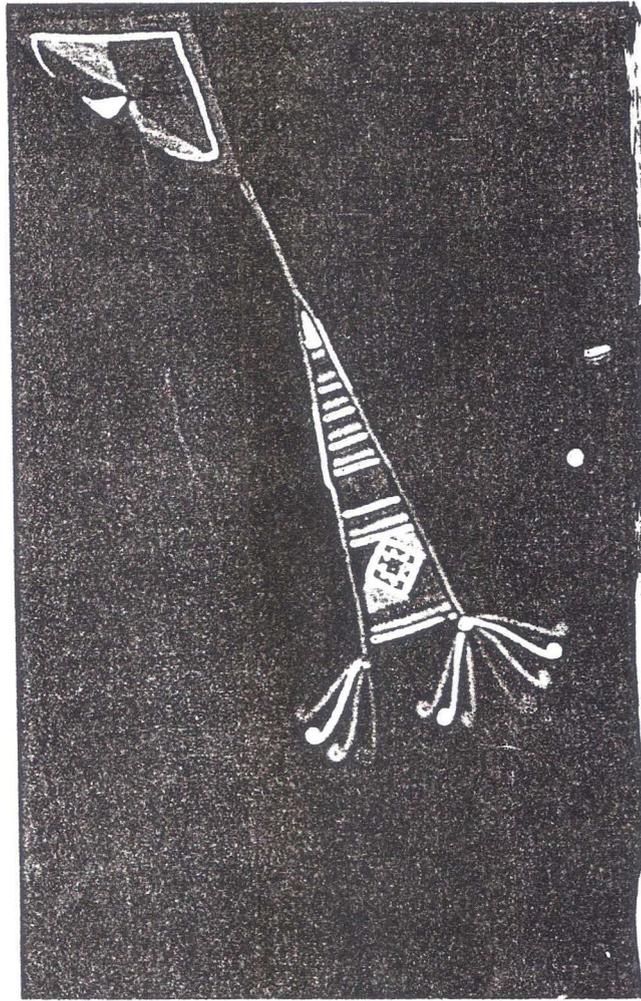
ส่วนพิธีแต่งงาน คู่บ่าวสาวจะสวมเสื้อสีในพิธีแต่งงาน เขยสะใภ้สวมใส่ในพิธีเสนเรือน พิธีศพ และในยามรื่นเริง บกดีหนุ่มสาวใช้สวมเล่นคอน หรือที่เรียกว่าเล่นลูกช่วงหรือเล่นแคน เป็นต้น

ชุดแต่งกายพื้นบ้านของชาวโซ่ง
Traditional costume of *Song* woman.

รูปที่ 3.3-185 (ภาพจากหนังสือ ผ้าไทยพัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรมและสังคม: วิบูลย์
ลีสุวรรณ บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2530 หน้า 130)

ด้านในเสื้อของผู้ชาย ใช้เศษผ้าไหมปักเป็นลวดลายขอกุด เป็นเจียงเสื่อ
Inner side of *Hee* man's shirt embroidered with silk remnants.

คอเสื้อด้านนอกของเสื้อฮี บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน
จังหวัดนครปฐม

รูปที่ 3.3-186 (ภาพถ่ายและชาวจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรม
และสังคม, วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย
พ.ศ. 2530, หน้า 131

ลาวโซ่งนั้นเวลาใส่เสื้อฮี เขามักสวมทับเสื้อผ้าปกติอีกทีหนึ่งหากอากาศร้อนก็จะถอด
ออกมาพาดบ่าหรือเคียนเอา เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงว่าได้สวมเสื้อฮีแล้ว

สมัยก่อนชายชาวโซ่งนิยมสักตามตัว แขน และขา เพื่อความสวยงาม

สำหรับ ผ้าหญิงชุดธรรมดา ก็เป็นชุดสีดำหรือครามแก่เช่นกันทำด้วยผ้าฝ้ายสีคราม
แก่เป็นเส้นรัดรูปพอดีตัว เอวสั้นแขนกระบอกรัดข้อมือ คอเสื้อเป็นคอกลม ผ้าหน้าตลอด ติดกระดุม
เงินมีลวดลาย กระดุมจะติดก็มากประมาณ 10 เม็ด หรือมากกว่านั้น แต่แบบติดห่าง ๆ ประมาณ
5 เม็ดก็มี

ส่วนผ้าถุงหรือผ้าซิ่นนั้น ทำด้วยฝ้ายแกมไหมย้อมสีครามแก่ เขาจะใส่ผ้าลายชะโด
ลวดลายที่พากันใช้ เป็นลายที่ประดิษฐ์ด้วยซิ่นผ้าสีต่าง ๆ ที่เชิงซิ่นจะติดตีนซิ่นทอเป็นลวดลายต่าง
หาก เป็นลายขวางกว้างประมาณ 2-3 นิ้ว ซึ่งส่วนตีนซิ่นนี้มีความสัมพันธ์กับประเพณีศพ คือ
เมื่อเวลาสามีตายต้อง เลาะตีนซิ่นออกเป็นการไว้ทุกข์ให้แก่สามี

วิธีการนุ่งซิ่นของหญิงลาวโซ่งจะต่างจากคนไทย คือจะไม่ขมวดชายพกไว้ด้านข้าง
แต่จะจับมาทบกันตรงกลาง จับให้แยกจากกันแล้วขมวดไว้ตรงหน้าท้องแล้วดึงซิ่นข้างหน้าให้สูงกว่า
ด้านหลังมาก เพื่อเป็นประโยชน์ในด้านการใช้สอยทำหัตถกรรม ก้าวเดินและการทำพานเป็นไปอย่าง
สะดวกมากยิ่งขึ้น

การสวมเสื้อจะสวมสองแบบคือ แบบหนึ่งสวมยาวลงมากลุ่มซิ่นจนไม่เห็นซิ่น
อีกแบบหนึ่งคลุมซิ่นไปขมวดไว้รอบเอวจนเห็นลายซิ่น

หญิงโซ่งที่แต่งงานแล้วนิยมคาดอกด้วย "ผ้าเปีย" ผ้านี้ทำจากผ้าฝ้ายสีครามแก่ มี
ความกว้างประมาณ 6 นิ้ว ยาวประมาณ 1 เมตร ที่ริมด้านหนึ่งปักลวดลาย ลายคล้ายกับที่ปักที่
เสื้อฮี ผ้าเปียนี้มีประโยชน์มาก เช่นเดียวกับผ้าขาวม้าของฝ่ายชาย คือใช้คาดอก ใช้คลุมศีรษะ
กันแดด ใช้คลุมไหล่หรือห่มเฉียงไหลทับเสื้อก้อม เวลาไปวัด หรือเวลาที่มีพิธีกรรมต่าง ๆ

สำหรับเสื้อฮีของผู้หญิงจะมีลักษณะดังนี้คือ 1 ทำด้วยผ้าฝ้ายเช่นเดียวกับฝ่ายชายแต่

1 สุมาลัย โทมัส ผ้าพื้นเมือง เอกสารทางวิชาการหมายเลขที่ 3,4 สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2525 หน้า 20

ขนาดของ เสื้อใหญ่กว่ามาก ใช้สวมหัวเวลาใส่เพราะไม่ผ่าหน้า ส่วนมากเป็นคอตั้งแบบของจีน แต่ด้านหน้าทำเป็นคอแหลมเล็ก ตบแต่งรอบคอด้วยเศษผ้าไหมสีต่าง ๆ แขนเสื้อเป็นแบบสามส่วน บักตกแต่งตามรอยตะเข็บเสื้อทุกแห่งรวมทั้งชายเสื้อ ลวดลายคล้ายของทางอีสาน ลายที่นิยม คือลายดอกบัว ลายแปดขอ ลายเอื้อขอ และลายชอกูด โดยเฉพาะลายชอกูดนี้เป็นลายปักที่มีชื่อเสียงของลาวโซ่งปักด้วยไหมเส้นเล็ก ๆ บนเนื้อผ้า มักทำเป็นลายขลุ่ยบางกลมคล้ายลายดอกไม้ ที่นิยมปักคือสีแดง แสด เขียว และขาว เสื้อของโซ่งมีกรรมวิธียุ่งยากเพราะต้องปักแต่ง ลวดลายทั้งด้านนอกและด้านในเสื้อ ทั้งนี้เพราะประเพณีการใช้เสื้อี่ที่โซ่งทั้งสองด้านมีโอกาสที่ต่างกัน แต่ด้านในจะสวยงามกว่าเพราะปักและประดับตกแต่งลวดลายมากกว่าด้านนอก

นางจันทา เพชรนา แต่งกายชุดหมอมือประจำหมู่บ้านบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

รูปที่ 3.3-187 (ภาพจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการต่างทางอุตสาหกรรมและสังคม วิบูลย์ ลี้สุวรรณ) บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2530 หน้า 131)

นอกจากนี้หญิงชาวโชนังจะนิยมสวมเครื่องประดับทำด้วยโลหะ เช่น เงิน ทอง นาค มากกว่า เพชรพลอย เครื่องประดับที่สวมทุกคนคือต่างหู กวาลมมือ ถ้าเป็นงานพิธีจะสวมกวาลม ทำด้วยเงิน

ทรงผม ชายชาวโชนัง ตัดผมเกรียน และทรงมหาดไทย ปัจจุบันตัดผมติดหนังศีรษะ ถ้าเป็นเด็กวัยรุ่นก็ไว้ผมค่อนข้างยาว

หญิงชาวโชนังนั้นการเกล้าผมเป็นลักษณะ เดิมของชาวโชนังหรือไททรงดำเด็กหญิงจะมัด ปล่อยให้ผมยาวแล้วเสียบบันหรือหวีไว้ที่ท้ายทอย จะเริ่มไว้ผมยาวตั้งแต่รุ่นสาว เพื่อผมจะได้ยาวพอเกล้า ได้ เมื่อถึงเวลาแต่งงาน ทั้ง เด็กชายและหญิงจะถูกกร้อมผมสั้นติดหนังศีรษะแต่เล็ก โดขึ้นจึงเริ่ม ไว้ผมได้ทรงผมรุ่นสาวจะผูกผมแบบ เชือกเงื่อนตาย เรียกขอกกระตุก โดยเอาชายไว้ข้างขวา หนึ่งผูกเงื่อนตายเอาปลายไว้ด้านซ้าย เรียกว่าขอดชอย แล้วทำใบทั้งสองข้าง หญิงสาวอายุ 19-20 ปี จะไว้ผมยาวผูกผมเหมือนหูกระต่าย มีหางยาวออกมาทางด้านขวา เรียกบันเกล้าชอย หากอายุมากเกิน 20 ปี จะไว้ผมยาวมาก ม้วนเป็นกลุ่มไว้ด้านหน้าเรียกว่าบันเกล้าถ้วน ส่วนหญิงหม้ายสามีตายต้องสยายผมไม่บันเกล้า ไว้ทุกข์หนึ่งปี พร้อมทั้งทำผมบันเกล้าตก คือไว้ผม ตกไปอยู่ข้างหลัง เมื่อออกทุกข์แล้วจึงทำผมบันเกล้าธรรมดาได้

ปัจจัยสนับสนุนการผลิต ลาวโชนังจัดว่าเป็นกลุ่มคนไทยที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอด และรักษากันมาอย่างมั่นคง เสื้อผ้าและทรงผมนั้นมีประเพณีและความเชื่อเกี่ยวกับทั้งการทอ และการเย็บปัก ตลอดจนการเกล้าผม เสื้อผ้าจึงมีหลายแบบหลายชนิดเข้าในโอกาสต่าง ๆ เช่น ประเพณีแต่งงานนอกจากคู่บ่าวสาวจะใส่เสื้อฮีเอาด้านสวยไว้ข้างในแล้วยังมีประเพณีคล้าย ประเพณีผูกผ้าที่นอนให้คู่บ่าวสาวในภาคกลาง โดยจะวานให้ผู้ที่ชีวิตสมรสราบรื่นทางมุ้งให้คู่บ่าวสาว มุ้งลาวโชนังแม่ของเจ้าสาวจะเย็บให้ ทำด้วยผ้าฝ้ายสีดำ ตกแต่งชายมุ้งด้วยลวดลายต่าง ๆ เช่นเดียวกับเสื้อฮี อาจจะมีประดับกระจกสีต่าง ๆ เป็นชิ้นเล็ก ๆ ด้วยก็ได้ มุ้ง เป็นผ้าสีแดง

ส่วนงานพิธีศพนั้น จะแต่งกายชุดใดก็ได้เพราะปกติลาวโชนังจะแต่งชุดสีคล้ำหรือสีดำ อยู่แล้ว ส่วนญาติที่นับถือผีเดียวกับผู้ตายต้องใส่เสื้อฮีไปโดยใส่กลับด้านสวยออก เขยสะก็ก็ต้องใส่เสื้อฮี เฉพาะลูกสาวชายต้องใส่เสื้อผ้าดิบพอกหัว ลูกชายคนโตต้องโกนศีรษะ ส่วนภรรยาผู้ตายต้อง เลาะดินชั้นที่ตกแต่งออก พร้อมทั้งปล่อยผมมวยที่บันเกล้าไว้ ถ้าผู้ตายเป็นผู้หญิงหรือเด็กไม่ต้อง ไว้ทุกข์ให้

ปัจจัยสนับสนุนการผลิตที่เกิดจากประเพณีอีกประการหนึ่ง คือถ้าเป็นสาวรุ่นจะต้อง
เพิ่มการทอผ้า ปั่นด้าย หรือจักสานหลังเวลาลงช่วงในตอนหัวค่ำด้วยนอกเหนือจากการช่วยเหลือทำ
งานบ้านและงานเก็บเกี่ยวที่พวกช่างกันทำทั้งครอบครัว พวกช่างนอกจากทอมาแล้วจะ เลี้ยงหมู
ปลูกผัก หนานปลา ทอผ้า จัดเป็น กลุ่มที่มีความขยันขันแข็งทั้งหญิงและชาย

ปัจจุบันชนบประเพณีประจำกลุ่มชนของชาวช่างหรือผู้โศดาเปลี่ยนไปมาก การแต่งกาย
แบบดั้งเดิม การไว้ทรงผมจะตามประเพณีเฉพาะคนรุ่นเก่า ส่วนคนรุ่นใหม่ปรับตัวเข้ากับประเพณี
ของเมืองหลวง จะแต่งกายตามแบบดั้งเดิมเฉพาะในพิธีสำคัญเท่านั้น และการเลี้ยงไหม ปลูกฝ้าย
ทอผ้า ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำกลุ่มชนก็ทำกันน้อยมาก ทั้งนี้เพราะผ้าทอของลาวช่างหนักไปทาง
สีดำ และ ครามเข้ม จึงไม่เป็นที่ต้องการของตลาดเท่าผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองที่อื่น จึงทอใช้กันเอง
ในครอบครัวและแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในกลุ่มชนเชื้อสายเดียวกันมากกว่าทั้ง ๆ ที่ผ้าทอของช่าง
จะมีเอกลักษณ์ของตนเองที่แปลกแตกต่างจากที่อื่นก็ตาม

4. เชื้อสายไทยวนหรือไทยนาก

เป็นกลุ่มคนไทยเชื้อสายไทยวนหรือโยนกที่อยู่กระจายในบริเวณภาคกลางกลุ่มหนึ่งใน
แถบจังหวัดสระบุรี ลพบุรี และราชบุรี และเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองที่มีชื่อเสียง
ของไทย

บ้านดอนแร่และบ้านคูบัวจังหวัดราชบุรี กลุ่มชนทอผ้าสองกลุ่มนี้อยู่ที่ตำบลดอนแร่
และตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นกลุ่มชนสองกลุ่ม คือ กลุ่มเชื้อสายลาวถูกกวาด
ต้อนมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และกลุ่มชาวไทยวนหรือโยนก ที่อพยพมาจากล้านนา และ
เชียงใหม่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ชาวไทยวนกลุ่มนี้ได้กระจายไปตั้งถิ่นฐาน
ในตำบลต่าง ๆ ของราชบุรี เช่นที่ตำบลคูบัว และตำบลดอนแร่ เป็นกลุ่มที่มีการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์
ของตนเอง

ปัจจัยในการผลิต ไทยวนที่ทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองนี้ใช้ทั้งฝ้ายและไหมเป็นวัสดุในการผลิต

กระบวนการผลิต การทอผ้าทั้งคูบัว และดอนแร่นั้นเป็นผ้าทอมือที่มีคุณภาพดี ฝีมือ
ประณีต ขบวนการย้อมสีทำได้ดีโดยสีไม่ตก

ผลผลิต ผ้าที่ผลิตนั้นได้นำมาทำเป็นชิ้น มีทั้งชิ้นประเภทธรรมดา ประเภทชิ้นหัว
 ชิ้นดา และชิ้นตีนจก ที่มีลวดลายประดิษฐ์งดงาม ทั้งที่ตำบลคอนแร่และคูบัวมีการรื้อฟื้นการทำผ้า
 โดยเฉพาะผ้าชิ้นตีนจกขึ้นมาใหม่ โดยลอกเลียนผ้าโบราณทั้งลวดลายและสีสันทัน โดยประยุกต์มา
 จากชิ้นเก่า ๆ ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ

ชิ้นตีนจกแบบโบราณบ้านคอนแร่ อายุประมาณ ๔๐ ปี (สมบัติของ นายสมบุญ
 นางอัมพร คำยอด) ราชบุรี

รูปที่ 3.3-188 (ภาพจากหนังสือ ผ้าไทย : พัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรมและสังคม
 วิบูลย์ สีสวรรณ บรรณาธิการ จัดทำโดยบริษัทเงินทุนแห่งประเทศไทย พ.ศ.2530) หน้า 125

2. ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองภาคเหนือ

ลานนาไทยหรือล้านนาเป็นบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งมีสิ่งทอของชาวไทยทั้งที่อยู่ในพื้นที่ราบและภูเขา ซึ่งมีเอกลักษณ์ของตนเองเป็นที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง บริเวณนี้ได้แก่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ตลอดจนดินแดนบางส่วนของประเทศพม่าจีน และลาว (เพนธ์ : 2526,1) ดินแดนนี้เป็นที่อยู่ของชนสองกลุ่มใหญ่ คือ ไทยวนและไทยลื้อ

ส่วนใหญ่อของชาวไทยที่อาศัยอยู่ในล้านนาคือชาวไทยวน หรือชาวไทยนกกหรือ ชาวไทยล้านนา ซึ่งเรียกตัวเองว่าคนเมือง ส่วนชาวไทยลื้อในล้านนาคืออพยพมาจากดินแดนสิบสองปันนา เข้ามาตั้งหลักแหล่งประมาณ 200 ปี มาแล้ว ผ้าทอของคนไทยลื้อเหล่านี้ จะมีลักษณะลวดลายและวิธีการทอเป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง ส่วนลักษณะพิเศษเฉพาะท้องถิ่นเกิดจากการคิดดัดแปลงของผู้ทอให้เหมาะกับภูมิลาเนา และสภาพของทั้งตัวผู้ทอเองและผู้ใช้ แม้ผู้ทอจะยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมเอาไว้ แต่เราก็อาจจะมองเห็นความสามารถในการสร้างสรรค์ลวดลายที่มีอิสระ เอื้อยดประณีตของผู้ทอแต่ละคนได้

อาณาจักรล้านนาเริ่มก่อตัวนับตั้งแต่พญามังรายมาสร้างเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1893 หลังจากได้รับชัยชนะเหนือแคว้นทริภุญชัย เรื่องราวก่อนหน้านั้นก็เป็นเรื่องราวในตำนานต่าง ๆ อาณาจักรล้านนาอาณาเขตครอบคลุมเชียงใหม่ เชียงราย ส่วนชาวไทยลื้อในสิบสองปันนากับชาวไทยวนในล้านนา มีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมโดยไทยลื้ออพยพมาตั้งถิ่นฐานในล้านนาแต่อดีตแล้ว

นอกจากนี้เจ้าผู้ครองนครน่านก็กวาดต้อนไทยลื้อจากสิบสองปันนามาอยู่ในล้านนา เป็นจำนวนมาก กลุ่มชาวไทยลื้อเหล่านี้อาศัยอยู่แถบ อำเภอท่าวังผา อำเภอบัว อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ทรงศักดิ์ บราวค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสมแนกล่าวว่ "ในผ้าของชนกลุ่มเหล่านี้ ผ้าของไทยลื้อและลาวสามารถศึกษาได้ง่าย เนื่องจากมีลักษณะเด่นเฉพาะตัวแต่เป็นที่น่าเสียดายที่ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าของชาวไทยวนได้สูญหายไป ชาวไทยวนเองก็เก็บสะสมผ้าของตนไว้น้อยมาก" ¹ ดังนั้นแนวทางการศึกษาประเพณีการแต่งกายของชาวล้านนาจากหลักฐานตัวอย่างผ้าอาจทำได้ยาก โดยเฉพาะในสมัยโบราณ จึงต้องศึกษาเครื่องแต่งกายในอดีตจากภาพจิตร-

1 ทรงศักดิ์ บราวค์วัฒนากุลและคณะ ผ้าล้านนา : ยวน ลื้อ ลาว (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด พ.ศ. 2530) หน้า 12

กรรมผาผนัง จากวัดสามวัดคือ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ วัดภุมรินทร์
อำเภอเมือง จังหวัดน่าน และวัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

การแต่งกายของไทยล้านนาลสมัยโบราณ

การแต่งกายของกษัตริย์เจ้านายชั้นสูง จะเลียนแบบการแต่งกายของกษัตริย์พม่า
เจ้าชายและข้าราชการชั้นสูงนุ่งผ้าโจงกระเบนหยักรั้ง รุ่งกลกสูงขึ้นไปจนเห็นรอยสักที่ขา
ซึ่งนิยมสักกันตั้งแต่เข้าขึ้นไปจนถึงต้นขาคล้ายสนับเพลา หรือกางเกง ไม่สวมเสื้อ แต่มีผ้าคล้องคอ
ห้อยไหลก็มี ส่วนที่สวมเสื้อจะสวมเสื้อคอปิดแขนกระบอกมีทั้งที่ปกผ้าและไม่ปกผ้า ไว้จุกและทา
ผมเกล้าโน้มมาข้างหน้าอย่างมอญ ส่วนผู้ชายทั่วไป ตัดผมเกรียนโล้นขึ้นไปจนถึงกลางศรีษะ จึง
ปล่อยผมยาว เป็นแผงอยู่กลางศรีษะ

ลักษณะการแต่งกายของชนชั้นสูงในอดีต จากจิตรกรรมวิหารลายคำ
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

Mural painting at Lai Kham monastery, Wat Prasingha Voranvihan showing aristocrats' wearings.

รูปที่ 3.3-197

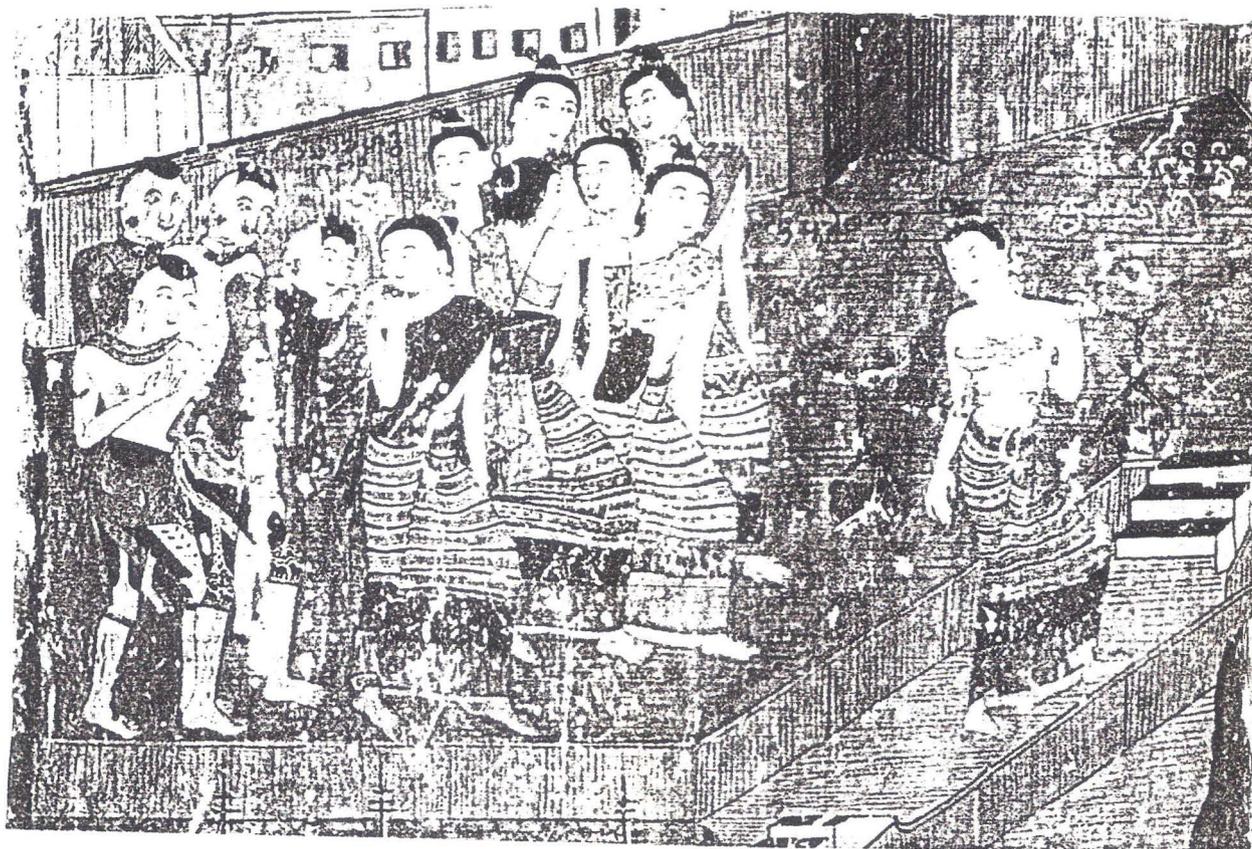
- 1 วิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ ผ้าไทย : พัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรมและสังคม (จัดทำ
โดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2530) หน้า 21

ส่วนสตรีชั้นสูงชาววังนั้นนุ่งชั้นยาวกรอมเท้า เป็นฝ้ายหรือไหมก็ได้ เป็นชั้นลายขวาง ลวดตัวบางครั้งสอดคั่นเงินคั่นทอง ตีนชั้นมีลายตีนจกจาซ่านโอกาสพิเศษ ถ้าไม่สวมชฎาก็เกล้าผมมวยไว้กลางศรีษะมีรัศมีเกี่ยวปักปิ่น

สำหรับการแต่งกายของชาวบ้านทั่วไปนั้น ผู้ชายนุ่งห่มจักรุ่งสูงถึงโคนขา เห็นรอยสักที่ขา มีผ้าคาดเอวปล่อยชายห้อยไว้ข้างหน้า

ส่วนหญิงชาวบ้านทั่วไปนั้นจากภาพจิตรกรรมทั้งสามแห่งมีรูปแบบการแต่งกายคล้ายคลึงกัน คือนุ่งชั้นยาวกรอมเท้าเป็นชั้นลายขวางลวดตัว สีชั้นเป็นสีพื้น มีลายสีเข้ม เช่น สีแดง เป็นแถบใหญ่ ๆ ไม่มีลวดลาย ส่วนเสื้อนั้นผู้หญิงไม่สวมเสื้อแต่มีผ้าคล้องคอห้อยสองชายลงมาข้างหน้า หรือมีผ้ารัดอกหรือห่มสบงเฉียง การเปลือยอกถือเป็นเรื่องปกติ เมื่อเวลาเข้าวัดจะใช้ผ้าห่มแบบเฉียงที่เรียกว่า "ผ้าสะห้วยแล่ง" สำหรับโอกาสพิเศษผู้หญิงชาวไทยวนในล้านนาจึงนิยมนุ่งผ้าชั้นตีนจก คือชั้นต่อเชิงให้ดูงดงามกว่าธรรมดา

ส่วนฝ่ายชายนั้น นิยมสักตัวแต่หน้าแข้งจนถึงเอวด้วยหมึกดำเป็นลวดลายต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงความอดทนต่อความเจ็บปวดขณะถูกสัก สมเป็นผู้ชาย และจะนุ่ง "ผ้าต้อย" ขนาดสั้นแบบ "เค็ดหม้าม" เพื่ออวดลวดลายสักให้มาก ไม่นิยมสวมเสื้อ มีเพียงผ้าคล้องไหล่และใช้โพกหัวเวลาเดินทางอาวุธและเครื่องมือหากินประจำตัวก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุดเครื่องแต่งกาย เช่น มีดพก ดาบ ธนู หน้าไม้ ภาชนะใส่น้ำเดินทาง กุญแจมและร่ม

Lanna Thai in their outfits as seen in the mural painting at Wa Pumin.

รูปที่ 3.3-198 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ หน้า 93)

1. เชื้อสายไทยวนหรือไทล้านนา ซึ่งอยู่ในบริเวณภาคเหนือด้านตะวันตกมีจังหวัด เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางประกอบด้วย จังหวัดลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน ช่างทองจะเป็นพวกคน เมือง ลักษณะ เครื่องนุ่งห่มของชาวไทยล้านนาในปัจจุบันมีประเพณีการแต่งกายเฉพาะที่แตกต่าง จากไทกลุ่มอื่น แสดงให้เห็นเชื้อสายของชาวไทกลุ่มนี้ ตามปกติชาวไทจะมีการแต่งกายที่คล้าย คลึงกันคือผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นกับสวมเสื้อ หรือบางทีก็ไม่ใส่ซิ่นอยู่กับสภาพ ดินฟ้าอากาศ ส่วนผู้ชายจะ นุ่งผ้าแบบปล่อยชาย ไม่ได้เย็บเป็นถุงหรือถักขึ้นมาแบบโจงกระเบนก็ได้ ฝ่ายหลัง เปลี่ยนมานุ่ง กางเกงแบบจีนและแบบตะวันตก ส่วนเสื้อนั้นดั้งเดิมตัดเย็บจากผ้าสี่เหลี่ยม โดยพัฒนามาจากอิทธิพล ของประเทศอินเดีย จีน และตะวันตก วัฒนธรรมการสวมเสื้อและนุ่งกางเกงของชาวไทยวนเพิ่ง เริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง

ผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองล้านนาไทยในอดีตนั้นเป็นผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้สอย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกทอขึ้นเพื่อบุคคลชั้นสูง เช่น เจ้านาย โดยเฉพาะเจ้านายสตรี นุ่งชิ้นใหม่ เช่น ชิ้นใหม่หลายขวางสอดคั่นเงินคั่นทอง เชิงชิ้นเป็นลวดลายจก ส่วนผู้หญิงชาวบ้านนุ่งชิ้นฝ้าย หรือไหมตามฐานะ เชิงชิ้นส่วนมากจะไม่มีลายจก นอกจากในโอกาสพิเศษ เช่น ไปทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ ประเภทที่สองเป็นผ้าที่ทอใช้นุ่งในชีวิตประจำวัน เพื่อทำงานบ้านหรือออกไปหาไร่นา จะทอจากผ้าฝ้ายสีเรียบ ๆ มีลวดลายขวางลาตัว สีพื้นที่เป็นหลัก เช่น พื้นดำหรือกรมท่า สลับลายขวางเป็นแถบสีแดงหรือส้ม เช่น ผ้าชิ้นเมืองแพร่ เป็นต้น ส่วนเสื้อนั้นจะใส่เป็นเสื้อม่อฮ่อม ทอด้วยผ้าฝ้ายเนื้อหยาบ ทั้งนี้เพื่อให้ใช้งานได้ทนนาน ย้อมสีกรมท่า หรือคราม โดยย้อมจากใบต้นคราม หรือต้นฮ่อม

ปัจจัยในการผลิต ผ้าทอในบริเวณนี้เป็นผ้าทอที่สืบทอดวิธีการทอมาแต่โบราณทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ปัจจุบันยังอนุรักษ์เอกลักษณ์ เฉพาะถิ่นบางอย่างไว้ได้ เช่น การเลือกข้าวตอกดิบ กรรมวิธีการย้อม และการทอ ซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปแบบของลักษณะผ้าที่ทอขึ้นมา

ฝ้าย ฝ้ายเป็นผ้าที่ทอมาจากฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภทคือ ฝ้ายสีขาวเหมือนนางช้าง กับฝ้ายสีดุนหรือสีเนื้อ ซึ่งทั้งสองพันธุ์มีลักษณะพิเศษคือ เมล็ดหรือปุ๋ยฝ้ายเล็ก แต่เส้นใยเหนียวนุ่ม โดยเฉพาะพันธุ์สีดุนจะให้ปุ๋ยฝ้ายหรือสีธรรมชาติที่มีสีสังดงามมาก ซึ่งเมื่อนำมาทอแล้วจะทำให้เกิดเอกลักษณ์ของผ้าฝ้ายทอพื้นเมืองของเขตนี้ แต่ปัจจุบันนี้เกษตรกรไม่นิยมปลูกเพราะให้ผลผลิตน้อย ซึ่งควรส่งเสริมให้ปลูกเพราะเส้นด้ายผลิตจากปุ๋ยฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งใช้กระบวนการพื้นบ้านที่ทำด้วยมือ จะสามารถควบคุมขนาดและประเภทของเส้นด้ายให้มีลักษณะตามที่ช่างทอต้องการได้

ไหม ผ้าไหมทอมาจากตัวไหมที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในพจนานุกรม เลี้ยงไหมอาชีพว่ามีอยู่ 2 ชนิดคือ¹

1. ตัวไหมธรรมดา เมื่อเติบโตเต็มที่จะมีลักษณะเป็นตัวหนอนสีขาวนวล และเมื่อแก่จัดจะเป็นสีเหลืองอมชมพู ไหมชนิดนี้นิยมเลี้ยงกันโดยทั่วไป เลี้ยงง่ายให้เส้นไหมมาก
2. ตัวไหมแก้ว มีลักษณะลำตัวผิดแปลกจากตัวไหมธรรมดา คือมีเส้นด้ายขาวลาตัวเป็นปล้อง ๆ และเมื่อโตเต็มที่ขนาดลำตัวจะโตกว่าตัวไหมธรรมดาเล็กน้อย เวลาแก่จัดผิวจะกลายเป็นสีเหลือง ไม่ค่อยมีผู้นิยมเลี้ยง

1. เรื่อง กุฎ ผ้าไหมพื้นเมือง (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา พ.ศ.2527) หน้า 11

อาหารของตัวไหมจะกินต้นหม่อน ซึ่งเป็นไม้ยืนต้น มี 2 พันธุ์ คือ ชนิดต้นใหญ่ขนาด ต้นมะม่วง กับชนิดลำต้นเตี้ยเป็นพุ่มใบดก ซึ่งชาวบ้านนิยมปลูกมากกว่า ใบหม่อนมีสีเขียวแก่ ลักษณะคล้ายใบชา ปกติใบดกมาก เมื่อถูกแดดแล้วจะแตกใบใหญ่อีกภายใน 45 วัน

การคัดเลือกพันธุ์ไหม เขาจะคัดเลือกไหมจากรังสีเหลืองจัด รังใหญ่อ้วนมี บุกมาก ๆ เวลาเขยาดูต้องให้ตั้งหนัก ๆ จึงจะเป็นพันธุ์ตัวเมีย โดยคัดเอาตัวเมียไว้มาก ๆ เพราะต้องการได้ตัวไหมมาก ๆ เมื่อคัดเลือกพันธุ์แล้วก็เก็บไว้ในภาชนะหรือกระดิ่ง หล่อน้ำกัน มด เพราะรังไหมและตัวไหมมีกลิ่นหอม ตัวไหมที่อยู่รังนั้นเมื่อที่รังเสร็จแล้วจะ เปลี่ยนเป็นตัว ดักแด้ เจริญในรังไหมต่อไปอีก 10-12 วัน จะกลายเป็นผีเสื้อเจาะรังไหมออกมา ผีเสื้อมีลักษณะ เป็นสีขาวนวลลำตัวสั้นป้อมมีปีกเล็ก ๆ สีขาว มักจะกางปีกได้ไปมาแต่ไม่บินเหมือนผีเสื้อชนิดอื่น เพราะปีกสั้นเล็ก และมีชันเตี้ย

ผีเสื้อตัวเมียจะมีลำตัวอ้วนสั้นท้องป่อง เนื่องจากมีไข่อยู่เต็ม ตัวผู้มีลำตัวผอมยาว กางปีกกระพือไวกว่าตัวเมีย เมื่อคัดเลือกได้พันธุ์ตัวผู้และตัวเมียแล้ว จะนำไปวางบนผ้าขาวบุบน ภาชนะหรือกระดิ่ง เอาภาชนะอื่นปิดไว้ให้มันผสมพันธุ์แล้วจับตัวผู้ออก ตอนเช้าเปิดออกดูจะปรากฏ ว่ามีไข่สีขาว ๆ เต็มผ้า ไข่ไหมจะพักเป็นตัวไหมเล็ก ๆ ลักษณะสีดำ ๆ ระยะนี้ต้องระวังทั้งหมด และแมลงวันไม่ให้ตอมตัวไหมได้ ต่อมามันจะรู้จักกินอาหารคือใบหม่อนอ่อน ๆ ที่นัฟอยละเอียด ประมาณ 7 วัน จะเห็นลักษณะชัดเจน มีขาอยู่ 8 ขา กับขาหน้าติดกับปากของมันอีกประมาณ 8 ขา ซึ่งชันอยู่ติด ๆ กัน และมีปากแหลมสำหรับแทะใบหม่อน หลังจากนั้น 7 วัน มันจะลอกคราบ เพราะลำตัวขยายโตขึ้น แล้วจะนอนหยุดกินอาหารหนึ่งวันกับหนึ่งคืน แล้วจึงกินอาหารต่อ ตัวไหม จะกิน ๆ นอน ๆ อยู่ถึง 4 ครั้ง แต่ละครั้งห่างกันประมาณ 7-8 วัน จากนั้นมันจะเจริญเต็มที่ ก่อนที่จะแยกตัวไหมออกจากกระดิ่งต้องให้อาหารมันก่อนทุกครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้มันได้มาอยู่บนใบหม่อน เวลาจับแยกจะได้ไม่กระทบกระเทือนตัวมัน

หลังจากนั้น 45 วัน ตัวไหมจะเจริญเต็มที่ตัวยาว 1 นิ้วครึ่ง ตัวสีเหลืองสด และ เริ่มชักใยในกระดิ่งที่มันอยู่จึงต้อง เตรียมกระดิ่งที่มีช่องกันเป็นตาข่าย แล้วเก็บเอาตัวไหมสีเหลือง จัดที่แก่เต็มที่แล้ว ใส่ในช่องตาข่ายช่องละ 1 ตัว เพื่อให้มันชักใยในที่นั้น การใช้อธินี้สะดวกแก่ การเก็บรังไหมหลังจากที่มันชักใยเรียบร้อยแล้ว

วิธีการแบบเก่า ตามชนบทไทย ๆ ไข่กิ้งไม้แห้งเป็นรังให้ตัวไหมชักใย กิ่งไม้ที่ซั้มัก เป็นกิ่งข่อย กิ่งสะแก ตากให้แห้ง เคาะให้ใบร่วงออกหมดแล้วมัดกิ้งไม้เหล่านี้เป็นมัด ๆ ขมวดหัว ทำยาที่แลดูสวยงาม เก็บตัวไหมสีเหลืองใส่ลงไปในรังกิ้งไม้เพียง เล็กน้อย ตัวไหมจะได้ไปตาม กิ่งไม้ และ เลือกรังตามใจชอบ ความจริงแล้วกรรมวิธีโบราณดีกว่า แบบใหม่เพราะตัวไหมมี โอกาสเลือกชักใย เพื่อให้อุ้มตัวมันอย่างธรรมชาติ เช่นเดียวกับหนอนส่วนมากที่ชอบทา

ไม้พายมีลักษณะ เหมือนไม้พายกวนขนม แต่เล็กกว่าและมีด้ามยาว ตอนปลายตรงกลางทำเป็นแฉก าวัว 1 แฉก ขณะที่สาวไหมเส้นไหมจากหม้อต้มจะใส่ลงในกระบุง ถึงหรือภาชนะอย่างอื่นที่เตรียมไว้

วิธีการสาวเส้นไหม ต้องต้มน้ำในหม้อต้มไหมให้ร้อนจัดแต่อย่าให้เดือด หีบรังไหม ใส่น้ำลงในกระบุงหนึ่ง ใช้พายคอยกวนและกดน้ำให้จมหน้าเสียดก่อน เมื่อลอยขึ้นมาจึงตะล่อมให้รวมกัน แล้วจึงค่อยดึงใยไหมออกมาให้เป็นเส้น ครั้งแรกอาจเป็นเส้นใหญ่ตะปุ่มตะป่ำก็ปล่อยให้คลายไปก่อน เมื่อสาวออกมาเป็นเส้นยาว ๆ ได้แล้วก็สาวให้ลงไปอยู่ในกระบุงตอนแรกอาจสาวยากเพราะ เส้นใย ยังไม่รวมกันทุกเส้นต่อมามันจะค่อย ๆ รวมกันเอง ทุก ๆ เส้นต่างก็มีเส้นใยของตนเองร้อยละ 1 เส้น แต่เส้นเหล่านี้จะถูกสาวขึ้นมารวมกันเป็นเส้นเดียว ธรรมชาติของเส้นไหมนี้เมื่อเราเติมรังไหมลงไปมันจะรวมเส้นกันได้อีกโดยไม่ขาดตอน

ถ้าเขาต้องการเส้นไหมเล็กละเอียดหรือไหมน้อย เขาจะตั้งสาวเอาหัวไหมออกมา เสียระยะหนึ่งจึงเห็นเส้นใยไหมเส้นเล็ก ๆ ตามธรรมชาติของตัวไหม จะต้องมีคนช่วยสาวไหม 2 คน คนหนึ่งสาวไหมต้นซึ่งมีประมาณ 1 ใน 3 ของรังไหม ส่วนไหมน้อยนั้นมีประมาณ 2 ใน 3 ส่วนของรังไหมต้องมีผู้ช่วยสาวไหมน้อยแยกออกมา การสาวไหมนี้ต้องใช้ความชำนาญ มิฉะนั้นจะดึงเส้นไหมออกมาเป็นกระจุก เส้นเกือบเท่านิ้วก็เลย หากต้องการไหมกลางหรือไหมสาวก็ไม่ต้องคำนึงถึงไหมต้นและไหมน้อยสาวไปเรื่อย ๆ พอจวนหมดก็เติมไปเรื่อย ๆ จนหมดรังไหม จะได้เส้นไหมซ้อนกันเป็นชั้น ๆ อยู่ในกระบุง เส้นไหมที่ได้แต่ละวันจะถูกนำมาวางไว้เป็นตั้ง ๆ มีของหนัก ๆ ทับไว้กันไม่ให้เส้นไหมยุ่งพันกัน

การกรอ หลังจากสาวไหมเสร็จแล้วเขาจะกรอจากเส้นที่อยู่ในกระบุง เข้ากาง เวลากรอจะต้องมีกรวดหรือของหนัก ๆ ทับไว้กันไม่ให้เส้นไหมขึ้นมาทั้งกระจุกไหม น้อยนั้นเขามักสาวใส่ถังเลย ใจหนึ่งประมาณ 80 เส้น ต่อไปก็เอาหมุ่นเข้าเครื่องมืออีกชนิดหนึ่งคือ อัก เสร็จแล้วจะใช้วิธีหมุ่นด้วยมือที่ละเอียด เพื่อหาหรือตัดเส้นที่ไม่เสมอกันออกทิ้งบ้างแล้วจึงเอาเข้าเครื่องปั่น คือโน เพื่อทำให้เส้นไหมแน่นยิ่งขึ้น เสร็จแล้วหมุ่นเข้ากางอีกครั้งหนึ่ง ตอนนี้จะเขาจะนับจำนวนโดยนับเป็น เซ็ด เซ็ดหนึ่งประมาณ 15 ใจ ใจหนึ่ง ๆ ก็คือการหมุ่นลงไป 80 รอบ

ชนิดของเส้นไหม เส้นไหมที่สาวได้นี้จะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. เส้นต้นหรือหัวไหมหมายถึง เส้นไหมที่สาวออกจากรังไหมครั้งแรก จะมีสีออกเหลืองอมแดงขรุขระไม่เรียบ เป็นเส้นไหมใหญ่และหยาบ แต่หลังจากทากให้เส้นเรียบแล้ว เมื่อพอกและทอเป็นผ้าขึ้นมา ผ้าชนิดนี้จะหนาหนักและทนทาน ยิ่งซักจะยิ่งหนาและเป็นเงา

2. เส้นไหมกลางหรือไหมลาว คือเส้นไหมซึ่งเมื่อสาวครั้งแรกแล้วแทนที่จะแยก
าที่อยู่คนละพวกเราก็สาวไปเรื่อย ๆ พอเกือบหมดครั้งไหมเราก็เดินไปเรื่อย ๆ และ
สาวไปเรื่อย ๆ เราจะได้ไหมที่มีขนาดกลางโต และ เรียบเสมอกันอาจมีปมบวมบ้าง

3. เส้นไหมน้อยหรือยอดไหม เป็นเส้นไหมที่มีเส้นละเอียดเล็กสวยงาม ปราศจาก
ปมบวมทั้งหลาย สีเส้นคล้ายสีทองดอกบวบ เป็นเส้นไหมที่ได้จากตัวไหมชักใยอยู่ในรังไหม ซึ่งเมื่อ
เราสาวเส้นไหมไปเรื่อย ๆ จะเหลือแต่ตัวดักแด้ภายใน เส้นไหมน้อยสีสวยงามและราคาแพงมาก
เพราะมีกรรมวิธีในการสาวเส้นไหมซับซ้อนมากขึ้น

กรรมวิธีการฟอกสี ก่อนที่จะย้อมนั้นต้องมีกรรมวิธีการฟอกก่อนเพื่อให้เส้นไหมกลายเป็นสีขาว ๆ เช่น ไหมลาวและไหมหัวไหม การฟอกชาวบ้านใช้ต่างซึ่งได้จากขี้เถ้า วิธีที่จะได้
ต่างมานั้นทำได้โดยเอาหม้อ หรือหวดเก่า ๆ ที่ไม่ใช้แล้วภายในด้วยรกมะพร้าว เอาขี้เถ้าใส่แล้ว
วางบนถาดหรือหม้อ ขี้เถ้าที่ติดต้องเผาจากดวงตาล ตักน้ำเทไปบนขี้เถ้า น้ำจะค่อย ๆ ไหลผ่าน
ขี้เถ้าลงมากลายเป็นด่างอย่างดี ด้วยวิธีการเช่นนี้ก็เท่ากับเป็นการกรอง หมั่นเอาน้ำเทใส่เรื่อย ๆ
แล้วน้ำนี้ต่างนี้ไปฟอกไหม ทำให้เส้นไหมขาวนวลขึ้น เมื่อฟอกนวลแล้วจึงนำไปย้อมสี

การย้อมสี ชาวไทยวน ไทลื้อและไทลาวมีวิธีการย้อมสีแบบธรรมชาติมานานแล้ว
ปัจจุบันนิยมใช้สีเคมีอย่างแพร่หลายเพราะสะดวก ใช้ได้ง่ายไม่กินเวลาเท่าการย้อมสีแบบโบราณ
จึงทำให้เอกลักษณ์ของผ้าของคนไทกลุ่มต่าง ๆ ต้องเปลี่ยนแปลงไป การย้อมสีธรรมชาติของชาว
ไทจะแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่ม เทคนิคการย้อมสีก็แตกต่างกัน เพราะช่างทอผ้าจะมีวิธีการทอสี
ย้อมผ้าของตนเอง ซึ่งเก็บเป็นความลับ และจะถ่ายทอดให้แก่ลูกสาวเท่านั้น ปัจจุบันกรรมวิธี
เหล่านี้สูญหายไปเป็นส่วนมาก คงเหลือแต่การทำสี บางสีเท่านั้น เช่น สีคราม สีแดง เป็นต้น
ก่อนหน้าที่จะมีการใช้สารเคมี มีการใช้สีย้อมผ้าส่งมาจากประเทศจีน เช่น สีชมพูสด และสีม่วงสด
มาก่อน

สีคราม¹ ได้มาจากต้นครามซึ่งเป็นไม้ป่า ปลุกด้วยเมล็ด ภายใน 4 เดือน
จะใช้การได้ ต้นครามจะถูกตัดมาในส่วนปลายมัดเป็นพ่อน ๆ วิธีทำน้ำครามคือใส่น้ำในภาชนะ
ขนาดใหญ่ นำใบครามไปแช่จนเปื่อยเป็นเวลา 1 วัน แล้วจับบีบเอาพ่อนครามทิ้งไป น้ำจะมีสี
เขียวและมีกลิ่นเหม็น จากนั้นก็นำพ่อนครามชุดใหม่มาแช่อีก น้ำครั้งที่สองนี้จะมีสีฟ้าแต่ยังคงมีกลิ่น
เหม็นเช่นเดิม น้ำปูนที่ใช้รับประทานกับหมากลงมาผสมน้ำจนเกิดเป็นฟอง กลิ่นจะเปลี่ยนมา
เป็นหอม ปริมาณปูนที่ใส่ลงไปแล้วแต่ความชำนาญของผู้ทำสีต่อมาน้ำจะกลายเป็นสีเงินแก่ ทิ้งไว้ให้
ตกตะกอนสัก 2 วัน แล้วจึงเก็บตะกอนหลังจากกรองน้ำออกแล้ว นำไปเก็บไว้ที่ถังเปียก ๆ

1 ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด) หน้า 44

อย่าปล่อยให้แห้ง เพราะจะเสียใช้การไม่ได้ทันที การเก็บรักษาครามนี้หากระมัดระวังอาจเก็บได้หลายปีมีการแบ่งไปขาย ผู้ซื้อจะต้องนำก้อนครามไปผสมกับน้ำต่างแ่ง ๆ จากขี้เถ้าของดินนุ่น ดินมะขาม เพื่อทาให้เกิดการบูดเน่าจึงจะใช้ได้ ผู้ย้อมจะใส่กรดหรือด่าง เช่นมะกรูด เหล้า หรือปูนเคี้ยวหมาก ตามจำนวนที่ต้องการลงในหม้อหมัก

กรรมวิธีในการย้อมผ้าย้อมนั้น ควรทิ้งช่วงระยะเวลาอย่างน้อย 12 ชั่วโมง ให้นำผ้าเกิดการหมักหมมก่อนที่จะนำผ้าไปย้อมครั้งต่อไป การย้อมด้วยมัดหมี่นั้นบางครั้งถ้าต้องการสีครามเข้มต้องย้อมถึง 10 ครั้ง

การย้อมแต่ละครั้งจะต้องใช้หลายภาชนะ ผู้ย้อมจะนำผ้าหรือผ้าที่ทำให้เปียกชื้นแล้วไปย้อมในภาชนะหนึ่ง จะได้สีเขียว แล้วนำไปย้อมในภาชนะต่อไป การย้อมต้องย้อมผ้าประมาณ 15 นาที เพื่อให้สีเข้าเนื้อผ้าอย่างทั่วถึง การที่จะได้สีครามเข้มต้องย้อมมากกว่า 10 ครั้ง แล้วนำไปล้างน้ำเมื่อย้อมครั้งสุดท้ายเสร็จ ชาวไทยบางกลุ่มเช่น ไทลื้อจะตากผ้ากลางแดด แต่ชาวลาวจะเก็บผ้าในภาชนะที่มีฝาปิดในที่ร่ม

สีแดง¹ นำมาจากตัวครั่ง (*Coccus lacca insect*) ตัวครั่งจะถูกเลี้ยงบนต้นสาเก และฉาครั่งที่เก็บแล้วจะนำมาตากกลางแดด บด เป็นผงละเอียด

กรรมวิธีการย้อม

คือ นำครั่งไปผสมกับน้ำกรด แล้วนำไปตั้งไฟให้เดือด กรดอาจหาจากน้ำส้มมะกรูด ส้มมะขาม หรือรังมด สีแดงนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของครั่งและปริมาณน้ำกรด ต้มเสร็จแล้วนำสีไปกรองก่อนนำไปต้มอีก แล้วจึงนำผ้าไปย้อมประมาณครึ่งชั่วโมงแล้วนำไปล้างน้ำนำไปตากแดด

สีเหลือง ได้มาจากขมิ้นบด (*Curcuma domestica*) ผสมน้ำเย็น แล้วผสมไม้สอม และเม็ดมะตูม กับเกลือ เพื่อกันการสีตก แล้วนำผ้าไปย้อมเสร็จแล้วซับลงในน้ำผสมกับสารส้ม แล้วจึงนำไปล้างน้ำ ตากในที่ร่ม

1 ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ บริษัทอมรินทร์ พรินติงกรุ๊ปจำกัด) หน้า 45

สีดา หรือสีครามเข้ม ได้มาจากเม็ดยมะเกลือ (*Diospyros mollis*) ลูกมะเกลือต้องกะขนาดความสุกพอดี ไม่อ่อนหรือแก่จัดเกินไป เม็ดยมะเกลือเก็บได้นานถึง 6 เดือน โดยต้องแช่น้ำให้ชุ่มตลอดเวลากรรมวิธีการย้อมสีดานั้นจะนำเม็ดยมะเกลือมาบดผสมกับน้ำต่างเข้มข้น เอาฝ้ายมาย้อมประมาณ 3 ครั้ง สีจะดาเข้มขึ้น น้ำใบตากานที่รม

กรรมวิธีพิเศษในการย้อมสี คือการย้อมสีอื่น ๆ นั้นหากต้องการให้สีติดผ้าดีขึ้น ต้องนำฝ้ายที่จะย้อมมาชุบน้ำมะเกลือที่ผสมไว้ก่อน ๆ เสียก่อน

ส่วนสีอื่น ๆ นั้นได้มาจากการผสมจากสีที่กล่าวมาแล้ว เช่น สีน้ำทะเล ย้อมสีเหลืองก่อนแล้วชุบอย่างรวดเร็วลงในสีคราม ส่วนสีส้มนั้นย้อมจากสีเหลืองและแดง สีม่วงได้จากสีแดงและสีคราม

ปัจจุบันเป็นที่น่าเสียดายว่าความรู้ในการย้อมจากช่างทอผ้าสมัยก่อนสูญหายไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งการย้อมสีจากวัสดุธรรมชาตินั้นนับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของคนไทยในอดีตที่ได้คิดค้นไว้ จึงสมควรที่จะได้มีการสืบค้นและแสวงหาความรู้เก่าเหล่านี้ เพื่อนำมาทอผ้าไทย เพื่อให้ได้สีสันแบบธรรมชาติ ทั้งยังไม่เป็นการทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วยการใช้สารเคมี ทั้งสีผ้าที่เกิดจากการย้อมด้วยวัสดุธรรมชาตินี้จะช่วยให้กลมกลืนกันไม่ฉูดฉาด แสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของผ้าไทยที่ควรดำรงรักษาไว้

กรรมวิธีในการผลิต เทคนิคในการทอทั้งของกลุ่มไทยวนในภาคเหนืออาจจำแนกประเภทสำคัญดังต่อไปนี้คือ

1. จก เป็นเทคนิคการทอทลายบนพื้นผ้าด้วยการเพิ่มตัวด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้ากระทำได้โดยใช้ไม้หรือขนเม่น หรือน้ำมียอกหรือจก ด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป ช่วงทอที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่โดยการทอทลายบนผ้าโดยคว่ำหน้าของผ้าลงกับที่

เทคนิคการจกนี้แสดงถึงความชำนาญและความนิยมในการทอผ้าประเภทนี้ในกลุ่มไทยวนและไทเหนือ บางพื้นอาจใช้ไม้ค้ำถึงพื้นอัน เป็นเทคนิคที่ชนกลุ่มไทรู้จักกันดีและจกได้ทั้งไหมและฝ้าย

2. ชิด เป็นเทคนิคการทอทลายบนพื้นผ้าด้วยการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป เช่นเดียวกับการจก แต่ลายชิดจะติดต่อกันไปตลอดหน้าผ้า โดยใช้ไม้ค้ำหรือเขาที่ทอพิเศษ

การทาลวดลายขีดจากไม้ค้ำและ เขามีผลดีผลเสียต่างกันคือจากไม้ค้ำจะ เสียเวลา มากกว่า ทาลวดลายได้สองครั้ง โดยเกิดลายเมื่อไม้ค้ำสอดเข้าไปในเส้นยืน และขณะดึงไม้ค้ำ ออก ส่วนการให้ค้ำยเส้นพุ่งผ่านไปที่ต้องใช้ไม้ค้ำซึ่ง เป็นไม้แบนยาวสอดผ่านเส้นยืนเข้าไปแล้ว พลิกทางสั้นไม้ขึ้น

ส่วนลายขีดจากเขาจะทูนเวลาและแรงงาน แต่ลายขีดจะทากให้เกิดลวดลายธรรมดา ๆ ซึ่งต่างจากการใช้มือทาลวดลายที่เกิดจากการใช้เขามีเทคนิคการทอเป็น 2 ระบบ คือ¹

ระบบแรก ใช้เขาที่ทากจากเขือกหลายอัน แต่ละอันผูกติดกันกับแกนไม้ที่ยังพิมและ เขา ในขณะที่ทอ เมื่อผู้ทอจะใช้เขานี้หนึ่งอัน เขือกที่ผูกอยู่ไปเกี่ยวกับไม้ตะกอก ระบบนี้พบใช้ใน กลุ่มมาทลื้อในอำเภอเชียงของ แต่ที่ลื้อส่วนใหญ่จะใช้ระบบของไม้ค้ำ

ระบบที่สอง ใช้เขาหลายอันแขวนไว้ในแนวตั้ง ที่เรียกว่า "เขาเก็บขีด" ผู้ทอใช้ไม้ ขีดเสียบเข้าไปใน เขือกของเขาเก็บขีดเช่นเดียวกับที่ใช้ไม้ค้ำกับค้ำยเส้นยืน วิธีการนี้สามารถทอ ให้เกิดลวดลายต่าง ๆ ได้หลายครั้งในระหว่างการทอ ไม้เก็บขีดที่แขวนเรียงอยู่จะถูกทยอยย้าใช้ อันที่ข้แล้วจะถูกนำไปแขวนข้างล่างใต้ค้ำยเส้นยืน แล้วก็จะทาลวดลายซ้ำกัน โดยวิธีเดียวกัน คือนำไม้เก็บขีดนั้นกลับขึ้นไปข้างบนอีก ระบบนี้ค่อนข้างจะยากในการทาลวดลาย จำเป็นต้องใช้ผู้ช่วย อีกสองคนสนนการยกเขาเก็บขีด ระบบนี้ใช้กันมากในภาคอีสาน ส่วนที่ลื้อที่จังหวัดน่านรู้จักใช้ระบบ นี้เมื่อประมาณ 5 ปีมานี้เอง

3. ยกดอก² เป็นกรรมวิธีการทาลวดลายซึ่งเกิดจากวิธีการยกเขาแยกเส้นยืนขึ้น ลง แต่ไม่ได้เพิ่มค้ำยเส้นพิเศษเข้าไปในผืนผ้าเช่นการจก หรือการขีด ลายยกดอกต่าง ๆ ที่ ปรากฏนั้นมีทั้งลายสาม-แปดตะกอก ลายก้างปลา และลายขีดสองการยกดอกอาจมีการเพิ่มค้ำยเส้น พุ่งจำนวนสอง เส้นหรือมากกว่าเข้าไป หรือเพิ่มดินเงิน ดินทอง เข้าไป ทอให้ได้ลวดลายเหมือนกัน มากกับลวดลายที่เกิดจากเทคนิคการจกและการขีด เราสามารถบอกความแตกต่างได้ก็ต่อเมื่อมี การตรวจสอบอย่างใกล้ชิดเท่านั้นในลวดลายที่เกิดจากเทคนิค การจกและการขีดนั้นค้ำยเส้นพุ่ง พิเศษที่เพิ่มเข้าไปสามารถดึงออกได้ โดยไม่ทากที่เนื้อผ้าเสียหาย แต่ในกรณีของการยกดอกจะทอ ให้เกิดผลตรงกันข้าม

1 ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนาพร และคณะ ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด พ.ศ.2530) หน้า 29

2 เล่มเดิม หน้า 32

ลวดลายการยกดอกกรู๊จักกันดีในกลุ่มชนตระกูลไท ซึ่งใช้เทคนิคนี้กับการทอผ้าห่ม เพราะทำให้เนื้อผ้าที่ทอหนาขึ้นเหมาะสมกับการใช้งาน ไทยวนที่อำเภอแม่แจ่มมาใช้เทคนิคการทอผ้าห่มด้วยการยกดอกสี่ตะกอลายสีเหลี่ยมขนมเปียกปูน ซึ่งคล้ายกับผ้าห่มของไทพวนในล้านนา สีที่ใช้เป็นสีแดงหรือสีดำ และสีขาวเป็นลายตารางสลับกันไปทั้งผืน

ผลผลิตโดยตรง ผ้าที่ทอด้วยวิธีการต่าง ๆ นี้สำหรับฝ่ายหญิงจะนำมาทอเป็นผ้าชิ้นกลุ่มชนต่าง ๆ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง จะทอผ้าที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง หากเป็นชาวบ้านธรรมดา จะนุ่งชิ้นทอลายขวางสีดำไม่มีลวดลายที่เชิง แต่จะมีเชิงหรือตีนชิ้นมีลวดลายเป็นขีดสำหรับใส่ในโอกาสพิเศษ เช่น งานเทศกาล งานบอย

โครงสร้างผ้าชิ้นของไทยวนนี้จะประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนเอว ส่วนกลาง และส่วนตีน ทั้งนี้เพราะพื้ในสมัยก่อนมีขนาดหน้าแคบความยาวของชิ้นจะมีขนาดเท่ากับความกว้างของพื้ จึงต้องใช้วิธีต่อส่วนเอวและส่วนตีน เพื่อให้มีความยาวพอเหมาะ การทอชิ้นต่อเอวนี้จะนิยมทอลวดลายตรงกลาง เฉพาะส่วนกลาง ส่วนเอวและส่วนตีนมักเป็นผ้าพื้นธรรมดาเพื่อเหมาะแก่การใช้งาน ขาดแล้วก็อาจนำผ้าผืนอื่นมาเปลี่ยนได้ แต่โอกาสพิเศษจะต่อตีนชิ้นด้วยผ้าทอพิเศษที่เรียกว่า "จก" ซึ่งทำได้ที่ทั้งจากฝ้ายและไหม

ลักษณะพิเศษของผ้าชิ้นไทยวนคือช่วงกลางของตัวชิ้นจะเป็นผ้าลายทาง ซึ่งมีขนาดของลายเท่า ๆ กันโดยตลอด ลวดลายทางนี้เกิดจากฝ้ายเส้นยืน วิธีการเย็บเป็นถุงคือเย็บต่อข้างเดียว ดังนั้นลายทางจึงมีลักษณะเป็นลายขวาง ส่วนเอวมักต่อด้วยผ้าสีแดงบางแห่งต่อด้วยสีขาวอีกช่วงหนึ่ง เช่นที่อำเภอแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนตีนชิ้นนั้นมักเป็นสีดำหรือสีแดง ลักษณะตีนจกของไทยวนต่างจากของพวกลาว คือ มีลวดลายจกอยู่ตรงส่วนบนของตีนชิ้น ตีนชิ้นส่วนล่างสุดจะเป็นผ้าพื้นสีแดงธรรมดา ส่วนของลาวมีลวดลายจกเต็มตลอดตีนชิ้น

วิธีทอจกของไทยวน จะจกด้วยการกลับด้าน คือ ด้านหลังของลายผ้าจะอยู่ด้านบนของพื้ ซึ่งต่างจากวิธีการทอจกของชาวลาว ที่จกที่ด้านหน้าของลวดลายผ้า

เปรียบเทียบผ้าจีนไทวน และลาวพวน แสดงการเย็บตะเข็บ
แบบข้างเดียว ส่วนเอวหรือหัวจีนจะต่อด้วยผ้า 1 หรือ 2 ชั้น
ส่วนตีนต่อด้วยตีนจก

รูปที่ 3.3-199 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์
พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด พ.ศ. 2530) หน้า 62

ลักษณะผ้าจีนของชาวไทยวนที่จังหวัดน่านจะมีลักษณะเด่นพิเศษอยู่ 2 แบบ คือ

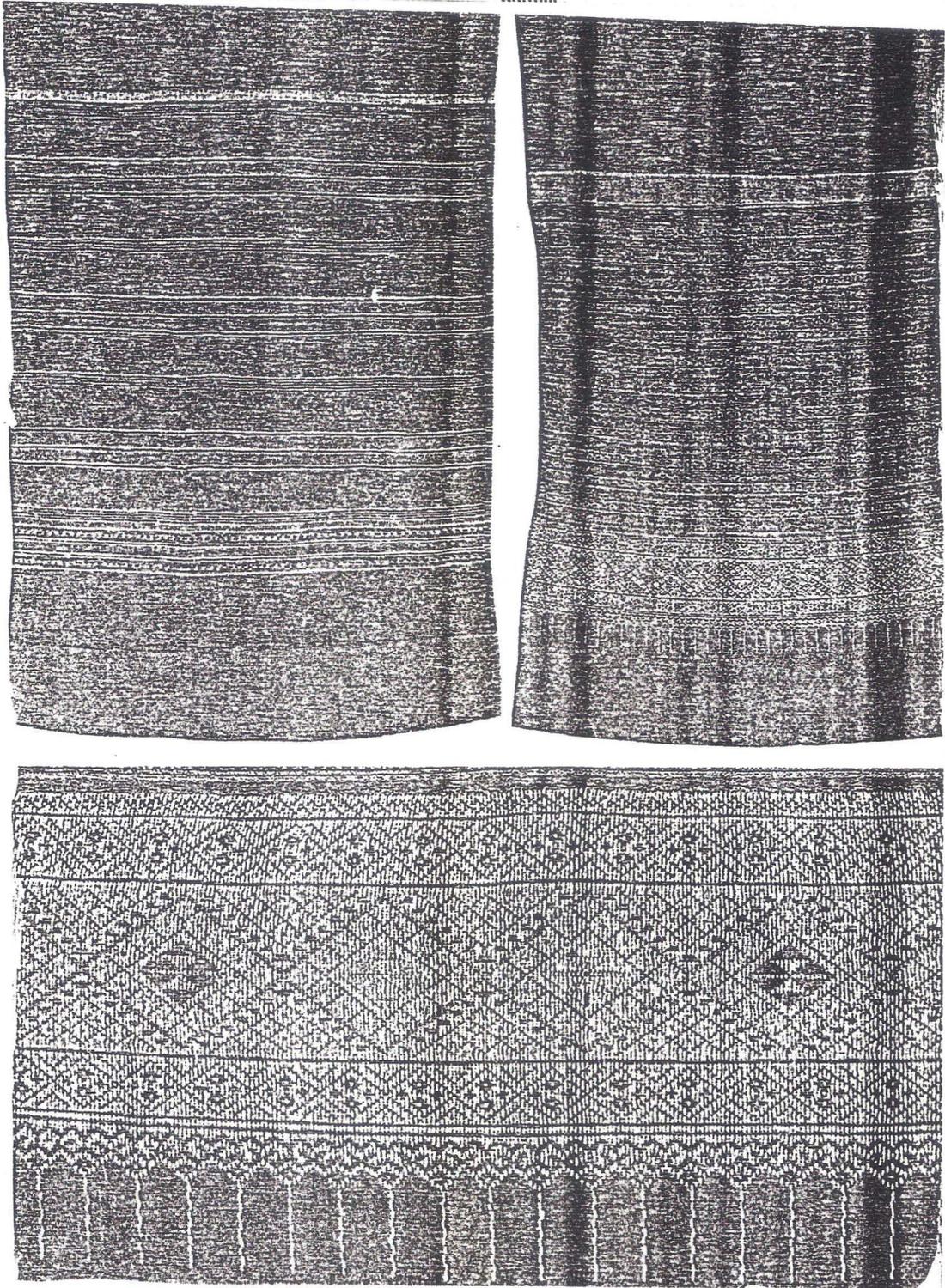
1. จีนคำเคิบ เป็นการทอผ้าด้วยกรรมวิธีการชิต โดยใช้ดินทองเป็นเส้นพุ่งตลอด
ผืน นิยมต่อตีนจกที่เป็นดินทอง ส่วนเอวเป็นผ้าพื้น บางผืนก็ไม่ต่อตีนจก
2. จีนเชียงแสน เป็นการทอผ้าด้วยลายขั้ดธรรมดาทั้งผืน มีลายขวางเป็นระยะ ๆ
ซึ่งเกิดจากเส้นพุ่ง นิยมทอผ้าพื้นสีแดง ส่วนลายขวางใช้สีต่าง ๆ กันไป

บน :

ผ้าซิ่นผ้าฝ้าย 2 ชนิดจาก จ.น่าน ผืนซ้าย คือ ซิ่นเชียงแสน
ผืนขวา คือ ซิ่นคำเคิบ ซึ่งทอด้วยด้ายทองต่อตีนจก

ล่าง :

รายละเอียดตีนจกแบบน่าน จกด้วยด้ายและไหม ผืนผ้าเป็นผ้าฝ้าย
ลายสีเหลืองเข้มบนเบ้าปูนคล้ายคลึงกับแบบเชียงใหม่
Bottom :

รูปที่ 3.3-200 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒน์กุล ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์
พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด พ.ศ.2530) หน้า 66

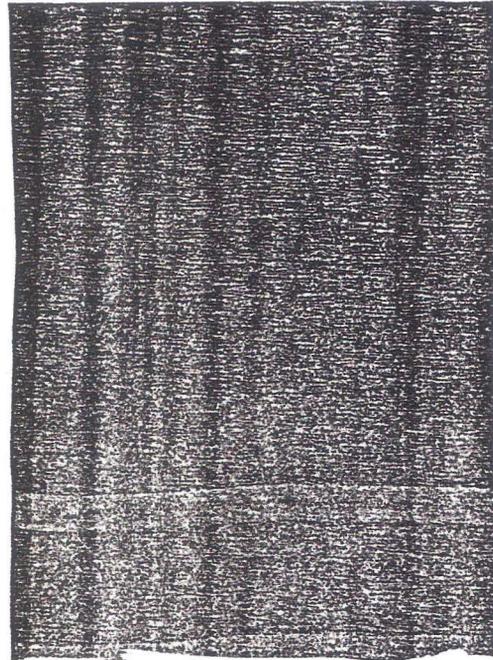
ลักษณะพิเศษของผ้าจีนไทยวน ที่อำเภอแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ มี 2 ชนิด คือ

1. ชั้นลัวะ นุ่งในโอกาสทั่วไป เป็นชั้นลายขวางที่ลวดลายเกิดจากเส้นยืน มีลายมัดหมี่เล็ก ๆ ปรากฏบนเส้นยืน
2. ชั้นตีนจก นุ่งในโอกาสพิเศษ เป็นชั้นที่ต่อตีนจก

รูปที่ 3.3-201 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏคำวัฒนากุล ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุป จำกัด พ.ศ.2530) หน้า 68

ชั้นพื้นบ้านที่มีลักษณะ เด่นของชาวไทยวน จังหวัดแพร่มี 2 แบบคือ ชั้นตามะนาว เป็น
 ชั้นลายขวาง สีเหลืองสลับสีเขียว ๆ เช่น สีดำ หรือม่วง กับชั้นแหล่หรือชั้นก้านคอกวาย เป็นชั้นสี
 ดำมีริ้วสีแดง 2 แถวคาดตรงตีนชั้น

ชั้นตามะนาว

ชั้นแหล่ หรือชั้นก้านคอกวาย

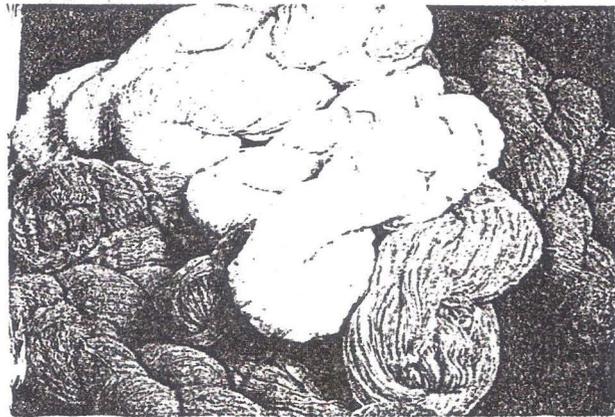
รูปที่ 3.3-202 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์
 พริ้นติ้ง กรัฟ จำกัด, พ.ศ.2530) หน้า 69

จึงอาจสรุปได้ว่าการทอผ้าไหมแต่เดิมนั้นมักทอกันในคุ้มของเจ้านายชั้นสูง หรือใน
 เวียง โดยทอเป็นผ้าชั้นไหมตีนจก และชั้นไหมสอดดั้นเงินดั้นทอง และผ้าไหมยกดอก ส่วนการทอ
 ผ้าฝ้ายแบบพื้นเมืองนั้นก็มีการทอกันทั่วไปเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันยังมีการทอที่อำเภอป่า
 ชาง จังหวัดลำพูน อำเภอสันกำแพง แม่แตง แม่อาฮย ฮอด จอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ผ้าฝ้ายทอ
 มือจากตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ที่มีการฟื้นฟูกรรมวิธีพื้นบ้านโบราณ เพื่อ
 นำมาทอผ้าแบบพื้นบ้านตามแบบเดิม

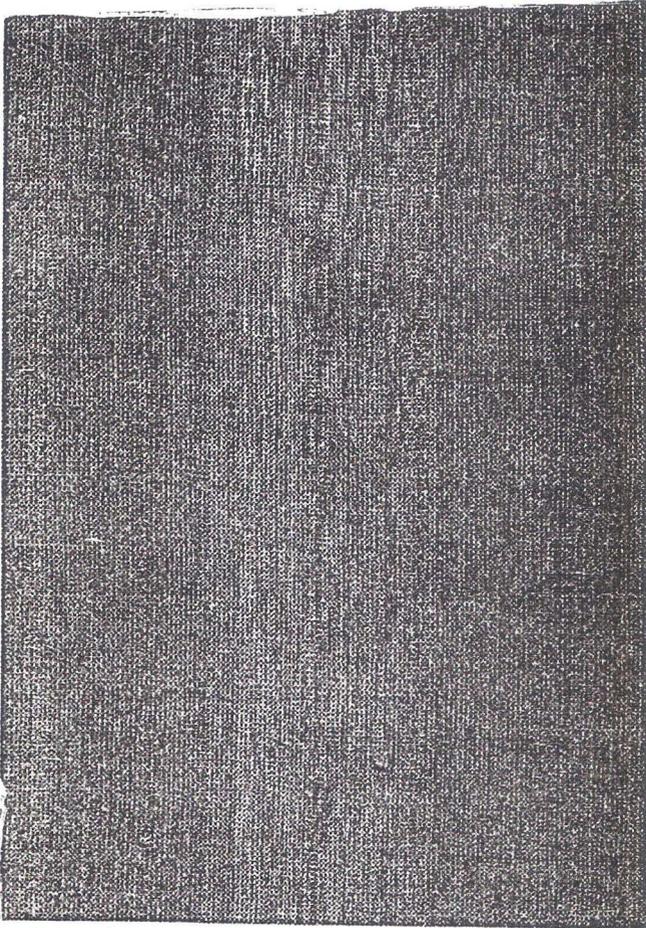
ปัจจัยสนับสนุนการผลิต กระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่เดิมมารดาหรือผู้ใหญ่ในบ้านสอนเด็กหญิงลูกหลานให้รู้จักการทอ ปัจจุบันมีช่างทอพื้นเมืองที่พันฟู และอนุรักษ์การทอผ้าแบบพื้นบ้านขึ้นมาใหม่ เช่นการย้อมด้วยสีธรรมชาติและทอด้วยลวดลายโบราณ ทว่าการสอนเผยแพร่ความรู้ไปสู่สังคมในวงกว้าง และมีการอนุรักษ์ฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองแบบเดิมที่มีคุณภาพดีเหมาะแก่การทอฝ้ายด้วยกรรมวิธีแบบเดิม คือพันธุ์ฝ้ายสีเนื้อหรือสีขี้ต้อน

ฝ้ายสีเนื้อหรือสีขี้ต้อน พันธุ์พื้นเมือง

Beige colored cotton, indigenous species of the north

รูปที่ 3.3-203 (ภาพจากวิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ บรรณาธิการ ผ้าไทย : การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมและสังคม จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ.2530) หน้า 99

ผ้าฝ้ายทอมือและย้อมด้วยสีธรรมชาติ ตามกรรมวิธีพื้นบ้าน ของนางแสงดา
บันลือห์

Locally-made hand-woven and natural-dyed cotton owned by Mrs.
Saengda Bunsit.

ผ้าพันคอบ้านไร่ไผ่งาม ที่นางแสงดา บันลือห์ ประยุกต์มาจากลวดลายโบราณ
Imitation of old scarf by Mrs. Saengda Bunsit of Ban Rai Phai Ngam.

รูปที่ 3.3-204 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ บรรณาธิการ : 2530, 100)

2. เขื่อนสายไต้ลื้อ ซึ่งอยู่บริเวณด้านตะวันออกของภาคเหนือเขตจังหวัดน่าน
จังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงราย จังหวัดแพร่ มีการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองค่อนข้างมาก และมี
เอกลักษณ์เป็นของตนเอง

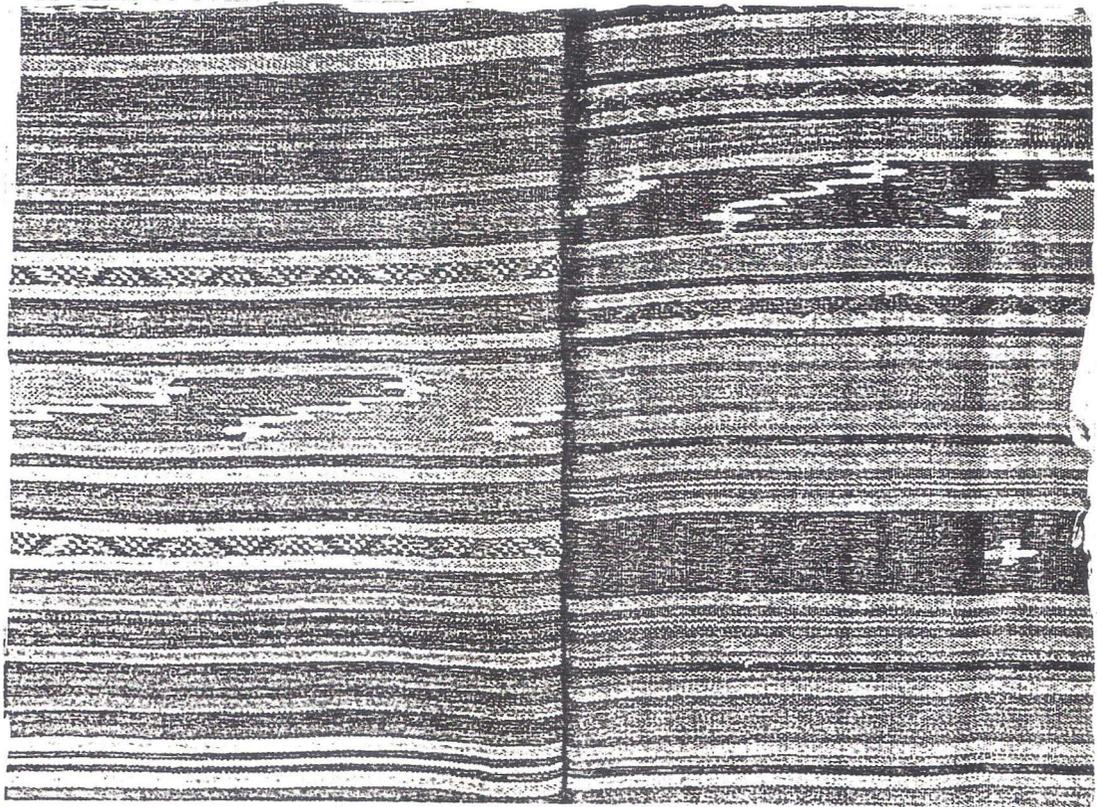
ปัจจัยการผลิต มีการทอทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม กระบวนการย้อมสีกรรมทำหรือสีครามเข้ม ที่ย้อมมาจากต้นครามหรือต้นฮ่อม ซึ่งนิยมตัดเส้นผ้าของชาวล้านนาไทยโดยเฉพาะที่บ้านทุ่งโฮ้ง ตำบลทุ่งโฮ้ง อำเภอเมืองแพร่ เป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในการย้อมผ้า และผลิตชุดม่อฮ่อมมาขายเป็นเวลายาวนาน ปัจจุบันนิยมนำผ้าดิบมาจากภายนอกเข้ามาย้อม และตัดเย็บโดยยังรักษากรรมวิธีดั้งเดิมในการย้อมโดยใช้กิ่งและใบของต้นครามหรือต้นฮ่อม เป็นหลักในการย้อม และใช้กรรมวิธีพื้นบ้านที่ทำให้สีครามนี้เข้มและคงทน

กรรมวิธีในการผลิต ผ้าเมืองน่านของพวกไทลื้อจะมีกรรมวิธีการทอผ้าที่สำคัญ คือ การขีด และการจก เช่นเดียวกับพวกไทยวน แต่มีกรรมวิธีอื่นที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอนในเขตนี้ คือ (เดือนใจ : 2529)

1. การเกาะหรือการล้วง เป็นกรรมวิธีพื้นเมืองที่สร้างลายขึ้นด้วยวิธีล้วงด้วยมือ คือ ใช้ด้ายเส้นพุ่งหลาย ๆ สี เป็นช่วง ๆ ทอด้วยเทคนิคธรรมดา โดยการเกี่ยวและผูกเป็นห่วงรอบด้ายเส้นยืน เพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับเนื้อผ้า ลวดลายที่ละเอียดก็ทำได้ด้วยวิธีนี้ เกาะเป็นการทอที่รู้จักกันดีในกลุ่มไทลื้อ อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา และที่อำเภอเชียงของจังหวัดเชียงราย สำหรับลื้อที่จังหวัดน่าน มีการส่งเสริมการทอด้วยกรรมวิธี "ล้วง" นี้ ผลผลิตจะได้ผ้าลายน้ำไหล หรือผ้าลายน้ำไหล ผ้าลายล้วงอื่น ๆ เช่น ลายใบมีด หรือลายมีดโกนเป็นลายที่เกิดจากการล้วงสอดสีหลาย ๆ สีให้ห่างกันเป็นช่วง ๆ เหมือนใบมีดบาง ๆ ต่อมาพัฒนาเป็นลายน้ำไหลสายรุ้ง ที่พัฒนามาจากลายน้ำไหล คั้นด้วยการสอดสีสายไล่ปลาหลาย ๆ สีคล้ายสีรุ้ง แล้วคั้นด้วยการเก็บมุกเล็ก ๆ ชนิดต่าง ๆ เช่น มุกลายดอกหมาก มุกข้าวสาลี ลายกาบั้ง หรือลายแมงมุม ซึ่งพัฒนาจากลายน้ำไหลมาต่อกันตรงกลาง เดิมลายเล็ก ๆ โดยรอบเป็นขาคลายแมงมุม ลวดลายที่เกิดขึ้นนี้ล้วนมาจากกรรมวิธีการล้วงทั้งสิ้น หากแต่ละลายจะดัดแปลงผสมกับกรรมวิธีอื่นให้ลวดลายที่ต่างออกไป

2. ลายเก็บมุก เป็นการสร้างลวดลายด้วยการทอลายด้วยการทอคล้ายกับการเก็บขิตของอีสาน ไม่ได้ล้วงด้วยมือ แต่จะเก็บลายด้วยไม้ไผ่เหลากลมปลายไม้แหลมคล้ายไม้ชนิดตั้ง เมื่อเก็บลายเสร็จแล้ว จะสอดเส้นด้ายไม้เก็บลายชนิดต่าง ๆ ตามแต่ลายที่จะเก็บ ลายชนิดนี้มีมากมายหลายชนิดและเรียกชื่อต่างกันไปตามความนิยมของท้องถิ่น และนิยมทอด้วยดินเงินดินทอง (ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ไหมดำ")

3. ลายคาดก่านเป็นการสร้างลวดลายที่ใช้กรรมวิธีเช่นเดียวกับลายมัดหมี่ การคาด (มัด) ก่อนย้อมจะเป็นตัวกำหนดขนาดของลายคล้ายลายมัดหมี่ ลายคาดก่านมักประดิษฐ์ เป็นลวดลายเล็ก ๆ ไม่พัฒนาลวดลายเหมือนลายน้ำไหล

ลาย ดอกผักแว่น ทอด้วยไหมผสมฝ้าย ใช้เทคนิค เกาะ
บนผ้าชิ้นที่เหลือจาก อ.เชียงคำ จ.พะเยา

*Ko (tapestry weave) patterns in pha sin from Chiang
Kham. Tai Lue, cotton and silk. The motif is called
dok phak waen, a small flower.*

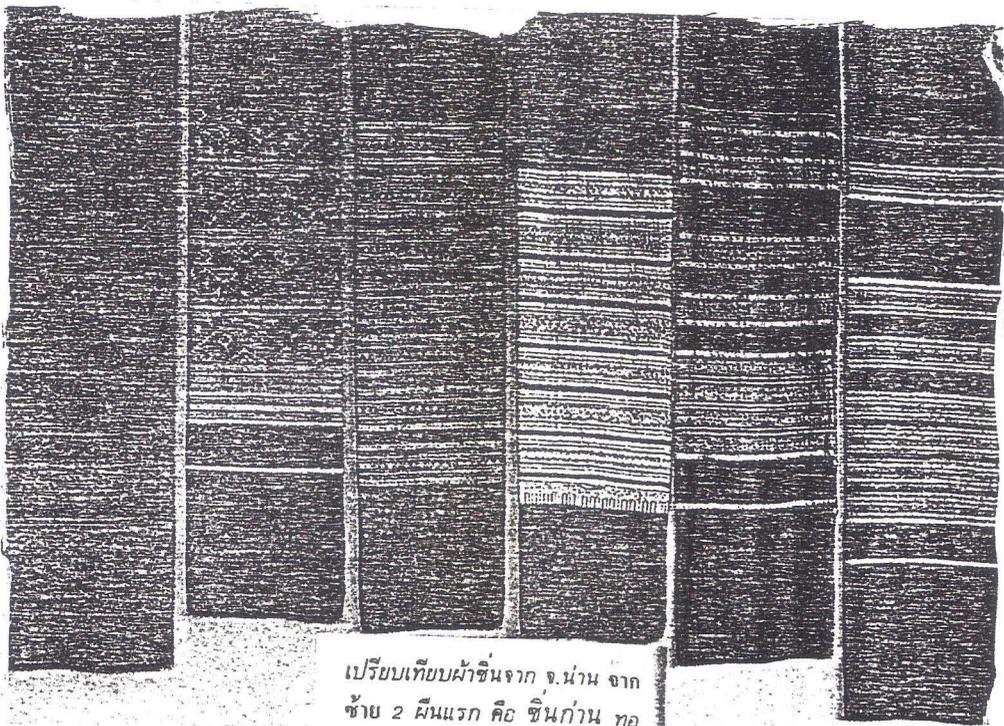
การเกาะหรือการลัวง

รูปที่ 3.3-205 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏคำค้นากุล : 2530,36)

ผลผลิตโดยตรง ผ้าทอด้วยกรรมวิธีดังกล่าว จะนำมาเป็นผ้าชิ้น ลักษณะการทอลาดลาย และสีของชิ้นน่านที่เด่น คือ จะทอด้วยผ้าไหมเป็นริ้วใหญ่ ๆ สลับสี ประมาณสามหรือสี่สี เช่น สีดำ แดง ชมพู และม่วง ดิ้นชิ้นจะมีสีแดง เป็นแถบใหญ่ ถัดไปสีน้ำเงินหรือม่วง เข้ม คั่นด้วยดินเงินหรือดินทอง หรือไหมดาสลับเพื่อให้เกิดความวาวระยับ บางที่แต่ละช่วงจะคั่นด้วยลวดลายาให้ดูงดงามยิ่งขึ้น

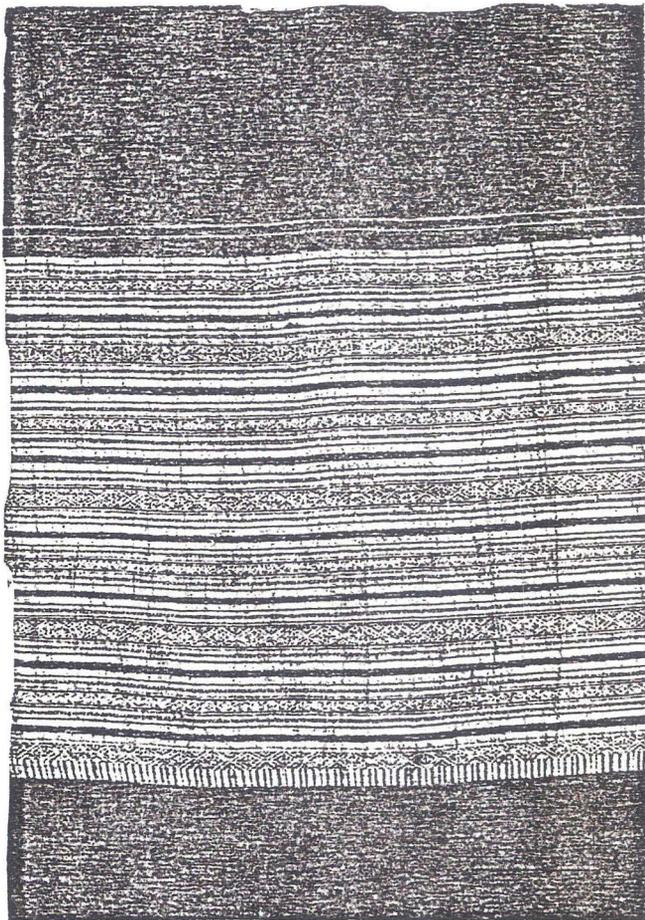
โครงสร้างผ้าชิ้นของจังหวัดน่านโดยทั่วไป พบว่ามี 3 แบบ คือ

1. ชิ้นม่าน เป็นชิ้นที่มีช่วงขนาดของลายไม่เท่ากัน แต่ละช่วงจะมีชื่อเรียกและขนาดของช่วงที่แน่นอน
2. ชิ้นบ้อง มีช่วงขนาดของลายที่เท่ากันและเป็นผ้าชิ้นที่คล้ายคลึงมากกับ ชิ้นของไทฮาน
3. ชิ้นก่าน คือ ชิ้นที่มีลวดลายมัดหมี่

เปรียบเทียบผ้าชิ้นจาก จ.น่าน จาก
ซ้าย 2 ผืนแรก คือ ชิ้นก่าน ทอ
ด้วยเทคนิค มัดหมี่ หรือ คาดก่าน
2 ผืนกลาง คือ ชิ้นบ้อง ทอด้วย
เทคนิคขิดด้วยดินเงินเป็นริ้วลาย
ขวางเท่ากันโดยตลอด และ 2 ผืน
ขวาสุดคือ ชิ้นม่าน ทอด้วยเทคนิค
ขิดสลับกับสีพื้น โดยมีโครงสร้าง
เป็นระยะที่แน่นอน

รูปที่ 3.3-206 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์
พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด พ.ศ.2530) หน้า 72

ซิ่นป่อง ทอด้วยเทคนิคชิดด้วยคั้นเงินบนผ้าฝ้าย เป็นลายริ้ว
ขวางเท่ากันโดยตลอด

ซิ่นม่าน ทอด้วยเทคนิคชิดด้วยคั้นเงินบนผ้าฝ้าย สลับสีพื้น
เป็นช่วง ๆ ช่วงลายริ้วชิดและสีพื้นไม่เท่ากัน แต่มีโครงสร้าง
การจัดระยะของลายที่แน่นอน

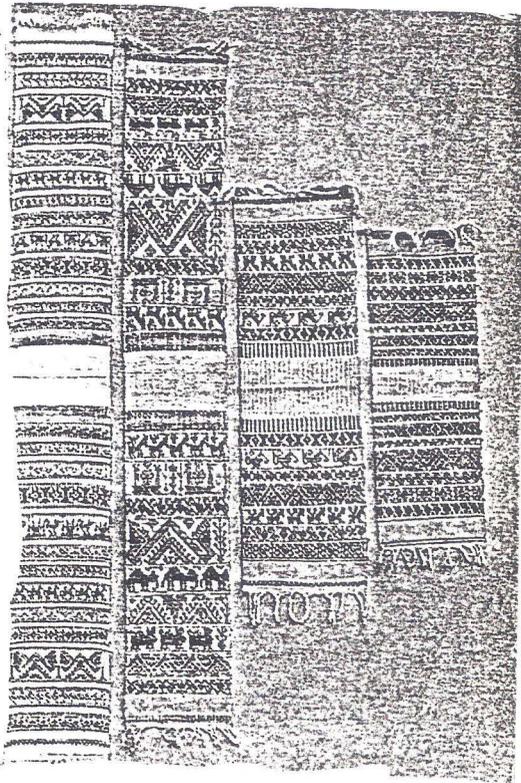
รูปที่ 3.3-207 (ภาพจากทรงศักดิ์ บราวน์วิวัฒนากุล ผ้าล้านนา (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์
พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด พ.ศ. 2530) หน้า ๗๒

ผลผลิตโดยอ้อม ชาวไทลื้อมีขนบธรรมเนียมประเพณีในการนำผ้าที่ทอด้วยการชดหรือจกเป็นลายต่าง ๆ มาทำเป็นผ้าผืนสี่เหลี่ยมเรียกว่า "ผ้าเช็ด" ซึ่งมี 3 ขนาดคือ

1. ผ้าเช็ดหลวง เป็นผ้าผืนขนาดยาวประมาณ 2-3 เมตร กว้างประมาณ 15-30 ซม. รูปลักษณ์คล้าย "ตุ่ง" ชาวไทลื้อ จะทอผ้าเช็ดหลวงนี้ถวายวัด เช่นเดียวกับการถวายตุ่งโดยแขวนไว้ในวิหาร ความแตกต่างระหว่างตุ่งกับผ้าเช็ดหลวงคือ ผ้าเช็ดหลวงจะไม่มีไม้ไผ่คั่นเป็นปล้อง ๆ และไม่มีลวดลายรูปปราสาทแบบผ้าตุ่ง ลวดลายผ้าเช็ดหลวงใช้วิธีการเก็บขิต สลับการยกดอก ผ้าเช็ดหลวงจะเป็นผ้าฝ้ายสีขาว ลวดลายที่เกิดจากเส้นพุ่ง จะมีหลากสี สีเด่นคือแดงและดำ ลวดลายเป็นรูปคน สัตว์ ต้นไม้ ดอกไม้ และลายเรขาคณิต

2. ผ้าเช็ดเป็นผ้าผืนยาวประมาณ 1-1.50 เมตร กว้างประมาณ 15-40 ซม. เป็นผ้าที่ผู้ชายใช้พาดไหล่เวลาไปวัดหรือไปงานฉลองพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นผ้าฝ้ายสีขาว ทอด้วยการชดรูปแบบเช่นเดียวกับผ้าเช็ดหลวง

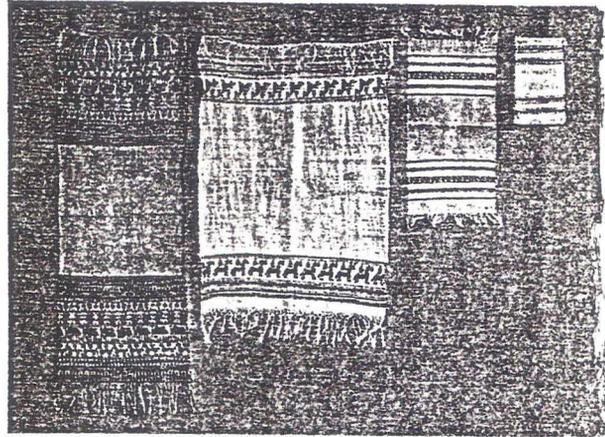
3. ผ้าเช็ดน้อย เป็นผ้าฝ้ายสีขาวผืนขนาดเล็กกว้างประมาณ 15-20 ซม. ยาวประมาณ 20-30 ซม. มีลายชดเป็นริ้วตรงชายผ้าใช้เป็นผ้าเช็ดหน้า ใช้ถวายพระ เป็นเครื่องตกแต่ง "ครัวทาน" (เครื่องปัจจัยไทยทาน)

ซ้าย :

เปรียบเทียบลักษณะ ผ้าเช็ดหลวง ขนาดยาว กับ ผ้าเช็ด (ผ้าพาดไหล่) ของชาวไทลื้อ 2 ผืนซ้ายมือ คือ ผ้าเช็ดหลวง จาก อ.เชียงคำ และ อ.เชียงของ 2 ผืนด้านขวา คือ ผ้าเช็ด จาก อ.เชียงของ

รูปที่ 3.3-208 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล พ.ศ.2530) หน้า 78-79

ชายไทลื้อจากบ้านแพด อ.เชียงคำ จ.พะเยา แสดงวิธีการใช้
ผ้าเช็ดผาดไทลื้อ. 2529

เปรียบเทียบ ผ้าเช็ดน้อย ขนาดต่าง ๆ จากจับ:ผ้าเช็ดน้อย
ไทลื้อจาก อ.ละมิง, ผ้าเช็ดไทยวนจาก อ.แม่แจ่ม, ผ้าเช็ดน้อย
ไทลื้อจาก อ.เชียงคำ และจากสิบสองปันนา

รูปที่ 3.3-209 (ภาพจากทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล พ.ศ.2530) หน้า 78-79

ปัจจัยสนับสนุนการผลิต จากขนบธรรมเนียมประเพณีการแต่งกายของชาวไทลื้อที่มีแบบแผนการแต่งกายแบบประเพณีที่ก้เครื่องนุ่งห่มของไทลื้อทอมาจากผ้าที่ทอขึ้นตามกรรมวิธีและลวดลายแบบเดิม นอกจากนี้ผ้าที่ทอได้นอกจากนำมาทอเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วยังนำมาทอเป็นเครื่องไทยทานถวายพระ เช่น ผ้าเช็ดหลวง ตุง ผ้าเช็ดน้อย เป็นต้น การรักษามรดกประเพณีโบราณ จึงทำให้พวกไทลื้อยังรักษาธรรมเนียมเดิมในการทอผ้าเพื่อประโยชน์ทั้งในด้านอาชีพสอยในรูปปัจจัยสี่และในด้านการนำไปเป็นเครื่องประกอบการทำบุญ เพื่อสนองความเชื่อทางศาสนาอีกด้วย

3. ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองภาคอีสาน

กลุ่มชนชาวไทยเชื้อสายลาวคือ ชนกลุ่มใหญ่ ที่อาศัยอยู่ในดินแดนที่ราบสูงโคราชหรือภาคอีสานนี้ ได้แก่ กลุ่มลาวเชื้อสายหลวงพระบางที่อยู่เขต จังหวัดเลย นครราชสีมา และชัยภูมิ กลุ่มเชื้อสายเวียงจันทน์ที่อยู่เขตจังหวัดหนองคาย อุดรธานี ขอนแก่น เชื้อสายผู้ไทที่อยู่เขต สกลนครและกาฬสินธุ์ กลุ่มเชื้อสายนครจำปาศักดิ์ กลุ่มชาวไทยเชื้อสายลาว ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญยิ่งในการทอผ้าของเขตนี้ ซึ่งยังแบ่งกลุ่มย่อยออกไปอีกหลายกลุ่ม เช่น ลาวกาง ลาวพาน ลาวโซง ลาวคั่ง กลุ่มย่อยเหล่านี้มีวัฒนธรรมในการทอผ้า ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างกันในส่วนปลีกย่อยอีกด้วย

ประวัติความเป็นมาของชาวลาวน้อยอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคอีสาน ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวง พะจั่ว พ.ศ. 1913-1931) และมีทั้งอพยพเข้ามาตกเป็นเมืองขึ้นของไทย ตลอดจนถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การทอผ้าพื้นเมืองของภาคอีสานนี้ไม่เป็นที่รับรู้ของทางบ้านเมืองจนถึงของรัชกาลที่ห้าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีการสำรวจการเลี้ยงและผลิตไหมในภาคอีสานที่นครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2445 โดยผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น ชื่อกาเมทาโร โดยามา ((Gametaro Toyama) ทางราชการจึงรู้ว่ามี การเลี้ยงและผลิตไหมตลอดจนการทอผ้าไหม ผ้าฝ้ายด้วยวิธีมัดหมี่ จก ชิต ในเกือบทุกหมู่บ้านในภาคอีสาน

เมื่อพิจารณาจากพื้นฐานทางด้านสังคมแล้ว สังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมทามา เป็นอาชีพหลัก การปลูกฝ้ายและเลี้ยงไหมเป็นงานรอง ทั้งนี้เพื่อเตรียมปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอีกประการหนึ่งคือ การเตรียมทอเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าห่ม และเครื่องใช้ในการทำบุญถวายพระ เช่น หมอนอิง ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้ากราบ ตลอดจนผ้าสำหรับเขียนภาพจิตรกรรม ตกแต่งศาลาการเปรียญ งานบุญพิเศษ เป็นต้น

3.1 ปัจจัยในการผลิต ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองภาคอีสานผลิตจากฝ้าย และไหมเป็นหลัก ซึ่งทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชาวไทย เชื้อสายลาว ผู้ไทหรือเขมรก็ตาม ก็จะมีการทอผ้าที่เป็นรู้จักกันดีสามประเภท คือ ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด ผ้าจก และผ้าพื้น

ผ้ามัดหมี่ มัดหมี่เป็นกรรมวิธีการย้อมสีโดยวิธีการมัดย้อม (tie dye) เพื่อนำไปทอเป็นผ้าให้เกิดลวดลายและสีสันต่าง ๆ การมัดหมี่ใช้วิธีการกันสีย้อมด้วยการใช้เชือกกล้วย ภายหลังพัฒนาใช้เชือกฟาง ไนล่อนหรือพลาสติกอ่อนผูกมัดบางส่วนของ เส้นฝ้ายหรือไหม เพื่อไม่ให้สีที่ย้อมติดส่วนที่ไม่ต้องการ การมัดหมี่หามยากง่ายจะขึ้นกับลวดลายและสีสัน ถ้าต้องการลวดลาย

และสีสันทันทีก็ต้องมัดและข้อมหลายครั้งมากยิ่งขึ้น การทอผ้าชนิดนี้จึงต้องอาศัยทักษะและความสามารถที่สูง ต้องทอให้ได้ทั้งเส้นเครือ และ เส้นพุ่งที่มัดข้อมแล้วประสานตรงกันทุกเส้นตามจังหวะที่มัดข้อมไว้ของแต่ละลวดลาย การทอเป็นชิ้นแต่ละผืนจะใช้เวลา และความอดทนมากในเวลาที่ทอจึงนิยมทอด้วยไหม ส่วนมัดหมี่ฝ้ายก็มีเป็นลวดลาย และสีแบบง่าย ๆ เช่น สีขาวกับคราม ลวดลายหยาบ ๆ สำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน ไม่ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น มัดหมี่ฝ้ายจากบ้านหนองเขื่อนช้าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ในบรรดาชาวอีสานกลุ่มชาวไทยเชื้อสายลาวมีความสามารถและนิยมทอมัดหมี่มากกว่ากลุ่มอื่น กลุ่มผู้ไทมีการทอผ้ามัดหมี่บ้างแต่เพียงเล็กน้อย ทั้งรูปแบบและสีสันทันทีค่อนข้างเรียบง่าย มีแบบน้อยไม่วิจิตรซับซ้อน สำหรับกลุ่มเขมรเดิมมีการทอผ้ามัดหมี่กันมากแต่ก็ไม่เด่นชัดในด้านรูปแบบของลวดลายและสีสันทันทีกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกลุ่มเขมรใช้สีธรรมชาติไม่กี่ย่าง สีของมัดหมี่จึงกลมกลืนกันมากจนไม่นิยมในวงกว้าง เหมือนมัดหมี่ของกลุ่มลาว กลุ่มเขมรนี้ทอผ้าฝ้ายไหมอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ผ้าทางกระรอก ที่มีสีเลื่อมระยิบงดงามด้วยการใช้เส้นไหมต่างสีสอง เส้นควบกันทอ ผ้าบูมเป็นมัดหมี่ที่มีลักษณะพิเศษมาแต่โบราณตั้งแต่สมัยต้นรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีการใช้ผ้าบูมเขมรหรือผ้าสมปัก เป็นผ้าพระราชทานเป็นเครื่องยศของข้าราชการ และใช้มาจนเลิกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ก็มี ผ้าปรม (พรหม) และผ้าเชียม (ลุยเชียม) นิยมใช้กันมากในหมู่คนสูงอายุ ทอกันมากในเขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ผ้ามัดหมี่ของสุรินทร์นั้นมีคุณภาพดีเป็นที่นิยมใช้กันทั่วไป

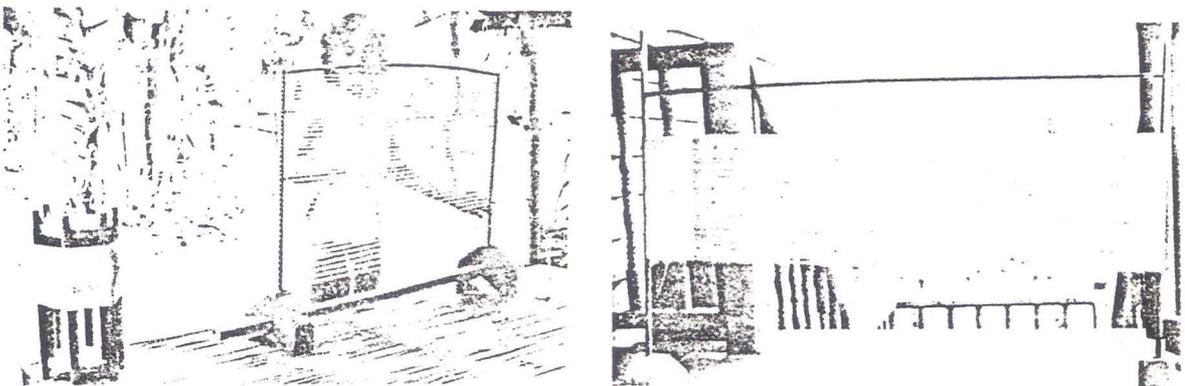
ผ้ามัดหมี่ที่ทำกันในประเทศต่าง ๆ นั้นมี 3 ชนิดคือ มัดหมี่เส้นยืน มัดหมี่เส้นพุ่ง มัดหมี่เส้นยืนและเส้นพุ่ง แต่ในประเทศไทยมีเฉพาะการทำมัดหมี่ในเส้นพุ่งเท่านั้น ลักษณะเฉพาะของผ้ามัดหมี่ คือ ลวดลายเกิดจากการมัดข้อมเฉพาะในส่วนที่ไม่ต้องการให้มีสี ความแม่นยำในการมัดข้อมและการขึ้นด้านบนก็จะช่วยไม่ให้ลวดลายเกิดการคลาดเคลื่อน และบางครั้งชาวบ้านกลับจะใช้ลักษณะ เหลื่อมล้านี้เป็นส่วนหนึ่งในการออกแบบซึ่งนับว่าเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่

3.1.1 เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้ามัดหมี่

1. กี่ทอผ้า
2. ไนและระวิง เป็นอุปกรณ์ในการกรอผ้าจากใจด้ายเข้าเป็นหลอดเพื่อนำไปคั้น
3. หลักคั้นหมี่ ทำหน้าที่จัดเส้นด้ายพุ่งจากหลอดให้เรียงตามลายที่ได้ออกแบบไว้
4. หลักมัดหมี่ เป็นหลักที่ใช้สำหรับขึงปอยมัดหมี่ที่คั้นเสร็จแล้วให้เรียงตามลำดับเพื่อจะได้ทำการมัดลาย

เป็นที่น่าสังเกตว่าหลักคั้นและมัดแบบพื้นบ้านพื้นเมืองนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมทำอยู่ซึ่งทำให้เสียเวลาคั้นมาก หลักคั้นและมัดแบบพื้นบ้านนี้เป็นไม้กลม 2 อัน ตั้งอยู่บนฐานซึ่งปรับ

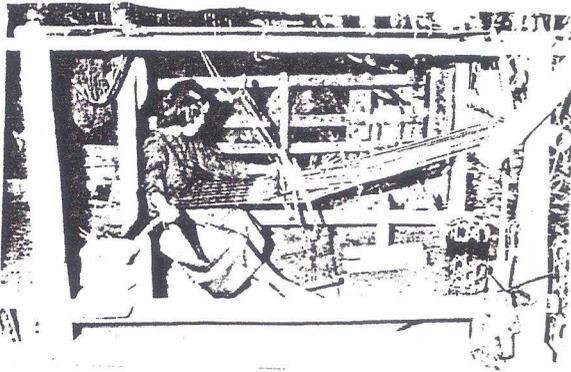
ความกว้างได้ มีหลักค้ำด้านปลายของไม้กลมทั้งสอง ซึ่งถอดได้เพื่อเอาไม้ออก ใช้ค้ำไม้กลมทั้ง 2
ให้ตั้งตรง วิธีการค้ำใช้ด้ายพันรอบหลักให้ได้จำนวนรอบและจำนวนลำตามที่ต้องการ

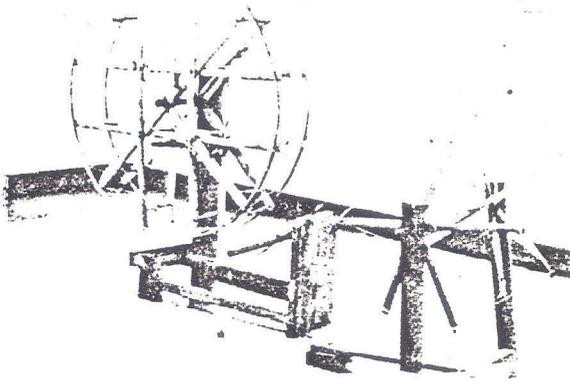
หลักค้ำและมัดแบบพื้นเมือง

รูปที่ 3.3-210 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย
กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด, พ.ศ.2526, หน้า 5)

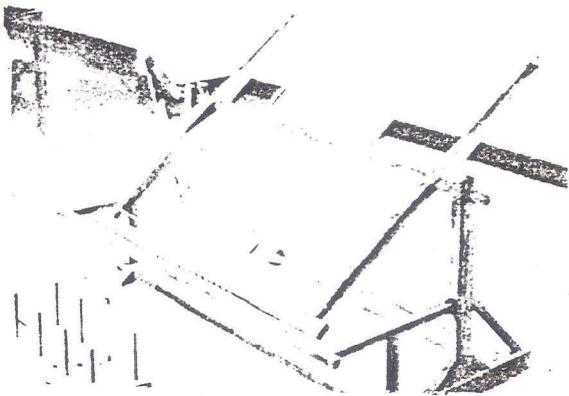
3.1.2 เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้ามัดหมี่

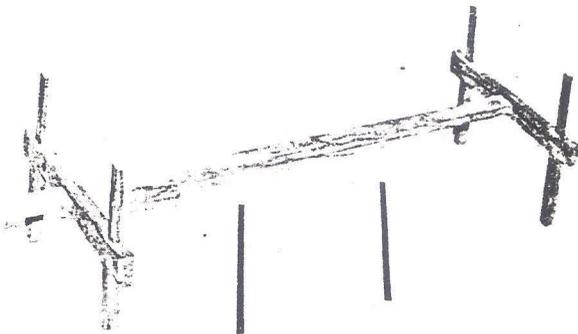
กี่ทอผ้าแบบพื้นบ้าน

โขนและระวีง เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการกรอด้วยจากใจ
ด้ายเข้าเป็นหลอดเพื่อนำไปด้น

หลักคันทมี่ ทำหน้าที่จัดเส้นด้ายพุ่งจากหลอดให้เรียง
ตามลายที่ได้ออกแบบไว้ ตามรูป เป็นแบบพัฒนาใช้มือ
หมุนซึ่งประหยัดเวลาในการคั่นหลายเท่า ใช้ในโรงงาน
ทอผ้าส่วนใหญ่และบางหมู่บ้าน

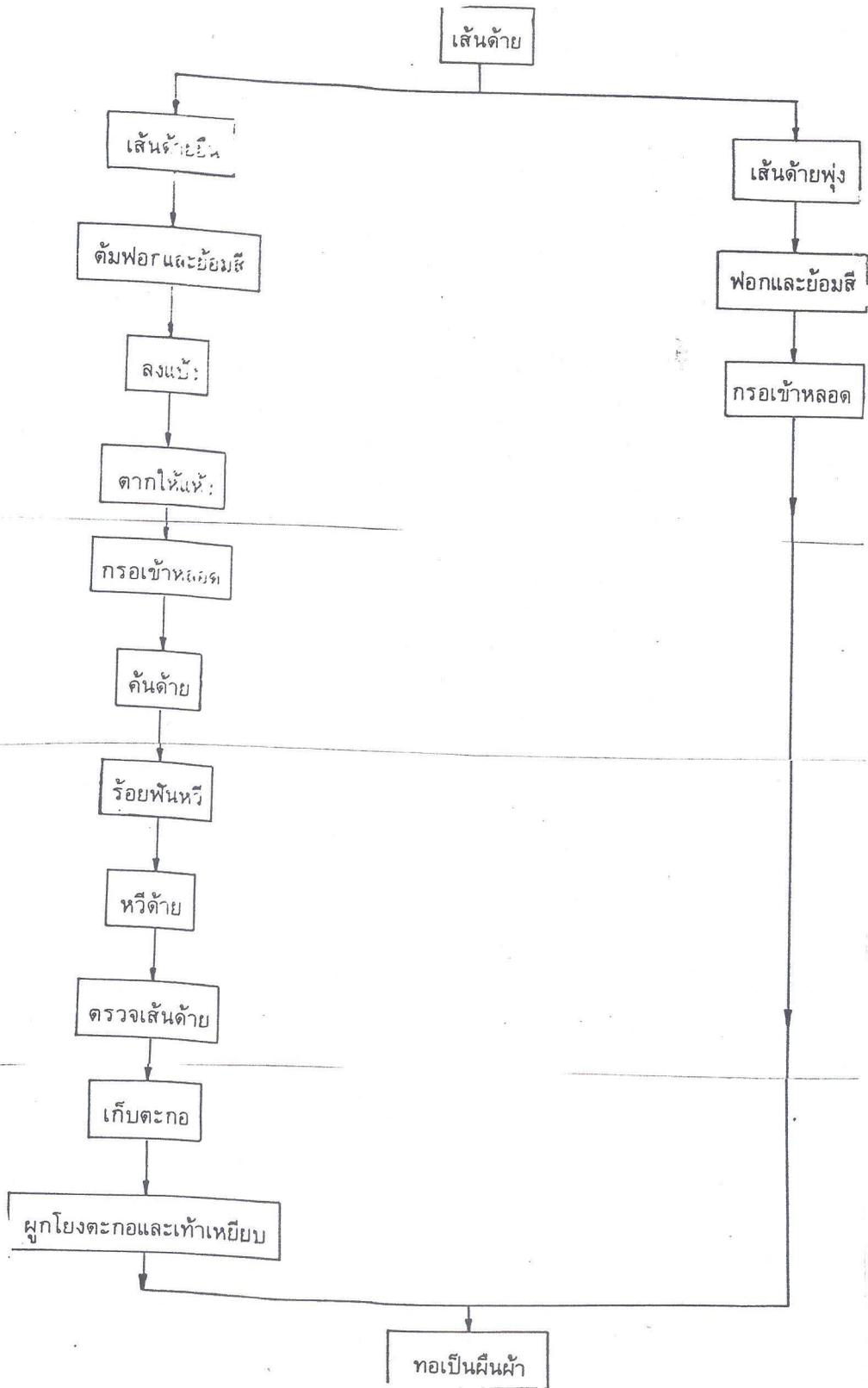

หลักมัดหมี่ เป็นหลักที่ใช้สำหรับขึงปอขมที่คั่นเสร็จ
แล้วให้เรียงตามลำดับเพื่อจะได้ทำการมัดลาย

รูปที่ 3.3-211 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย

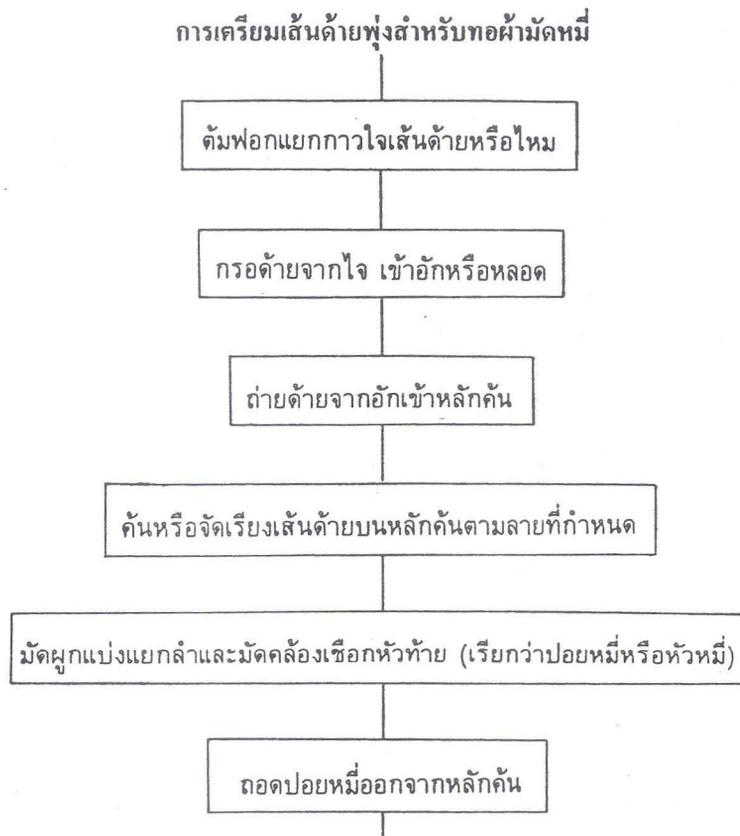
กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด, พ.ศ. 2526 หน้า 4)

3.1.3 กรรมวิธีการเตรียมเส้นด้ายสำหรับทอผ้า

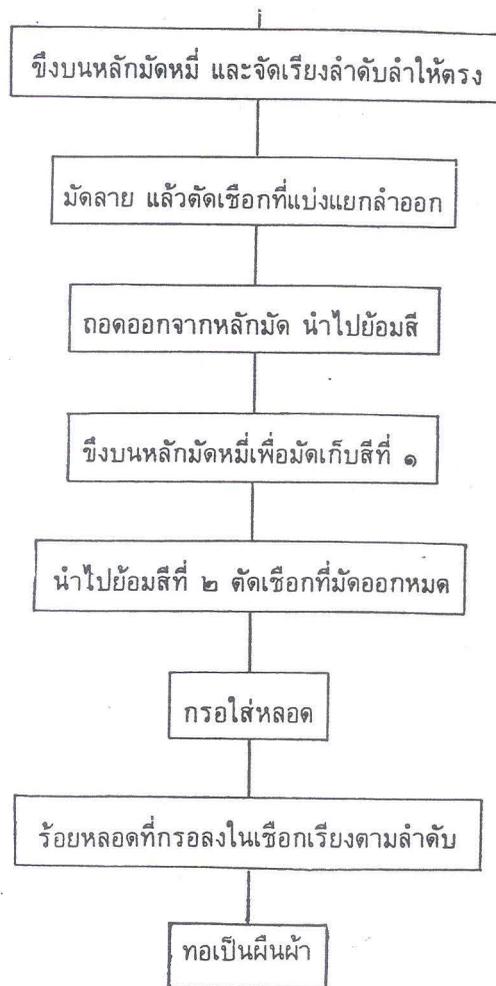

รูปที่ 3.3-212 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย
 กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทประชาชน จำกัด, พ.ศ. 2526, หน้า 2)

การเตรียมเส้นด้ายพุ่งสำหรับการทอผ้ามัดหมี่ เส้นด้ายพุ่ง เป็นเส้นด้ายที่สำคัญในการทอผ้าชนิดนี้ จึงมีกรรมวิธีในการพอก คั่น มัด ย้อม และกรอเข้าหลอดอย่างซับซ้อนดังต่อไปนี้

รูปที่ 3.3-213 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย
กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด , พ.ศ. 2526 หน้า 3)

รูปที่ 3.3-214 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย

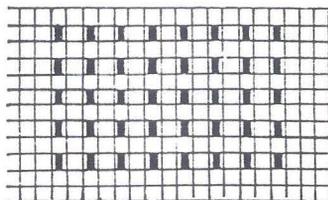
กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด , พ.ศ. 2526 หน้า 3)

3.2 กระบวนการผลิต

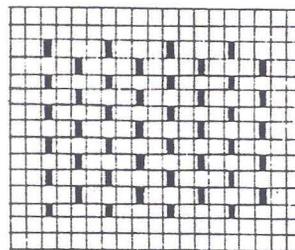
3.2.1 การออกแบบลาย ก่อนการมัดและการย้อมเส้นด้ายนั้นจำเป็นต้องออกแบบลายก่อนเพื่อรู้ขนาดของลายและจำนวนเส้นด้ายพุ่งที่ใช้ก่อนการทอผ้ามัดหมี่ จึงมีการค้นเส้นด้ายให้หมี่จำนวนตามลายที่ได้ออกแบบไว้ก่อนแล้ว แล้วจึงนำใบมัดลายย้อมแล้วทอจึงได้ลายตามที่ต้องการ

แม่ลายมัดหมี่ที่ใช้ทอกันในภาคอีสานและภาคกลางสามารถจัดกลุ่มเป็นแม่ลายพื้นฐานได้ 7 ลาย ได้แก่ หมี่ข้อ หมี่โคม หมี่บักจับ หมี่กึ่งน้อย หมี่ดอกแก้ว หมี่ข้อ และหมี่ใบไผ่ ซึ่งแต่ละลายมีรูปแบบดังนี้¹

หมี่ข้อ

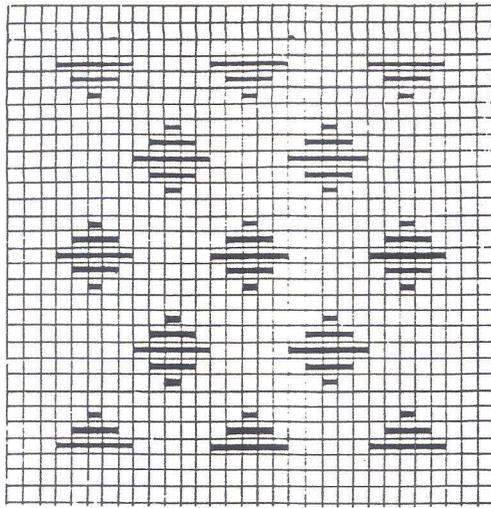
หมี่ข้อตรง

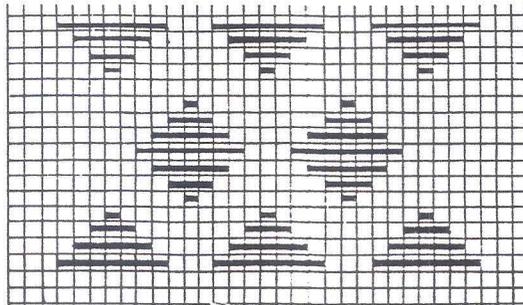
หมี่ข้อหวาน

รูปที่ 3.3-215 ภาพลายมัดหมี่

1 คณะกรรมการส่งเสริมชาวไทย ผ้ามัดหมี่ (กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด พ.ศ. 2526) หน้า 12 -14

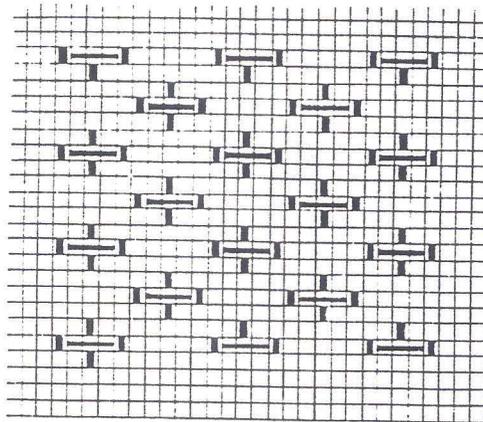

หมี่โคมห้า

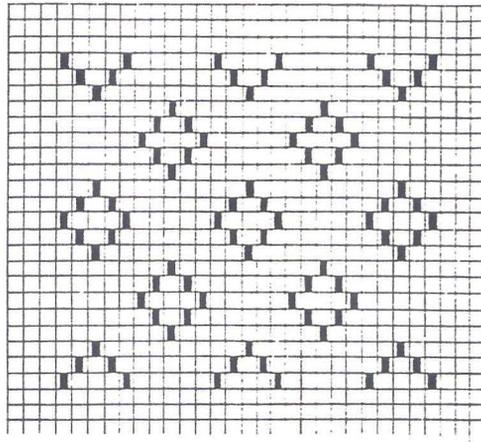
หมี่โคมเจ็ด

๓. หมี่ปักจ๊ับ

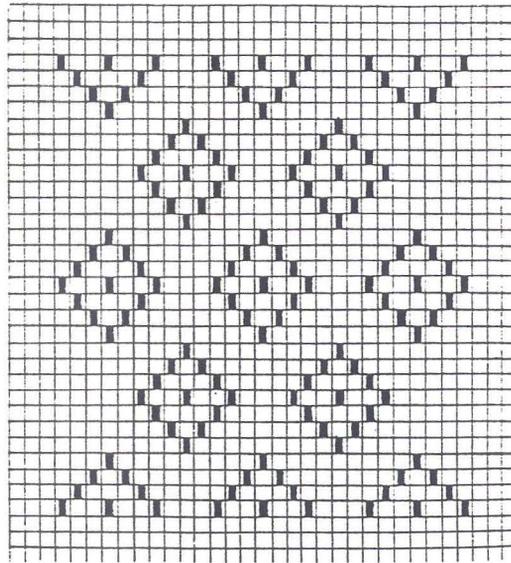
รูปที่ 3.3-216 ภาพลายมัดหมี่

๔ หมี่กงน้อย

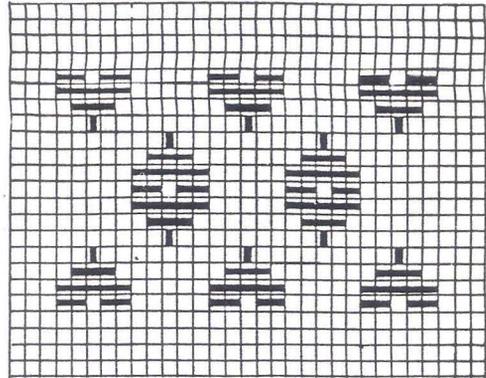
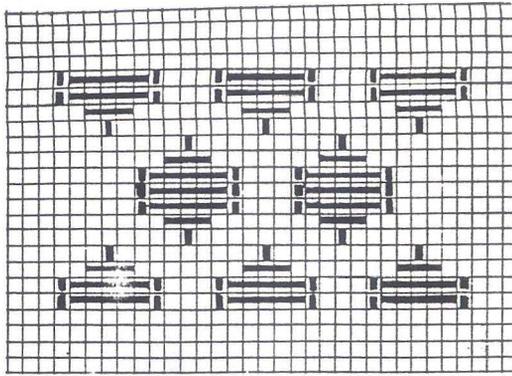
หมี่กงน้อยห้า

หมี่กงน้อยเจ็ด

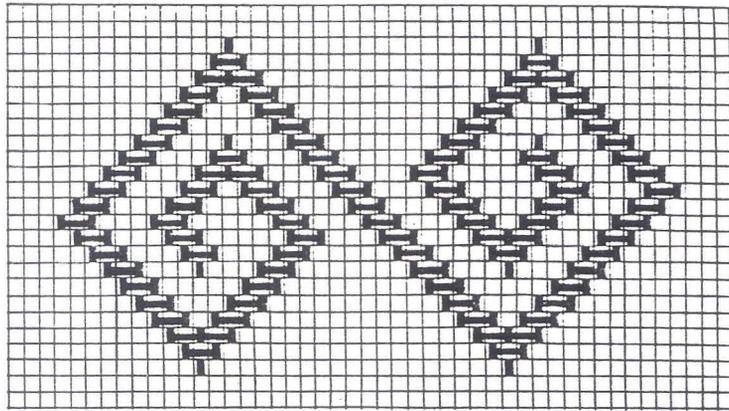
รูปที่ 3.3-217 ภาพลายมัดหมี่

๕. หมี่ดอกแก้ว

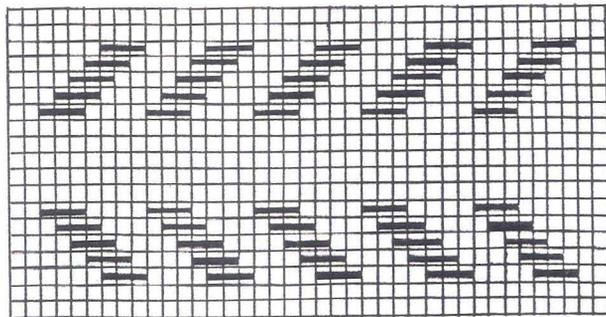

■ แสดงตำแหน่งมัดเก็บสีพื้น
— แสดงบริเวณการโอบเก็บสีที่ ๑ ก่อนจะข้อมสีที่ ๒

๖. หมี่ขอล

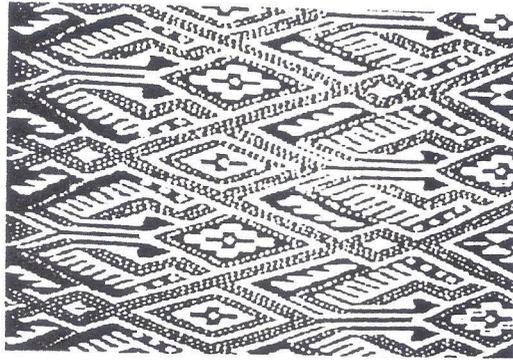

๗. หมี่ใบไม้

รูปที่ 3.3-218 ภาพลายมัดหมี่

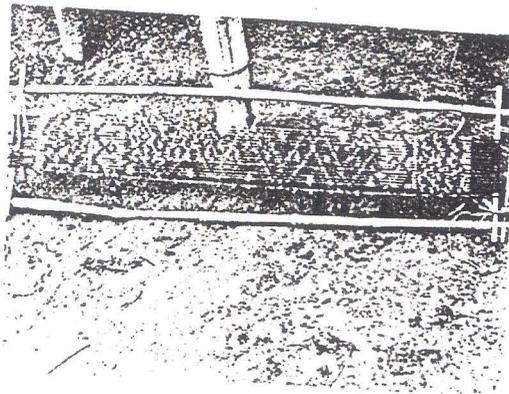
จากแม่ลายพื้นฐานทั้ง 7 อาจนำมาประสมกันทำให้เกิดลายใหม่ที่มีรายละเอียด มีขนาดของลายใหญ่มากขึ้น เช่น หมี่ขอผสมโคมท้าว หมี่ขอสอดไส้ปลาหมึกสีก้านสีดอก หมี่ขอผสมบาบ่ง ตลอดจนเกิดลายมัดหมี่ผสม เช่น หมี่แมงมุม หมี่นาคกระโจม เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีมัดหมี่ลายสัตว์ เช่น พญานาค ผีเสื้อ ไก่ สิงโต ช้าง นก ตลอดจนมัดหมี่ลายต้นไม้ เป็นต้น

ผ้ามัดหมี่ที่ค้นแบบลายต่อเนื่องกันตลอดผืน

รูปที่ 3.3-219

3.2.2.2 การค้นแบบหมี่โฮล โฮลเป็นผ้าพื้นเมืองของจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีขั้นตอนและเทคนิคในการมัด การย้อม และการทอยุ่งยากมาก การค้นต้องค้นทุกสลาเป็นอิสระค้น 21 สลา ๆ ละ 30 มัด การมัดลายเป็นไปตามรูปประกอบการย้อมอาจจะแก้ลาย

วิธีการค้นและมัดลายแบบหมี่โฮล

รูปที่ 3.3-220 ภาพการค้นและมัดลายแบบหมี่โฮล

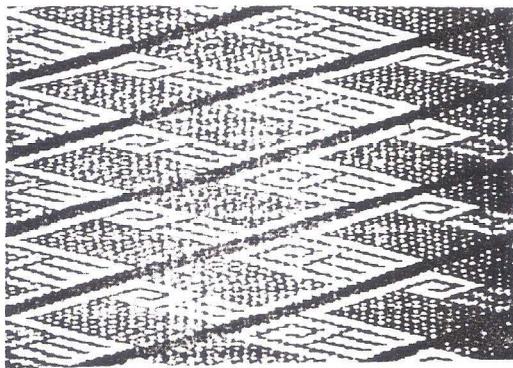
1 คณะกรรมการส่งเสริมชาวไทย ผ้ามัดหมี่ (กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด, พ.ศ. 2526) หน้า 10

3.2.2.3 การคั่นแบบหมี่ร้าย ลายทะแยงทั้งผืน การคั่นคั่นแบบไขว้ (วิธีที่ 1) แต่ต้องเป็นลวดคู่เสมอ และมีจำนวนเส้นด้ายเท่ากันทุกกล่า การกรอด้วยจะกรอจากลวดแรกถึงลวดสุดท้าย ร้อยเชือกเป็นหลอดที่หนึ่ง แล้วกรอย้อนกลับจากลวดสุดท้ายมาลวดแรก เป็นหลอดที่สอง กรอเช่นนี้จนหมดด้ายที่คั่นไว้ เวลาทอใช้หลอดคี่หรือคู่อย่างใดอย่างหนึ่งทอจนหมด

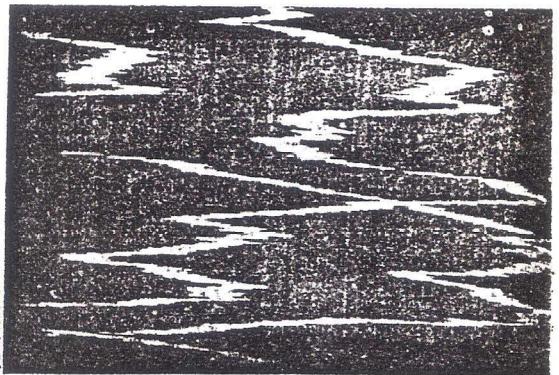
3.2.3 การมัดลายผ้ามัดหมี่ คือการมัดด้ายให้เป็นลายก่อนย้อมสีและทอ โดยใช้วัสดุเช่น เชือกกล้วย เชือกพลาสติกมัดบริเวณที่ต้องการให้ถูกย้อม ทาให้เกิดลวดลายบนเส้นด้ายที่จะนำไปทอ การมัดลายมี 2 วิธีคือ

3.2.3.1 การมัดแบบกำหนดลวดลาย เป็นการมัดเส้นพุ่งตามลวดลายที่กำหนดไว้ก่อน เช่น ลวดลายหมี่ข้อ หมี่คอมห้า ลายรูปต้นไม้ รูปสัตว์ การมัดแบบนี้ต้องการอุปกรณ์การคั่นคือหลักคั่นเส้นด้าย ใช้จัดเรียงด้ายให้มีขนาดกว้างเท่าขนาดหน้าผ้า และหลักมัดหมี่ ใช้ขึงเส้นพุ่งเพื่อทำการมัดลาย

3.2.3.2 การมัดแบบไม่กำหนดลาย จะมัดตรงไหนบนด้ายก็ได้แล้วนำไปย้อม ส่วนที่มัดจะไม่ติดสี แล้วนำไปกรอสีหลอดด้ายเป็นทั้ง เส้นผืนและ เส้นพุ่ง เส้นยืนใช้ด้ายสีพื้น ลักษณะลายจะเป็นลายสายฝน บางแห่ง เรียกว่าลายฟ้าแลบ ดังรูปต่อไปนี้

ผ้ามัดหมี่ที่คั่นแบบหมี่ร้าย

ผ้าลายสายฝน บ้านโฮ้ง จังหวัดแพร่

รูปที่ 3.3-221 มัดหมี่คั่นแบบหมี่ร้าย

3.2.4.1 การย้อม ผ้าอีสานแต่เดิมใช้สีสมุนไพร หรือสีย้อมธรรมชาติ เช่นจาก เปลือกไม้ ลูกไม้ ใบไม้ รากไม้ ซึ่งทำให้เกิดสีต่าง ๆ ได้สวยงามกลมกลืนกันผิดจากสีธรรมชาติ เช่น

ต้นคราม	ย้อมสีได้	สีน้ำเงิน		
แก่นขนุน	ขมิ้นชัน	แก่นแซ รากสะตือได้	สีเหลือง	
ดอกคําพอย	ครั้ง	รากขย	ได้	สีแดง
ลูกกระเจาย	มะเกลือ		ได้	สีดำ
เปลือกไม้โกงกาง			ได้	สีน้ำตาลแก่
ต้นฝาง			ได้	สีชมพู
ลูกหว้า			ได้	สีม่วงอ่อน
แก่นขนุน , เปลือกเอกรา			ได้	สีกากีแกมเขียว
หมากสงกับแก่นแกแล			ได้	สีกากีแกมสีเหลือง
ลูกสะตือ			ได้	สีส้ม
รากมะพูด (แกลง)			ได้	สีทองอ่อน
ใบหูกวาง	เปลือกสมอ			
ย้อมทับด้วยแกลง			ได้	สีเขียว
ต้นรูกฟ้า	เปลือกตะบูน			
ไม้โกงกาง			ได้	สีเปลือกไม้

3.2.4.2 กรรมวิธีการย้อม จะยกตัวอย่างสีเพียง 2-3 ชนิด ซึ่งจะหา รายละเอียดเพิ่มเติมได้จากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ (คณะกรรมการส่งเสริมค้าไหมไทย, 2526 หน้า 33-38) ได้ต่อไป

สีแดง ทำจากดอกคําพอยตากให้ละเอียด ห่อผ้าขาวบาง ดอกคําพอยจะ เกิดสีได้ต้อง ผสมกับน้ำด่าง

การทำน้ำด่าง น้ำด่างผักขมหนามที่แก่จนแห้ง เป็นสีแดงหรือน้ำตาลมาตากให้แห้งสนิท แล้วนำใบเผาไฟให้เป็นขี้เถ้าเสร็จแล้วแช่ทิ้งไว้ให้ส รินน้ำที่ผสมผสมกับสี

วิธีย้อม ต้มดอกคําพอยให้แห้งออกมากจนเหนียวแล้วเก็บน้ำสีไว้ ไข่แก่นไม้ข้างเส้น มาใส่แล้วต้มให้เดือดนาน 6 ชั่วโมง ซ้อนกากทิ้ง เวลาจะย้อมนำเอาหน้าย้อมที่ต้มแล้วทั้งสองมาเท รวมกัน เติมสารส้มเล็กน้อย คนให้เข้ากันดี นำผ้าที่ย้อมไปชุบน้ำให้เปียกแล้วตีให้เส้นด้ายกระ

จ่ายเพื่อให้เส้นด้ายคู่สีซีมอย่างสม่ำเสมอ แล้วนำฝ้ายที่เตรียมเสร็จแล้วลงไปย้อมในน้ำย้อมที่เตรียมไว้

สีคราม ได้จากครามซึ่งเป็นพืชล้มลุกมี 2 ชนิดคือ ครามบ้านและครามป่า ชนิดที่ใช้เป็นครามบ้าน ใบคล้ายมะขามถ้าออกดอกแสดงว่าแก่จัดใช้ได้แล้ว ให้ตัดกิ่งหรือต้นครามที่มีใบติดอยู่ด้วย แล้วมัดเป็นพ่อน นำไปแช่น้ำทิ้งไว้ประมาณ 2-3 วัน จนครามเปื่อย คั้นเอาแต่น้ำใส่ปูนขาวในอัตราที่พอเหมาะ จะเกิดฟองทิ้งไว้ให้ตกตะกอนกรองเอาผงหยาบทิ้ง น้ำที่เหลือมาหมักเก็บไว้ใช้ต่อไป

วิธีย้อม เอาน้ำย้อมเทใส่ในอ่างดิน เติมน้ำต่างจากย้อมเก่าลงในน้ำย้อม น้ำต่างหากจากส่วนผสมของย้อมเก่าแห้งแล้วเอาจันดา ต้นมะขาม ลูกมะกรูดผ่าซีก มะขามเปียก เหล้าขาว และน้ำตาลอ้อย อย่างใดอย่างหนึ่งผสมลงไปคนให้เข้ากันทิ้งไว้ 2-3 คืน จนกว่าน้ำกลกระตุกเส้นด้ายที่จะย้อมให้เรียง เส้นจุ่มลงไปนน้ำสีที่เตรียมไว้ การย้อมใช้วิธีย้อมเย็น ควรจะแบ่งน้ำย้อมออกเป็น 2 ครั้ง เพราะย้อมครั้งเดียวสีที่ได้จะไม่สม่ำเสมอ ขณะย้อมผ้าจะเป็นสีเหลือง ๆ แต่จะเปลี่ยนเป็นสีน้ำเงินเมื่อย้อมเสร็จ ถ้าต้องการย้อมสีเข้มก็ควรทำการย้อมอีกครั้งโดยผึ่งอากาศโดยให้กลับเป็นสีน้ำเงิน นำไปซักน้ำสะอาด ผลของการย้อมครามเช่นนี้สีจะทนทานต่อการซักฟอกและแสงแดด

สีเหลือง อาจจะทำได้จากขมิ้นชันซึ่งเป็นพืชล้มลุก ลำต้นเหมือนข่า ใบยาวห้าวขมิ้นชันใช้ผสมทำยาและทำอาหารรับประทานได้ ส่วนที่นำมาย้อมผ้าคือหัวขมิ้นสีเหลือง

วิธีย้อม นำหัวขมิ้นมาล้างน้ำ ต้มและคั้นเอาแต่น้ำ กรองด้วยผ้าขาวบางจนได้น้ำใส เอาน้ำที่ขุ่นแล้วปิดให้แห้งนำไปแช่น้ำสีประมาณ 1 ชั่วโมง กลับผ้าไปหมา ถ้าต้องการให้สีติดผ้าแน่นควรใช้น้ำมะนาวผสมลงไปนสีที่จะย้อม จะได้สีเหลืองตามต้องการ

3.2.5 การทอผ้ามัดหมี่ หากเป็นการทอลายขัดธรรมดาใช้ 2 ตะกอ หรือ 2 เขา จะได้ผ้าทั้งสองด้านมีลายเหมือนกัน การทอลายสอง ใช้ 3 ตะกอ (3 เขา) จะได้ผ้าที่มีด้านหนึ่งลายชัดเจนกว่าอีกด้านหนึ่ง และเนื้อผ้าแน่นกว่าผ้าทอ 2 ตะกอ

การทอผ้ามัดหมี่ ต้องใช้ความชำนาญ และความระมัดระวังมากกว่าการทอผ้าพื้นธรรมดา เพราะต้องจัดสายพุ่งในระหว่างทอให้เป็นไปตามลายที่ได้คั้นและมัดไว้แล้วจึงทำให้ทอได้ไม่รวดเร็ว ทำการทอผ้าธรรมดา ต้องใช้เวลาและทักษะในการทออย่างมาก

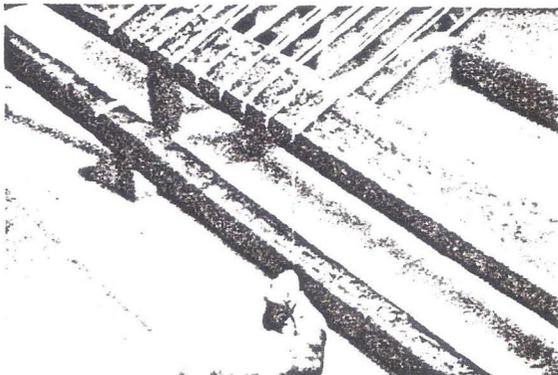
ขั้นตอนการทอผ้ามัดหมี่อาจแสดง โดยรูปตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้ 1

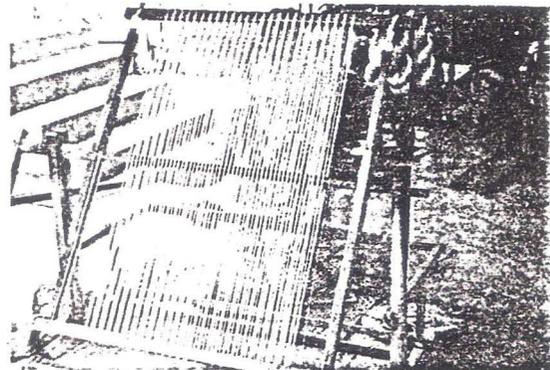
๑. ใจด้ายที่ต้มฟอกแยกกาวแล้ว

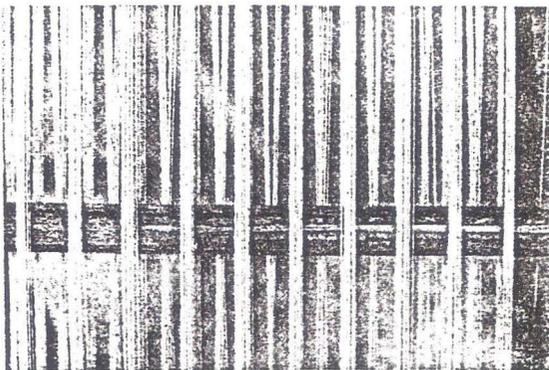
๒. คอบเส้นด้ายให้เป็น ๒ หรือ ๔ เส้น

นำด้ายเข้าหลักคั่น ซึ่งมีช่องบากไว้ เพื่อแยกจำนวนลำ

๔. เส้นด้ายที่จัดเรียงอยู่บนหลักคั่น

การคั่นด้านหนึ่ง ด้ายจะขนานกัน อีกด้านหนึ่งด้ายจะไขว้ (ขีน) กัน

๖. แยกเส้นด้ายที่ขึ้นกันไปสุดด้านที่ถอดไม้ออกไม่ได้

รูปที่ 3.3-222 ขั้นตอนการทอผ้ามัดหมี่

1 คณะกรรมการส่งเสริมวิทยาด้านผ้ามัดหมี่ (กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด พ.ศ. 2526) หน้า 6-8

๗. ไขเชือกมัดแยกเป็นลำทางด้านที่ไม่ถอดออกได้

๘. ปลดด้ายออกจากเครื่องคัน

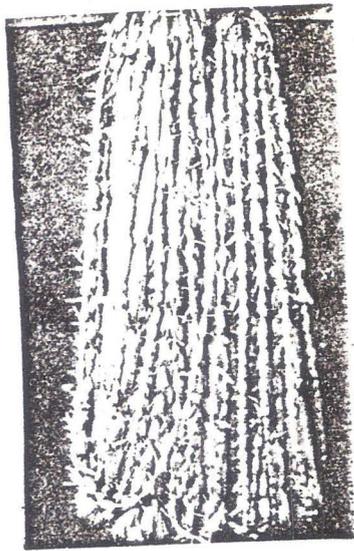

๙. คันเสร็จ ๑ ครั้ง เรียกว่า ๑ ปอย ไขทอผ้าได้ความยาว ๑ ฟืน

๑๐. นำปอยมาซึ่งบนหลักมัดหมี ไขเชือกฟางมัดตามลายที่ออกแบบไว้

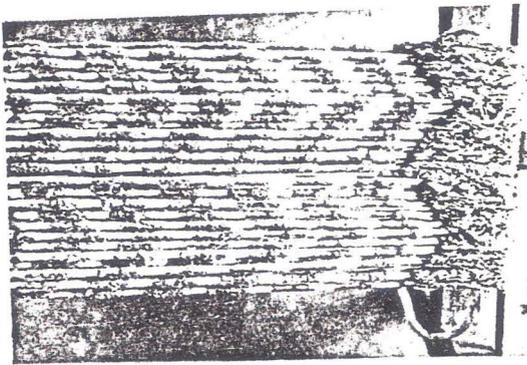
รูปที่ 3.3-223 (ภาพจากหนังสือผ้ามัดหมี หน้า 6-8)

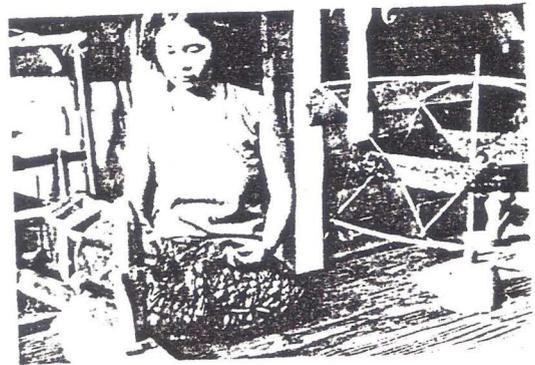
๑๑. ปอยหมี่ที่มัดลายเสร็จแล้ว

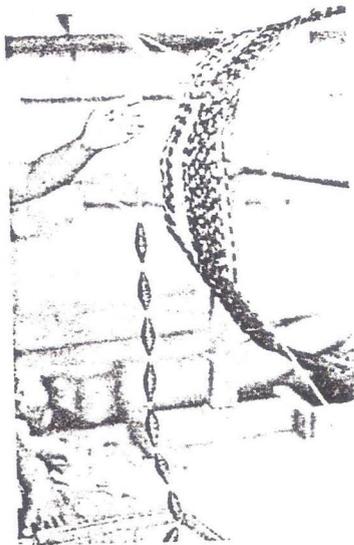
๑๒. นำไปย้อมสี

๑๓. นำมาขึงบนหลักมัด แล้วตัดเชือกที่มัดลายออกให้หมด

๑๔. คล้องเข้าระวิง เพื่อกรอเข้าอีกก่อนนำไปกรอเข้าหลอด

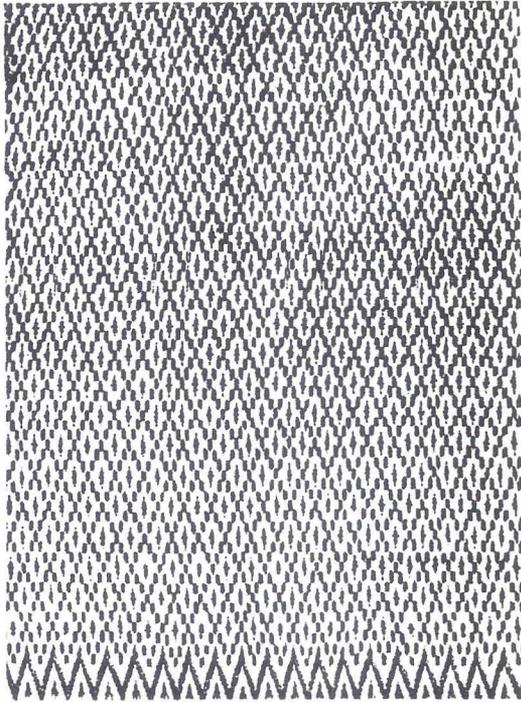

๑๕. ร้อยเชือกเรียงตามลำดับหลอด

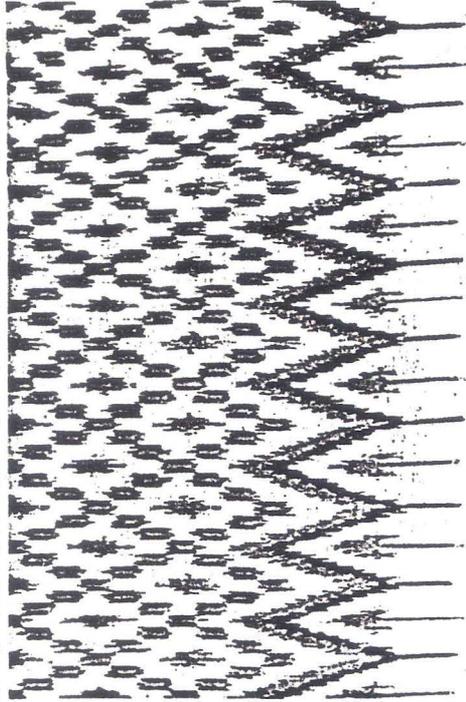

๑๖. ทอเป็นผืนผ้ามัดหมี่

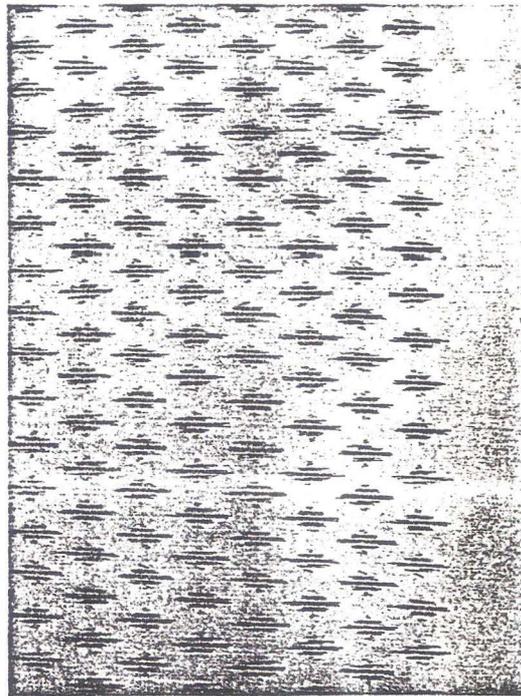
รูปที่ 3.3-224 ขั้นตอนการทอผ้ามัดหมี่

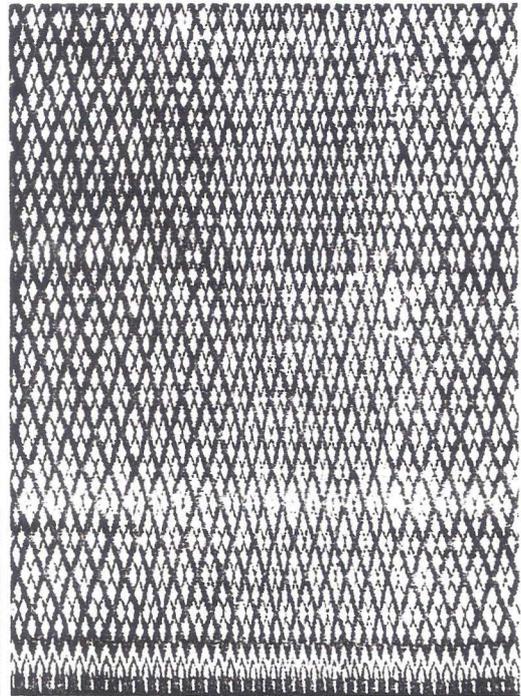
๑

๓

๒

๔

๑. หมี่โคมเจ็ด

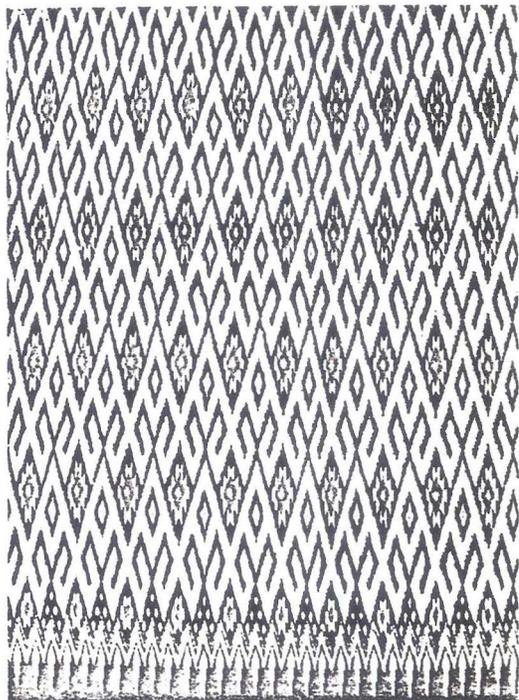
๓. รูปขยายหมี่โคมเจ็ด

๒. หมี่โคมห้า

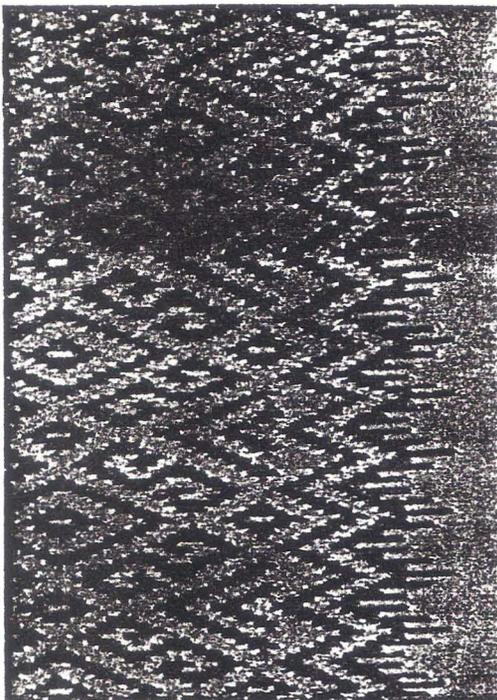
๔. หมี่บักจับ

รูปที่ 3.3-225 ลวดลายผ้ามัดหมี่

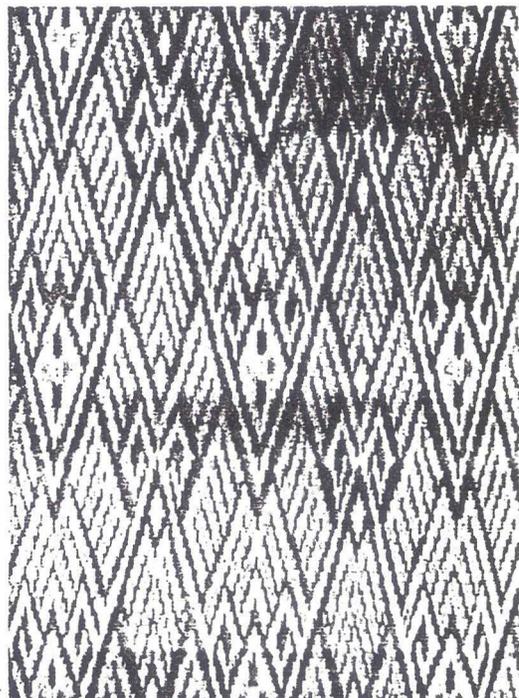
ผ้ามัดหมี่ลายแม่แบบ

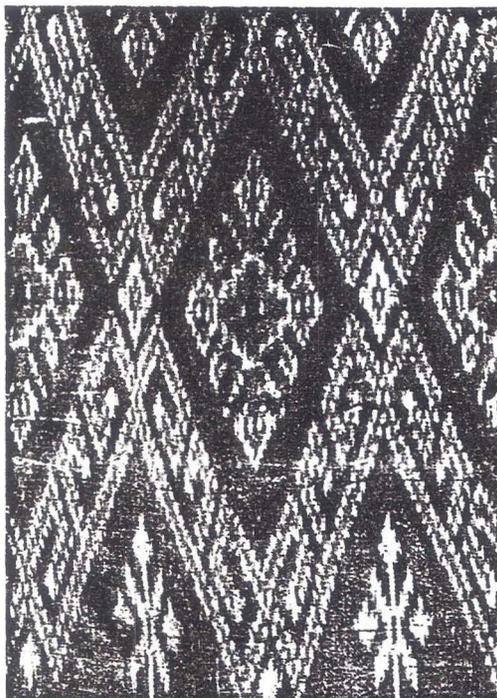
a

c

b

d

๕. หมี่ขอผสมโคมห้า

๗. หมี่ขอ

๖. หมี่ขอผสมใบไผ่

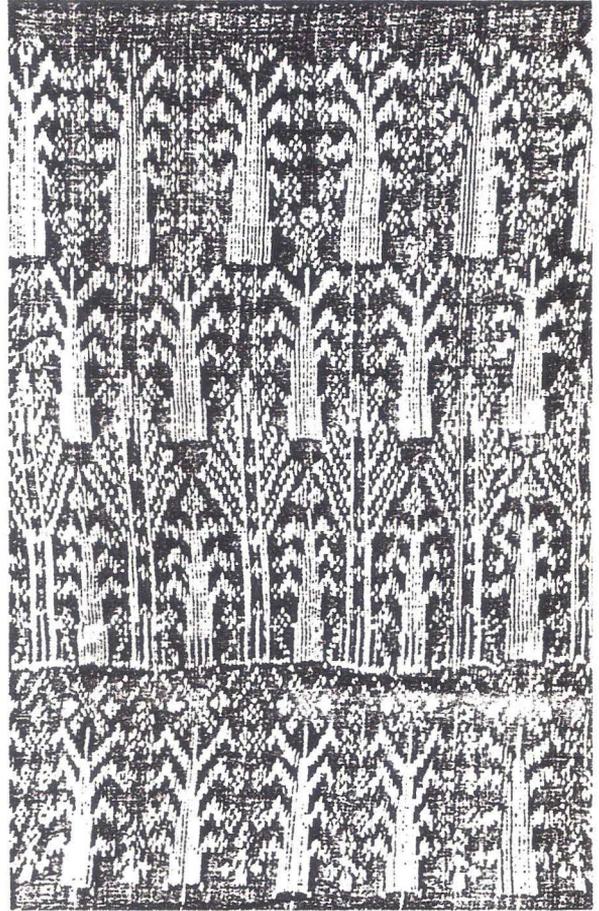
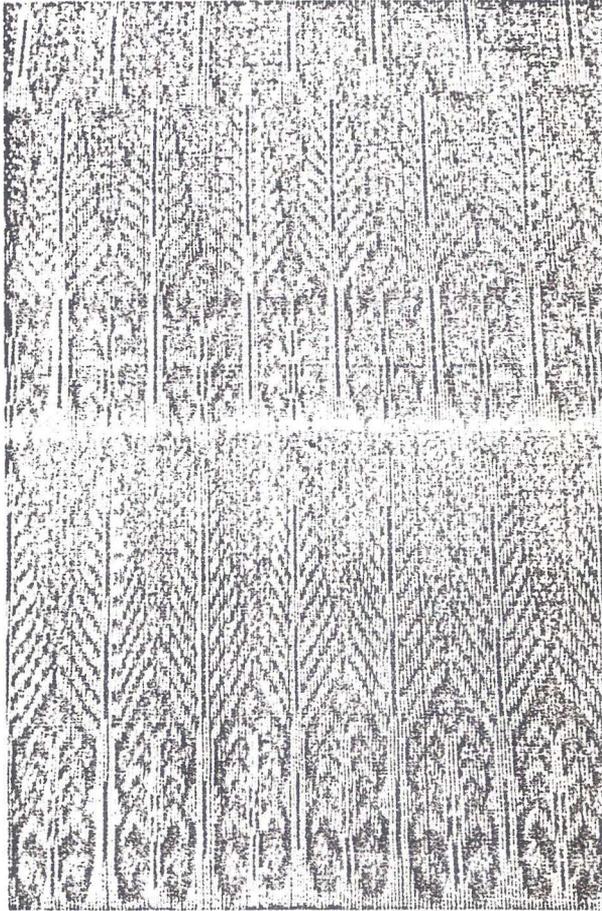
๘. หมี่ขอ สอดไล่ปลาหมึก สีกันสีดอก

รูปที่ 3.3-226 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าหมายเหตุ
กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด, พ.ศ. 2526, หน้า 17)

มัดหมี่ลายต้นไม้

รูปที่ 3.3-227 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดย คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย
กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชนจำกัด, พ.ศ. 2526, หน้า 18)

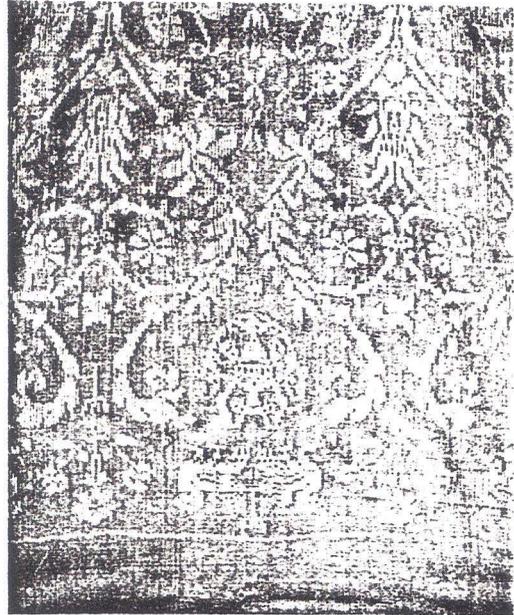

รูปที่ 3.3-228 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย
กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชนจำกัด, พ.ศ. 2526, หน้า 22)

ผ้ามัดหมี่ลายสัตว์ ผ้าไหมสุรินทร์มีชื่อเสียงและเอกลักษณ์ในตัวเองคือเป็นผ้าไหมที่มีฝีมือการทอดี นิยมมาช้สืขริม เช่น สีเปลือกมังคุด เหลืองทองและน้ำตาล ำมาช้สีสด หรือสีที่จัด และตัดกัน เกินไป ลวดลายคงใช้ลายดั้งเดิม เช่น ลายสัตว์ได้แก่ ช้าง นกยูง ผีเสื้อ พญานาค เป็นต้น

๑

๓

๒

๔

๑. ลายพญานาค, ผีเสื้อ

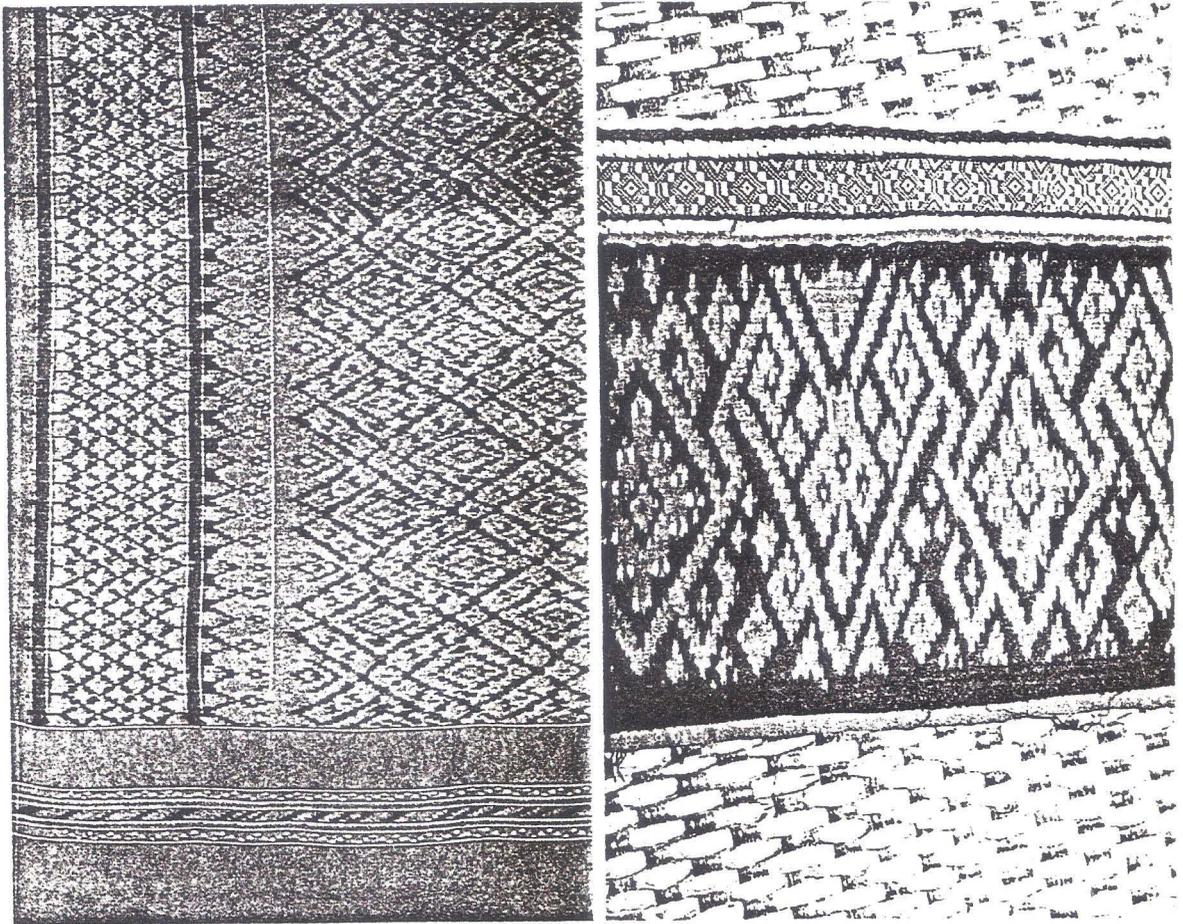
๓. ลายสิงโต

๒. ลายไก่

๔. ลายช้าง

รูปที่ 3.3-229 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ จัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด พ.ศ. 2526) หน้า 23

ผ้าปุมเขมร จังหวัดสุรินทร์ ช่างทอผ้าชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมร จึงถ่ายทอดการทอผ้ามัดหมี่แบบเขมร เช่นที่ตำบลบ้านสวาย มีผ้าปุมเขมร ใช้นุ่งแบบโจงกระเบน ใช้ไปงานตามประเพณี เช่น งานบุญ งานบวช งานสมรส ผ้าปุมเขมรย้อมจากสีธรรมชาติ จึงมีสีและลวดลายกลมกลืนแบบธรรมชาติ สีไม่ตกกันตลอด การย้อมสีจากธรรมชาติ เช่นจากครั่ง เถเบือกไม้ ยุ่งยากและเสียเวลาในการหมักสี จึงไม่นิยมทอผ้าปุมในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีหมี่โฮลซึ่งใช้ต่อเชิงขึ้นหมี่โฮล กว้างประมาณ 1 คืบ ประโบนเป็นผ้ามัดหมี่ใหม่ตกแต่งด้วยแถบผ้าสี ไม่มีการทำอีกแล้วในปัจจุบัน

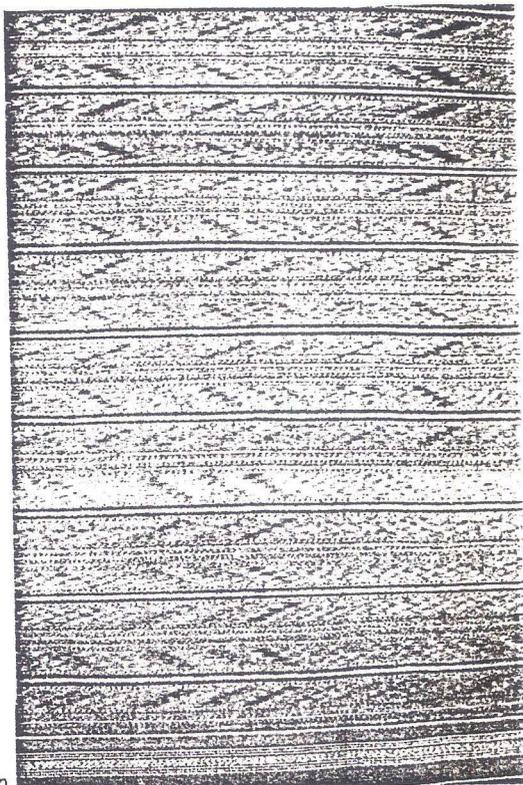

๙. ผ้าปุมเขมร.

๑๐. ผ้าประโบน (มัดหมี่ต้นขึ้นแบบโบราณ)

รูปที่ 3.3-230 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ , หน้า 25)

ผ้าปุมเขมรและผ้ามัดหมี่ไทย จังหวัดสุรินทร์

๑. ช่างทอผ้าปุม กำลังผสมน้ำย้อมสีธรรมชาติ

๒. หมี่โฮล

๓. การนุ่งผ้าปุม

รูปที่ 3.3-231 (ภาพจากหนังสือ ผ้ามัดหมี่ หน้า 26)

3.4 ปัจจัยสนับสนุนการผลิต หากพิจารณาจากพื้นฐานทางสังคมภาคอีสานแล้ว เป็นสังคมเกษตรกรรม ทานาเป็นอาชีพหลัก เพาะปลูกเก็บเกี่ยวเป็นเวลา 7-9 เดือน ส่วนช่วงฤดูร้อน 3-5 เดือนที่ว่าง ชาวอีสานจะทานาเพื่อเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ ตลอดจนทอผ้า เครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งการทานาบุญประเพณีและพักผ่อนหย่อนใจในช่วงนี้

จากคำกล่าวจากอีสานที่ว่ายามว่างจากนาผู้หญิงทอผ้าผู้ชายจักสาน สะท้อนให้เห็น สภาพชีวิตของชาวอีสาน หน้าที่สำคัญของผู้หญิงคือ การทอผ้า เป็นงานรองจากอาชีพหลัก เป็นหน้าที่แม่บ้านและลูกผู้หญิง แม่เป็นผู้สอนลูกสาว หรือจากญาติผู้ใหญ่ถ่ายทอดให้กับญาติที่เป็น หลานสาว เป็นต้น การทอผ้าแต่ก่อนจึงเป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคม ซึ่งหญิงสาวนอกจากจะ พิจารณาสถานะทาง เศรษฐกิจ อุบิสัยใจคอแล้ว เป็นค่านิยมทางสังคมที่หญิงสาวที่ทอผ้าได้ดีจะ ถือว่าพร้อมสำหรับการเป็นแม่บ้านแม่เรือน หากทอได้สวยงามในระดับหนึ่งจะแสดงถึงความ สามารถและความขยันขันแข็งอดทนของผู้หญิงคนนั้น การทอผ้าจึงมีปัจจัยทางด้านค่านิยมสังคมมา สนับสนุน นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับชนบประเพณี เพราะมีการทอผ้าไปประดิษฐ์เครื่องใช้ เช่น หมอนอิงถวายพระ ผ้ากราบ ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าประดับศาลาธรรม เป็นต้น

ชนบประเพณีอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าของชาวอีสาน คือ พอเก็บ เกี่ยวข้าวเสร็จราวเดือนมกราคมจะเริ่มทอผ้า มีประเพณีการลงช่วง ที่ชาวบ้านมารวมกันบนันหม บันฝ้ายในเวลากลางคืน มักเลือกคืนจันทร์เพ็ญ บางแห่งจะยกพื้นเป็นที่บันฝ้ายก่อกองไฟตรงกลาง ฝ้ายชายถือโอกาสสนทนาคู่และ เกี่ยวพาราสาโดยทางผู้ใหญ่จะไม่ว่า มีการเกี่ยวพาด้วยกลอนชาว บ้านที่เรียกว่าผญา ดังนั้น ประเพณีการลงช่วงจึงเกี่ยวข้องกับการทอผ้าและ เป็นประเพณีทางสังคม ของอีสานที่สำคัญประการหนึ่ง

ผ้าขิด เป็นผ้าทอที่สำคัญชนิดหนึ่งของภาคอีสาน กลุ่มชนที่มีการทอผ้าขิดกันมากและมี ลวดลายสวยงามเด่นชัด คือกลุ่มไทยลาว มีทอกันมากในเขตจังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น อุดรธานี อุดรราชธานี ชัยภูมิ กลุ่มผู้ไทก็มีการทอผ้าขิด แต่เพื่อใช้สอยกันเอง เนื่องจากขนาดของพิมพ์ขนาด เล็ก ต้องใช้เวลาและแรงงานมาก การทอผ้าดอกนี้ชาวพื้นเมืองเรียกว่า "การทอผ้าเก็บขิด" หมายถึงการทอเส้นยืนใช้สีอะไรก็ได้ แต่เส้นพุ่งจะเก็บดอก ทอลวดลายโดยใช้ฝ้ายสีที่ต้องการ แต่เดิมใช้เครื่องมือเป็นไม้บางบาดโค้งให้ปลายแหลมด้านหนึ่งสำหรับสะกิดเส้นเครือ หรือเส้นยืน เพื่อเก็บยกขึ้นตามลวดลายแต่ละแถวแต่ละลาย เมื่อเก็บยกได้ตลอดเส้นยืนแล้วก็ยกไม้เก็บตั้งขึ้น เพื่อพุ่ง เส้นพุ่ง เส้นหนึ่ง ทาเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้ลายแต่ละแถวจนหมดเส้นยืน การทอผ้าขิดต้องใช้ความอดทนและ เวลามากเช่นเดียวกับการทอมัดหมี่ เพียงแต่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ในกรรมวิธีการค้น การมัด การย้อม เท่านั้น อีกทั้งการทอผ้าขิดจะใช้เขา (ตะกอ) เพียงสอง เขาเท่านั้น

ชื่อเรียก "เก็บขิด" มาจากกรรมวิธีการใช้ไม้เก็บยกเส้นยืนโดยการนับเส้นยืนแล้วเก็บยกตามลักษณะลวดลายนั่นเอง การเก็บขิดคือการเก็บลวดลายจึงไม่นิยมเรียกว่าการทอขิดแต่ก็มีใช้เรียกกันอยู่บ้าง ส่วนการทอนั้นเป็นขั้นตอนที่เมื่อพุ่งเส้นพุ่งแล้วกระแทกทำให้เนื้อผ้าแน่น

1. ปัจจัยในการผลิต ผ้าขิดนี้อาจจะเก็บขิดได้จากทั้งผ้าฝ้ายและไหมโดยแบ่งตามประโยชน์ใช้สอยเป็น 3 ประเภทคือ ขิดตีนสั้น นิยมทอจากไหม ขิดหมอน นิยมทอจากฝ้าย

การปลูกและเก็บฝ้าย ผู้ปลูกต้องปลูกให้ฝ้ายแตกในฤดูหนาวพอดี เวลาการปลูกคือระหว่างเดือนพฤษภาคม ซึ่งจะแก่และแตกบุงในราวเดือนพฤศจิกายน ธันวาคม การเก็บต้องเก็บฝ้ายที่สมอแตกเต็มที่ และเลือกบุงที่สะอาด คือเอาเฉพาะบุงที่สะอาดบุงฝ้ายจากกลีบสมอ าส่งถุงผ้าหรือกระสอบไม้เก็บฝ้ายขณะขึ้นเพราะจะเกิดรา

การทำฝ้ายเป็นเส้น การนำฝ้ายที่ฟุ้งแดดสักสี่ห้าวันมาอ้าว เรียกว่า ทีบฝ้ายแล้วใส่กระดิ่งนำสายติดมาติดจนแตกบุงแล้วจึงม้วนฝ้าย วิธีม้วนต้องแผ่ให้แบนใช้ไม้กลม ๆ อันหนึ่งใส่ตรงกลางฝ้าย ม้วนให้กลมคล้ายมวนบุรีแล้วชักไม้ออก แล้วจึงเอาไปเข็นให้เป็นเส้น การเข็นฝ้ายใช้เครื่องมือเรียกว่าใน เอามือจับกงในหมุนมือที่ถือฝ้ายก็ดึงฝ้ายไป ฝ้ายก็เป็นเส้นติดอยู่กับเหล็กใน เมื่อเอาด้ายออกจากเหล็กใน จะต้องเอามา (เปียเป็นไม้อันหนึ่งยาวประมาณศอกเศษๆ มีไม้ปะหัวปะท้าย) เอาด้ายหมุนเปียไปรอบๆ เมื่อปลดจากเปียจึงนำไปย้อมแล้วเอาเข้ากง เพื่อถัก กวักนั้นมือรูปคล้ายตะกร้อยาวประมาณหนึ่งฟุต กวักเสร็จก็นำไปคั่นแล้วจึงนำไปทอเป็นผ้าต่อไป

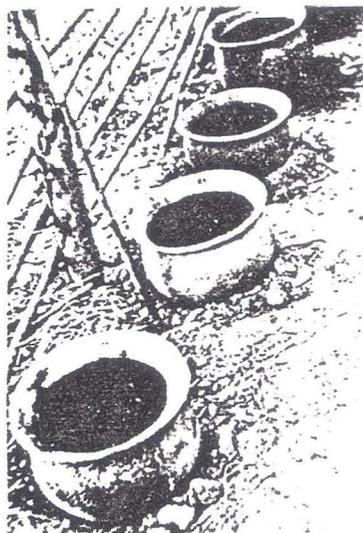
รูปที่ 3.3-232 ภาพจากหนังสือของวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย ผ้าอีสาน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พัฒนาศ
พ.ศ. 2516) เป็นภาพชาวบ้านกำลัง เข็นฝ้าย ประเพณีบางแห่งในภาคอีสานใช้
ชานบ้านแทนยก้านเพื่อ ล้อมวง เข็นฝ้าย

รูปที่ 3.3-233 ภาพแสดงวิธีทึบฝ้าย (Roller gin) (วิมลพรรณ ปัตถวิชัย : 2516)

รูปที่ 3.3-234 ภาพแสดงวิธี紡ฝ้าย (Spinning thread)
จากหนังสือ (วิมลพรรณ ปิณฑะชัย : 2516)

หม้อดินสำหรับย้อมสีคราม

การย้อมสีธรรมชาติที่บ้านนาแห้ง
ตำบลสวาย จ.สุรินทร์

รูปที่ 3.3-235 ภาพแสดงการย้อมสีธรรมชาติ

- 1 ทรงพันธ์ วรรณมาศ ผ้าไทยลายอีสาน (กรุงเทพฯ บริษัทพิศการพิมพ์ จำกัด
พ.ศ. 2523) หน้า 4-9

การย้อม สีย้อมฝ้ายแบบโบราณเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติตามแบบพื้นบ้าน ด้วยกรรมวิธีพื้นบ้านเกิดผลดีทำให้สีไม่ซีดแม้จะตากแดดตากฝน สีย้อมฝ้ายได้จากเปลือก แก่น ราก ผลของ ต้นไม้ดังนี้ ¹

สีแดง	ได้จาก	รากยอ
สีคราม	ได้จาก	ต้นคราม
สีดองอ่อน	ได้จาก	แกลง (มะพูด)
สีดำ	ได้จาก	ลูกกระเจาย
สีเหลือง	ได้จาก	หมื่นชั้น แก่นเข (แกล)
สีส้ม	ได้จาก	สะตี่
สีลูกหว้า	ได้จาก	ลูกหว้า
สีเขียว	ได้จาก	ครามย้อมทับด้วยแกลงอีกทีหนึ่ง
สีเขียว	ได้จาก	ใบหูกวาง
สีเขียว	ได้จาก	เปลือกสมอ

กรรมวิธีในการย้อม ในการย้อมสีแต่ละสี มีกรรมวิธีย้อมในรายละเอียดที่ยกตัวอย่าง 2-3 ชนิด ดังต่อไปนี้

ย้อมสีแดง จากรากยอเป็นพืชยืนต้นลักษณะใบคล้ายใบหูกวาง สีเขียวเข้มรากแห้งให้สีแดง ต้องเลือกรากแก่นมาหั่นเป็นแว่นคัมกับน้ำให้เดือด คั้นค่น้ำเป็นสีแดงคล้ำคั้นยกกรองเอาแต่น้ำสี น้ำฝ้ายมาชุบน้ำให้หมาด แล้วจึงแช่ทิ้งไว้ใต้น้ำสีประมาณ 30 นาที หมั่นคนให้ทั่วถึงน้ำฝ้ายที่ย้อมขึ้นจากหม้อสี ปิดให้หมาดล้างน้ำสะอาด ตากให้แห้ง ฝ้ายที่ย้อมจะเป็นสีแดงตามต้องการ

ย้อมสีดองอ่อน ย้อมจากแกลง (มะพูด) เป็นไม้ล้มลุก น้ำรากแกลงมาผ่าเป็นชิ้นเล็ก ๆ ตากแดดแล้วนำมาต้ม เคี่ยวเป็นเวลา 3-4 วัน น้ำนี้ต้มเคี่ยวมากรองเอาแต่น้ำสี นำฝ้ายที่เตรียมไว้ลงไปย้อม แล้วล้างด้วยน้ำสะอาด เมื่อได้สีตามต้องการเอาขึ้นวางตากแดดให้แห้ง

ย้อมสีเหลือง จากแก่นเข ซึ่งเป็นไม้เถา น้ำแก่นเขมาตากให้แห้ง ผ่าเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่หม้อต้มจนน้ำกลายเป็นสีเหลืองเข้มยกกรอง และน้ำสีมากรอง เอาเขที่ยับจากหม้อแรกไปล้างน้ำต้มในหม้อที่สอง ทาครบ 3 ครั้ง จะได้สี 3 หม้อ จากสีอ่อนสุดไปจนแก่สุด นำฝ้ายจุ่มต้มลงในน้ำสีอ่อนกว่าไปจนมา เพื่อให้สีเข้าฝ้ายได้ทั่ว ยกจากหม้อสามปิดพอบมาดใส่าน

¹ ทรงพันธ์ วรรณมาศ ฝ้ายไทยสายอีสาน (กรุงเทพฯ บริษัทฯ บริษัทพณิชการพิมพ์ จำกัด พ.ศ. 2523) หน้า 4-9

หม้อสอง และหม้อแรกจนครบ 3 หม้อ แล้วนำมาซักให้สะอาด สีนํ้าตกแล้วระเหยให้ฝ้ายแตกออก จากกันไม่เป็นมบสะตอกแก่การกรอเป็นเส้นเข้าหลอดนํ้าไปเข้าไม้ตากให้แห้ง

ย้อมสีดํ้า จากต้นกระจาย เป็นไม้ยืนต้นประเภทไม้พุ่ม ผลกลม ๆ คล้ายมะขามป้อม สีดํ้าสนิท นํ้าผลกระจายแก่มาบ่นละ เอียดแช่นํ้าทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง จนได้นํ้า "สีดํ้า" นํ้ามากรองเอาแต่นํ้าสี นํ้าฝ้ายลงย้อมโดยทิ้งไว้สักครู่ ค่ะ เหน็ดว่าสีติด บ้ายแล้ว จึงยกฝ้ายขึ้นล้าง เข้ารางตากแดดจนแห้ง

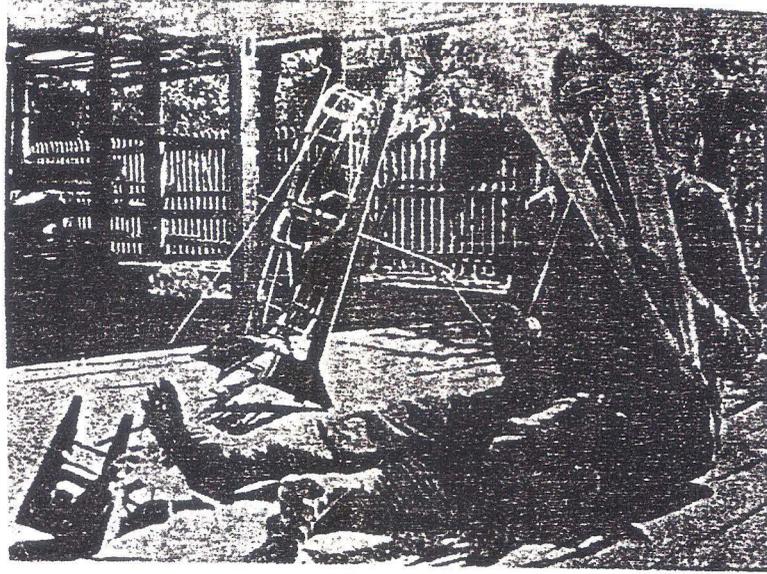
ย้อมสีลูกหว้า หว้าเป็นไม้ยืนต้น ผลขนาดประมาณลูกองุ่น ผลสุกสีม่วง คั้นเอานํ้าไปต้มประมาณ 1-2 ครั้ง เพื่อนํ้าให้สีเปลี่ยน ยกและกรองให้สะอาด นํ้าฝ้ายลงคนไปมา ค่ะ เหน็ดว่าสี เข้ากันดีหากสีติดทั่วกันนํ้าไปซักนํ้าสะอาด ปิดขึ้นราวตากแดด

การกรักฝ้าย¹ กรรมวิธีหลังการย้อมสีคือการนํ้าฝ้ายที่ย้อมตากแดดจนแห้งแล้ว นํ้าไปใส่กบปั่นฝ้ายโดยมีเส้า 2 ต้นตั้งอยู่ด้านละต้น ที่ปลายเส้ามีรูสำหรับสอดแกนของกง เข้า ไปเวลาหมุนตอนนั้นเรียกว่า "กรักฝ้าย"

การกรักฝ้ายจึง เป็นการดึงเอาเส้นด้ายจากกง ไปยังกรักกรักฝ้าย ตรงที่หมุนกรักฝ้าย เรียกว่า "เฟื่อ" พอกกรักได้มากพอเป็นผืนผ้าก็นํ้าไปซิง "เฟื่อ" เพื่อจะทําให้ด้ายเป็นเส้นนํ้ามย่ง เพื่อทําเป็นลายต่าง ๆ ได้สะตอก การวางเฟื่อนั้นควรวางไว้ระดับเดียวกับเอาพอดีเพื่อ ให้เดินไปเกาะ เส้นด้ายกับเฟื่อได้สะตอกเพื่อ เกาะได้พอแล้วก็จัดหาหลอดไม้เล็ก ๆ ทําด้วย แขนงไม้ไผ่ ต้นงามนํ้ามาตัดให้ยาวราว 2 นิ้วครึ่ง เพื่อจะได้ใช้หลอดฝ้ายปั่นเส้นฝ้าย นํ้าหลอด เสียบเข้าที่ปลายเหล็กนํ้าที่แน่น เอาเส้นด้ายเกาะตรงหลอดปั่น "หลา" จนเส้นด้ายเต็มหลอดก็ ดึงออกเสร็จแล้วเอาหลอดนํ้าเข้าแทนที่ทําไปจนพอความต้องการ แล้วจึง เอาเส้นด้ายที่เฟื่อนั้นไป ต่อเข้ากับ "พืม" โดยการกรอจนเต็มพืม การทําแบบนี้เรียกว่า "การสืบทุก" ได้แก่การร้อยเส้น ฝ้ายจากกรู เขาแล้วนํ้ามาสอดกับพืมพืม หากที่พืมมีเส้นด้ายอยู่แล้วก็เอาปลายฝ้ายมาผูกต่อได้เลย หากเขานั้นยังไม่มีฝ้ายอยู่ก็ใช้เส้นฝ้ายที่สอดจากกรู เขาตอนแรกนั้นสอดพืมพืมมาขมวดเป็นคู่ ๆ กันไป ตลอดจนครบ

เมื่อสืบทุกเสร็จแล้วก็ต้องหาไม้เล็ก ๆ บาง ๆ ขนาดเท่าก้านไม้ขีดไฟร้อย ลายฝ้ายที่ผูกไว้กับไม้ก้านนั้น ส่วนฝ้ายอีกข้างหนึ่งไปผูกโยงไว้กับปลายเส้าก็ เมื่อตรวจดูว่า สอดฝ้ายที่พืมไม่ผิดรูพืม ก็เริ่มกรรมวิธีการทอได้เลย

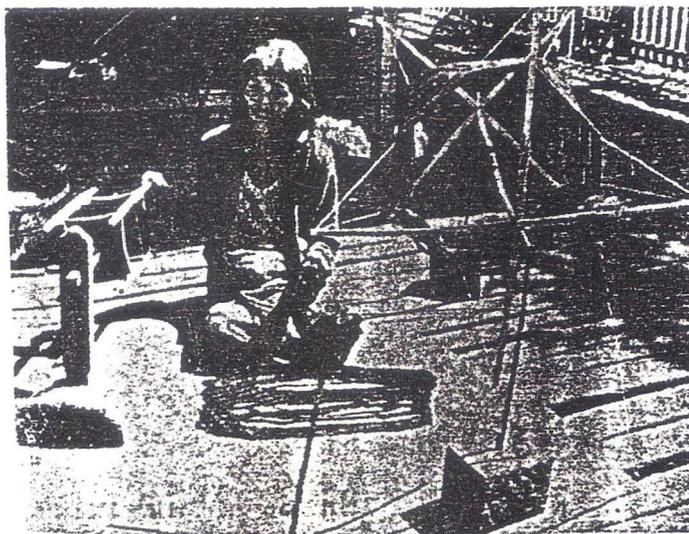
1 ทรงพันธ์ วรรณมาศ ผ้าไทยลายอีสาน (กรุงเทพฯ บริษัทพิศการพิมพ์ พ.ศ. 2523) หน้า 9

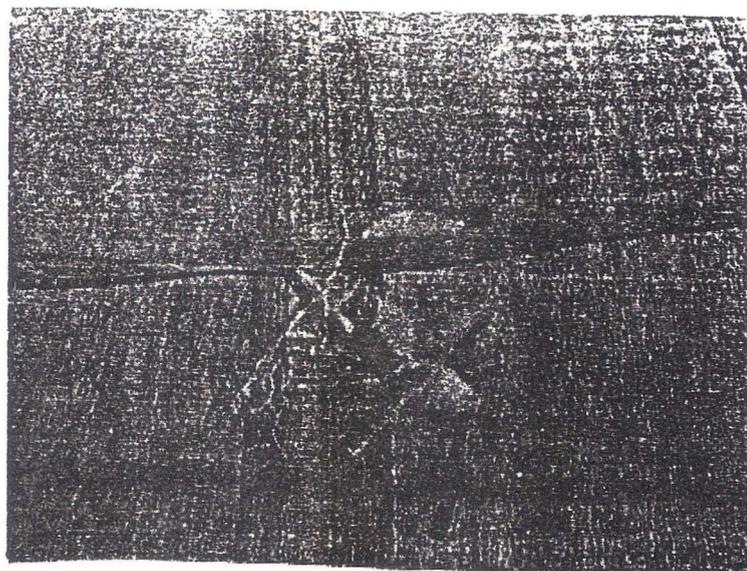
รูปที่ 3.3-236 (ภาพงบนัด้าย จากทรงพนธ์ วรรณมาศ : 2523 หน้า 21)

รูปที่ 3.3-237 (ภาพการกวดัด้าย จากทรงพนธ์ วรรณมาศ : 2523 หน้า 21)

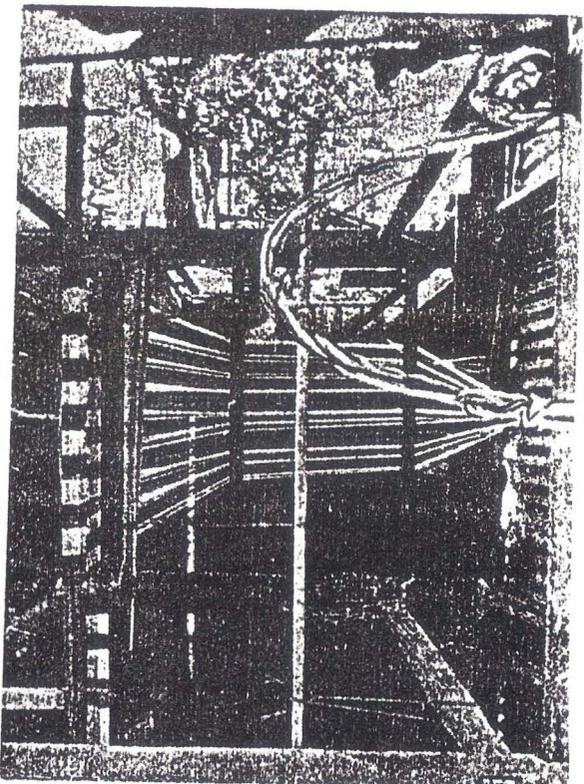
รูปที่ 3.3-238 (ภาพการเผื่อผ้า จากทรงพันธ์ วรรณมาศ : 2523 หน้า 21)

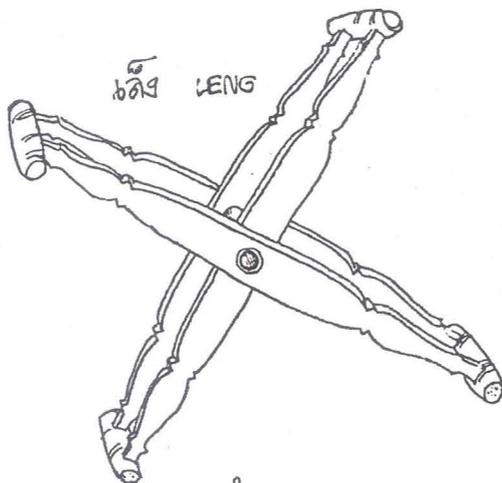
รูปที่ 3.3-239 ภาพลวดไม้ที่ใช้กรอด้วยเข้ากระสวย (จากทรงพันธ์ วรรณมาศ : 2523 หน้า 22)

อุปกรณ์ในการทอผ้า ส่วนประกอบของเครื่องทอผ้ามีดังต่อไปนี้คือ
โครง ใช้ยึดส่วนต่าง ๆ ที่เป็นอุปกรณ์ในการทอไว้ ซึ่งประกอบด้วย

1. กี่ เป็นโครงสร้างใหญ่ของเครื่องมือที่ใช้ทอ
2. ฟืม คือส่วนที่ใช้กระทบให้ด้ายที่ทอเข้ากันแน่น มีลักษณะ เป็นแผ่น ซึ่งรวมเอาไม้เล็ก ๆ ถี่ ๆ เข้ากันไว้เป็นข้อ ๆ ระหว่างช่องเหล่านี้ได้ใช้สำหรับสอดด้ายยืนทั้งหมด
3. เขาหูก คือส่วนใช้สอดด้ายเป็นเส้นยืนสำหรับแยกเส้นออกเป็น 2 ฝ่ายเพื่อที่จะพุ่งกระสวยเข้าหากัน เขาหูกมีอยู่ 2 อัน เวลาสอดด้ายต้องสอดสลับกันไปเส้นหนึ่ง เว้นเส้นหนึ่ง เขาหูกจะมีเชือกผูกแขวนติดกับด้านบน โดยผูกเชือกเส้นเดียว สามารถเลื่อนไปมาได้ ส่วนล่าง เชือกผูกติดกับคานเหยียบไว้ เพื่อเวลาต้องการดึงด้ายให้เป็นช่องก็เหยียบคานนี้ คานเหยียบจึงดึง เขาหูกให้เลื่อนขึ้นลง หากต้องการทอหลายก็ต้องใช้คานเหยียบหลายอันเช่นหลายสอง ไม้ใช้คานเหยียบ 4 อัน
4. ไม้ม้วนผ้าและหลักม้วนผ้า คือไม้ใช้ม้วนผ้าที่ทอแล้วไว้ส่วนหนึ่ง ความกว้างเท่ากับกี่ หรือความกว้างของผ้า
5. ไม้สำหรับนั่ง เวลาทอผ้า
6. ไม้เหยียบสำหรับดึง เส้นด้ายให้ขึ้นลง
7. ไม้แกนม้วนด้ายยืน
8. คานแขวน
9. ด้ายยืน
10. กระสวย
11. หลอดพุ่ง
12. ผังและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบในการทอเก็บดอก

รูปที่ 3.3-240 (ภาพ กี่-หม-เขากุ จากทรงพลัง วรรณภาค : 2516 หน้า 23)

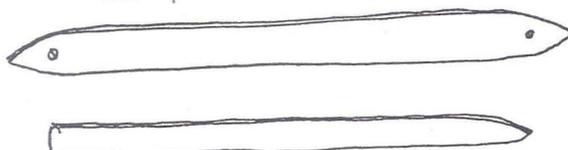

เล็ง LENG

เปีย PIA.

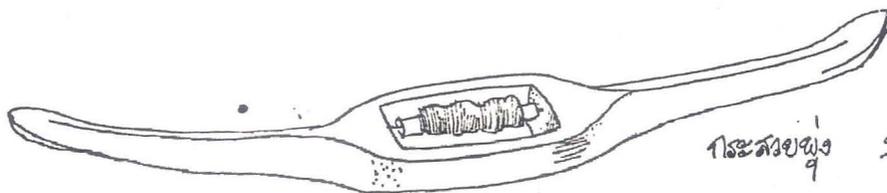
ไม้กลิ้ง TAKE UP ROLLER

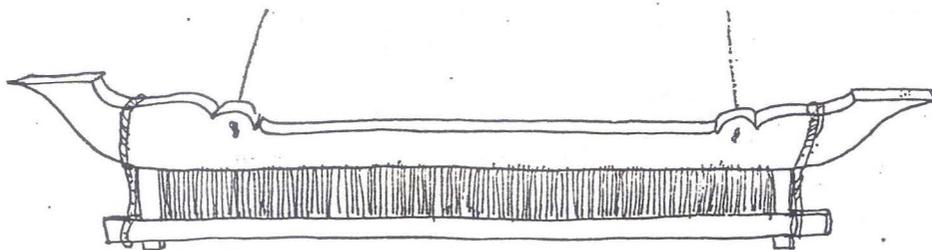
ไม้เสกขี้ด้า. QUIL OR STICK TO PICK UP THREADS

หลอดด้าย BOBBINS

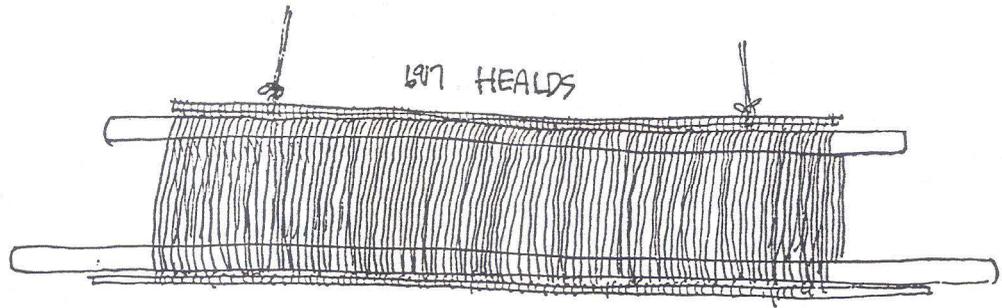

โตะด้าย SHUTTLE

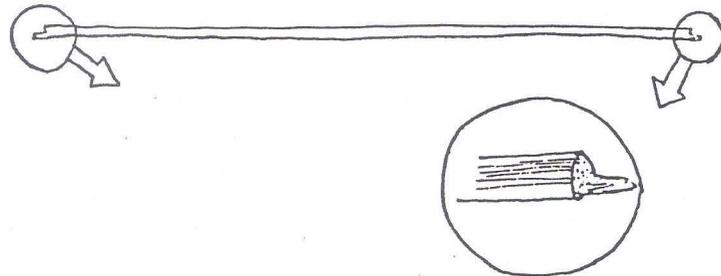
ฝั้น WEAVER'S ROLLER.

รูปที่ 3.3-241 (ภาพจากวิมลพรรณ ปีตวัชชัย : 2516)

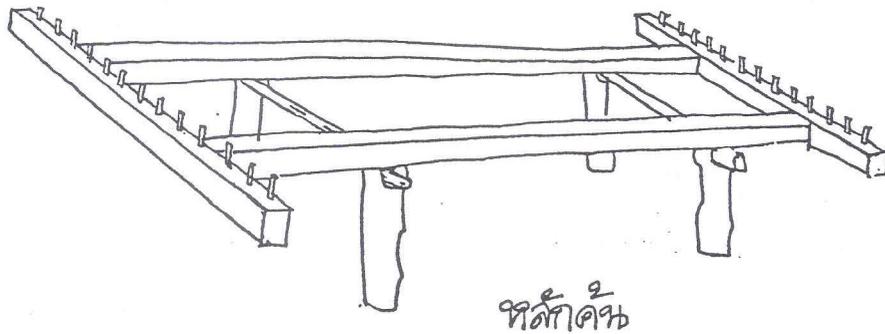

HEADS

ไม้ SLAY OR BATTEN.

ไม้ Lease RODS

ชุด ๒

รูปที่ 3.3-242 (ภาพจากวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย : 2516)

กรรมวิธีการทอผ้าเก็บขิด หมายถึงการทอผ้าที่ยืนจะ เอาสีอะไรก็ได้ทางพุ่งจะ เป็นลวดลายหรือดอก ถ้าขิดหลายไม้ก็ต้องก่อเข้าหน้าพิมพ์ถึง 6-7 เขาก็มี ทอไปเก็บขิดไปตามลาย ตัวอย่างที่ต้องการ การทอผ้าขิดเก็บดอกเช่นนี้ต้องมีไม้ค้ำอันหนึ่งกว้างประมาณ 4 นิ้ว ยาวขนาด 2 คอก เป็นไม้บาง ๆ และมีไม้เล็ก ๆ ขนาดก้านมะพร้าวเป็นไม้สอดตามไม้ขนาด 4 นิ้ว ยาวขนาด 2 คอก ไม้เล็ก ๆ นี้เอาไว้ใช้สำหรับเก็บขิดให้เป็นลายต่างๆ ในบางครั้งใช้ไม้เก็บขิดถึง 30-40 อัน แล้วแต่ความยากง่ายของลาย หากใช้ไม้เก็บขิดมาก จะทอให้ช้ามากเพราะต้องเก็บ ดอกทีละ เส้น

ลายของการทอผ้าเก็บขิด การเก็บขิดอาจแบ่งลายได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ซึ่งมีที่ใช้ตามประเพณีแตกต่างกัน ได้แก่

1. ขิดลายพันธุ์ไม้มี 14 ลาย เช่น ขิดดอกแก้ว ลายนี้ใช้สำหรับให้ผู้หญิงขิดขอ ดอกขิด ใช้ในงานทอบุญ เช่น งานบวชนาค ขิดดอกจันทร์ ใช้ในเทศกาลวันสงกรานต์ เป็นต้น
2. ขิดลายสัตว์ มี 20 ลาย เช่น ขิดแมงเงา ใช้ประดับของใช้ไว้รับแขกในบ้าน ขิดช้าง ใช้สำหรับรับพระสงฆ์ คือทอบุญบ้าน ขิดงูเหลือม ใช้ในครัวเรือน
3. ขิดลายสิ่งของเครื่องใช้ 7 ลาย เช่น ขิดดอกเบ้ง หรือลายใบศรีใช้ทำ บุญในเทศกาลต่าง ๆ ขิดตะเกาหลงเกาะ หมายถึงเรือสำเภาใช้ในงานบวช ขิดของใช้ สำหรับรับแขก
4. ขิดลายเบ็ดเตล็ดมี 7 ลาย เช่น ขิดกาบเครือ ขิดกาบขอเครือ ขิดตา ขิดลายหิน เป็นต้น

ลวดลายของการเก็บขิดนี้สามารถวิเคราะห์สรุปประโยชน์ได้ 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ทางด้านศาสนา คนอีสานมีความเลื่อมใสศรัทธาศาสนามาก เมื่อจัดงานบุญประเพณี จะทอหมอนขิดไปถวายพระ เช่น งานบวชนาค งานกฐิน บุญมหาชาติ บุญทอดผ้าป่า เป็นต้น ทั้งยังทอเป็นผืนยาวใช้แขวนบนศาลาการเปรียญ ซึ่งเป็นที่ชุมนุมของประชาชน เมื่อเวลาไปทำบุญที่วัด ผ้าทอเหล่านี้บางครั้งมีการวาดภาพจิตรกรรมอันเนื่องด้วยศาสนาอย่างงดงาม นอกจากนี้ยังนำผ้าขิดมาทำเป็นธง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ธง" โดยมีการทอลวดลายถวายพระหรือทำเป็นเครื่องสักการะบูชา ด้วยการทอเป็นลายขิดดอกแก้ว ลายขิดดอกจันทร์ เป็นต้น ธงเหล่านี้จะใช้ไม้ไผ่ทำเป็นเสาแขวนตามบริเวณวัดเวลาทำบุญมหาชาติ

2. ทางด้านสังคม ชาวบ้านจะร่วมใจกันทอหมอนชนิด เนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมในวัฏจักรชีวิต เช่น งานบวช แต่งงาน และในงานศาสนาพิธีอื่น ๆ เช่น งานกรฐิน ขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านจะสามัคคีร่วมกันทอผ้า ทอหมอนชนิดถวายพระสงฆ์ จึงมีประโยชน์ในด้านสังคม ของประชากรในเขตนี้อีกด้วย

3. ทางด้านประโยชน์ใช้สอย ได้มีการนำผ้าชนิดไปทอเป็นเครื่องใช้ เช่น เครื่องนุ่งห่ม โดยการนำใบตดเสื่อและทำเป็นดินขึ้น ซึ่งนิยมใช้ผ้าขาว ส่วนชนิดหัวชั้น นิยมใช้ผ้าไหมเพื่อให้นุ่มจีบ และนำมาทอหมอนหนุนศีรษะ หมอนอิง หมอนข้าง และหมอนช่อง ผ้ากราบพระ ผ้าขาวม้า ผ้าพันคอ ที่รองภาชนะ และกระเป๋

4. ทางด้านศิลปะ ความงดงามของลายชนิดนี้ นอกจากจะมีความหมายของลวดลายเพื่อใช้ในโอกาสให้ถูกต้องตามประเพณีแล้ว ยังมีความหมายสากล ซึ่งอาจจัดในรูปของการแสดงออกทางด้านศิลปะของลายชนิด ดังต่อไปนี้

4.1 ลวดลายเรขาคณิต เช่น ลายหมากรุกโบ ลายข้าวหลามตัด ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ลายสี่เหลี่ยมสลับกัน

4.2 ลวดลายเลียนแบบจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น ลายดอกจันทร์ ดอกแก้ว ดอกขิก ลายผักแว่น

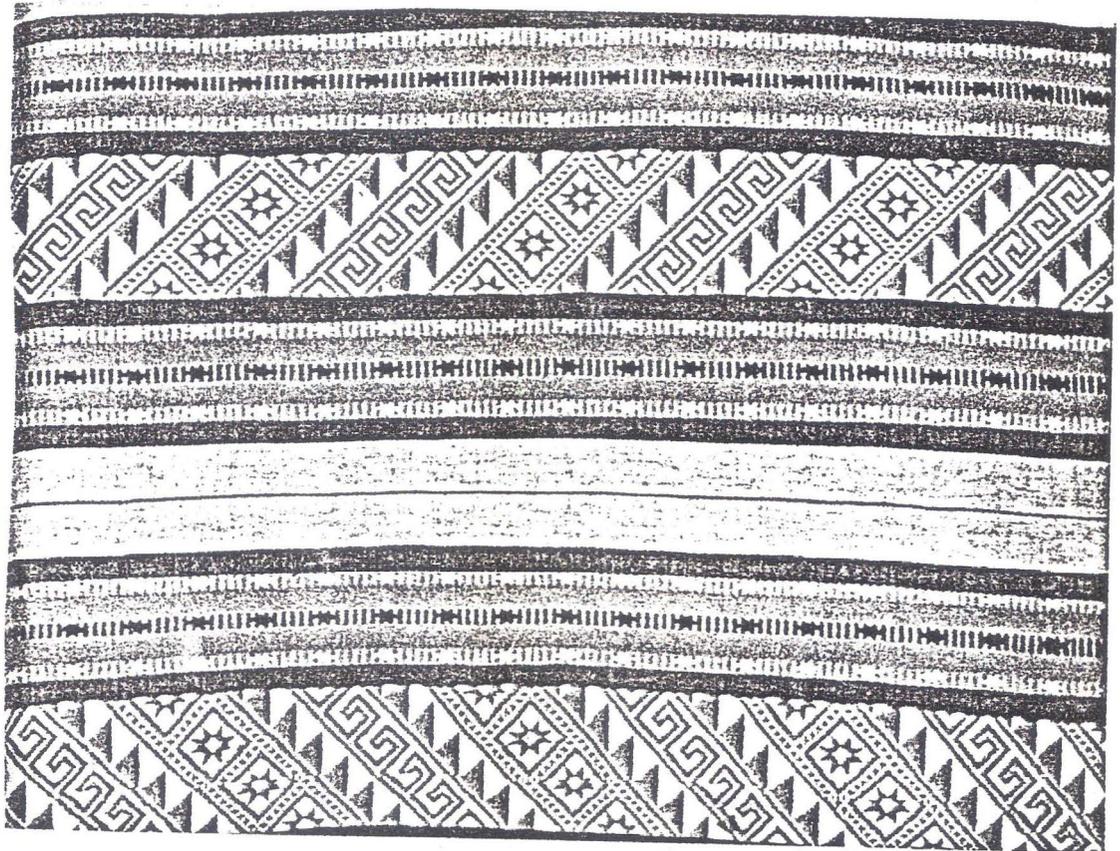
4.3 ลายที่มาจากความคิดจินตนาการ เช่น ลายขอ ลายนาค ลายตะเกาหลงเกาะ ลายกาบหลวง

4.4 ลายประดับตกแต่ง เช่น ลายกาบสร้อย ลายครองเอี้ย

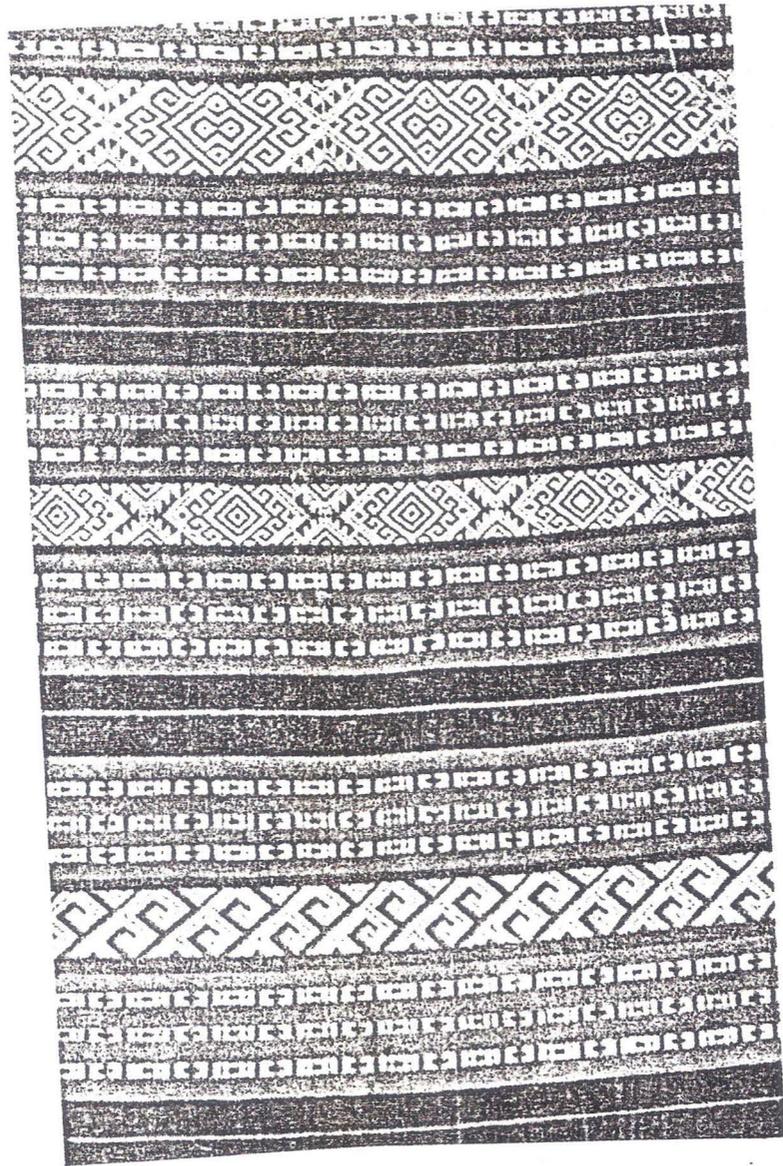
ผ้าชนิดของกลุ่มผู้ไท เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีการทอผ้าชนิด จากฝ้ายเพื่อนำมาทอเป็นดินขึ้นใช้สอยกันเองในครอบครัว ชนิดดินขึ้นของผู้ไทคล้ายกับของกลุ่มลาว แต่สีสันท่อนข้าง เรียบไม่ฉูดฉาด จึงไม่เป็นนิยมกันอย่างกว้างขวาง

ผ้าชนิดของกลุ่มเขมรในอีสานใต้ มีการทอผ้าชนิดกันทั้งฝ้ายและไหม แต่มีลักษณะขึ้นต่างจากกลุ่มลาว คือ นิยมต่อเชิงจากตัวขึ้นก่อนแล้วจึงใช้ดินขึ้นต่อจากเชิงอีกทีหนึ่ง การต่อดินขึ้นด้วยผ้าชนิดไหม และฝ้ายนี้แสดงฐานะทางสังคม และเศรษฐกิจของผู้ใช้ เพราะชาวบ้านทั่วไปจะไม่นิยมใช้กัน

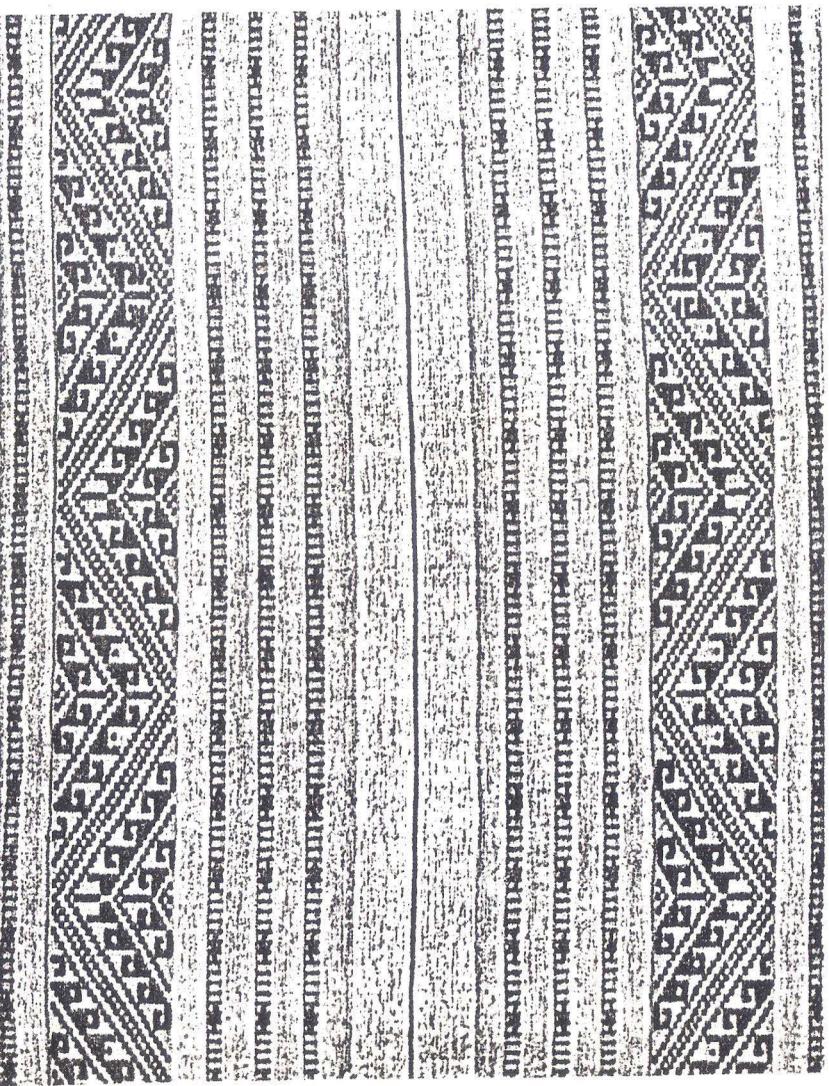
ตัวอย่างลวดลายผ้าซิด

รูปที่ 3.3-243 ลายดอกแก้ว (จากวิมลวรรณ ปิตธำชชัย : 2516)

รูปที่ 3.3-244 ลายสัตว์ต่าง ๆ เช่น ลายงูเหลือม (วิมลารณ บิดวัชชัย : 2516)

รูปที่ 3.3-245 ลายซิดคาปาใหญ่ (ภาพจากวังมหาราช ปี๒๕๖๕) : 2516)

ชั้นลายขิด อุดรธานี

khid traditional skirt from Udon Thani.

รูปที่ 3.3-246 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530 หน้า 154)

เชิงผ้าขาม้าไหม ของสุรินทร์

Border design of Surin's silk loin cloth

รูปที่ 3.3-247 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530 หน้า 151)

รูปที่ 3.3-248 ผ้าขิดเมื่อมาทําเป็นหมอนสามเหลี่ยม (ภาพจากวิมลารรณ ปิตธวัชชัย : 2516)

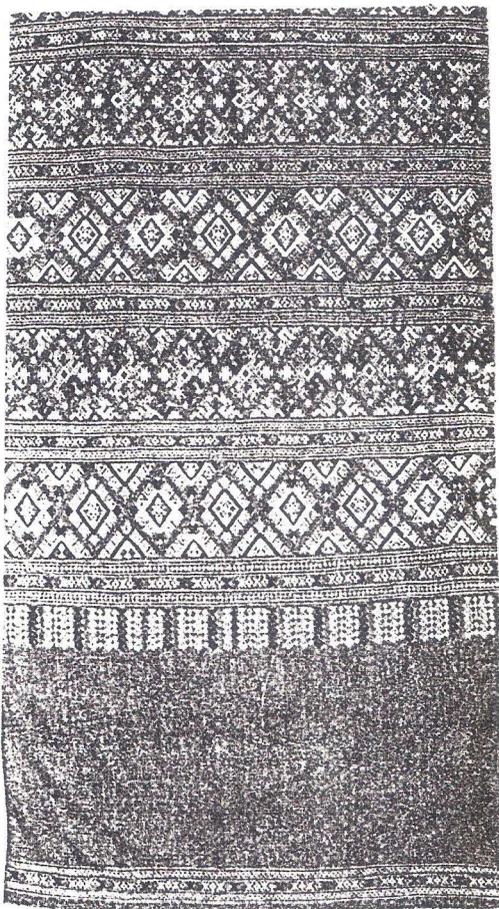

การทำหมอนพื้นบ้านอีสาน บ้านป่าค้อ ยโสธร
Pillow making in Ban Pa Tiu, Yasothon.

รูปที่ 3.3-249 (ภาพจากวิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ : 2530 หน้า 159)

ผ้าจก เป็นผ้าที่มีการทอมากในกลุ่มผู้ไท เพื่อทำเป็นแพน และแพวา การทอผ้าจกทอด้วยกรรมวิธีที่ยาก จึงแสดงถึงความสามารถของผู้ทอ และสถานภาพทางสังคมของผู้ใช้ ผ้าจกของผู้ไททอได้อย่างวิจิตรงดงามทัดเทียมกับผ้าจกในแหล่งมีชื่อเสียงอื่น ๆ เช่น ที่ตำบลโพน อ่าเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ้าแพนและแพวาเป็นผ้าที่ทอด้วยกรรมวิธีจกด้วยไหม ซึ่งเป็นวัสดุเส้นใยที่สามารถทอได้อย่างละเอียดปราณีตงดงาม จึงใช้ในโอกาสที่เป็นมงคลพิเศษ เช่น งานบุญ และศาสนพิธีต่าง ๆ

กลุ่มเชื้อสายลาวก็เคยมีการทอผ้าจกเช่นกัน เมื่อประมาณ 70 ปีมาแล้ว โดยการพบผ้าที่มีผู้ถวายเจ้าอาวาสเป็นผ้าทอโดยชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง อ่าเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งปัจจุบันก็ไม่มีการทออีกแล้ว

ผ้าไหมแพวา หรือแพรวา ของชาวผู้ไท บ้านโพน กาฬสินธุ์
Phae Wa or Phrae Wa silk of Phu Thai group at Ban Phon, Kalasin.

รูปที่ 3.3-250 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530 หน้า 156)

ผ้าจกโบราณ บ้านหนองเขื่อนช้าง มหาสารคาม อายุประมาณ 60 ปี
(สมบัติของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม)

A 60-year-old Chok from Ban Nong Khuan Chang of Maha Sarakam.
(Property of Maha Sarakham's Cultural Centre)

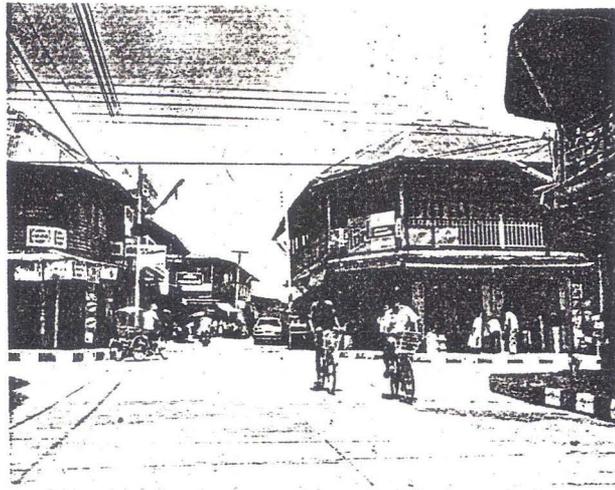
รูปที่ 3.3-251 (ลักษณะผ้าจกของชาวไทยลาว ภาพจากพิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530 หน้า 152)

กรรมวิธีในการทอผ้าจก การทอผ้าจกในภาคอีสานจะใช้วิธีด้ายโงกหรือโง่ก เหมือนการทอผ้าชนิดอื่น ๆ แต่มีบางอย่างที่ต่างจากการทอมัดหมี่ และการเก็บขิดคือ การเก็บขิดจะใช้ไม้เก็บ ส่วนจกจะใช้ขนเม่นเก็บกันมากที่สุด ซึ่งพบได้ทุกแห่งที่มีการทอผ้าจก ต่อมามีการพัฒนาวัสดุใช้แทงอลูมิเนียมปลายแหลมแทนขนเม่น เช่นที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ แต่ก็มีคความนิยมเป็นส่วนน้อย ความต่างอีกประการหนึ่งของการทอผ้าขิดกับการทอผ้าจก คือ การทอผ้าขิดจะใช้เขาท่อน้ำที่แทนพื้ในการสับทุกเส้นเครือ หรือเส้นยืนแล้วทอกระแทกให้แน่นด้วยกระสวยที่ใช้พุ่ง แต่การทอผ้าจกยังคงใช้ฝีมกระแทกให้แน่น เช่น เดียวกันกับการทอผ้ามัดหมี่และผ้าอื่น ๆ

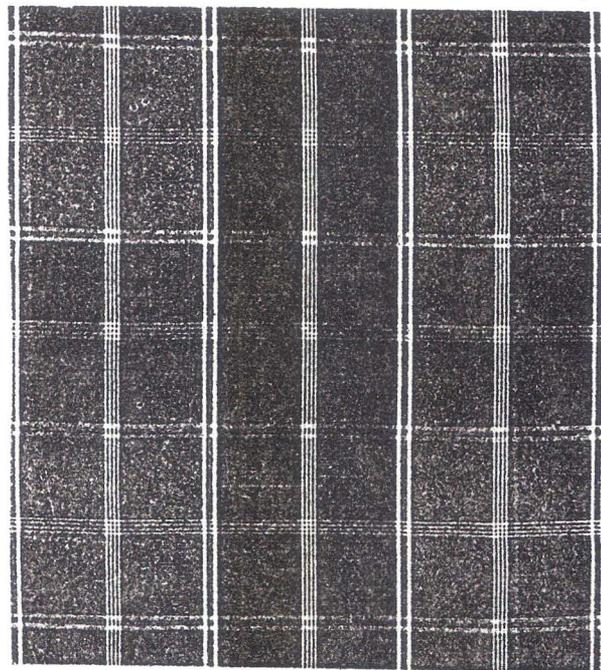
ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของผ้าจกและผ้าขิดคือ ผ้าขิดจะมีสีของลวดลายในแถวเดียวกันทาง เส้นพุ่งจะเป็นสีเดียวกัน และภายในของแต่ละลายก็เป็นสีเดียวกัน ส่วนผ้าจกสามารถทอให้มีลักษณะแตกต่างได้มากทั้งสีสันอาจเพิ่มได้ในแต่ละลายในแถวเดียวกันสามารถสอดสีภายในลายแต่ละลายได้อย่างอิสระตามต้องการ จึงทำให้ลายจกมีสีสันแพรวพรายงดงามมากกว่าการขิด ขึ้นตอนในการทอผ้าจกจึงยุ่งยากมากกว่าการเก็บขิดจะเห็นได้จากการทอผ้าจกขนาดกว้างประมาณ 40-50 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2 เมตร เช่น ผ้าแพรวา จะใช้เวลาเก็บจกนานเป็นเดือน ๆ

ผ้าพื้นและผ้าอื่น ๆ ส่วนใหญ่มีการทอทั่วไปในเขตภาคอีสาน เป็นการทอเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันมีทั้งทอด้วยฝ้าย และไหมเพื่อใช้ตามโอกาสต่าง ๆ โดยทั่วไปเป็นการทอผ้าฝ้ายเป็นผ้าพื้นสีเดียว หรือสองสีเป็นตาหมากรุก เช่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า เป็นเส้นขิดตาตาราง การทอผ้าพื้นที่ง่ายที่สุด คือการทอลายขิดธรรมดาที่ใช้เข้าเหยียบเพียงสองเขา แต่อาจทำเป็นลายตาหมากรุก หรือเป็นลายริ้วได้

ปัจจัยสนับสนุนการผลิต ในภาคอีสานมีประเพณีเป็นปัจจัยสนับสนุนการผลิตโดยอ้อม เพราะเป็นประเพณีที่แม่บ้านจะต้องทอผ้าทุกปี เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้สอยตลอดจนนาใบทาบัญญู แม้จะมีผ้าเหลือใช้จากปีที่แล้ว หากมีเวลาและวัสดุจะต้องทอเพิ่มเพื่อให้เพียงพอในปีต่อไป บางครั้งก็นำไปเป็นเครื่องสนับสนุนฐานะทางสังคม และเพื่อค้าขายทางด้านศาสนา เช่น ทอผ้าใบทาบเป็นผ้าห่อคัมภีร์ หนังสือผูกใบลาน ทอผ้าพื้นเพื่อเขียนภาพเรื่องพระเวสสันดร 13 กัณฑ์ ซึ่งเชื่อกันว่าได้บุญมาก ปัจจุบันได้มีการทอเพื่อการค้าขายจึงมีผลกระทบต่อรูปแบบ และลวดลายของการทอผ้า การทอผ้าได้กลายเป็นอาชีพรองที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวอีสานมากยิ่งขึ้น

รูปที่ 3.3-252 บริเวณตลาดเก่า อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา
ซึ่งเป็นแหล่งค้าผ้าไหมที่สำคัญมาแต่โบราณ

รูปที่ 3.3-253 ผ้าโสร่ง พื้นบ้านอีสานที่นิยมมาชั้กันทั่วไพบ
Sarong, popular garment among northeastern villagers.

4 ผ้าพันบ้านพันเมืองภาคใต้ เขตคาบสมุทรมุทภาคใต้เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จึงทำให้เกิดชุมชนที่มีอารยธรรมสูงมาแต่โบราณ โดยเฉพาะเขตอำเภอท่าชนะ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดนครศรีธรรมราช บริเวณนั้นนอกจากจะมีอารยธรรมของตนแล้ว ยังมีการติดต่อกับค้าขายกับประเทศอื่น เช่น จีน อินเดีย อาหรับ ทำให้เกิดวัฒนธรรมประสมประสานระหว่างศิลปวัฒนธรรมจีนอินเดียผสมกับศิลปวัฒนธรรมของชนพื้นเมือง เหตุผลอีกประการหนึ่ง เป็นเหตุผลทางด้านการเมืองคือ ราว พ.ศ. 2354 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไปกวาดต้อนครอบครัวเขลยชาวทมิฬมาไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราช เป็นช่างฝีมือ เช่น ช่างทอง ช่างเงิน ช่างทอผ้าด้วยเป็นอันมาก ช่างเหล่านี้ได้เผยแพร่วิชาช่างให้กับคนพื้นเมือง ทำให้เกิดวัฒนธรรมเฉพาะตัว เช่นวัฒนธรรมทอผ้าของปักข์ใต้ ทั้งนี้เพราะเจ้าพระยานครศรีธรรมราชขณะนั้นสนใจการทอผ้ามาก จึงให้ชาวทมิฬที่มีฝีมือในการทอผ้ายกสอนการทอผ้าให้เด็กสาว ๆ และลูกหลานกรมการเมือง ตลอดจนชาวบ้านที่สนใจ จึงทำให้ผ้ายกของปักข์ใต้เป็นผ้าที่มีชื่อเสียงตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นกันมา

ผ้ายกเมืองนคร เป็นผ้าทอที่ชั้นสูง โดยเฉพาะเจ้าเมืองและข้าราชการชั้นสูงใช้ โดยเฉพาะผ้ายกทอง เป็นผ้าที่มีความประณีตงดงาม เจ้าพระยานครเคยส่งผ้ายกทองเข้ามาถวายเจ้านายในกรุงเทพฯ ดังปรากฏหลักฐานผ้ายกทองของกษัตริย์และเจ้านายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และพิพิธภัณฑสถานนครศรีธรรมราชเป็นผ้ายกชั้นดี ฝีมือละเอียดเป็นสมบัติของผู้สืบสายเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และข้าราชการชั้นสูง เก็บรักษาและมอบให้พิพิธภัณฑ

ผ้ายกถือว่าเป็นผ้าทอพื้นเมืองของนครศรีธรรมราชมาแต่โบราณ และเป็นสินค้าที่แพร่หลายจำหน่ายแก่ชุมชนอื่น ๆ ดังรายงานเกี่ยวกับการทอผ้ามาหากินของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ในหนังสือวิวัฒนาการ พ.ศ. 2477 ราคาส่งของที่ขายในตลาด ฟ่านุ่ง ฟ่าน่ม ผ้ายกไหม ผ้ายกทองไม่มีขายในตลาด เป็นของทอเฉพาะผู้จะสั่งซื้อและเป็นของทอในบ้านผู้ว่าราชการเมืองกรมการ ผู้หลักผู้ใหญ่ เป็นต้น (วิมลพรรณ : 2519, 21) นอกจากนี้ก็กล่าวถึงผ้าประเภทต่าง ๆ ที่มีขายที่เมืองนครศรีธรรมราชในเวลานั้นคือ ฟ้าม่วง ฟ้าร้ว ฟ่าพื้น ฟ่าขาวม้าไหม ฟ่าขาวม้าด้าย ฟ่าเช็ดปาก ฟ่าขาว ฟ่าโสร่งไหม จำนวนสินค้าเหล่านี้แสดงว่านครศรีธรรมราชมีการทอผ้ามาก จนเป็นสินค้าออกและมีขายในตลาดทั่วไป ผ้ายกไหมและฝ้ายเป็นสินค้าที่ชาวเมืองทั่วไปใช้ ส่วนผ้ายกทองต้องสั่งพิเศษ ไม่มีขายและทอในคุ้มเจ้าเมืองและกรมการเมืองชั้นสูงเท่านั้น

ปัจจัยในการผลิต วัตถุประสงค์ที่นำมาใช้ในการทอผ้า นั้น แต่เดิมชาวพื้นเมืองปลูกฝ้ายเพื่อใช้ทอด้วยเอง ส่วนเส้นไหมนั้นสั่งซื้อมาจากภาคอีสาน สมัยต่อมาสั่งซื้อไหมจะหรี หรือไหมญี่ปุ่นเข้ามาใช้ซึ่งคุณภาพไม่ค่อนดี สีตก เส้นด้ายเป็นขุย สีซีดเร็ว ทำให้ผ้าโบราณไม่นิยมซักน้ำ

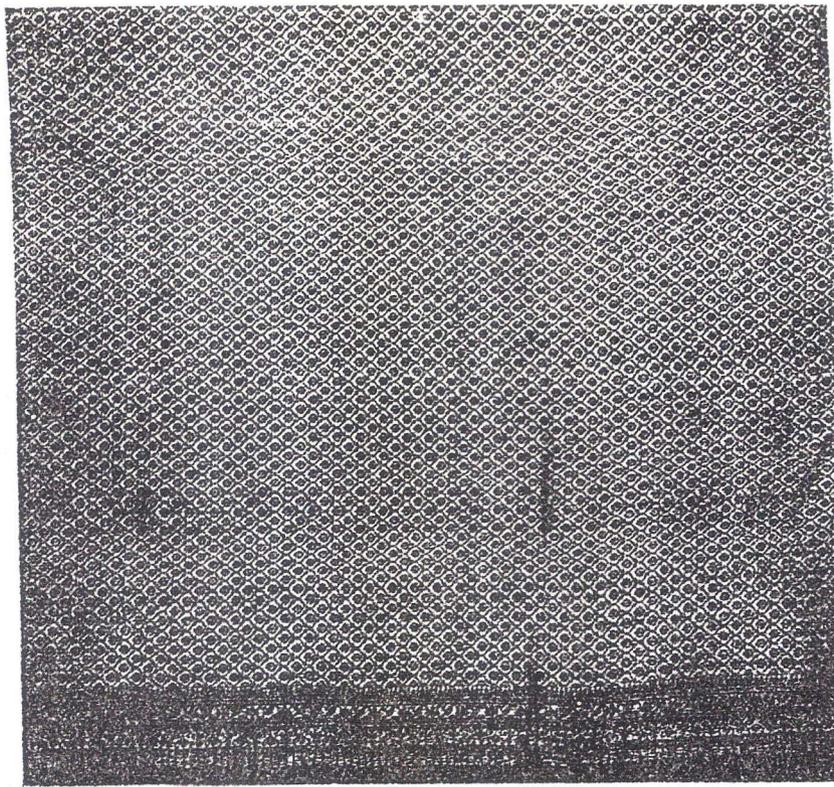
เพราะ เกรงสีจะซีดไม่สวยงามเท่าที่ควร

เก็หรือหูกทอผ้า ชาวนครเรียกว่าเกหรือเก็ ซึ่งแต่เดิมมีอยู่ 2 ชนิด คือ เกยกและ เกฝง เกยกเป็นที่ที่สามารถประกอบหรือถอดออกเคลื่อนย้ายได้ มักทอด้วย ไม้เนื้อแข็ง เกยกหรือเกฝงมักมีขนาดเท่ากัน แต่เกยกนิยมตั้งสูงกว่า เพื่อใช้เท้าถีบกระตุกด้ายได้สะดวก ส่วนเกฝงนั้นฝงเสวยติดติดกับดิน เกนี้ก็จะสร้างไว้ใต้ถุนบ้าน มีใช้กันบางท้องถิ่นภาคใต้ เช่น ที่บ้านนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง เป็นต้น ปัจจุบันการทอผ้ามักใช้ก็กระตุกเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้ใช้ที่ ขนาดใหญ่ตามแบบโบราณ ก็โบราณขนาดใหญ่ที่เรียกว่าเขา 12 เขานั้น ต้องใช้คนทอถึง 3 คน คนหนึ่งเป็นคนทอ อีกสองคนทำหน้าที่ยกเขาสอดด้าย ทำให้ได้ผ้าขนาดกว้างดอกใหญ่ และสวยงาม

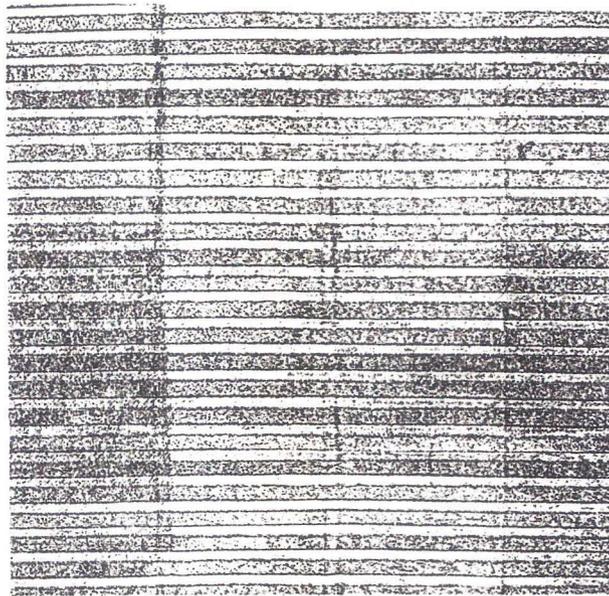
ผลผลิต ผ้าทอโบราณมีหลายชนิด เช่น ผ้ายกไหม ผ้ายกฝ้าย ผ้ายกทอง ซึ่งไม่มีขายในตลาด คงเป็นเพราะมีการทอใช้เองทุกครัวเรือน โดยเฉพาะผ้ายกและผ้าพื้น ส่วนผ้ายกทองทอยากประณีตราคาแพง จึงต้องสั่งทอจากบ้านผู้ว่าราชการเมือง นอกจากนี้ก็มีผ้า แก้วกี้ (ผ้าตาสมุก) ผ้าราชวัตร ผ้าตา (ชายเงิน ชายทอง เรียกว่าผ้าชายธง) ผ้าท่ม (ใช้เคียนที่เอว) ผ้าม่วง ผ้าหางกระรอก ผ้าพื้น ผ้าเก็บดอก ผ้ายกดอก มีหลายแบบ เช่น ผ้าลายดอก มะลิร่วง ดอกพิกุลก้านแย่ง ยกิ้ว ผ้ายกิ้วร่วง เป็นต้น

ผ้าเหล่านี้ได้นำมาเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น เจ้านายผู้หญิงนิยมนุ่งผ้ายกจีบในพระราชพิธีสำคัญ ๆ หรือไปร่วมพิธีบุญกุศลตามวัดวาอารามต่าง ๆ ส่วนข้าราชการฝ่ายชายในการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการ ผู้เข้าร่วมถือน้ำจะต้องนุ่งผ้ายกขาว เข็มทอง เรียกว่า "ผ้าส้มมะรล"

การนุ่งผ้ายกจะแบ่งชนิดของผ้าตามฐานะของผู้ใช้ด้วย เช่น ผ้าไหมยกดอก หรือผ้ายกทอง จะใช้เฉพาะเจ้าเมืองนคร และข้าราชการบริพารเท่านั้น ส่วนคนธรรมดาทั่วไป ผ้ายกนุ่งผ้ายกดอกหน้าบาง หรือผ้าเก็บน็ด ผู้ชายนุ่งผ้าหางกระรอก การนุ่งผ้ายกนุ่งไปในโอกาสพิเศษ เช่น ใช้น้ำพิพัฒน์แต่งงาน ไปวัด ไปงานโกนจุก บวชนาค เป็นต้น

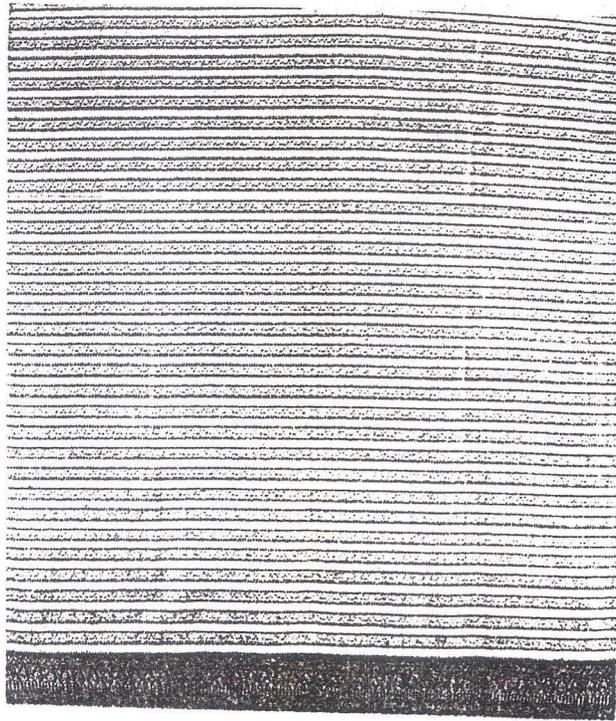

ผ้ายกดินทอง เมืองนครศรีธรรมราช เป็นผ้ายกแบบโบราณ (ม.ร.ว.พรพรรณ
ทวิวงศ์ มอบให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช)

รูปที่ 3.3-254 (ภาพจาก วิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530, 167)

ผ้ายกดินเงินและทองแบบโบราณ Antique fabric woven with silver and
gold thread.

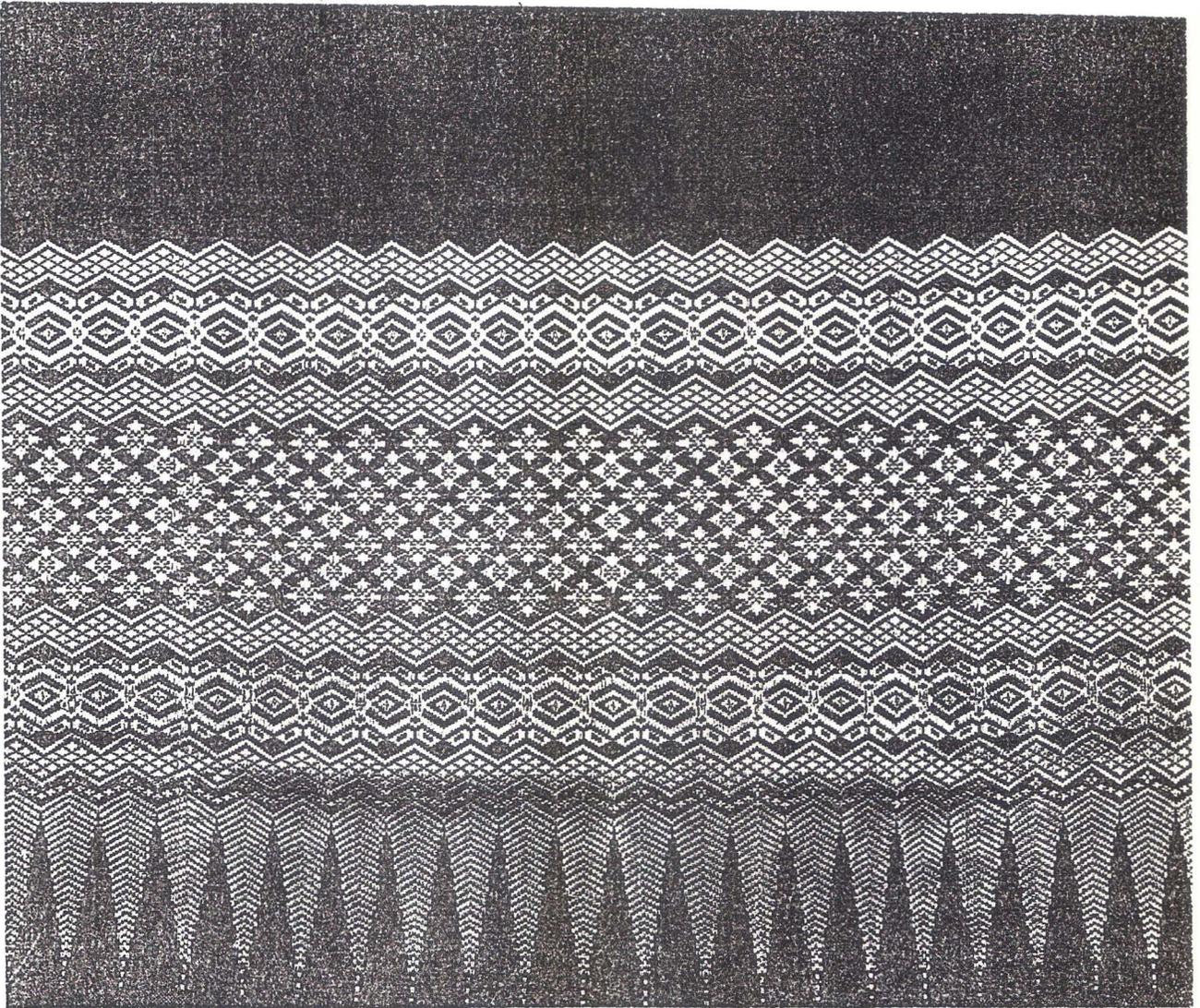

รูปที่ 3.3-255 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530,166)

ผ้ายกทองแบบโบราณ ด้านหลังบุผ้า อาจใช้เป็นผ้าห่มหรือผ้าปู Antique gold
brocade with cotton lining used as blanket or bedspread.

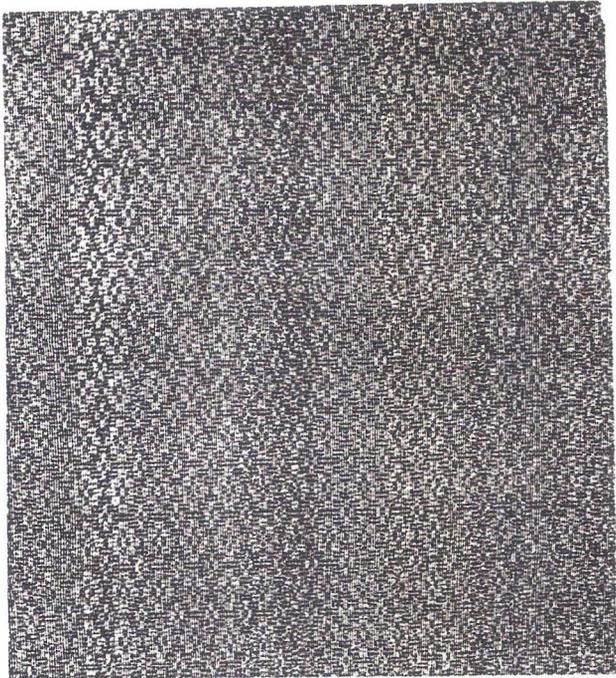
ส่วนลวดลายที่ทอนั้น เป็นราชวัตรโคมลายดอกพิกุล เชิงยกดอกคล้ายขึ้นท้าวใบ นอก
จากนี้ก็มี การทอผ้าตาสมุกหรือลายสมุก ลายเหล่านี้คงได้รับแบบอย่างถ่ายของกันไพบมาในกลุ่มทอ
ผ้าพื้นบ้านภาคใต้ตนเอง

ผลผลิต ผ้าทอพุมเรียงที่เป็นผ้าทอทั่วไปได้แก่ผ้ายกสำหรับทำชิ้น ผ้าพื้น ผ้าขาวม้า
และผ้าโล่รัง ลวดลายที่ทอนอกจากลายโบราณแล้ว ก็เป็นลวดลายที่เป็นความนิยมของท้องถิ่น
นอกจากนี้ก็มีผ้าทอตาหมากรุก ผ้าลายราชวัตร ผ้าทางกระรอก เป็นต้น

ผ้ายกมีเชิงพุมเรียง ทอด้วยด้ายฝ้ายเป็นเส้นอิน เส้นพุ่งไหม

รูปที่ 3.3-256 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2523, 171)

ผ้ายกพุมเรียงลายราชวัตร โคม

รูปที่ 3.3 257 (ภาพจากวิทยุ ลี้สุวรรณ 2523,172)

ปัจจัยสนับสนุนการผลิต ประเพณีเป็นปัจจัยสนับสนุนการผลิตผ้าพุมเรียง เพราะหญิงสาวที่ทอผ้าเป็นย้อมเป็นที่ยกย่อง เชิดหน้าชูตาในสังคม โดยเฉพาะคนที่ทอผ้าชนิดยาก และละเอียด ประณีตได้ แต่ในปัจจุบันการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและการคมนาคม ทำให้ตลาดผ้าพุมเรียงขยายตัวเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว มีการนำผ้าและลวดลายต่างกันเข้าไปปะปนกัน ผ้าและลวดลายโบราณของพุมเรียงแต่เดิม นอกจากนี้ชาวพุมเรียงยังรับทอผ้าพื้นโดยเฉพาะผ้าไหมส่งไปขายยังภาคเหนือและกรุงเทพฯด้วยความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจ จึงทำให้เอกลักษณ์ของภาคพื้นบ้านพุมเรียงถูกทำลายอย่างน่าเสียดาย

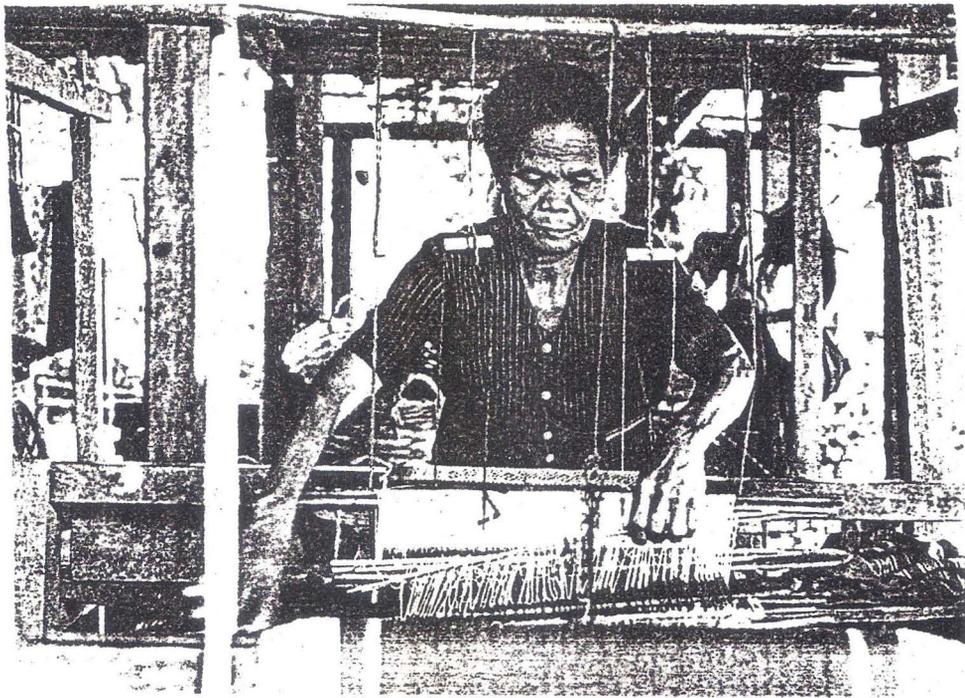
ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรี เป็นชุมชนพื้นเมืองเดิมอยู่ห่างจากเมืองตรังประมาณ 17 กม. บนเส้นทางตรัง-พัทลุง ที่มีการทอผ้ามาเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว ชาวบ้านทอผ้าในยามว่างจากการทำไร่นาและทำสวน เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128 ได้ปรากฏในจดหมายเหตุกล่าวถึงการทอผ้าที่เมืองตรังว่า "ได้ดูเรือนเห็นน้ำใช้เป็นที่ทอผ้า มีผู้หญิงมานั่งทอผ้าอยู่มาก" การทอผ้าของชาวบ้านนาหมื่นศรีทุกวันนี้ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่เกิดจากความสามารถในการทอ ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มนี้ ประสมประสานกัน

ԼՅՈՆՏՅՈՒՄԱՆ

ՍՊԵՏՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԽԱՆԱԳՆԱԿՆԵՐԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԲԵՐՏՈՒՄ ԵՎ ՍԵՐՄԱՆԱԿՆԵՐԻ
ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ
ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ

ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ
ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ

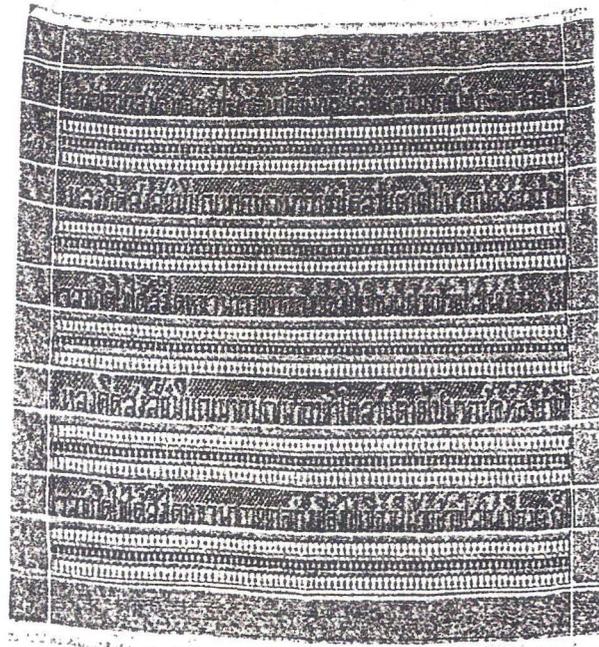
ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ
ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ
ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻ

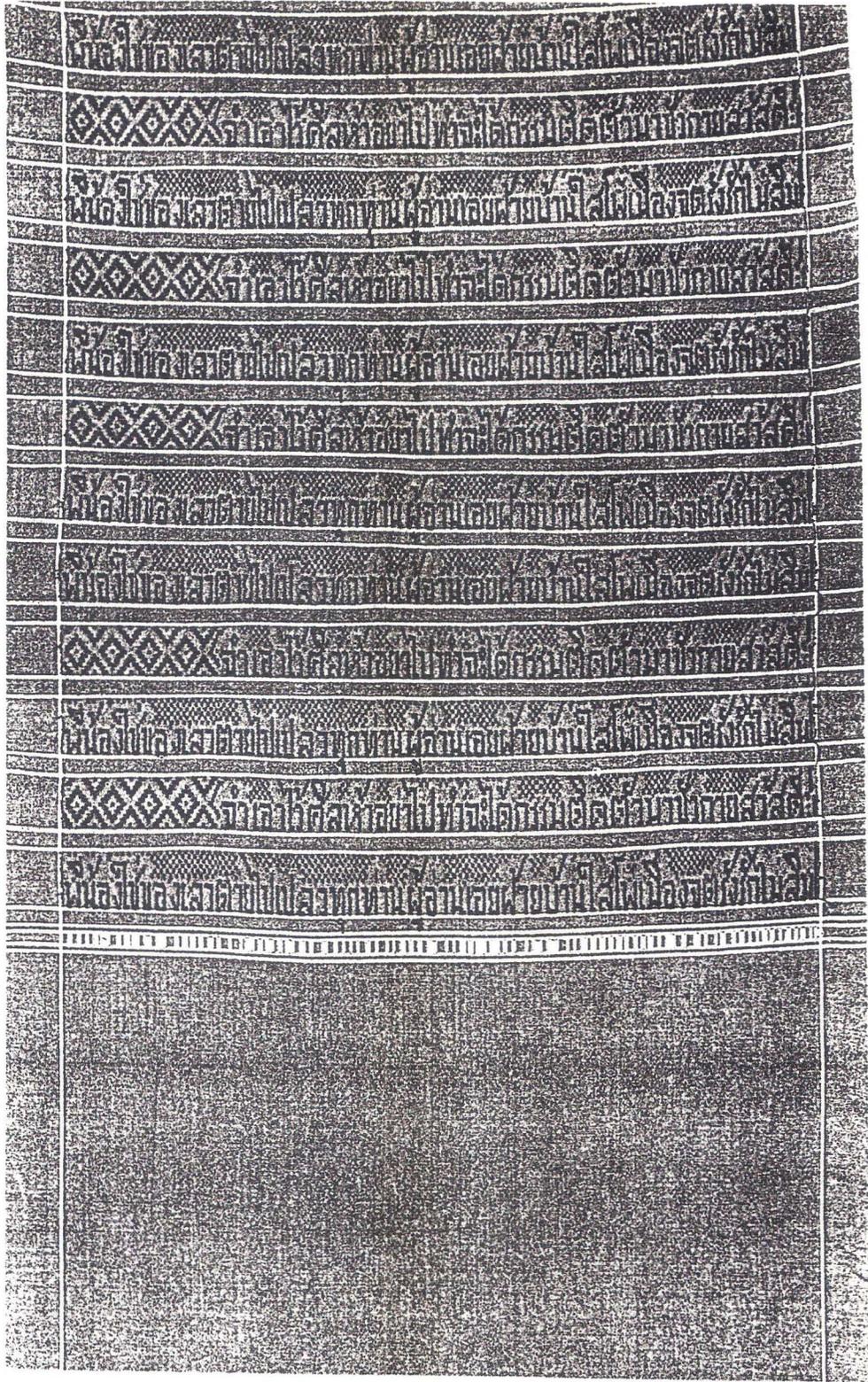
รูปที่ 3.3-258 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2530, 177)

ผลผลิต การทอผ้าของบ้านนาหมื่นศรี มีการทอผ้าฝ้ายเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม และมีการทอผ้าทางกระรอกและผ้าดาสมุก เพื่อเป็นผ้าชั้น นอกจากนี้ก็มีการทอผ้าที่มีลักษณะพิเศษของที่นี่คือ ผ้าเบี่ยง หรือ ผ้าสไบ ซึ่งเป็นผ้าทอขนาดใหญ่ ทั้งชายและหญิง มีประเพณีของหมู่บ้านนี้ที่ว่า เจ้าสาวจะต้องเตรียมมาให้เจ้าบ่าวทอขนาดใหญ่หนึ่งผืน ผ้าเบี่ยงนี้มีลักษณะคล้ายผ้าสไบ เชิงเป็นผ้าสี่เหลี่ยม กลางผ้าทอเป็นลายลูกแก้วที่เป็นลายมีชื่อเสียงของหมู่บ้านนี้ ช่างทอเกือบทุกคนจะสามารถทอได้ ผู้หญิงหรือคนชราใช้ห่มเฉียงหรือทอใหญ่ไปทอชุดที่วัด ใช้เป็นผ้ากราบพระก็ได้ คนแก่จะมีผ้านี้เป็นผ้าประจำตัวเสมอ การทอผ้าเบี่ยงจะต้องทอจากกึ่งเดียวซึ่งมีหน้าแคบประมาณหนึ่งศอก นิยมทอสีเหลืองสลับแดงเป็นหลัก เป็นผ้าที่ต้องใช้สมาธิและความพยายามสูง ช่างทอผ้าปัจจุบันหันไปทอผ้า พื้นด้วยก็กระตุกเป็นส่วนใหญ่ เพราะรวดเร็วและง่ายกว่ามาก

ผ้าพานช้าง เป็นผ้าที่เป็นเอกลักษณ์อีกชนิดหนึ่งของบ้านนาหมื่นศรี เป็นผ้าที่ทอเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม คืองานศพ ผ้าพานช้างเป็นผ้าที่ทอเป็นตัวหนังสือกว้างประมาณหนึ่งศอก ยาวประมาณหนึ่งวา ผ้าพานช้างนี้จะทอติดต่อกันสามผืน เจ้าภาพทอเพื่อใช้พาดหีบศพในการตั้งศพก่อนพิธีเผาศพ ผ้าผืนนี้เปรียบเสมือนอัฐิระประวัตินของผู้ตาย ตลอดผืนทอเป็นกลอนหรือโคลง เป็นประวัตินของผู้ตาย และคติสอนใจให้ทำความดี ถือศีลฟังธรรม และจากบาปและความชั่ว การทอผ้าพานช้าง เป็นการนำเอาศิลปะการทอผ้ามาสัมพันธ์กับคติสอนใจ านที่นี้เป็นมรดกสืบทอดจากผู้ที่อยู่เบื้องหลัง ประโยชน์หลังจากงานศพแล้ว จะตัดแบ่งถวายพระสงฆ์เป็นผ้าบุโศก ผ้าเช็ดปาก เช็ดมือ ผ้าพานช้าง ปัจจุบันยังคงรักษาธรรมเนียมประเพณีในการทอและการใช้กันอยู่ทั่วไป

รูปที่ 3.3-259 ผ้าเช็ดหน้าหรือผ้าประเจียดบ้านนาหมื่นศรี

ผ้าพันข้างบ้านนาหมื่นศรี

รูปที่ 3.3-260 (ภาพจากวิบูลย์ ลีสุวรรณ : 2530, 175)

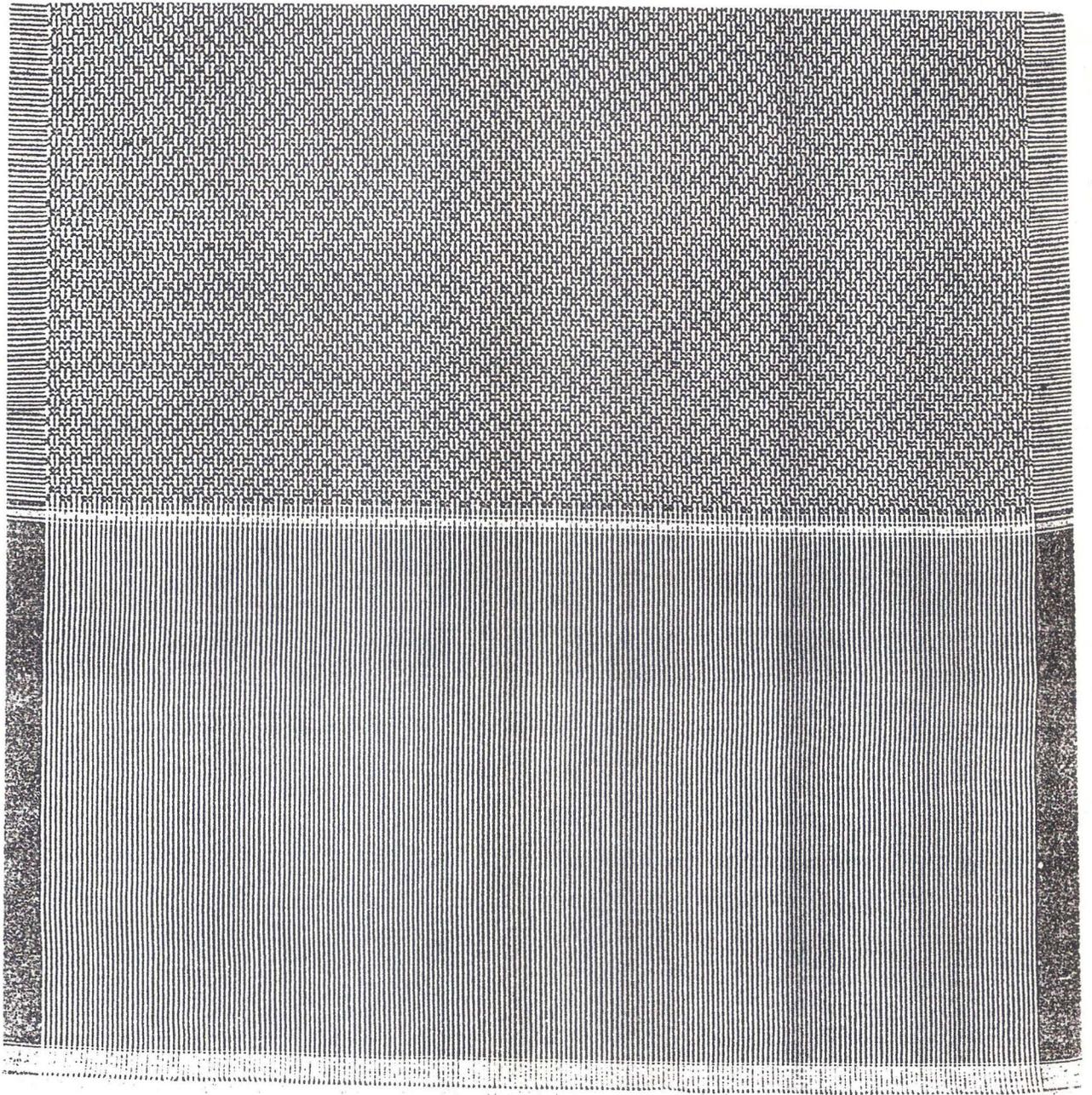
ผ้าทางกระรอก เป็นผ้าทอที่มีชื่อเสียงของท้องถิ่นและยังทอกันอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะผ้าทางกระรอกที่ทอด้วยผ้าฝ้ายนั้นจะใช้ เป็นชิ้นนุ่งกันอยู่โดยทั่วไป

ปัจจัยสนับสนุนการผลิต การทอผ้าที่บ้านนาหมื่นศรีนี้ ได้มีการสนับสนุนจากทาง การให้รวมตัวเป็นกลุ่มทอผ้าในระยะหลัง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2514 ก่อนหน้านั้นการถ่ายทอดความรู้ได้ รับ การสนับสนุนจากประเพณีท้องถิ่นที่นิยมว่าหญิงสาวที่พร้อมจะออกเรือนและเป็นกุลสตรีต้องทอผ้า เป็น ปัจจุบันยังมีครูทอผ้าเบี่ยงสายลูกแก้วคือ นางพร้อม ขุนทอง และนางเปื่อน ขุนทอง ผู้เป็นลูกสาว การทอผ้าจึงสืบเนื่องกันมาในตระกูลช่างทอผ้าเหล่านี้

ชนบประเพณีอื่นที่สนับสนุนการทอผ้าที่หมู่บ้านนี้คือ ในเทศกาลงานบุญ ชาวบ้านจำเป็นต้องมีผ้าทอชิ้นมีเชิง เพื่อสวมมาใส่ในวันโอกาสพิเศษ ผู้หญิงหรือชายต้องมีผ้า เบี่ยงสบหรือห้อยไหล่ จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีผ้าชนิดนี้ประจำตัวเวลาไปทำบุญ ผ้ากราบพระก็มีความสำคัญพอ ๆ กัน ส่วนผ้าขาวม้าก็ใช้เป็นผ้าห่มหรือผ้าห้อยไหล่ไปในงานเทศกาลต่าง ๆ ได้ ด้วยความนิยม การแต่งกายตามประเพณีเช่นนี้ จึงต้องมีการทอผ้าขาวม้าหรือผ้าห่มด้วยลายราชวัตรอย่างสวยงาม ส่วนพิธีศพนั้นจำเป็นที่เจ้าภาพจะต้องทอผ้าพานช้าง เพื่อประโยชน์ในการบูชาบุพเพนิวาสทั้ง ยังมีคติสอนใจแก่คนรุ่นหลังคล้ายคัมภีร์ผู้ตาย (Coffin text) ของอียิปต์ เพียงแต่ของไทยเรามาไม่ได้ใส่ไปนโรงศพ แต่ใช้วางบนโรงศพ ในหมู่บ้านนาหมื่นศรีนี้ชนบประเพณีจึง เป็นปัจจัยให้เกิด การทอผ้าที่มีลักษณะแปลก ๆ แตกต่างกัน ทั้งยังมีเอกลักษณ์ของหมู่บ้านนี้อีกด้วย

ผ้าขาวม้า หรือผ้าคาดเอว ของบ้านนาหมื่นศรีเป็นผ้าที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น ผ้าขาวม้าที่มีประโยชน์ใช้สอยเหมือนผ้าห่มของไทยลาวหรือไทยพวน คือใช้เป็นผ้าห่ม ผ้าห้อยไหล่ของคนแก่ เวลาไปงานพิธีต่าง ๆ ดังนั้นผ้าขาวม้าของบ้านนาหมื่นศรี จึงมีความประณีตงดงามเป็นพิเศษ กลางผืนเป็นลายราชวัตร คั่นเป็นเส้นด้วยลายยก แล้วจึงถึงเชิงผ้าเป็นริ้วธรรมดา ความงดงามที่แสดง เอกลักษณ์ของท้องถิ่นนี้คือความละเอียดประณีตของลายราชวัตรซึ่งจะไม่พบเลยในท้องถิ่นอื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันมีการทอผ้าจากด้ายสำเร็จเป็นผ้าพื้นที่มีสีสันและลวดลายตามความต้องการของท้องถิ่น มีการใช้ก็กระตุกแทนที่พื้นเมือง ลวดลายปัจจุบันมีการถ่ายทอดกัน ในหลายแห่งใกล้เคียง เช่น จากเกาะยอ จึงทำให้ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรีคล้ายผ้าทอเกาะยออย่างแยกไม่ออก ลักษณะการถ่ายทอดทั้งรูปแบบและลวดลาย ตลอดจนสีสันนี้ ได้เกิดขึ้นทั่วไปทุกภาค จึงทำให้ เอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นเลือนไป หากไม่อนุรักษ์และศึกษาไว้ก็คงจะหายไปนั่นเอง

ผ้าขาวม้าพื้นบ้านลพบุรี
รูปที่ 3.3-261 (ภาพจากวิทยุ ลีสารณ : 2530, 178)

ผ้าทอเกาะยอ แหล่งทอผ้าพื้นบ้านภาคใต้ที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่ง คือที่เกาะยอในทะเลสาบสงขลา จังหวัดสงขลา การทอผ้าเกิดมาจากสองกลุ่มที่อยู่พหุมาจากจังหวัดสงขลาที่เคยเป็นแหล่งทอผ้ามาแต่โบราณ คือจากบ้านท่านางหอม ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ และจากตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา สมัยกรุงธนบุรี เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เคยไปกวาดต้อนช่างทอผ้ามาจากเมืองสงขลา แสดงว่าต้องมีการทอผ้าพื้นเมืองมาแต่โบราณแล้ว

ผ้าทอเกาะยอมีชื่อเสียงมาแต่ครั้งสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว มีการทอผ้าในแถบมณฑลปักษ์ใต้มากมาย ดังในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสแหลมมลายูใน พ.ศ.2433 ว่า "...แต่เจ้าเมืองของเขาว่า ผ้ามากเงิน 300 บาทซื้อไม่หมด เราจึงได้ออกเดินไปดู มีผ้ามากกว่าคราวก่อน..... พระยาเทเวศร์และพระยาสรเพทให้เอาเงินไปจัดซื้อคนละแถบร้านหนึ่ง ให้ซื้อผ้าหนึ่งผืนทุกร้าน....." (วิมลพรรณ : 2519, 43) ครึ่งถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสงขลา พ.ศ.2475 ราษฎรนำผ้ายกก้านแย่งทูลเกล้าถวาย และทรงพระราชทานชื่อผ้านี้ว่า "ผ้าลายราชวัตร" ซึ่งเป็นชื่อลายมาจนปัจจุบันนี้

ปัจจัยในการผลิต ผ้าทอเกาะยอเป็นผ้าฝ้ายทอ เนื้อแน่นละเอียดสวยงามเป็นระเบียบและมีลวดลายนานาชนิด โดยมากเป็นผ้าเนื้อหนา ปัจจุบันทอด้วยด้ายฝ้ายและเส้นใยสังเคราะห์และเส้นใยสังเคราะห์ผสมไหม เพื่อใช้เป็นผ้าชั้น ผ้าสำหรับตัดเสื้อผ้า ผ้าฝ้ายเนื้อบางทอเป็นผ้าโสร่งและผ้าขาวม้า

การย้อม ชาวเกาะยอย้อมฝ้ายเองจากสีที่ได้จากธรรมชาติ ตามแบบพื้นเมืองโบราณ ตามคำบอกเล่าของช่างทอผ้าเกาะยอว่าได้มาจากแก่น เปลือก ราก และผลของพืชที่มีอยู่บนเกาะและที่ชาวบ้านปลูกเอง เช่น

สีแดง	จาก	รากขมิ้นและอิฐ
สีทองอ่อน	จาก	แกลบ (มะพูด)
สีเหลือง	จาก	ขมิ้นชัน แก่นเข (แกลบ)
สีส้ม (แดงเลือดนก)	จาก	สะตือ
สีลูกท้อ (ม่วงอ่อน)	จาก	ลูกท้อ
สีเขียว	จาก	เปลือกสมอ ใบหูกวาง ครามแล้ว ย้อมทับด้วยแกลบอีกทีหนึ่ง
สีคราม	จาก	ต้นคราม

เครื่องมือในการทอ เดิมชาวเกาะยอใช้เครื่องมือ ต่อมาเปลี่ยนเป็นกักระตุกของคนจีน ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 มีการซื้อเครื่องจักรทอผ้ามาใช้แทนกักระตุก สมัยรัชกาลที่ 6 มีการใช้ เครื่องจักรทอผ้าและกักระตุกเพิ่มมากขึ้น ซึ่งผู้ประกอบการเป็นคนจีนทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำ ให้ช่างทอผ้าเกาะยอหันมาใช้กักระตุกในการทอผ้าเป็นลำดับ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงการผลิตที่ เคยกระทำมาในอดีต

เครื่องทอผ้าหรือกั เป็นโครงสร้างใหญ่ของเครื่องมือที่ใช้ทอ (ชดา จิตพิทักษ์ : 2527, 6) ประกอบด้วย

1. พืมหรือพันทวี คือส่วนที่ใช้กระทบให้ด้ายที่ทอเข้ากันแน่น ใช้โลหะทำเป็นซี่ เล็ก ๆ สมัยโบราณทำด้วยไม้ไผ่ผูกเชือกแล้วกระหนาบด้วยกรอบไม้อีกทีหนึ่ง ซี่ไม้เป็นช่องให้เส้น ด้ายยื่นสอดเข้าไปหนึ่งเส้น เป็นการจัดเส้นด้ายให้อยู่ห่างกันตามความละเอียดของ เนื้อผ้า พืม ส่วนใหญ่ยังทำด้วยไม้

2. เขาทูก หรือตะกอ หรือตระกอ

3. กระจาย

4. ไม้แกนม้วนผ้า หรือไม้กัพัน ชาวเกาะยอเรียกว่า "พันรับผ้า" คือไม้ ใช้ ม้วนผ้าที่ทอไว้แล้ว

5. คานเหยียบ เป็นไม้ใช้เหยียบเครื่องบังคับตะกอ

6. สายกระตุก หรือเชือกดึง เวลาพุ่งกระจาย จึงเรียกว่ากักระตุก

7. ด้ายยืน ซึ่งอยู่นอก ผ่านพืมเรียบร้อยแล้ว

8. หลอดด้ายพุ่ง

9. ที่นั่งคนทอ

10. ระหัดถักด้าย เป็นไม้ระหัดสำหรับม้วนด้ายยืน

11. ผัง เป็นไม้ค้ำความกว้างของผ้าให้หน้าผ้าตั้งพอดีกับพืม เครื่องมืออื่น ๆ ที่แยกจากเครื่องทอผ้า คือ

1. ไนปั่นด้าย สำหรับปั่นด้ายเข้ากระจาย

2. กงล้อปั่นด้าย สำหรับปั่นด้ายยืนเข้าระหัดถักด้าย

กรรมวิธีในการทอ ขั้นตอนในการทอผ้าแยกเป็น 2 ขั้นตอนคือ

1. การเตรียมเส้นยืน

2. การเตรียมเส้นพุ่ง

ขั้นตอนในการทอในกี่กระทง (ชุดา จิตพิทักษ์ : 2527, 8) มีดังนี้

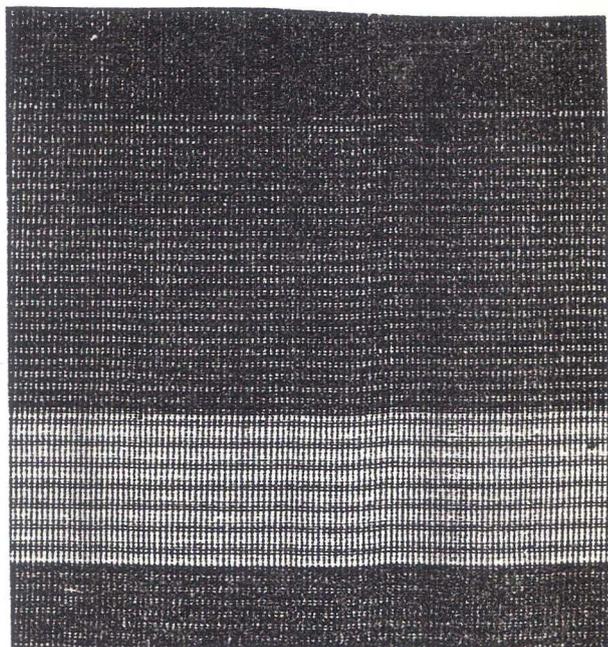
1. สับตะกอให้ด้ายยืนแยกออกจากกัน โดยมีที่เหยียบอยู่ข้างล่าง เป็นการเปิดช่องว่างสำหรับให้ด้ายพุ่งผ่านเข้าไป
2. ใช้มือพุ่งกระสวยด้ายพุ่งให้สอดไปตามหว่างด้าย โดยมีช่องสอดกระสวย ซึ่งทำด้ายไม้
3. บล้อยเท้าที่เหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้ด้ายพุ่งรวมเป็นหมู่เดียวกันตามเดิม กระบพพันหัวโดยแรง พันหัวจะพาดด้ายพุ่งให้เข้ามาชิดกันเป็นเส้นตรง
4. เหยียบที่บังคับตะกออีกครั้งหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับขั้นที่ 1 กระบพโดยแรงอีกครั้งหนึ่ง จึงพุ่งด้ายพุ่ง เส้นที่ 1 จะได้ผ้าเนื้อแน่นขึ้น

การกระแทกพันหัวอย่างแรงหรือเบา มีผลต่อความยาวของผ้าที่ทอได้ และทำให้ผ้าเนื้อแน่น หนา หรือบางได้ คุณภาพและราคาของผ้าจึงขึ้นอยู่กับวิธีการกระแทกพันหัวระหว่างการทอด้วย

ลวดลายของผ้าทอเกาะยอ ลวดลายต่าง ๆ ที่เป็นลวดลายเก่าซึ่งปัจจุบันบางลายไม่มีผู้ใดทอแล้ว มีดังต่อไปนี้

1. ลายราชวัตร	11. ลายดอกหน้าหนึ่ง
2. ลายดอกพิกุล	12. ลายเทพนม
3. ลายดอกรสสุคนธ์	13. ลายพริกไทย
4. ลายดอกพยอม	14. ลายลูกแก้ว
5. ลายดอกกรัก	15. ลายบุหงา
6. ลายลูกหวาย	16. ลายคคกริช
7. ลายหมากรุก	17. ลายสมุกหรือลายโกเกี่ยม
8. ลายตาสก๊อต	18. ลายสี่เหลี่ยมหรือลายเครียะ
9. ลายดอกพกากรอง หรือ
ดอกแฝด หรือลายดอกซี่ไก่	19. ลายลูกโซ่
10. ลายกากบาท	20. ลายข้าวหลามตัด

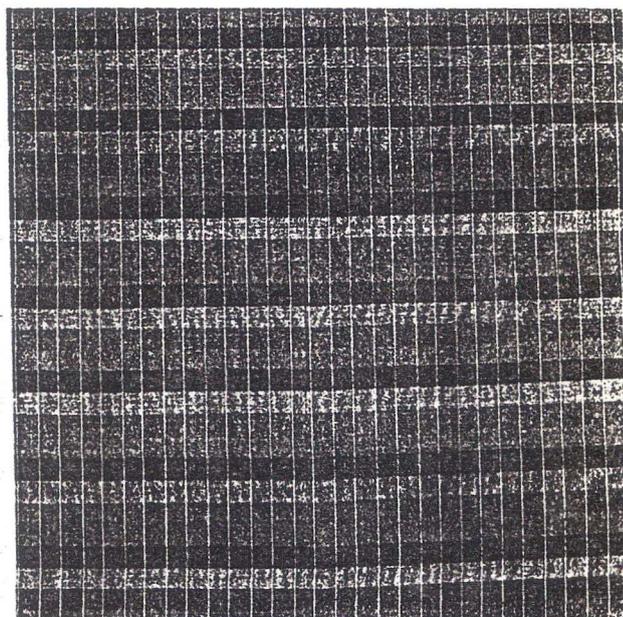
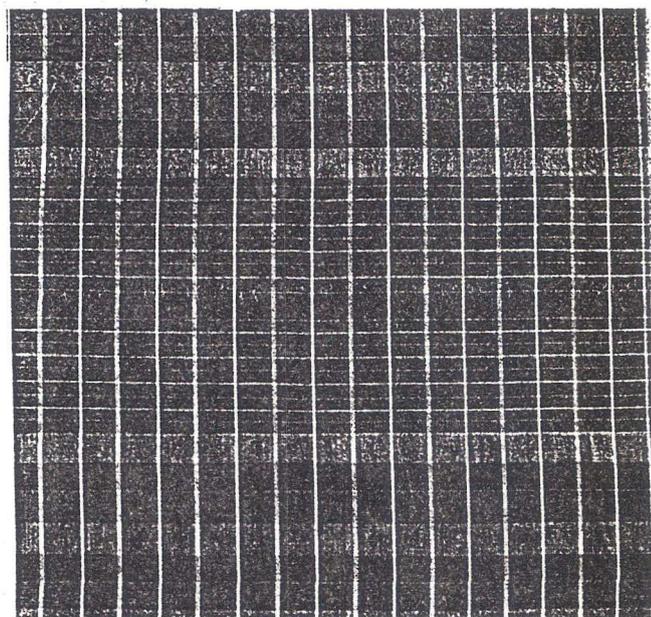
ในสมัยโบราณ ชาวบ้านเกาะยอทอผ้าโดยไม่ทราบชื่อลาย ใช้การจดจำมาจากบรรพบุรุษ มีการตัดแปลงทอเป็นลวดลายแปลกไปจากเดิม ถ้าสวยงามก็นิยมทอและเรียกชื่อลายตามผู้เป็นต้นคิด เช่น ลายโกเกี่ยม ถ้าคล้ายพันธุ์ไม้ ก็เรียกลายดอกซี่ไก่ เป็นต้น ลายเหล่านี้ไม่มีผู้ใดทราบต้นกำเนิดและระยะเวลาที่เกิด

ผ้าทอเกาะยอ

รูปที่ 3.3-262 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530, 181)

ผ้าโลรงเกาะยอ
Koh Yor sarong.

รูปที่ 3.3-263 (ภาพจากวิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530, 182)

3.3.12 บทสรุปทวิเคราะห์ และข้อเสนอแนะ

สรุปสาระสำคัญ

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยเราปัจจุบันนี้มีหลักฐานหลายอย่าง ซึ่งทำให้นักโบราณคดีสรุปได้ว่ามนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้รู้จักการปั่นเชือกสานทอมาแล้ว เมื่อประมาณ 7,000 - 8,000 ปีที่แล้วมา ทั้งนี้เพราะมีการค้นพบลายเชือกทาบ (cord marked) และลายตาข่าย (net marked) บนผิวภาชนะ เครื่องปั้นดินเผาที่พบบริเวณผ้าฝ้าย จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ก็ยังพบร่องรอยเศษผ้าติดอยู่กับภาวาลสักริด ทำให้สรุปได้ว่ามนุษย์บ้านเชียง และบ้านนาดี จังหวัดอุดรธานีรู้จักใช้เส้นใยธรรมชาติจากพืช เช่น บ่านักงูชา และจากไหมมาถักทอเป็นเสื้อผ้าใช้แล้ว ส่วนหูกและกี่ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทอผ้าสันนิษฐานว่าคงมีใช้แล้ว แต่อาจเป็นแบบเล็ก ๆ ใช้ทอด้วยมือและตอกตรงไว้กับพื้น ผ้าที่เหลือมีลักษณะทอ ลายขัดหยาบ ๆ เนื้อผ้าหนาและหยาบ ส่วนการย้อมสีนั้น คงรู้จักใช้วัสดุจากธรรมชาติ เช่น เปลือก ใบ แก่น ผล มาทำเป็นสีย้อมแต่เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่มีกรดอิวมิค และสารประกอบอื่น ๆ ที่แทรกซึมเข้าสู่เนื้อผ้า จึงทำให้การวิเคราะห์ชนิดของสีที่ย้อมติดอยู่กับเศษผ้าชิ้นเล็ก ๆ กระทำไม่ได้ นอกจากนี้มีการค้นพบวัสดุ ซึ่งเป็นหลักฐานโดยอ้อมว่ามีการทอผ้า คือ หินทุบเปลือกไม้ แวดินเผา ซึ่งเป็นเครื่องปั้นเส้นใย เครื่องมือเหล่านี้เป็นประยุคติวิทยานระยะเริ่มแรกสุดของกลุ่มชนก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแวดินเผาซึ่งเป็นเครื่องปั้นเส้นใยจากฝ้ายและไหม โดยมีแกนไม้เล็ก ๆ ด้านหนึ่งสอดทะลุแนวรูปกรวยขึ้นไป โดยมีความเข้าจางในร่องการถ่วงน้ำหนักโดยตัวแวงบังคับแรงเหวี่ยงหมุน (rotary motion) และที่ปลายไม้บากเป็นร่องเพื่อปั่นเส้นใยให้มันเข้ากับแวง จึงอาจเป็นประยุคติวิทยานดินแดนนี้ที่ยังเหลือหลักฐานให้ศึกษาได้เก่าแก่ที่สุดในการทอผ้า

การผลิตผ้าในอาณาจักรสุโขทัยนั้น หลักฐานจากจดหมายเหตุจีน ตึกตาสังคโลก แสดงให้เห็นถึงการแต่งกายของชาวสุโขทัย ซึ่งอิทธิพลของฐานะทาง เศรษฐกิจสังคม เป็นสิ่งกำหนดค่านิยมการแต่งกายของผู้คน กษัตริย์จะใช้ผ้าชั้นดีซึ่งอาจมีช่วงกลางทอส่วนหนึ่งกับอีกส่วนหนึ่งมีการสั่งซื้อจากต่างประเทศ เช่น จีน และอินเดีย อันได้แก่ ผ้าไหม ผ้าแพร หลักฐานผ้าโดยตรงไม่ปรากฏ แต่ปรากฏชื่อผ้าและลักษณะบางประการของผ้าบางชนิดจากวรรณคดีและจดหมายเหตุในสมัยนั้น เช่น ผ้าเบญจรงค์ ผ้าสุกุลพัลลภ ผ้าแพร ผ้าเล็กหลก ผ้าสาลี ผ้าหนง ผ้ากรอบ ส่วนการแต่งกายของกษัตริย์นั้นจะใส่มงกุฎทองคำประดับเพชรพลอย พระภูษาเฉียงท่าจากแพรห้าสี ภูษาทรงท่าจากผ้าเบญจรงค์ ฉลองพระบาททาทาจากแพรสีแดง ส่วนหมวกทาทาจากผ้าแพรและผ้ากามะหยี่ ฉลองพระองค์ด้วยผ้าสองผืน ผ้าห่มทาทาด้วยผ้าเบญจรงค์ยักดอก ผ้าหนุงทาทาด้วยผ้าไหมทองยกดอกห้าสีเช่นกัน ส่วนขุนนางก็หนุงผ้าไหมทองยกดอก และเป็นการนุ่งผ้ากรอมเท้า มิได้นุ่งกางเกงในระดับชาวบ้านนั้นจากหลักฐานตึกตาศังคโลกเคลือบสมัยสุโขทัยผ้าหนุงอาจเป็นผ้าลายหรือผ้าดาสีเหลือง

ใช้ในชุมชนนั่นเอง ซึ่งปัจจุบันสวรรณโลกก็ยังมีการปลูกฝ้ายและทอผ้ากันอยู่ สันนิษฐานว่าคงเป็นพื้นที่ ปลูกฝ้ายที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย

ในด้านกรรมวิธีการผลิตนั้นเป็นการทอผ้าชั้นก๊าวหน้ารู้จักย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติ และทอเป็นผ้าทอหลายสี เช่น ผ้าเบญจรงค์ การทอเป็นการสอนกันในครอบครัว สุโขทัยมิได้มีการทอผ้าเป็นอุตสาหกรรม เช่น การทำเครื่องสังคโลก ผลกระทบจากวิทยาศาสตร์ และประยุกต์-วิทยา พื้นบ้านที่มีต่อสังคมสุโขทัย คือ ฝ้ายชนิดต่าง ๆ ใช้เป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคม ผ้าที่รู้จักชื่อในเวลานี้คือ ผ้าเบญจรงค์ ผ้าปักไหม ผ้าไหมทองยกดอก ผ้าสกุลพัสดร์ ผ้าสาส์ ผ้าเล็ก หลก และผ้าหนง นอกจากนี้ฝ้ายยังนำไปใช้ในชนบประเพณีทางศาสนา เช่น ทาสง จีวร หมอน นั้ง หมอนนอน ธงทิว สัปทน ฝ้ารองคัมภีร์ พรหม ไบถวายพระ มีหลักฐานว่าเมื่อคราวพระมหาเถรจากนครทันทมาจาพรรษาที่สุโขทัยใน พ.ศ.1904 นั้น ได้ใช้ผ้าเบญจรงค์ปูลาดพื้นเพื่อกันน้ำให้พระบาทหลวงยังพื้นธรณี (ศิลปากร : 2515, 58) ซึ่งประเพณีนี้ก็ยังคงมีอยู่ในอารยธรรมไทยสืบมา คือการใช้ผ้าหรือพรหมปูลาดพื้นต้อนรับพระเจ้าแผ่นดิน หรือพระภิกษุที่มีสมณศักดิ์สูง ๆ เพื่อเป็นการแสดงความคารวะอย่างสูง ซึ่งปรากฏมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยแล้ว และยังมีสืบทอดมาจนปัจจุบัน

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสืบทอดเป็นค่านิยมมาจนปัจจุบัน คือ ความนิยมสินค้าต่างประ เทศในหมู่ชนชั้นปกครองชนชั้นสูง ตลอดจนผู้มีฐานะทาง เศรษฐกิจดี ในสมัยสุโขทัยผ้าต่างประ เทศ เช่น ผ้าไหม ผ้าแพร จากจีน เป็นผ้าเนื้อดี นอกจากนี้ก็มีผ้าเนื้อละเอียดลวดลายสวยงามจากอินเดีย และ เปอร์เซีย ผ้าเหล่านี้เมื่อนำมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่มก็มีคุณภาพดี ลวดลายงามแปลกตาจึงทำให้มีการแยกสถานภาพทางสังคม โดยเริ่มจากการที่มนุษยพัฒนาประยุกต์วิทยาในการผลิตผ้ามีคุณภาพหลายอย่างต่าง ๆ กัน ความนิยมสินค้าต่างประ เทศนี้ก็สืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จนมีระยะการฟื้นฟูอนุรักษ์และใช้ของไทย ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน จึงเกิดความนิยมในผ้าทอของไทยในหมู่ชนชั้นที่มีเศรษฐกิจในระดับสูง จวบจนปัจจุบันนี้

สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานีของอาณาจักรที่มีทำเลการคมนาคมทางน้ำสะดวกแก่การค้าขายกับต่างประ เทศทั้งกลุ่มประ เทศทาง เอเชีย เช่น จีน อินเดีย ญี่ปุ่น และจากประ เทศทางตะวันตก เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส โดยเฉพาะ ประเทศทางตะวันตก ได้นำวิทยาการสมัยใหม่มาสู่อาณาจักรอยุธยาอย่างมาก โดยเฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) ลงมาสิ้นอยุธยา

การติดต่อกับต่างประเทศทำให้เกิดการพัฒนาทางด้านศิลปวัฒนธรรม ขนประเพณี และสังคม ทำให้เกิดการพัฒนาคูณาภพชีวิตทั้งทางด้านเครื่องอุปโภค บริโภคทั้งนี้ เพราะได้รับความก้าวหน้าทางวิทยาการมาจากต่างประเทศ กรุงเทพฯอยุธยาเป็นศูนย์กลางของการค้าผ้า ดังปรากฏชื่อตลาดค้าผ้า เช่น ตลาดย่านป่าไผ่ ชายโหมครุย์ โหมพัน โหมเบญจพรรณ ตลาดบ้าน ป่าชมภู ชายผ้าชมภู ผ้าหนังไก่ ผ้ารัดประคด ตลาดย่านทุ่งหมาชายเลื้อกวาง เกงนา ๆ ชนิด ย่านละโว้ใหญ่ชายผ้าขาวและผ้าสุหรั๊ด ผ้าลายจากอินเดีย ส่วนผ้าทอพื้นบ้านที่นำไปขายด้วยในกรุงเทพฯ คือ ผ้าตะรางจากโคราช ผ้าสายบัว หรือผ้าขาวม้าแดง จากลพบุรี นอกจากนี้ก็มีผ้าไหม ผ้าแพร ที่พ่อค้าจีนนำมาขาย ผ้าคาพินส์ ผ้าลาตินส์ พ้อค้าแขกมัวร์ และ เบอร์เซีย นำมาขายจากอินเดีย

เนื่องจากความรู้ในการผลิตผ้าพัฒนาขึ้นเป็นอย่างมากทั้งผ้าไทยและผ้าต่างประเทศ จึงส่งผลต่อค่านิยมและประเพณีไทยในการแต่งกาย คือ ในสมัยอยุธยายุคที่ 1 (พ.ศ. 1893 - 2051) ตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ 1 ถึง รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยังไม่มีการติดต่อกับประเทศทางตะวันตกมากนัก แต่ก็เป็นประเพณีที่กษัตริย์พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และชาวบ้านธรรมดา แต่งกายตามสถานภาพทางสังคมของชนชั้นนั้น ๆ จากกฎหมายเทียรบาลกำหนดให้ พระมหากษัตริย์ทรงขนองกิ้งเกตุ สนับเพลา รัตนกัพล พระอัครมเหสี พระราชเทวี พระอัครชายา ทรงเครื่องกำมะหยี่ ผ้าแพร สักหลาด ส่วนขุนนางใส่เสื้อขาว นุ่งผ้าสี แดกต่างกันไปตามชั้น ชั้นสูงแต่งกายด้วยผ้าที่สั่งมาจากต่างประเทศ เช่น จากประเทศจีน อินเดีย กษัตริย์ทรงผ้ารัดกัมพลจากอินเดีย ธรรมเนียมการแต่งกายตามสถานภาพทางสังคม และตามฐานะทางเศรษฐกิจนี้ที่ดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

ลักษณะ เครื่องนุ่งห่มของอยุธยาในเวลานั้นก็มีทั้งการนุ่งจีบ นุ่งโจง การนุ่งกางเกงก็มีความยาวถึงเข่า และจนถึงตาดุ่มก็มี มีทั้งการนุ่งกางเกงซ้อนสองตัวและการนุ่งโจงทับสับเพลา การนุ่งผ้านั้นมีทั้งห่มผ้าทั้งสองบ่า และใส่สนอบ (เสื้อ) ที่เป็นของหลวงพระราชทานแก่ข้าราชการ เป็นไปตามยศตำแหน่งและจะนำไปใส่พรา้เพื่อไม่ได้ เช่น ขุนหมื่นพระกำนัล โภคบุตรค่าย เสื้อสีขาว นุ่งขาว ผ้าเชิงวรรณ (ผ้ามีเชิงสีต่าง ๆ)

การแต่งกายในสมัยนั้นมีกฎหมายเทียรบาลกำกับ เช่น ห้ามนุ่งผ้าแดง ผ้าชมพู ซึ่งไม่มีเชิงเข้าวัง ห้ามห่มผ้านอกเสื้อ ห่มผ้าป่าเดียว นุ่งผ้าเห็นหน้า นุ่งผ้าหัวชาย ลอยชาย นุ่งผ้าปัก ผ้าลายมีเชิง ให้นายประตูฉีกเสีย ส่วนเสื้อพระราชทานนั้นหากไปใช้พรา้เพื่อ จนเก่าขาดและไม่ขอพระราชทานใหม่ มีโทษครั้งแรกที่ภาคทัณฑ์ครั้งที่ 2 ทัต และครั้งที่ 3 ให้ใส่คา จึงแสดงว่าวัฒนธรรมในการแต่งกายของไทยนั้นได้มีประเพณีกำกับให้แต่งกายตามสถานภาพและมารยาททางสังคม

นอกจากนี้ก็มี การพระราชทานผ้าและ เสื้อผ้า เป็นรางวัล เมื่อข้าราชการกระทำ ความดีความชอบ เช่น ข้าราชการได้รับพระราชทานหมวกและ เสื้อสนอบทองที่ปลายแขน หากพันแย่ง ข้าราชการได้ได้เงินห้าตำลึง ตลับทอง และ เสื้อผ้า เสื้อผ้าจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีในฐานะ เป็นรางวัลพระราชทานถือเป็นสิ่งของมีค่าสมควรแก่การให้ผู้ที่กระทำ ความดีความชอบ

อยุธยาสมัยที่ 2 (พ.ศ.2034 - 2171) ตั้งแต่ปลายรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ 2 ใน พ.ศ.2034 ถึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ตาม หลักฐานจากสมุดข่อยไตรภูมิ เป็นฉลองพระองค์พระกรน้อย คือ เสื้อแขนสั้นซึ่งเป็นแบบที่ใช้ตลอด สมัยอยุธยา เป็นเสื้อคอปิดชิดพระศอก ผ่าตลอดปล่อยชายไว้นอกพระกฐา อีกแบบหนึ่งเป็นฉลอง พระองค์คอแหลมแขนสั้น ผ่าอกตลอด ส่วนพระอัศรมเสลินั้นฉลองพระองค์เสื้อคอแหลม ตัวเสื้อ ยาวถึงสะโพก ผ่าอกตลอดและมีการห่มสบือ ซึ่งมี 3 แบบคือ แบบสบือเฉียง แบบสะพักสองบ่า แบบคล้องไหล่

อยุธยาสมัยที่ 3 (พ.ศ.2173 - 2275) เริ่มตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เป็นต้นมา จากพระภุชยาวรรณวิไลพัทธ์ ซึ่งมีกรรมวิธีในการนุ่งโดยเฉพาะเช่น พระภุชญาแบบบัว ประกอบแสดงว่าพระมหากษัตริย์ ทรงพระภุชญาโจงกระเบน สำหรับสตรีจากภาพจิตรกรรมเรื่อง ไตรภูมิ จากตำหนักพระพุทธรักษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ การฉลองพระองค์ของพระอัศรมเสลินั้น ทรงผ้าจีบ ใช้แพรลายทอง พระอัศรมชายาใช้แพรดารากร หลานเธอให้แพรดารากร ภรรยา ห่มสบือ พวกศักดิ์นาห่มใช้แพรเคราพ ภรรยาจตุสมภักใช้แพรเปลาะ (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 : 2515, 133 - 141) นอกจากนี้ก็มี การห่มตะเบงมานปล่อยชายห่มสบือเฉียง ห่มเหน็บ และห่มตะเบงมานผูกชาย ส่วนการแต่งกายของขุนนาง ตามบันทึกของนิโกลาส์ แชรแวงกล่าวว่า ผ้านุ่งของขุนนางภูมิฐานกว่าและมีค่ากว่าของสามัญชน บกติจะทอสอดเส้นทองแล่งและเส้นเงิน แล่ง หรือเป็นผ้าลายดอกเขียนมาจากประเทศอินเดีย ขุนนางนุ่งสนับเพลาอยู่ชั้นในผ้านุ่ง ปล่อย สนับเพลาต่ำกว่าหัวเข่า และปักปลายด้วยดินเงินดินทอง ส่วนเวลาหน้าร้อนจะใส่เสื้อครุยทำ จากผ้าปานบาง ๆ ส่วนเสื้อที่ใส่ในโอกาสที่เป็นพิธีการ เช่น การเข้าเฝ้าในพระราชวัง หรือใน ขบวนพยุหยาตราพระกรฐินบก จะใส่เสื้อเครื่องเสื้อกุดไต เสื้อเสนาภูกุเสื้อทรงประพาส เสื้อครุย เป็นต้น

ส่วนชายและสตรีสามัญนิยมนุ่งผ้าค้ำ ผ้าเขียวตะพุ่ม ผ้านุ่งที่ซักกันทั่วใบคง เป็นผ้าฝ้าย สิมอ ๆ เรียกว่า ผ้าสีข้างควาย ผ้าห่มของสตรี เป็นผ้าเปลือกกระเทียมสีขาว การนุ่งนั้นชายไทย นุ่งโจง ถกเขมร โสร่ง มีผ้าคาดพุงไม่สวมเสื้อ ส่วนสตรีนุ่งโจงปล่อยชายระพื้นไปด้านหลัง ผ้านุ่ง ทอสอดเส้นเงินแล่งทองแล่งหากมีฐานะดี คาดผ้าแถบมัสลิน หรือห่มสบือ

อยุธยาสมัยที่ 4 (พ.ศ. 2275 - 2310) เริ่มจากสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เป็นยุคที่อยุธยาเฟื่องฟู ซึ่งมีจิตรกรรมที่แสดงความเป็นไทยอย่างบริสุทธิ์และสมบูรณ์สมัยนี้ผู้หญิงไว้ผมเปียกระบ่า การแต่งกายคงแต่งตามฐานะทางสังคม เช่น กษัตริย์ มีพระศรัภ เครื่องต้นเป็นศรัภเครื่องทรง ซึ่งจะจําแนกการทรงพระเครื่องต้นในโอกาสต่าง ๆ เช่น เสด็จออกแขกเมือง พระราชทานเพลิงศพ ไปพระพุทบาท ยกตัวอย่างการเสด็จออกแขกเมืองทรงพระเครื่องต้น 6 อย่าง ในขณะที่เสด็จพระพุทบาททรงเครื่อง 7 อย่าง พระศรัภนี้ เป็นหลักในเรื่องเครื่องต้นจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จดหมายเหตุจากชาวต่างประเทศ เช่น นายฟรังซัวส์ อังรี ทรแบง กล่าว ว่า "พระเจ้าแผ่นดิน ทรงสวมฉลองพระองค์ที่ด้วยผ้าคาดและปกศีรษะด้วยผ้าลูกไม้ที่สวยงามที่สุดจากยุโรป พระองค์เท่านั้นจะทรงปรากฏองค์พร้อมด้วยเครื่องประดับนี้ได้" ทั้งนี้เป็นการยืนยันการแต่งกายสมัยอยุธยาตอนปลายนี้ว่าเป็นไปตามฐานะทางสังคม

สำหรับข้าราชการ ศรัภหน้าทิ่มท้าวเล็กท้าวหนคว่า "หัวหมื่น นายเวร จ่าท้มแพร ผู้ลงเรือพระที่นั่ง นุ่งสมบักลาย หม่เสื้อครุย ใส่พอก (และคาดผ้า) เกี้ยว ตามบรรดาศักดิ์ ตะพายดาบตามตำแหน่ง" มหาดเล็กธรรมดา" นุ่งลาย หม่มเสื้อครุย ใส่พอกเกี้ยว" จึงสรุปได้ว่า ผ้านุ่งที่สำคัญที่สุดของข้าราชการคือ "ผ้าสมบัก" "ผ้าสมบัก" เป็นผ้าพระราชทาน แสดงยศ สังกัด ปกติกจะไม่นุ่งกัน นอกจากเวลาเข้าเฝ้า ผ้าสองบักเป็นผ้าไหมหน้าแคบ ต้องต่อกันสองผืน เรียกว่า "เพลาะ" สมบักที่มีเกียรติสูงสุดคือ สมบักปุม สมบักขันต์คือ สมบักริ้ว วิธีนุ่งสมบัก ก็นุ่งคล้ายนุ่งโจงกระเบน ส่วนผ้านุ่งอีกชนิดหนึ่งคือผ้าลาย ซึ่งนุ่งแบบเกี้ยวเกไล และผ้าลายสมัยนั้นมีหลายชนิด เช่น ผ้าลายอย่าง ผ้าลายอย่างนอก ผ้ายําหะวาด การนุ่งเกี้ยวเกไล ต้องใช้ผ้าลายสองผืน ผืนหนึ่งนุ่งโจงกระเบนสับเพลาะ อีกผืนหนึ่งคาดพุง และเรียกการนุ่งผ้าชนิดนี้ว่าผ้านุ่งลายหรือผ้าเกี้ยวลายในระยะหลังต่อมา

ส่วนสามัญชนนั้น ชาวฝรั่งเศสคือนายฟรังซัวส์ อังรี ทรแบง ชาวฝรั่งเศสกล่าวว่า "ชาวสยามไม่กลัวที่จะเปลือยกาย แต่เพื่อความสุภาพเรียบร้อย เขานุ่งผ้าสี หรือบางทีก็ผ้าเนื้อทองหรือ เนื้อเงิน ธรรมเนียมปรากฏตัวครั้งแรกเปลือยในที่สาธารณะนั้นเกิดขึ้น เพราะอากาศร้อนมากกว่ายุวกามารมณ์" ส่วนเด็กนั้นไม่นุ่งผ้าจนถึงอายุ 5 ขวบ ส่วนในงานศพญาติมิตรจะแต่งตัวสีขาว สมัยอยุธยาตอนปลายนี้ก็คงสืบเนื่องมาจากสมัยที่ 3 แต่มีการพัฒนาเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์อย่าง เป็นแบบแผน มีการเขียนเป็นพระศรัภเครื่องทรงซึ่งมหาดเล็กจะต้องเรียนรู้อะไรเพิ่มเติมและจัดถวาย ส่วนข้าราชการที่แต่งกายตามยศตำแหน่ง โดยมีผ้าสำคัญคือผ้าสมบักเป็นเครื่องยศของข้าราชการที่มียศศักดิ์สูง ธรรมเนียมการพระราชทานผ้าสมบักแก่ข้าราชการก็สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาจวบจนสมัยรัตนโกสินทร์ และมีการเปลี่ยนแปลงไปนุ่งผ้าแพรแทนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเหตุผลในด้านศักดิ์ศรีของผ้าปุมว่าเป็นของใช้ทั้งของผู้มีบรรดาศักดิ์และสามัญชนชาวเขมรทั่วไป จึงไม่สมควรนำมายกย่อง เป็นผ้าพระราชทานชั้นสูง จึงมีการเปลี่ยนแปลง เป็นการใช้เครื่องแบบข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ห้าต่อมานั่นเอง

เหล่านี้เป็นผ้าที่มีความประณีตงดงามและมีคุณภาพดีทั้งสิ้น ไม่มีผ้าทอที่เป็นผ้าพื้นเมืองของไทยอยู่เลย อาจเป็นได้ว่าผ้าทอของไทยยังมีคุณภาพไม่ด้อยเท่าเทียมของจีน อินเดีย และยุโรป จึงไม่ปรากฏผ้าพื้นเมืองอยู่ในเครื่องราชบรรณาการไปยังต่างประเทศ

นอกจากนี้ผ้ายังนำมาใช้เป็นเครื่องบูชาเท็นจ์หรือใช้พระราชทานต่าง เงินเดือน เพราะจะพระราชทานเพียงปีละหนึ่งหน เรียกว่า ผ้าหวัดรายปี ผ้าที่ได้พระราชทานนี้เกี่ยวข้องกับประเพณีไทยอย่างสำคัญคือ ในการเข้าเฝ้าจะต้องนุ่งผ้าสมบั๊ก ซึ่งเป็นผ้าพระราชทานเป็นผ้าทอด้วยไหมเปลาะ กลางผืนเป็นสีและลวดลายที่ต่าง ๆ มีหลายชนิด เช่น สมบั๊กบุน สมบั๊กล่องจวน สมบั๊กลาย สมบั๊กริ้ว ซึ่งพระราชทานให้ตามบรรดาศักดิ์ เช่น ท้าวหมื่นนายได้ผ้าสมบั๊กลาย เจ้ากรม ปลัดกรมได้สมบั๊กไหม มหาดเล็กได้ผ้าลาย เป็นต้น ผ้าพระราชทานนี้จะใช้ใส่รับเสด็จและตามโอกาสการเสด็จ... ถ้าเสด็จ ๆ ไปทอดพระเนตรการมหรสพนั้น เจ้ากรม ปลัดกรม นุ่งสมบั๊กลาย ห่มเสื้อครุย... ถ้าเสด็จฯ ไปยังวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นการปกติให้เจ้ากรม ปลัดกรม นุ่งผ้าสมบั๊กไหมคาดดาบแห่เสด็จ ... ถ้าเสด็จฯ เป็นการปกติเป็นกระบวนประพาสและทอดพระเนตรเสื่อแห่ง ใดนั้น นุ่งผ้าแถบไหม ห่มเสื้อหนาวเกี้ยว ผ้าเกี้ยว ... ถ้าเสด็จออกประตู่ทูลชายทอดพระเนตรช้างบารู ช้างเผ็ดพานถวายตัวในพระราชวังนั้น เจ้ากรม ปลัดกรม นุ่งสมบั๊กลาย ห่มเสื้อหนาวเกี้ยวเจียรบาด..." นี่เป็นตัวอย่างแสดงถึงเรื่องเครื่องนุ่งห่มของข้าราชการในวัฒนธรรมหลวงสมัยอยุธยา ที่ใช้ผ้าและการแต่งกายเป็นเครื่องกำหนดตำแหน่ง เช่นเดียวกับเครื่องแบบข้าราชการในปัจจุบันเครื่องนุ่งห่มจึงมีความสำคัญประการหนึ่งในอดีต

ในด้านศานนนอกจากผ้ายังนำมาใช้ในการทาสง จีวรถวายพระท้าวหอคำมังกีร์แล้ว ยังนำมาเป็นผ้าคลุมรอยพระพุทธรูป ดังปรากฏในบันทึกของวิไลภาเคหะระทูตลังกาเข้ามากรุงศรีอยุธยารัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2296 ว่า "...ที่พระพุทธรูปกล่าวว่ามีผ้าทอง ผ้าเงิน และผ้าราคาแพง 7 ชั้น คลุมอยู่บนรอยพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์นี้ ..." (โสภณพิพรรฒธนากร : 2473, 151-190) ผ้าขาวม้ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังหลักฐานจารึกที่มีผู้กลับนาของให้วัดหรือบรรจุนเจดีย์ ของที่กลับนามีผ้ากรรมมาหรือผ้ากามารวมอยู่ด้วยพร้อมทั้งผ้าเช็ดหน้า และผ้ากระแสงด้วย ผ้ากระแสงหรือกรแสงคือผ้าสไบนั่นเอง (สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี : 2508, 58)

ทางด้านเศรษฐกิจ ผ้าจะเป็นตัวกำหนดค่าทางเศรษฐกิจมีการกำหนดราคาสั่งของต่าง ๆ เป็นจำนวนผ้า เช่นในแผ่นดินพระนเรศวร พ.ศ. 1951 การทาสงโดยการถวายของบรรจุนเจดีย์ เช่น ทอง หรือตลับเงินทองจะเทียบราคาสั่งของเป็นจำนวนผ้า ดังเช่น การตีราคาทาสด้วยจำนวนผ้าในสมัยเงินละ ดังความในจารึกแผ่นเงินหลักที่ 48 ว่า "... ให้ทานทอง

แปดสิ่งตลับอันหนึ่ง คำผ้าล้านหนึ่ง..." (กรมศิลปากร : 2515,133) นอกจากนี้ผ้าที่มีสีและลักษณะ เฉพาะ เช่น สีเหลืองหรือสีรักเป็นผ้าบางใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มของพระภิกษุในพุทธศาสนา ซึ่งจะแต่งกายแตกต่างจากบุคคลธรรมดาสามัญทั่วไป

ทางด้านคติความเชื่อ สีและวันสวมใส่ชาวไทยสมัยอยุธยาที่มีความเชื่อว่ามีอิทธิพลต่อผู้สวมใส่ สามารถบันดาลให้เกิดความสุขความทุกข์ เกิดโชคลาภหรือเสื่อมลาภประสพกับความหายนะได้ ความเชื่อเรื่องสีสันนิษฐานกันว่ามาจากความเชื่อเรื่องเทวดาสัตเคราะห์ หรือที่เรียกกันแบบชาวบ้านว่าแม่ชื้อที่ช่วยคุ้มครองเด็ก เทวดาสัตเคราะห์นั้นมีทั้งหมด 7 องค์ แต่ละองค์มีสีกายประจำพระองค์แตกต่างกันไป คือสีประจำวันทั้งเจ็ดนั่นเอง การสวมใส่เสื้อผ้าให้ตรงกับสีประจำวันจะเป็นมงคล โดยเฉพาะในเวลาพิเศษ เช่น การออกศึกสงคราม พระเจ้าแผ่นดินหรือแม่ทัพนายกองต้องแต่งกายให้ถูกโฉลกของแต่ละวัน หากทำได้ตามนี้เชื่อว่าจะช่วยให้ผู้สวมมีอานุภาพเป็นการเสริมบารมีเช่น วันอาทิตย์ใส่สีแดง วันจันทร์ใส่สีขาววัน วันอังคารใส่สีชมพู วันพุธใส่สีเขียว วันพฤหัสบดีใส่สีเหลืองอ่อน วันศุกร์ใส่สีฟ้าอ่อน และวันเสาร์ใส่สีดำ นอกจากนี้พระเจ้าแผ่นดินยังนิยมผ้าสีแดงเป็นพิเศษ เสด็จฯสงครามหรือล่าสัตว์จะทรงผ้าสีแดง เชื่อกันว่าเป็นสีของอำนาจ มีพลัง แม้แต่ทหารในอดีตก็ยังนิยมสวมเสื้อผ้าที่ย้อมเป็นสีแดง

นอกจากเรื่องสีแล้ว เรื่องวันก็เป็นเครื่องกำหนดสิริมงคล เช่น ขึ้น 4 คำ 6 คำ 9 คำ ตัดผ้า เย็บผ้า นุ่งผ้าใหม่ได้ลาภ ถ้าเป็นวันอื่นไม่ควรตัดเย็บเสื้อผ้าหรือผ้าใหม่จะโชคร้ายหรือถ้าเป็นแรม 4 คำ 11 คำ ตัดผ้า เย็บผ้านุ่งผ้าใหม่ ผิดจากนี้จะร้ายเป็นต้น ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ก็คงสืบเนื่องมาเป็นความเชื่อจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ปัจจุบันความเชื่อเช่นนี้เลือนหายไป ค่อยมีผู้ใดรู้ คงมีอยู่แต่ในตำราโหราศาสตร์ เท่านั้น แต่ความเชื่อเรื่องการสวมใส่เสื้อผ้าสีประจำวันปัจจุบันก็ยังเป็นความเชื่อที่มีผู้ปฏิบัติตามกันอยู่อีกมาก นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าการนุ่งผ้าต้องนุ่งแยกกันผ้าสำหรับนุ่งกลางวันไม่สมควรนำไปนุ่งตอนกลางคืน ผ้านุ่งกลางคืนก็อย่าเอาไปนุ่งกลางวันเป็นต้น (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 : 2526,48-50) จึงเห็นได้ว่าความเชื่อมีผลต่อการแต่งกายอย่างสำคัญ

จากตัวอย่างที่ยกมานี้จะ เห็นได้ว่าทั้งผ้าและ เครื่องนุ่งห่มที่มีกรรมวิธีในการผลิตต่าง ๆ กัน มีบทบาทสำคัญในสมัยอยุธยาเพราะนอกจากจะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มโดยตรงแล้ว ยังมีผลต่อค่านิยม และวัฒนธรรมไทย โดยการใส่ผ้าไปเกี่ยวข้องกับชนบระเพณีความเชื่อ ศาสนา เศรษฐกิจและสังคมอย่างสำคัญ ผ้าถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญทางการค้าและ เศรษฐกิจของประเทศในสมัยอยุธยาจนถือได้ว่าเป็นยุคทองของการค้าทีเดียว

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2325-2394) ขนบประเพณีในการแต่งกายของชาวไทยคงเหมือนกับสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ การแต่งกายก็เป็นผ้าสองผืนใช้ห่มและใช้ห่มการนุ่งผ้ามีหลายรูปแบบ เช่น นุ่งโจงกระเบน นุ่งจีบ นุ่งเกี้ยวเกไล นุ่งหางหงส์ นุ่งหยักกรั้ง แต่แบบที่นุ่งเป็นส่วนใหญ่คือ นุ่งโจงกระเบน กับนุ่งจีบ ส่วนท่อนบนฝ่ายชายนิยมเปลือย หรือสวมเสื้อ ส่วนสตรีห่มผ้าแถบ ผ้านาคดอก และห่มสไบ การแต่งกายยังคงแต่งตามสภาพสังคม ดังความในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 3 กล่าวคือ "ถ้าฤดูหนาว เจ้าทรงเสื้อสีชั้นเดียว คาดส่านบ้าง แพรสีบ้าง ขุนนางสวมเสื้อเข็มขาบ อัดลัด แพรสี 2 ชั้นที่ได้พระราชทานเสนาบดีคาดส่าน ถ้าวันไหนไม่หนาว หรือฤดูร้อน ผู้ใดสวมเสื้อเข้ามาก็ไม่โปรด" แสดงว่าการไม่สวมเสื้อเข้าเฝ้าเป็นเรื่องปกติในสมัยรัชกาลที่ 1-3 ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ และร้อยเอก เฮนรี เบอร์นีราชทูตก็บันทึกถึงการแต่งกายของพระยาพิพัฒน์วังหน้า ว่าปกติธรรมดาเวลาอยู่บ้านว่า "ท่านมักจะไม่มีเสื้ออะไรเลย นอกจากผ้าขาวม้ามาสตราสพันรอบตัว"

เรื่องเสื้อในสมัยรัชกาลที่ 3 ถือเป็นเรื่องพิเศษ เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้งใครก็จะพระราชทานเสื้อผ้าหรือเครื่องยศกับด้วย เสื้อผ้าจึงเป็นเสมือนเครื่องแบบหรือเครื่องยศในปัจจุบัน เช่น

"กรม วัง กองกลาง ขวา กลองกลาง ซ้าย	พระรามพิไชย เจ้ากรม เสื้อเข็มขาบรั้ว 1 หลวงศรีณรงค์เจ้ากรม เสื้อเข็มขาบด้านแยง 1 ขุนจงใจหาญ ปลัดกรมเสื้ออัดลัดลาย 1 "
---	---

ส่วนวัสดุที่นำมาทอเป็นผ้านุ่งนั้นแตกต่างกันตามฐานะของผู้แต่ง เช่น ผ้าทรงของพระมหากษัตริย์เป็นผ้าทอเนื้อละเอียดสอดเงินหรือทอง หรือผ้าไหมอย่างดี เช่น ผ้ายกทองทอด้วยไหมทอง ผ้าบุมทอด้วยใยไหมมัด ผ้าอุทุมพร ส่วนผ้าสมปักทอด้วยไหมเป็นผ้าพระราชทานข้าราชการชั้นสูง ซึ่งยังจำแนกประเภทผ้าตามตำแหน่งชั้นสูงสุด นุ่งสมปักกรวยเชิง รองลงมาเป็นสมปักบุมท่อนาคและต่ำสุดเป็นสมปักยก สมปักรั้ว เป็นต้น

การทอ ส่วนช่างฝีมือดีนั้นมักอยู่ใหญ่นอกกำแพงของพระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนาง เป็นส่วนใหญ่ ช่างพื้นบ้าน
พื้นเมืองก็คงทอผ้าแต่ลวดลายธรรมดา ยกเว้นพวกมีเชื้อสายชาวไทยกลุ่มต่าง ๆ เช่น ไทยวน
ไทยลาว ไทยพวน ก็ย่อมทอผ้าไปตามแบบและลวดลายประจำชาติพันธุ์ของตน

สมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4-5 พ.ศ. 2394-2453) เป็นช่วงระยะเวลาของการ
ปฏิรูปซึ่งเริ่มมาจากสมัยรัชกาลที่ 4 การผลิตผ้า การใช้ผ้า ตลอดจนขนบประเพณีการแต่งกายของ
ชาวไทยจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงตามอย่างประเทศทางตะวันตก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงธรรมเนียมการแต่งกาย โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านาย
และข้าราชการสวมเสื้อเข้าเฝ้าและมีการแต่งกายแบบตะวันตกผสมไทย เช่น สวมกางเกง หรือ
นุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อแบบฝรั่ง ภาพเจ้านายฝ่ายในหญิงนุ่งกระโปรงแบบฝรั่งก็มี ฉลองพระองค์
ของพระมหากษัตริย์นั้นมักเป็นเสื้อนอกทั้งคอปิดและคอเปิด บางครั้งเป็นฉลองพระองค์ครุยทับข้าง
ในเป็นฉลองพระองค์เจ็ดสี ขนาดเล็กเนื้อบางสนับเพลามีทั้งกางเกงแบบฝรั่ง และพระภูษาโจง
กระเบนแบบไทย ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์นั้นฉลองพระองค์ทอด้วยผ้าสักหลาด ผ้ากำมะหยี่
ผ้าเยียรบับ ผ้าเข้มขาบ ผ้านุ่ง เป็นผ้าม่วง ผ้าเขียนทอง ผ้าลาย ส่วนสตรีนั้นคางนุ่งผ้าจีบ ผ้า
โจง ห่มสไบ ส่วนชายสามัญนุ่งโจงกระเบน ไม่สวมเสื้อ

สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) เป็นสมัยที่การแต่งกายของคนไทยคล้อยตาม
แบบตะวันตกอย่างจริงจัง ในระยะต้นรัชกาลโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงเครื่องแบบราชการในราวปี
พ.ศ. 2416 โดยข้าราชการพลเรือนแต่งเสื้อแพรสีตามกระทรวงแทนเสื้อทรงกระบอกแบบเก่า
เช่น ขุนนางกระทรวงมหาดไทย เสื้อแพรสีเขียวแก่ กระทรวงกลาโหม เสื้อแพรสีลูกหว้า กรมท่า
สีน้ำเงินแก่ (ที่เรียกว่าสีกรมท่าต่อมา) ส่วนผ้านุ่งนั้นเดิมนุ่งสมบั๊กชักพก คาดผ้ากราบ เปลี่ยนมา
เป็นนุ่งผ้าม่วง รูปแบบของเสื้อนั้น ถ้าเป็นพลเรือนเวลาปกติจะใช้เสื้อปัก เป็นเสื้อปิดคอ ชาย
สั้น ทรงตื้นคอก ผูกผ้าผูกคอแบบฝรั่งคาดเข็มขัดนอกเสื้อ ถ้าเป็นเครื่องแบบเต็มยศ จะใช้เสื้อแพรสี
กรมท่า บักทองที่คอ และข้อมือ เหตุผลในการเปลี่ยนผ้านุ่งจากผ้าสมบั๊กมาเป็นผ้าม่วง เพราะ
เหตุผลประการแรกในด้านความสะอาด ข้าราชการสมัยนั้นคิดว่า เป็นผ้าหลวงจึงไม่ดูแล ปล่อยให้
เหม็นสาบ ชมก ชมอม และฉีกขาด ประการที่สอง คือ ผ้าบุมเขมรใช้นุ่งห่มทั้งไพร่และผู้ดี แต่ไทย
นำมาเป็นผ้าชั้นสูงบอกเครื่องยศทำให้ไม่เป็นของไทย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกสมบั๊กเสียและ
ให้พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินแก่แทน

เครื่องแบบทหารนั้น หนังสือตำนานมหาดเล็กกล่าวว่า ทหารใส่เสื้อทูนิด ขาว
คลุมสะเอว นุ่งกางเกงขาสั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2411 และใช้กางเกงขายาว พ.ศ. 2416 พร้อมทั้ง
ใส่ถุงน่องรองเท้า หากเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ สวมครุยยาวปักดินทองคลุมทับเครื่องแบบ
ส่วนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีครุย ผ้าโบว์ปักดินเงินดินทองคลุม และนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงิน

ฝ่ายหญิงหากเป็นเจ้านายโปรดเกล้าฯ ให้สวมเสื้อแล้วจึงห่มสบทบ โดยเริ่มเมื่อพระราชพิธีราชาภิเษก พ.ศ. 2416 โดยโปรดเกล้าฯ "ให้ใส่เสื้อแขนยาว ชายเสื้อเพียงปั้นเอาแล้วห่มแพร สบเบี่ยงบ้านอกเสื้อ และให้สวมเกือกบูท กับถุงเท้าตลอดน่อง" ตัวอย่างฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิบดีเจ้าสุโขทัยมหาราชผู้ครองเมืองเชียงใหม่ สีนี้อแขนยาว สบแพรสีเนื้อปักดิ้นทอง มีตราจจร แพรสะพายเป็นแพรพระราชทานเนื่องจากทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จุลจอมเกล้าฝ่ายในราว พ.ศ. 2436 ที่ชายแพรปักเป็นรูปตราจุลจอมเกล้า พอดีรัชกาลที่ 7 จึงเลิกการสะพานแพรปัก

ส่วนผ้านุ่งนั้น โปรดให้เลิกนุ่งจีบ เปลี่ยนมาเป็นนุ่งโจงกระเบนทั้งหมด การนุ่งจีบห่มคาดจะใช้เฉพาะการแต่งกายเต็มยศใหญ่ เช่น งานพระราชพิธีต่าง ๆ เท่านั้นจากการที่เจ้านายฝ่ายหญิงเริ่มสวมเสื้อประดับลูกไม้ โดยตัดแบบผู้หญิงชาวตะวันตก เช่น เสื้อแขนขาหมูแฮม แต่ยังไม่นิยมนุ่งโจงกระเบน ไม่นุ่งกระโปรง เช่นผู้หญิงฝรั่ง

ส่วนหญิงชายชาวบ้านนั้น ทั้งหญิงและชายนุ่งผ้าโจงกระเบน ฝ่ายชายอาจมีการนุ่งโสร่ง ไม่สวมเสื้อ ผู้หญิงห่มสบ คาดผ้าแถบ หรือห่มสบ ซึ่งทำจากผ้าทอเอง หรือ ผ้าแพร ส่วนหญิงในมณฑลอีสานและอื่น ๆ นุ่งชิ้นห่มสบ

จากการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างตะวันตกนั้นอันเกิดจากการคมนาคมติดต่อกันอย่างใกล้ชิด ทำให้การแต่งกายของชาวตะวันตก เช่น การสวมเสื้อและการใช้เครื่องแบบข้าราชการพลเรือน และทหาร แต่ก็เป็นการทำมาผสมผสานมิได้ลอกเลียนโดยตรง เช่น ยังคงนุ่งโจงกระเบนเป็นส่วนมาก มิได้นุ่งกางเกง เช่นเดียวกับฝรั่งแบบเดียว อิทธิพลของตะวันตกที่มีผลต่อค่านิยมของคนไทย อาจเห็นได้จากประกาศห้ามการแต่งกายที่ไม่สมควรที่ห้ามนุ่งห้อยกรั้ง นุ่งกางเกงขาสั้น ห้ามหญิงเปลือยอก เด็กเปลือยกาย รวมทั้งห้ามนุ่งโสร่ง นุ่งกางเกงที่สั้นเกินไปจนเห็นเนื้อตัวเข้า ไม่สวมเสื้อนอก สวมรองเท้าแต่ไม่สวมถุงเท้า ซึ่งในสมัยนั้นถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ผู้หญิงจะเปลือยอก และชายนุ่งโสร่ง การกำหนดตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมานี้จึงทำให้เกิดค่านิยมในประเพณีไทยที่เห็นว่าการแต่งกายเช่นนี้ในที่สาธารณะ เป็นการไม่สุภาพ และยังถือเป็นมารยาทไทยมาจนทุกวันนี้

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยนี้แม้จะมีการปฏิรูปวัฒนธรรมตามแบบตะวันตกแต่ก็ยังคงความคิดเรื่องความเป็นไทย รักษาเอกลักษณ์ในด้านการแต่งกายแบบเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระราชพิธีจะยังคงแต่งกายตามประเพณีไทย เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ทรงผ้ายกทอง เขียนทอง หรือผ้าเกี้ยว สวมเสื้อเยียรบับเข็มขาบปิดรังคัม 7 เม็ด สวมครุยชั้นนอก ข้าราชการนุ่งผ้าสหมักลายเสื้อเข็มขาบเสื้อครุยขาว เป็นต้น และแม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงรักษานบประเพณีเช่นนี้อยู่ จึงทำ

กลุ่มเชื้อสายลาวเหล่านี้ ทั้งลาวพวน ลาวคั่งและลาวกา กรรมวิธีในการผลิตที่สำคัญ คือการจก การยก มัดหมี่ และการมุก การจกเป็นกรรมวิธีพิเศษของกลุ่มนี้ เป็นการทาลวดลาย บนพื้นผ้าโดยการเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า กระทำ โดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมียกหรือจกด้วยเส้นยืนขึ้น แล้วสอดด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป จึงทำให้ เกิดลวดลายละเอียด และมีหลายสีผ้าจากนั้นนำมาใช้เป็นต้นชั้น ซึ่งต้นชั้นของกลุ่มลาวมีขนาดใหญ่ และ เต็มไปด้วยลวดลาย โดยเฉพาะของบ้านหาดเลี้ยว จังหวัดสุโขทัย เป็นผ้าที่มีลวดลายประณีตงดงามยิ่ง

ลักษณะสำคัญของผ้าจกและผ้าขิดซึ่งมีชื่อเสียงของภาคกลาง เนื้อและอีสานคือผ้าขิด จะมีสีของลวดลายในแถวเดียวกันทาง เส้นพุ่ง เป็นสีเดียวกัน และภายในของแต่ละลายเป็นสีเดียวกัน ส่วนผ้าจกสามารถทำให้มีลักษณะแตกต่างได้มากโดยอาจเพิ่มสีเส้นได้ในแต่ละลายในแถวเดียวกัน สามารถสอดสีในลายแต่ละลายได้อย่างอิสระทำให้ลายจกมีสีสันแพรวพราวกว่าการขิดมาก ขั้นตอน การทอผ้าจกจึงยุ่งยากกว่ามาก

ปัญหาสำคัญคือ ทั้งการจกและการขิดใช้เวลาและความประณีตมาก ต้องทอด้วยมือ ไม่อาจใช้เครื่องจักรช่วยได้ ทั้งก็มือแบบโบราณที่มีขนาดหน้าผ้าแคบมาก ปัจจุบันจึงหาช่างที่มีความ สามารถถอดทอต่อการทอเหล่านี้ได้ยาก ทั้งราคาที่ได้ก็ไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไป อันอาจทำให้กรรมวิธี การทอผ้าที่มีเอกลักษณ์ของกลุ่มชนเหล่านี้เสื่อมสลายไปได้

ผ้าและ เครื่องนุ่งห่มของกลุ่มลาวนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชนบระเพ็ดอย่างสำคัญ เช่น หญิงสาวเท่านั้นจึงจะนุ่งขึ้นดินจก ผู้ออกเรือนไปแล้วจะใช้ขึ้นดินดำ ดินแดง หรือผ้าดำปัก เท่านั้น นอกจากนั้นสตรีที่ถ่ายทอดกรรมวิธีการทอผ้ามาจากมารดาจะต้องทอผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าสบง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้ายามาให้แก่ผู้ที่จะแต่งงานด้วยก่อนบวช นอกจากนี้ผ้ายังเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยมีประเพณีการทอผ้าทำหมอน ผ้าเช็ดหน้า ถวายพระ เนื่องในโอกาสเทศกาลสำคัญ ๆ การทอ ผ้าของกลุ่มชนเหล่านี้เป็นการทอเพื่อยังชีพ ทำเครื่องนุ่งห่ม พูก ผ้าปูที่นอน หมอน และทอเพื่อ ทาบุญ ในเทศกาลต่าง ๆ

กลุ่มลาวโซ่ง เครื่องนุ่งห่มที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มนี้คือ เสื้อฮี ซึ่งทำจากผ้าฝ้ายสีดำ หรือสีครามแก่ เป็นเสื้อเข้ารูป ผ่าหน้าตลอด คอกลม กั้นรอบคอด้วยไหมสีแดงปักบริเวณรักแร้ด้วยไหมสีดำ ๆ เสื้อนี้ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น งานมงคล งานแต่งงาน งานต่ออายุ เป็นต้น เสื้อฮีใช้ได้ทั้งหญิงและชาย

กลุ่มไทยวนหรือไทโยนก เป็นกลุ่มที่ทอผ้าที่บ้านด้วยฝ้ายและไหม มาทำเป็นชิ้น ทั้งชิ้นประเภทธรรมดา ชิ้นชิว ชิ้นตา และชิ้นตีนจก โดยเฉพาะตีนจกมีลวดลายประณีตสวยงาม ธรรมเนียมการทอผ้าของกลุ่มนี้เป็นการถ่ายทอดความรู้กันมาในครอบครัวโดยญาติผู้ใหญ่ผู้ถ่ายทอด กลุ่มนี้มีการทอผ้าสบหรือแพรเปียง ที่ทำด้วยไหมลายจก ชายไทกลุ่มนี้ใช้ผ้าเปียงรอบตัวแล้วพาด บ่าทั้งชายที่เป็นลายจกเล็ก ๆ ที่สวยงามไว้ด้านหลัง

กลุ่มทอผ้าบ้านอ่างศิลา เป็นแหล่งทอผ้าภาคกลางที่เคยมีชื่อเสียงอย่างมากในการทอ ผ้าทางกระรอก ผ้าขาวม้า และผ้าพื้นเมืองที่เรียกว่าผ้าอ่างหิน กรรมวิธีการทอทำให้ได้ผ้า เนื้อแน่นละเอียดขนาดนี้ผ่านไม่ได้ เดิมผลิตทั้งผ้าไหม ผ้าตาสมุก ผ้าตาเล็งดา ผ้าตา ที่มีชื่อเสียงอย่างยิ่งคือฝ้ายกดอกไหมสีตะกวด ซึ่งเนื้อดี สีส้มตกเป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยหนึ่ง ปัจจุบันมีการทอไม่มากนัก

กลุ่มผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองภาคเหนือ คือบริเวณที่เรียกว่าล้านนาไทย ซึ่งพลเมือง ส่วนใหญ่ เป็นชาวไทยวน หรือชาวไทโยนก นอกจากนั้นก็ยังมีกลุ่มเชื้อสายไทลื้อ

การแต่งกายของชาวไทยล้านนานั้น กษัตริย์หรือชนชั้นสูงนุ่งผ้าโจงกระเบนหยักครึ่ง กลกสูงจนเห็นลายสักที่ขาไม่สวมเสื้อ แต่มีผ้าคล้องไหล่ ที่สวมเสื้อก็เป็นแบบคอปิดแขนกระบอก โปกผ้า ไว้จุกและทนมเกล้ามาข้างหน้าอย่างมอญ ส่วนสตรีชั้นสูง นุ่งชิ้นยาวกรอมเท้า ทอจากฝ้ายหรือไหม เป็นชิ้นลายขวางลวดตัว ไม่สวมเสื้อ มีผ้าคล้องคอเป็นสองชายลงมาข้างหน้า หรือมีผ้าคาดอก หรือห่มสไบเฉียง เวลาไปวัดจะห่ม "ผ้าสะห้วยแล่ง"

กรรมวิธีในการย้อมชาวไทยล้านนาย้อมด้วยวัสดุธรรมชาติ เช่นจากเปลือก ใบ ก้าน ผล ของพืช เช่น คราม ครั่ง ขมิ้นบด เม็ดมะเกลือ ซึ่งปัจจุบันกรรมวิธีเหล่านี้สูญหายไปเป็นส่วน มาก คงทราบแต่การทำสีบางชนิดเท่านั้น กรรมวิธีในการทอนั้นมีทั้งการจก ชิด และยกดอก ทั้งนี้มาทำชิ้นซึ่งมีโครงสร้าง 3 ส่วน คือ ส่วนเอวเป็นผ้าพื้น ส่วนกลางเป็นลวดลาย และส่วนตีนเป็นผ้าพื้นธรรมดา เพื่อเหมาะสมแก่การใช้งานกรณีพิเศษจึงจะใช้ตีนชิ้นเป็นจก แต่จะมีส่วนล่างจากตีนชิ้นเป็นผ้าพื้นสีแดงอีกที่หนึ่ง ไม่เหมือนชิ้นลาว ซึ่งมีลวดลายจกเต็มตีนชิ้น

ทาสีเฉพาะอย่าง ส่วนการทอมีทั้งการทอลายขัดธรรมดา ซึ่งใช้ 2 ตะกอก หรือ 2 เขา ส่วน 3 ตะกอกได้ลายที่ชัดเจนกว่า และผ้าเนื้อแน่นกว่า การทอผ้ามัดหมี่ต้องใช้ความชำนาญและความระมัดระวังมากกว่าผ้าธรรมดา

ผ้าปุมเขมร ที่จังหวัดสุรินทร์เป็นผ้ามัดหมี่พิเศษอีกชนิดหนึ่งของภาคอีสาน ใช้รูปแบบโจงกระเบนในงานตามประเพณี เช่น งานบุญ งานบวช ลักษณะสำคัญของผ้าปุมเขมรจะมีสีสันเครื่องขรีไม่ตัดกันจุดขาด เพราะย้อมจากสีธรรมชาติ เช่น คลั่ง เปลือกไม้ นอกจากนี้มีการทอหมี่เฮล และทอประบอน เพื่อนำมาต่อเชิงขึ้นหมี่เฮล ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่า ปัจจุบันนี้ไม่มีการทอประบอน ซึ่งเป็นผ้ามัดหมี่ใหม่ ทอด้วยแถบผ้าสีอีกแล้ว

ผ้าขิดเป็นผ้าทอที่สำคัญของภาคอีสาน หมายถึงการทอที่เส้นยืนใช้สีอะไรก็ได้ แต่เส้นพุ่งใช้เก็บดอก ทอลวดลายโดยใช้ฝ้ายสีที่ต้องการ เดิมใช้ไม้บางปาดโค้งสะกิดเส้นยืนเพื่อเก็บยกขึ้นตามลวดลาย เมื่อเก็บยกตลอดเส้นยืนแล้วก็ยกไม้เก็บตั้งขึ้นเพื่อทำเส้นพุ่งเส้นหนึ่ง ทำเช่นนี้จนได้ลายแต่ละแถวจนหมดเส้นยืน การทอผ้าขิดต้องใช้ความอดทนและประณีต การทอผ้าขิดจะใช้เขา (ตะกอก) เพียงสองเขาเท่านั้น ประโยชน์ใช้สอยมี 3 อย่าง คือ ใช้ทำขิดตีนชั้นจากฝ้าย ขิดหัวชั้น จากไหม ส่วนขิดหมอนทอจากฝ้าย

ลวดลายของการทอผ้าเก็บขิดมี 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ขิดลายพันธุ์ไม้มี 14 ลาย เช่น ขิดดอกแก้ว ใช้สำหรับไหว้ผู้ใหญ่ ขิดลายสัตว์ มี 20 ลาย เช่น ขิดช้าง ใช้สำหรับรับพระสงฆ์ ขิดลายสิ่งของ 7 ลาย เช่น ขิดดอกเบ้ง หรือลายบายศรีใช้ทำบุญานเทศกาลต่าง ๆ และขิดลายเบ็ดเตล็ดมี 7 ลาย เช่น ขิดกาบเครือ ขิดตา ขิดชายหัน เป็นต้น

ลวดลายของการเก็บขิดนี้มีลักษณะที่น่าสังเกต คือ จะใช้ประโยชน์เกี่ยวข้องกับ 3 ด้าน คือ ด้านศาสนา จะทอหมอนขิดไปถวายพระ เช่น งานบวชนาค งานกรฐิน ทั้งยังทอเป็นผืนยาวไว้วาดภาพจิตรกรรมศาลา ทา "ธุง" แขนงเป็นเครื่องสักการบูชา ทางด้านสังคม ชาวบ้านจะร่วมใจกันทอหมอนขิดเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมในวัฏจักรชีวิต บวช แต่งงาน ด้านประโยชน์ใช้สอย มีการนำผ้าขิดไปทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม ทอหมอนหนุนศรีษะ หมอนอิง ผ้าขาวม้า เป็นต้น และทางด้านศิลปะ ลายขิดนอกจากจะงดงามแล้วยังมีความหมายใช้ให้ถูกต้องตามโอกาสและประเพณีอีกด้วย

ผ้าจกมีการทอมากในหมู่ผู้ไท เพื่อทำเป็นแพนและแพว การจกแสดงถึงความสามารถของผู้ทอ และแสดงสถานภาพของผู้ใช้ ผ้าจกของผู้ไทจกด้วยไหมและทอได้อย่างวิจิตรงดงาม ใช้วางพาดไหล่ในโอกาสเป็นมงคลพิเศษ เช่น งานบุญ และศาสนพิธีต่าง ๆ

ในภาคอีสานประเพณีเป็นปัจจัยสนับสนุนการผลิตที่สำคญ เพราะ เป็นหน้าที่ของแม่บ้าน
จะต้องทอผ้า เมื่อว่างจากการทอผ้าทุกปีสมัครหาชีวิตที่ว่า "ยามว่างจากนา ผู้หญิงทอผ้าผู้ชายสานเสื่อ"
การทอผ้านี้เพื่อใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ไม้สอย เช่น พู ผ้าปูที่นอน ผ้าห่ม หมอน
ผ้าขาวม้า บางครั้งก็ทำไปเป็นเครื่องส่งมอบฐานะทางสังคม เช่น ผ้าตีนจกไหม แลแดงถึงฐานะ
ของผู้สาวใส่ และนำไปเป็นเครื่องทอผ้าไหมและทอผ้าฝ้ายทางตำบลนา เช่น ผ้าขาวทอเป็น
ผ้าห่อคัมภีร์ หนังสือผูกโบราณ ผ้าพาดเขียนจิตรกรรมระดับวิหาร ทางประดับวัด และยัง
นำไปค้าขายแลกเปลี่ยน วัสดุอื่น ๆ เมื่อทอผ้าได้เหลือใช้

ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองภาคใต้ เป็นผลจากการพัฒนาการทอผ้ามาจากชุมชนที่มีอารยธรรมสูง
มาแต่โบราณซึ่งจังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดสุราษฎร์ธานี บริเวณนี้มีการประสม
ประสานวัฒนธรรมจากต่างประเทอีกด้วย เช่น จีน อินเดีย อาหรับ และในสมัยหนึ่งมีการวาด
ตอนเช้าซึ่งเป็นผู้มาจากทอผ้าที่นครศรีธรรมราช จึงทำให้มีการทอผ้ายกที่มีชื่อเสียง
ที่เมืองนคร ผ้ายกทอเป็นผ้าที่ทอเฉพาะผู้ส่งทอในงานเจ้าเมืองมีทั้งผ้ายกไหม ผ้ายกฝ้าย ผ้า
ยกทอง ซึ่งส่งมาถวายพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์พระราชินีทรงฝ้ายจับในงานพระราช
พิธีสำคัญต่าง ๆ การทอผ้ายกเดิมก็ใช้แบบโบราณขนาด 12 เขา ต้องใช้ด้นด้นถึง 3 คน คนหนึ่งทอ
อีกสองคนทอหน้าทอยกเขาสอดหน้า ทำให้ผ้าย่นขนาดกว้างดกใหญ่ และสวยงาม นอกจากนั้นมีการทอ
ผ้าแกก (ผ้าตาลงมก) ผ้าราชวัตร ผ้าตา ที่เรียกว่าผ้าชายธง ผ้าหมี่ ผ้าหมี่ง ผ้าทางกระรอก
ผ้าพิมพ์ ผ้ายกเบดออกลายต่าง ๆ เช่น ผ้าลายดอกมะลิสร้าง ดอกพิกุลก้านแย่ง เป็นต้น

ส่วนผ้าทอพื้นเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี กลุ่มทอผ้าเป็นที่ยอมรับที่ภาคภาคใต้ตอนมา
จากทอบุรี ผ้าพิมพ์เรียงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น คือ ผ้าชิ้นผ้ายกแกมไหม ซึ่งใช้เส้นไหมเป็นฝ้ายส่วน
เส้นพุ่ง เป็นไหม นิยมทอเป็นฝ้ายยกดอก ลวดลายที่ทอ คือ ลายราชวัตร ลายดอกพิกุล ลายสมุก
ชิ้นพุ่งเรียง ซึ่งเรียงเป็นลวดลายผ้าพิมพ์เรียงที่นิยมทอกันในอดีต คือ ลายดกเบ็ด
ลายดกลายดอองผ้ากาคาใต้มีเอกลักษณ์ซึ่งกันและกัน ชาวพื้นเมืองที่ทอผ้าพิมพ์และผ้าฝ้ายแกมไหมกัน
มากนั้น นิยามว่าเป็นชิ้น ผ้าขาวม้า และเครื่องใช้อื่น ๆ ตามความนิยมของท้องถิ่นตลอด ส่วน
แหล่งทอผ้าพื้นบ้านนครศรีธรรมราช จังหวัดตรัง มีการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น คือ ผ้าตาลงมก
และผ้าทางกระรอก เพื่อใช้ห่มศพ ผ้าเบี่ยงหรือผ้าลสบเทอด้วยก็ใช้ใช้พาดไหล่เวลาไปวัด เช่น
ผ้าลสบเทอกับแก้วบ้านท่าหนึ่งศรี ซึ่งกลางผ้าทอเป็นลายลูกแก้วเชิงผ้าสีเรียบ และผ้าพานช้างใช้
คลุมทับศพ ทอเป็นตัวหนังสือ เป็นโคลงหรือกลอนประวิติผู้ตาย หรือคติสอนใจให้ปฏิบัติตามธรรม
ประเพณีของท้องถิ่นที่ส่งผลกระทบต่อการผลิตอย่างสำคัญ เช่น เป็นประเพณีที่หญิงสาวต้องทอผ้าเบี่ยง
เตรียมงานให้เจ้าบ่าวหรืองานพิธีแต่งงาน ผู้ชายใช้เป็นสไบเฉียง หรือเป็นผ้ากราบพระเกี้ยว นอกจากนั้น
ผ้าพานช้างนับว่าเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านนี้ เพราะใช้เส้นผ้าคลุมทับศพทอตัวหนังสือเป็นคติเตือน
ใจให้คนหาความดี และใช้เส้นผ้าถวายพระเมื่อเสด็จงานศพ

ส่วนผ้าทอเกาะยอ จังหวัดสงขลา ก็เป็นแหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งในภาคใต้ที่
ทอกันมาแต่โบราณ ผ้าที่มีชื่อเสียงคือผ้าลายราชวัตร ซึ่งเป็นชื่อที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัวพระราชทานชื่อลายผ้ากับราษฎรที่นำผ้ามาถวาย ผ้าทอเกาะยอเป็นผ้าฝ้ายทอเนื้อแน่นละเอียด
เป็นผ้าหนา การย้อม ย้อมจากวัสดุธรรมชาติ ซึ่งวัสดุที่ใช้ต่างจากภาคเหนือและอีสานเล็กน้อย
เช่น สีส้ม ทาจากสะตือ สีแดงทาจากรากยอและอิฐ ส่วนเครื่องทอนั้นใช้ก็มี ปัจจุบันใช้ก็
กระตุก ลายผ้าเกาะยอเท่าที่รวบรวมได้มีประมาณ 20 ลาย เช่น ลายราชวัตร ลายดอก
พิกุล ลายดอกสร้อยสุคนธ์ ลายหมากรุก ลายดอกห้าหนี่ง เป็นต้น ซึ่งลวดลายในแหล่งทอผ้าภาคใต้นี้
ได้รับอิทธิพลถ่ายทอดซึ่งกันและกัน จนปัจจุบันเป็นปัญหาใหญ่เพราะทำให้ขาดเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
ของผ้าเหล่านี้ ผ้าทอเกาะยอปัจจุบันทำเป็นฝ้ายก เช่น ฝ้ายกลายก้านแย่ง ทาฟ้าชั้น นอกจากนี้ก็
มีการทาสีสร้าง กระเป๋า

ที่เกาะยอนี้ชนบประเพณีก็มีผลต่อการผลิตผ้า เพราะในกระบวนการผลิต เช่น
การปั่นด้าย ย้อมสี ทอ ทาให้ชาวบ้านต้องร่วมมือช่วยเหลือกันทุกเพศ และทุกวัย ก่อให้เกิดความ
สามัคคีในชุมชน นอกจากนี้ก็มีประเพณีการถ่ายทอดกรรมวิธีการทอ เช่นลวดลายและลักษณะเนื้อผ้า
โดยผ่านทางญาติผู้ใหญ่ ผู้หญิงมาสู่สตรีรุ่นลูกหลาน ซึ่งเป็นลักษณะที่พบได้ทั่วไป ในแหล่งทอผ้าที่
สำคัญ ๆ ทั่วทั้งประเทศ

ปัจจุบันการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยทั่วประเทศนั้น เป็นการทอในระดับหัตถกรรม
ในครัวเรือน และเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อม เช่น บริเวณภาคเหนือและภาคอีสาน
ส่วนภาคกลาง และภาคใต้เป็นการทอระดับหัตถกรรมในครัวเรือน ที่น่าเป็นห่วงคือมีการเปลี่ยนแปลง
ลวดลาย และรูปแบบของผ้าไปตามความนิยมของผู้บริโภค ทำให้เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเสื่อม
สลายไป การทอผ้าที่สวยงามฝีมือประณีต เช่น ผ้าจก ผ้าขิด และมัดหมี่นั้นอาศัยฝีมือแรงงาน และ
เวลาในการทอเป็นอย่างมาก ทั้งผลตอบแทนไม่คุ้มค่างบทุนในด้านค่าลงทุนวัสดุและเวลา จึงทำ
ให้จำนวนช่างทอผ้าลดลงไป เพราะการไปประกอบอาชีพอื่นให้ผลที่คุ้มค่างกว่า เมื่อไม่เกิดการ
ถ่ายทอดความรู้กันตามประเพณีจากผู้ใหญ่ในบ้านไปยังลูกหลาน จึงทำให้ไม่สืบทอดกรรมวิธีการ
ผลิตทั้งการสาวไหมหรือด้าย การย้อมและทอ วัสดุที่นำมาย้อมก็รู้จักกันเพียงไม่กี่สี และไม่กัวิธี
ลวดลายต่าง ๆ ก็ทอเท่าที่จะทำได้ จึงทำให้ความรู้ทางด้านประยุกต์วิทยาในการทอผ้าพื้นบ้านพื้น
เมืองเสื่อมลงไป มีความพยายามของนักวิจัยที่ไปเก็บกรรมวิธีการในการผลิตผ้าพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์
ของตนเช่นนี้ เพราะเห็นคุณค่าและประโยชน์ของกรรมวิธีโบราณที่มีผลดีต่อสภาพแวดล้อมและสังคม
ปัจจุบันยังทำได้ไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องรวบรวมความรู้เหล่านี้อย่างรวดเร็ว
เร็วก่อนที่จะเสื่อมสูญไปจากวัฒนธรรมไทย

ข้อสัง เกตวิเคราะห

I ลักษณะสำคัญของ เครื่องนุ่งห่มในสมัยประวัติศาสตร์จนถึง เครื่องนุ่งห่มพื้นบ้านพื้น เมือง ของไทยในปัจจุบัน

1. ลักษณะสำคัญของ เครื่องนุ่งห่มไทยตั้งแต่โบราณเป็นการนุ่งและการห่มโดยใช้ผ้า สองชั้นเป็นสำคัญ การนุ่งก็มีทั้งการนุ่งโจงกระเบน และนุ่งจีบทั้งชายและหญิง ส่วนการห่มเป็น ลักษณะการห่มของผู้หญิง โดยการคาดอก ตะเบงมาน และห่มสไบเป็นหลัก ผู้ชายไม่นิยมใส่เสื้ออาจ จะ เป็นเพราะภูมิอากาศและความสะดวกสบาย

2. สมัยสุโขทัยมีการเน้นเอกลักษณ์ความเป็นไทยในด้านเครื่องแต่งกาย ความาน ศิลจารึกกล่าวว่พ่อขุนรามคำแหง ได้คิดแบบเครื่องแต่งกายที่ไม่เอาอย่างชนหมู่ใดในระยะ เวลานั้น

3. สมัยสุโขทัยจากจิตรกรรมปูนปั้นและตุ๊กตาสังคโลกแสดงให้เห็นการแต่งกายของ ชายหญิงชาวสุโขทัยคือมีการนุ่งโจงกระเบนและนุ่งปล่อยชายทั้งกษัตริย์และสามัญชน การนุ่ง กางเกงไม่ถือว่าเป็นของบกคิธรรมดาสามัญของชาวไทย

4. สมัยอยุธยาคงสืบต่อการนุ่งและการห่มเช่นเดียวกับสุโขทัยโดยเพิ่มการสวมเสื้อ สวมสนับเพลาโดยเฉพาะข้าราชการทหาร จึงเป็นการสวมสนับเพลาหรือกางเกงในแล้วนุ่งโจง กระเบน ทั้งนี้เพื่อกันไม่ให้ผ้าชั้นนอกซึ่ง เป็นผ้าพระราชทานตามยศเก่าและ เบระอะ เบื่อนก่อนกาล เวลาอันสมควร

5. สมัยอยุธยามีการกำหนดเครื่องแบบข้าราชการ เช่น เสื้อสนอบ หรือ เสื้อครุย เสื้อผ้าดอกแขนยาว คอบิดผ้าอกตลอดขลิบปลายแขนและรอบเอวด้วยผ้าต่างสีสำหรับขุนนางชั้นพระ ยา พระ ส่วนสามัญชนคงไม่ใส่เสื้อและนุ่งโจงกันทั่วไป

6. สมัยอยุธยานี้ชายไทยมีการนุ่งกางเกงหลายชนิดซึ่งคงได้รับอิทธิพลมาจาก ประเทศจีนและประเทศทางตะวันตก ลักษณะกางเกงมีทั้งกางเกงขาสั้นเหนือเข่ายาวแค่เข่า และ ยาวครึ่งน่อง ปลายขามีทั้งสอบเข้าและปล่อยปลาย โดยเฉพาะกางเกงของข้าราชการที่ใส่ เข้ายานพระราชพิธี

14. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เลิกการนุ่งผ้า
สบัก ให้ข้าราชการนุ่งผ้าหางกระรอก ซึ่งสั่งมาจากจีนแทน เนื่องจากผ้าสบักใช้สำหรับชาวเขมร
โดยทั่วไป จึงไม่สมควรเป็นผ้าที่แสดงยศของข้าราชการ

15. ลักษณะการนุ่งหม่มของชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันมีความแตกต่างกัน
เช่น เครื่องนุ่งหม่มของสตรี ชิ่นของชาวไทลาว ตัวชิ่นมีสามส่วนคือ หัวชิ่นเป็นผ้าฝ้าย ตัวชิ่นเป็น
มัดหมี่หรือฝ้ายลายตรงตามลำตัว ส่วนตีนชิ่นเป็นจกขนาดใหญ่เต็มตีนชิ่นในขณะที่ยืนชิ่นของไถยวนมี 4
ส่วน หัวชิ่นและตีนชิ่นเป็นผ้าพื้น กลางชิ่นเป็นผ้าลายขวางลำตัว ถัดจากตีนชิ่นขึ้นมาจึงเป็น
จกขนาดเล็กกว่าของไทลาว

16. เครื่องนุ่งหม่มของไถยวนโบราณที่สำคัญ คือ ชายนุ่งผ้าหยักรั้ง เรียกว่า
นุ่งต้อย หรือเค็ดหมามเพื่ออวดรอยสักที่ต้นขา ไม่สวมเสื้อ มีผ้าคล้องคอห้อยไหล่ผู้หญิงนุ่งชิ่น ไม่
สวมเสื้อ มีผ้าคล้องคอ ห้อยชายสองข้างมาข้างหน้า คาดผ้ารัดอกหรือหม่มสไบ หรือหม่มเฉียงที่เรียก
ว่า "ผ้าสะห้วยแล้ง" เวลาไปงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานบุญที่วัดสำหรับเจ้านายสตรี มีการสวม
เสื้อรูปทรงคล้ายเสื้อพม่า ผ้ายชายใส่เสื้อยาวคล้ายเสื้อคลุม

17. ปัจจุบันการแต่งกายแบบประเพณีของทั้งไถยวน ไทลาว และไทพวน ผู้หญิงยัง
นิยมนุ่งชิ่นตีนจก ซึ่งนุ่งทั่วไปทั้งหญิงที่แต่งงานแล้วและหญิงสาว แต่เดิมจะนุ่งตีนจกได้เฉพาะหญิง
สาวเท่านั้น ส่วนเสื้อก็สวมเสื้อลูกไม้ หรือเสื้อสีเข้มแขนกระบอกคอกลม ผ้าหน้าติดกระ
ดุมตลอดแถว และจะแต่งกายแบบประเพณีในเวลามีเทศกาลสำคัญ ๆ

II ก. ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นบ้านในด้านการผลิตผ้า และ เครื่องนุ่งหม่มในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์

1. มีการทอผ้าจากใยพืช ซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นบ้านกัญชา และ
ใยสัตว์จากตัวไหมในดินแดนที่เป็นประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ 7,000-8,000
ปีมาแล้ว

2. การทอผ้าในสมัยประวัติศาสตร์ เช่น สมัยทวารวดี ศรีวิชัยและสุโขทัยนั้น ไม่
อาจสันนิษฐานได้ว่า เชื่อมต่อวิทยาการในการทอผ้ามาจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ หรือไม่

3. หลักฐานโดยอ้อมที่แสดงว่ามีการทอผ้า คือ เครื่องมือในการทอผ้าที่เก่าแก่ที่สุด
ที่พบในประเทศไทย คือ แวดินเผา ใช้ในการปั่นด้าย และลูกกลิ้งดินเผาใช้ทาลวดลาย

12. มีหลักฐานว่าคนไทยทอผ้าเองเป็นตั้งแต่สมัยสุโขทัย เช่น จากบันทึกของจีนคือ วิชาต้ากวาน พ.ศ. 1839 กล่าวได้ ".....ชาวเสียนั้นเย็บชุนเป็น..." และปรากฏชื่อผ้าเช่น ผ้าเบญจรงค์ คือผ้าฝ้ายทาสี ซึ่งสามารถทอได้มากจนนำไปเป็นพรหมต้อนรับพระ เถระจากนครทันทันไม่ให้ทำตกต้องพื้นได้

13. สมัยสุโขทัยปรากฏชื่อผ้าหลายชนิดทั้งที่ทอเองในประเทศ เช่น ผ้าฝ้าย ผ้าเบญจรงค์ ผ้าไหมทองยกดอก ผ้าปักไหม ผ้าสกุลพัลลภ ส่วนผ้าที่สั่งมาจากต่างประเทศ เช่น ผ้ากัมมะหี ผ้าแพร จากประเทศจีน ผ้าสาลี จากเมืองโพนาลี ตลอดจนผ้าสักหลาดจากประเทศอินเดีย เป็นต้น มีผ้าบางชนิดที่ไม่ทราบว่าเป็นของไทยหรือต่างประเทศ เช่น ผ้าเล็กหลก ผ้าหง

14. สมัยอยุธยาปรากฏชื่อผ้าทอหลายชนิด เช่น ผ้าขมุก ผ้าหนังไก่ ผ้าไหมเบญจพรรณ ผ้าปักทอง ผ้าพิมพ์ ผ้าบวม หรือผ้าสมปักชนิดต่าง ๆ ผ้าริ้วทาสีพื้นทอง ผ้าโกลกลาย ซึ่งมี 3 ชนิด คือ ผ้าลายปัก ผ้าลายบวม และผ้าลายดอก ส่วนผ้าทอสำหรับคนธรรมดาสามัญนั้นคงใช้ผ้าฝ้าย ผ้าลายและผ้าพื้นสีดําหรือเขียวตะพุ่น ส่วนผ้าทอเป็นผ้าเปลือกกระเทียมสีชา

15. สมัยรัตนโกสินทร์ ผ้าที่เป็นที่รู้จักกันดี คือผ้าพิมพ์ทั้งผ้าพิมพ์ลายอย่างและผ้าพิมพ์ลายอย่างนอก ผ้าเขียนทอง ผ้าไหมดอ ผ้ากรองทอง ผ้าอุทุมพร ผ้ายก ผ้าม่วง ผ้าลายสอง ผ้าตากเมล็ดงา ผ้าตาสุมก ผ้าตามะกล่า ผ้าดอกส้มดอกเทียน ผ้าดาบัวบอก ผ้าไหมตาราง ผ้าไหมตะเกา ส่วนผ้าต่างประเทศที่สั่งเข้ามาใช้เช่น ผ้าไหมเทศผ้าส่วน ผ้าฉีก ผ้าบัสตู ผ้าเข้มขาบ ผ้ากุหล่า ผ้ามีสรู ผ้าม่วง ผ้าสุจหนี่

16. ผ้าพิมพ์ทั้งในสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์นี้ไทยส่งลาวลายไทย เช่น ลายเทพนม ลายเบญจรงค์ไปให้ชาวอินเดียพิมพ์ และนำกลับมาจำหน่ายแก่ประเทศไทย

17. ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏว่าชาวไทยได้สอนให้ชาวจีนทอผ้าไหมสอดเส้นทองแล่ง และเส้นเงินแล่งโดยใช้ไหมในประเทศ และกษัตริย์สนพระทัยให้เลี้ยงไหมเป็นจำนวนมาก

18. มีประวัติการนำเข้าประยุกตวิทยาจากต่างประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าอยู่หัว คือ การนำพันธุ์ไหมจากญี่ปุ่นมาแจกราษฎร ในมณฑลอีสาน สร้างโรงงานใหม่ที่โคราช บุรีรัมย์ พุทโธสง ตลอดจนส่งครูผู้สอนและพนักงานไปเมืองอุบลานการทอไหมและแลกเครื่องสาวไหมใน ค.ศ. 1905-1909 ในสมัยรัชกาลที่ห้าตลอดจนจ้างนักสำรวจชาวญี่ปุ่นมาดูสภาพการเลี้ยงและทอไหม ต่อมามีการตั้งกรม

ช่างไหมศึกษาการเลี้ยงไหมการทอดลวดจนทำให้ความรู้แก่ราษฎรในต่างจังหวัด ต่อมามีการตั้ง
โรงเรียนเกษตรกรรมแต่อย่างไรก็ตามไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควรเพราะขึ้นอยู่กับความ สนใจของ
บุคคล เมื่อเจ้ากรมช่างไหมซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์ ก็ทำให้ขาดผู้ให้ความสนาใจ
การเลี้ยงและพัฒนาไหม ส่วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนเริ่มนำ
กระดุกเข้ามาใช้แต่ก็ไม่เป็นที่นิยมของช่างทอพื้นบ้านไทย ดังจะ เห็นได้จากจำนวนที่กระดุกว่าไม่
เพิ่มจำนวนไปเท่าใดนักทั้งในเมืองหลวงและต่างจังหวัด

19. กรณีของผ้าลายนั้นจากสารานุกรมเด็จ (สารานุกรมเด็จเล่ม 10 : 2504) กรม
พระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่าในเวลานั้นมีฝรั่งชื่อมิสเตอร์โซลส์ ตั้งโรงงานใช้เครื่องจักร
เล็ก ๆ ทาผ้าลายโดยให้พระเทวาคินนิตเป็นผู้ออกแบบลาย แต่ภายหลังขาดทุน ชาวจีน
จึง เข้ากิจการทำต่อ แสดงว่าสมัยรัตนโกสินทร์มีชาวต่างประเทศส่ง เครื่องจักรมาทาผ้าลาย

20. ลักษณะผ้าม่วงเงินเป็นผ้าเนื้อหนาไม่สบายส่วนผ้าไหมทอสมัยรัชกาลที่ 5-6
นั้น ที่ทอดีที่สุดจาก เมืองนครราชสีมาถึงจันทบุรี ส่วนคุณภาพรองลงมาก็เป็นผ้าไหมทอที่เชียงใหม่
และอุบล (สารานุกรมเด็จเล่ม 10 : 2505,220)

ข. ในด้านความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาพื้นฐานในด้านการผลิตผ้าและ

เครื่องนุ่งห่มพื้นบ้านนั้นเมืองของไทย

1. ผ้าพื้นบ้านเมืองของไทยที่ยังสืบทอดวิธีการผลิตมาในแหล่งทอผ้าที่สำคัญ ๆ ของ
ประเทศไทยทั้งภาคเหนือ อีสาน กลาง และใต้ ทอจากฝ้ายและไหมเท่านั้น

2. ลักษณะวัสดุและกรรมวิธีในการสาวและปั่นด้ายหรือไหมตลอดจนการย้อมทอ
ทำให้ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยมีเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ใยไหมพันธุ์พื้นเมืองมีขนาดสั้น เมื่อทอ
แล้วทำให้ผืนผ้าไม่เรียบร้อยแต่ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของไหมไทยส่วนผ้าฝ้ายของไทยมีลักษณะ เนื้อ
แน่นละเอียด กรรมวิธีดั้งเดิมในการย้อมด้วยสีธรรมชาติทำให้ผ้าไทยสีไม่จืดจางเหมือนการย้อม
ด้วยสีเคมีในระยะต่อมา

3. กรรมวิธีในการทอพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นได้แก่ การ
จก ขิด มัดหมี่ ยก มุก ตลอดจนลวดลายที่สืบทอดมาจากการสั่งสอนของบรรพบุรุษ และกลุ่มชาติ
พันธุ์ ทำให้ผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยมีเอกลักษณ์ เป็นของตนเองไม่เหมือนผ้าของที่ใด ๆ ในโลก

4. ปัจจุบันกรรมวิธีในการย้อมทอดตลอดจนวดลายในการทอมีผู้รู้คือ ช่างทอผ้าซึ่งเป็นผู้สูงอายุ เป็นส่วนมาก หากไม่มีการเก็บรวบรวมกรรมวิธีพื้นบ้านเหล่านี้เอาไว้ อาจทำให้ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาในการทอผ้าเหล่านี้สูญหายไป เพราะปัจจุบันจากงานวิจัย เรื่องผ้าที่มีผู้ทออยู่บ้างก็เป็นที่ยอมรับกันว่าวัสดุที่ใช้ในการย้อมก็รู้จักเพียงไม่กี่ประเภทที่ยังอยู่ในความทรงจำของผู้รู้ จำเป็นต้องมีการสืบค้นอย่างจริงจัง จึงจะได้ความรู้เหล่านี้

5. ความจำเป็นในการอนุรักษ์กรรมวิธีโบราณในการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมือง เนื่องจากเป็นการใช้วัสดุธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะทอให้ได้เอกลักษณ์ของผ้าไทยที่มีสีกลมกลืนเป็นธรรมชาติ สีส้มจัดจ้านเท่าการใช้สีเคมีแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทอผ้าไม่ก่อให้เกิดมลภาวะจากสารเคมีเหล่านี้อีกด้วย

6. กรรมวิธีในการทอที่สำคัญของกลุ่มไทลาว ทั้งในภาคอีสานและภาคกลาง คือ การมัดหมี่ จก ขิด ยก และมุก

7. กรรมวิธีในการทอที่สำคัญของกลุ่มไทยวนหรือไทโยนกในภาคเหนือ คือ การจก ขิด และยกดอก

8. กรรมวิธีในการทอผ้าของไทยมุสลิมในภาคใต้ที่มีชื่อเสียงคือ ผ้ายกเมืองนคร ซึ่งได้แก่ ผ้ายกทอง

9. ผ้าทอในภาคเหนือและอีสาน มีการผลิตฝ้ายและเลี้ยงไหมเพื่อการทอพื้นบ้านเอง แต่ผ้าทอภาคใต้ต้องซื้อฝ้ายและไหมจากภาคอื่น ๆ เช่น ภาคอีสานมาใช้ในการทอผ้า ทั้งนี้เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ไม่อำนวย เป็นเขตที่มีฝนตกชุกไม่เหมาะแก่การปลูกฝ้ายและเลี้ยงไหม

10. ลวดลายในการทอผ้าลายขิดของอีสานมีความหมาย เฉพาะที่ใช้สำหรับพิธีการชาติพิธีการหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ผ้าขิดลายดอกแก้วใช้สำหรับไหว้ผู้ใหญ่ ขิดขอดอกจิกใช้ในงานบวช นาค ขิดช้างใช้สำหรับพระสงฆ์ เป็นต้น

11. ลวดลายในการทอมัดหมี่ และขิดของอีสานสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคม ผสมกับลวดลายประดิษฐ์แบบเรขาคณิต ลวดลายที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เช่น ลายต้นไม้ ได้แก่ ลายดอกแก้ว ลายใบไผ่ ลายขอดอกจิก ลายผักแว่น ส่วนลายสัตว์ เช่น ลายแมงเงา ลายช้าง ลายงูเหลือม ส่วนลายที่สัมพันธ์กับสภาพสังคม เช่น ลายดอกเบ็ญ หรือ

ลายบายศรี ลายธรรมมาศเทศน์ ส่วนลายเรขาคณิต เช่น ลายข้าวหลามตัด ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เป็นต้น

12. ลวดลายผ้าของภาคเหนือนอกจากเป็นลวดลายขวางลวดสลักรักแล้ว ลายจกก็เป็นเชิงเรขาคณิต ส่วนการมัดหมี่ก็เป็นลายน้ำไหล ลายสายฟ้า แต่อย่างไรก็ตามยังไม่มีการศึกษาลวดลายผ้าของภาคเหนืออย่างจัดเป็นประเภทและหมวดหมู่เหมือนของภาคอีสาน

13. ลวดลายผ้าของภาคอีสานมีความหมายและต้องใช้ให้ถูกต้องการต่างจากลวดลายของภาคเหนือและภาคใต้ซึ่งไม่ได้กำหนดความหมายแต่อย่างใด

14. กี่ทอผ้าพื้นเมืองของทั้งภาคอีสาน เหนือ และใต้ หากเป็นงานที่ต้องใช้ความละเอียดประณีต เช่น การจก ขิด และยก จะใช้กี่มือซึ่งมีขนาดเล็ก หน้าผ้าจะมีขนาดเล็กเท่ากับ ความกว้างของพืม ทางภาคใต้เรียกว่ากี่เตี้ย ข้อจำกัดกึ่งมือเหล่านี้คือทำให้ช้าเพราะเป็นการทำด้วยมือ จึงทำให้ไม่คุ้มค่ากับเวลาและแรงงาน จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ช่างทอเปลี่ยนไปมีอาชีพอื่นเพราะค่าแรงไม่คุ้มทุนและเวลาที่เสียไป

III ค่านิยมที่มีต่อการทอผ้าและทอเครื่องนุ่งห่มในสมัยประวัติศาสตร์ และที่สืบทอดมาสู่การทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองในปัจจุบัน

1. มีหลักฐานว่าเกิดค่านิยมว่าผู้หญิงที่สามารถทอผ้าได้ถือว่าเป็นคุณลักษณะ เป็นกุลสตรีสมควรเป็นแม่เรือนได้ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ค่านิยมนี้มีอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในประเทศไทยตลอดจนในเขตชนบทบางแห่งของประเทศไทย ในปัจจุบันสันนิษฐานว่าได้เลิกค่านิยมนี้แล้ว เมื่อได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขตเมืองโดยเฉพาะตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้รับพระยุคลทิพยจากตะวันตกมีการใช้จักรเย็บผ้าและเกิดโรงงานทอผ้า การซื้อผ้าจึงสะดวกกว่าการทอผ้าเอง

2. ปรากฏค่านิยมในสมัยอยุธยาตามบันทึกของนิโกลัส แชรแวล (สันต์ ท. โภทบุตร แปล : 2506, 117) ที่หญิงที่มีฐานะดีใช้เวลาว่าง "ในการ บักสะดิง กรังหมทอง ไหมเงิน และไหมธรรมดา ซึ่งบางทีก็ประณีตเทียบเท่าที่ทำกันที่ยุโรปเหมือนกัน หญิงที่มีฐานะต่ำลงมากก็ปั่นฝ้ายและทอผ้า ทำเป็นผ้านุ่งของสามีและเครื่องนุ่งห่มของตนเอง ถ้านางยากจนไม่มีด้ายจะทอผ้า...ก็ไปรับจ้างเขาทอผ้า" จากบันทึกนี้แสดงว่าผู้หญิงฐานะดี จะทอผ้าประณีตใช้ฝีมือนการปัก แต่หญิงชาวบ้านทั่วไปทอผ้าฝ้ายเป็นเครื่องนุ่งห่มให้แก่สมาชิกในครอบครัว